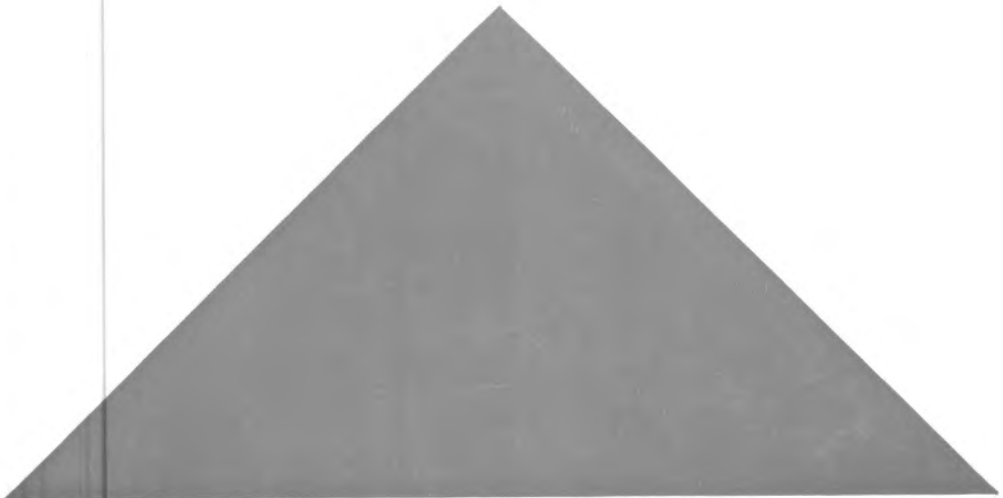
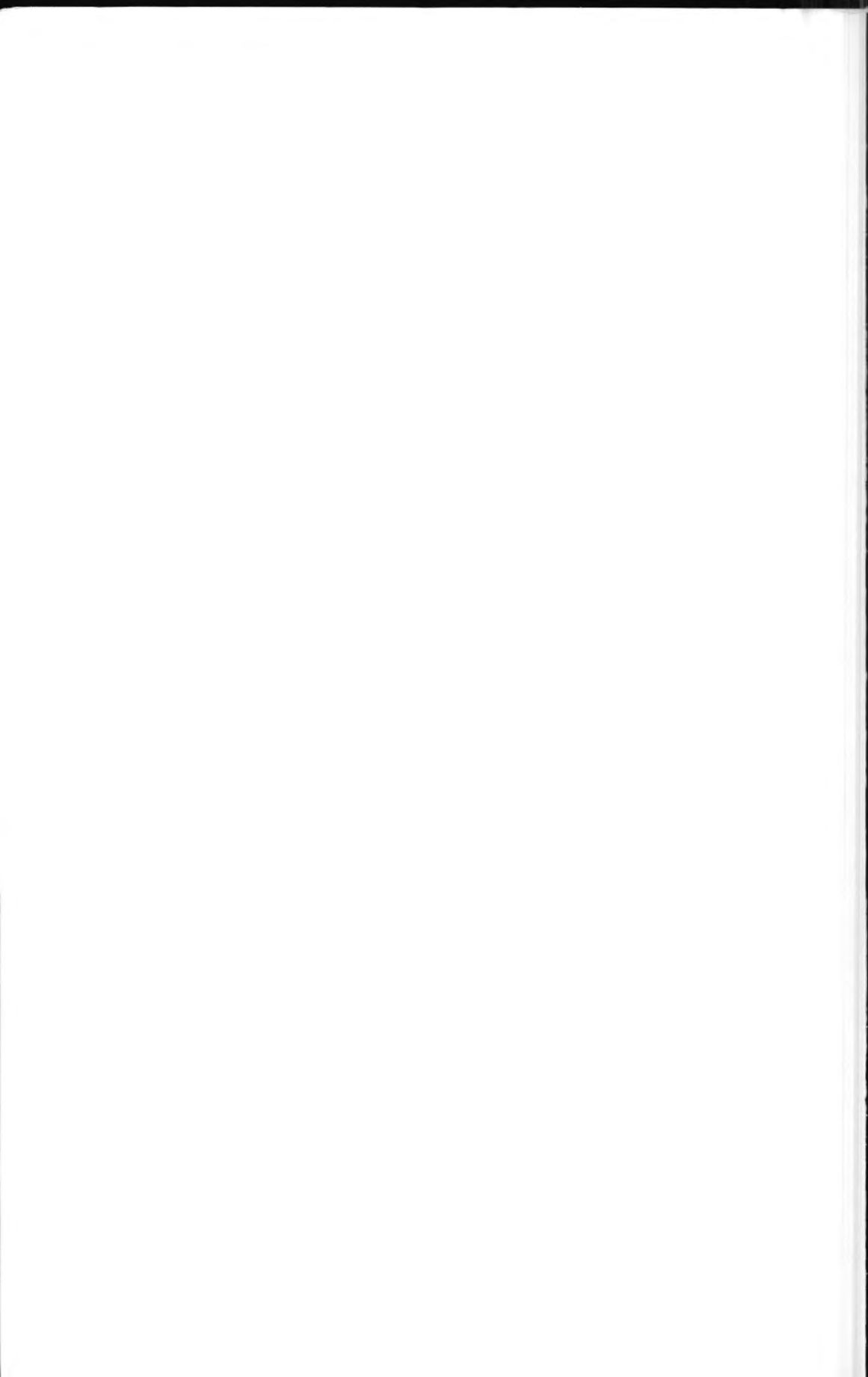

1970/3

RES PUBLICA

INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE
BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK
REVIEW OF BELGIAN POLITICAL SCIENCE INSTITUTE

RES PUBLICA

REVUE DE L'INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE
TIJDSCHRIFT VAN HET BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK
REVIEW OF BELGIAN POLITICAL SCIENCE INSTITUTE

SOMMAIRE - INHOUD

De Gemeenteraadsverkiezingen

Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking, door <i>Wilfried DEWACHTER</i>	289-310
De politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen, door <i>Wilfried DEWACHTER en Edith LISMONT</i>	311-338
Verschuivingen in de partijkeuze, door <i>Gerrit VAN DE PUT</i>	339-378
De sociale structuur en het politieke proces, door <i>Michael AIKEN en Hugo VAN HASSEL</i>	379-426
De bestuurskracht van de Belgische gemeente, door <i>Rudolf MAES</i>	427-456
De invloed van de gemeenteraadsverkiezingen op de nationale politieke machtsconstellatie, door <i>Bert DE BAKKER en Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN</i>	457-476
Summaries	477-484
Informations — Inlichtingen	485-493
Bibliothèque de l'Institut — Bibliotheek	494-496
Comptes rendus — Boekbesprekingen	497-503

INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE

BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK

Etablissement d'utilité publique — Instelling van openbaar nut

CONSEIL D'ADMINISTRATION — BEHERRAAD :

Président d'Honneur - Ere Voorzitter :

M. GREGOIRE, ancien Ministre de la Justice — oud-Minister van Justitie.

Président - Voorzitter :

L. MOULIN, professeur au Collège d'Europe à Bruges — hoogleraar aan het Europa College te Brugge.

Vice-président - Ondervoorzitter :

J. VAN HOUTTE, Ministre van Staat (Ministre d'Etat), hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Membres du Conseil - Leden van de Raad :

R. AUBERT (chanoine), professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.

St. BERNARD, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.

H. BUCH, Raadsheer bij de Raad van State (conseiller d'Etat), Hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.

M. BOEYNAEMS, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire School.

J. BUCHMANN, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.

L. CLAES, Senator (Sénateur), Venootschapsbeheerder (Administrateur de Sociétés).

R. DECLERCK, ere-gouverneur van de provincie Antwerpen.

J. DE MEYER, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

O. DE RAYEMAEKER, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

J. DUVIEUSART, ancien Premier Ministre — oud Eerste Minister.

H. FAYAT, Volksvertegenwoordiger, Ministre van Buitenlandse Handel, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel — Membre de la Chambre des Représentants, Ministre du Commerce extérieur.

J. GERARD-LIBOIS, Président-Directeur du Centre de recherche et d'informations socio-politiques.

Ch. GOOSSENS, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.

G. GORIELY, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.

L. GYSELYNCK, professeur émérite de l'Université libre de Bruxelles.

P. HARMEL, membre de la Chambre des Représentants, Ministre des Affaires Etrangères, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège — Volksvertegenwoordiger, Minister van Buitenlandse Zaken.

M.P. HERREMANS, publiciste.

T. LUYKX, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

A. MAST, raadsheer bij de Raad van State (conseiller d'Etat), hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

A. MOLITOR, Chef de Cabinet du Roi (Kabinetschef van de Koning), professeur extraordinaire à l'Université catholique de Louvain.

M. NAESSENS, Voorzitter en Ere Voorzitter van de Vereniging voor Economie.

L. OPDEBEECK, Sekretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken — Secrétaire Général du Ministère de l'Intérieur.

P.H. SPAAK, Ministre d'Etat — Minister van Staat.

L.E. TROCLET, ancien Ministre (oud-Minister), professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.

E. VAN BOGAERT, Senator (Sénateur), Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

K. VAN ISACKER, hoogleraar aan de Universitaire Faculteit Sint Ignatius.

P. WIGNY, membre de la Chambre des Représentants, ancien Ministre, professeur extraordinaire à l'Université catholique de Louvain — volksvertegenwoordiger, oud-Minister.

Secrétaire général :

A. PHILIPPART, attaché de recherche à l'Institut de Sociologie de l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire Général de l'Association Internationale de Science politique.

Sekretaris Generaal :

H. VAN HASSEL, werkleider aan het Vervolmakingscentrum voor Bedrijfsleiding bij de Katholieke Universiteit te Leuven.

Bureau :

- L. MOULIN, président — voorzitter.
 J. VAN HOUTTE, vice-président — onder-voorzitter.
 L. GYSELINCK, administrateur-trésorier — beheerder-schatbewaarder.
 M. BOEYNAEMS, L. CLAES, J. GERARD-LIBOIS, M.P. HERREMANS, membres du Conseil — leden van de Raad.

Suppléants - Plaatsvervangers :

- St. BERNARD, H. BUCH, J. BUCHMANN, T. LUYKX.

RES PUBLICA :**Rédacteur en chef :**

- L. MOULIN, président de l'Institut.

Hoofdredakteur :

- W. DEWACHTER, docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

CONSEIL SCIENTIFIQUE DE L'INSTITUT :**WETENSCHAPPELIJKE RAAD VAN HET INSTITUUT :****Président - Voorzitter :**

- T. LUYKX, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Membres - Leden :

- J. BARTIER, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 S. BERNARD, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles
 M. BOEYNAEMS, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire School.
 H. BUCH, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.
 J. BUCHMANN, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.
 Mvr. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, docent aan de Economische Hogeschool Limburg te Hasselt.
 R. DEMOULIN, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.
 W. DEWACHTER, docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.
 J. DHONDT, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 J. GERARD-LIBOIS, président-directeur du CRISP.
 Ch. GOOSSENS, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.
 G. GORIELY, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 H. HAAG, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.
 M. LIEBMAN, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.
 R. MAES hoofd van de studiedienst bij de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten.
 A. PHILIPPART, secrétaire général de l'Institut.
 I. RENS, professeur à l'Université de Genève.
 J. STENGERS, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 H. VAN HASSEL, sekretaris generaal van het Instituut.
 G. VAN OUDENHOVE, docent aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 A. VRANCKX, minister van Justitie (Ministre de la Justice), hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 J. WILLEQUET, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 C. WIJFFELS, algemeen rijksarchivaris — archiviste général du Royaume.

Secrétaires - Secretarissen :

- Les secrétaires généraux de l'Institut — De secretarissen-generaal van het Instituut.

**PERSONNEL SCIENTIFIQUE DE L'INSTITUT :
WETENSCHAPPELIJK PERSONEEL VAN HET INSTITUUT :**

Attachés de recherches - Navorsers :

M. CRETEUR, W. PLAVSIC.

Chercheurs associés - Geassocieerde onderzoekers :

J. GALLANT, F. LACHAERT, H. OFFERMANN, J. VAN HILLE, M. VERSTREKEN.

Documentaliste - bibliothécaire - Documentaliste - bibliothecaresse :

Mme M. SCOHY-GOETHALS.

Secrétariat - Secretariaat :

Mme J. MAISON.

SIEGE DE L'INSTITUT — ZETEL VAN HET INSTITUUT :

Hôtel de Sociétés scientifiques, rue des Champs-Élysées, 43, B-1050 Bruxelles (Belgique).
Tél. : 48.79.65 - 48.34.38. C.C.P. n° 533.74 — Huis der Wetenschappelijke Verenigingen,
Elyzeese Veldenstraat 43, B-1050 Brussel (België). Tel. : 48.79.65 - 48.34.38 P.C.R. n°
533.74.

La reproduction, soit intégrale, soit abrégée, des articles est autorisée. Toutefois, les références doivent être indiquées avec précision (nom de l'auteur, titre de l'article, numéro et pages de la revue). Les droits de traduction sont réservés pour tous les pays.

L'Institut belge de Science politique n'assume pas la responsabilité des opinions émises ; celles-ci n'engagent que leurs auteurs. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Het is toegelaten de artikels, hetzij integraal, hetzij samengevat, over te nemen. De referenties moeten nochtans nauwkeurig aangeduid worden (naam van de schrijver, titel van het artikel, nummer en bladzijden van het tijdschrift). De vertaalrechten zijn voorbehouden voor alle landen.

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen ; deze verbinden slechts de auteurs. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggegeven.

Bibliographie - Boekbespreking

Il est rendu compte de tout ouvrage relatif à la science politique dont deux exemplaires sont envoyés au Secrétariat général de l'Institut.

Elk werk in verband met de wetenschap der politiek waarvan twee exemplaren aan het Secretariaat-generaal van het Instituut worden gezonden, zal besproken worden.

De Gemeenteraadsverkiezingen

★

Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking

door Wilfried DEWACHTER,

Geassocieerd docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Traditioneel bestudeert men verkiezingen aan de hand van de uitslagen. Dit is begrijpelijk omdat dit onderzoeksmateriaal is dat onmiddellijk voor de hand ligt en politiek bekeken meestal het verst reikend is. Daardoor komt het dat andere aspecten van de verkiezingen minder gemakkelijk in de research doordringen, ook al hebben deze aspecten een aanzienlijke betekenis voor het verkiezingsgebeuren (1). Zulk een aspect is duidelijk de verkiezingsgestalte. Bij de parlementsverkiezingen is het vrij hachelijk deze verkiezingsgestalte scherp naar voren te halen, omdat men enkel in de tijd kan vergelijken, nl. met voorgaande parlementsverkiezingen (2). Bij de gemeenteraadsverkiezingen echter kan de verkiezingsgestalte zeer duidelijk aangewezen worden, al was het maar doordat zij bij de gemeenteraadsverkiezingen in België in honderden vormen optreedt. De verkiezingsgestalte is bij parlementsverkiezingen even fundamenteel aanwezig als bij de gemeenteraadsverkiezingen; doch bij deze laatsten is zij veel meer zichtbaar en aanwijsbaar doordat de verschillen, en dan ook de implicaties, voor het grabbelen liggen (3). Een onderzoek naar de betekenis van deze verkiezingsgestalten voor de gemeenteraadsverkiezingen zelf dringt zich dan ook op.

(1) Bij de parlementsverkiezingen in België is de machtsverwerving gespreid over vijf momenten: de lijstensamenstelling, de verkiezingsgestalte, de keuzedaad, de motivering van de kiezer en de verwerking met zijn vertekenende tendensen; zie: DEWACHTER W., *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 28-35 en 56-109.

(2) Wel kunnen wat de Belgische parlementsverkiezingen betreft, enige verschillen optreden naargelang het kiesarrondissement.

(3) Het is zelfs zo dat bij de gemeenteraadsverkiezingen de verkiezingsgestalte een bijna gemakkelijker hanteerbaar gegeven of variabele is, dan de uitslag zelf.

I. De verkiezingsgestalte bij de gemeenteraadsverkiezingen.

De verkiezingsgestalte is het geheel, het resultaat van op mekaar inspelende of tegenspelende structuren en posities, rolvervullingen en activiteiten, kortom van sociologisch functioneren. De hoofdkomponenten van deze sociale gestalte bij de verkiezingen zijn de partijen, de kandidaten, de strijdpunten en de propaganda. Deze componenten zitten vaak ingewikkeld in mekaar geweven. Zo heeft de verkiezingskampagne, component zijnde van de totale gestalte, een functie voor het geheel. Zo zijn partijen en kandidaten korrelatief, maar kandidaten en programma's kunnen diskongruent zijn. De onderlinge verhouding van de componenten m.a.w. de structuur van de verkiezingsgestalte, is met deze complexiteit tevens nog veranderlijk. En toch kan de verkiezingsgestalte als een geheel, een gegeven, een entiteit opgevat worden. De verkiezingsgestalte is het beslag van het optreden van de sociale geleidingen die aan de verkiezingscompetitie deelnemen. Zij is de complexe resultante van de actie van de politieke acteurs en groeperingen naar de keuzegeleding van de kiezer toe. Deze sociale gestalte dient zich aan de kiezer aan. Zij is hem vóórg gevormd. Zij is voor hem de konstituerende en tevens begrenzen de realiteit van de verkiezingen. Zo zijn de verkiezingen voor de kiezer niet uitsluitend meer een tijdstip — de « vier jaar minus één seconde » (4) — maar een « moment » waar in het heden een stuk verleden en een toekomst zit.

De betekenis van deze sociale vormgeving ten aanzien van de verkiezingen, en op de eerste plaats al ten aanzien van het keuzegeleding is duidelijk waar te nemen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Zowel qua uitbouw als qua aantal partijen en lijsten zijn er zeer grote verschillen van gemeente tot gemeente. Een inzicht in deze werkelijkheid, alsmede het voortdurend besef van deze grote dispariteiten, zijn absoluut nodig om de gemeenteraadsverkiezingen in hun eigenheid te vatten.

Zonder de partijen en lijsten te gaan onderzoeken naar hun ideologieën en doktrines, naar hun akties, naar hun maatschappelijke inplantingen of hun sociale verankering, naar hun machtsposities, naar hun structuur, organisatie of vereniging, naar hun personeelskapaciteiten — wat in feite een zeer grondig onderzoek zou vergen —, kan men toch van de bij de gemeenteraadsverkiezingen aanwezige partijen en lijsten een klassifikatie opmaken die sterk de inzichtelijkheid in de gemeenteraadsverkiezingen verhoogt. Deze klassifikatie is voornamelijk gebouwd op de inhoudelijke elementen van deze partijen en lijsten.

(4) JONKERGOUW T., *Demokratie in de gemeente*. In *Intermediair*, 1970, nr 11, blz. 27.

Er zijn bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1964 op de eerste plaats getrouwe gemeentelijke afdelingen, plaatselijke realisaties van de nationale politieke partijen, zowel de drie traditionele CVP, BSP en PVV als de meer « harde » partijen Volksunie, KPB en FDF/RW. De gemeenten in de Brusselse agglomeratie geven hiervan een ganse voorbeeldengamma.

Daarnaast kent men de uitsplitsingen van deze klassieke nationale partijen over hun tendensen. Zo treft men langs CVP zijde soms arbeiderslijsten aan, boerenlijsten, middenstands- en burgerijlijsten; voorbeelden hiervan in 1964 zijn Luik en Hoei. Zo splitsten de kommunisten zich in 1964 dikwijls in kommunisten van de lijn Moskou en kommunisten van de strekking Peking.

Soms komt een tweede plaatselijke groepering van een nationale partij in de gemeente tot stand, meestal onder de vorm van een dissidentie. Voorbeeld hiervan in 1964, is de ietwat verplichte socialistische dissidentie van Roger Roch in La Louvière.

Minder in aantal maar toch ook aanwezig, zijn de gemeentelijke lijsten van de zeer kleine partijen in ons nationaal politiek bestel, zoals de Rassemblement National-Nationale Beweging en de Parti Social Indépendant (L'Allemand).

Een andere reeks lijsten en partijen zijn deze die gevormd zijn op basis van elementen uit de nationale politiek, maar die evenwel geen nationale partijkaders hebben. Voorbeelden hiervan zijn de lijsten: Retour à Liège in de Voerstreek en de lijst Liberté Linguistique in Kraainem. In deze categorie dienen ook die lijsten ondergebracht die tot stand gebracht of sterk gepatroneerd worden door drukkingsgroeperingen. Een aantal « vlaamse » lijsten, gesteund door de Vlaamse Volksbeweging, als bijv. de lijst Vernieuwing in Puurs, dienen hiertoe gerekend; zo ook de lijsten: Verdediging van onze Vrijheden in Dilbeek, Alsemberg en Strombeek-Bever gestimuleerd door de drukkingsgroep « Les Amis des Libertés fondamentales » (Alpha).

Weer een andere serie lijsten worden gevormd door coalities tussen verschillende partijen. De meest voorkomende coalities in 1964 zijn CVP-PVV en BSP-PVV. Dit zijn nochtans niet de enige mogelijkheden van coalitie, getuige de Volksunie-PVV-Middenstandslijst in Roeselare en de CVP-Volksunie coalitie in Borgerhout.

De grote meerderheid aan lijsten bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn plaatselijke lijsten, hoofdzakelijk onder het etiket « Gemeentebelangen ». Maar de plaatselijke politiek is vindingrijker in het naam geven aan zijn politieke opstelling, getuige hiervan bijgaande steekproef van lijstnamen (en deze lijst is lang niet volledig). Men kent in 1964: De Ware Volksvrienden, Katholieke Opbouwers, Rechtvaardige Gemeentebelangen, De

Toekomst, Eén tegen Allen, Elk zijn Recht, Demokratische Gemeentebelangen, Voor ieders Welzijn, Recht voor Allen en Recht voor Iedereen, Behartiging ieders Welzijn, Vredespartij, Radikalen, De Nieuwe Ploeg, Sport- en Gemeentebelangen, Partij voor Waarheid en Recht, Nieuwe Katholieken, Verwaarloosde Hoeken, Harmonie Sint-Cecilia, Fanfare de Eendracht, Ceciliblok, Pro deo et Patria, Weldoen en laten zeggen, Gemeentewelzijn « Moet en Kan », Welvaart en Gemeentevaardigheid, Gemeentebelangen Sociaal Beleid en Vooruitgang, Volksgezinde Partij, Lust en Leven (5).

Een zeer zware opgave bij de studie van de gemeenteraadsverkiezingen is de identifikatie van de lijsten, nl. het onderkennen van de politieke realiteit die schuilt onder de benaming die medegedeeld wordt. Onderhavig lijstje, dat een aantal politieke realiteiten aangeeft die schuil gaan onder het etiket « Gemeentebelangen » of « Intérêts Communaux », illustreert dit heel duidelijk. Deze benaming wordt soms gebruikt

- door de Volksunie,
- door liberaal-socialistische koalities,
- door liberale lijsten,
- door plaatselijke belangen,
- door een katholieke konservatieve lijst,
- door dissidente socialisten,
- door liberaal-CVP koalities,
- door de CVP,
- door de Parti Social Indépendant,
- door een coalitie van dissidente socialisten, met liberalen, CVP'ers en onafhankelijken,
- door dissidente CVP'ers.

Deze verduiking van de politieke werkelijkheid achter « gemeenplaatsige » etiketten heeft verschillende redenen, zo o.m. de politiek die in 1964 door de CVP gevoerd werd om zoveel mogelijk (en de lijstnaam was hiertoe een middel) de gemeenteraadsverkiezingen toe te spitsen op de gemeenteproblemen, i.p.v. op de nationale politiek (6). Om de moeilijkheid van de identifikatie van de lijsten op te lossen werd in deze studie, en ook in deze over de partijkeuze, gebruik gemaakt van vele en zeer

(5) Men vindt ook hier en daar pogingen tot vermaak op de rug van de gemeenteraadsverkiezingen; getuige hiervan de lijst: « Tarzansvrienden » in 1964 in Ettelgem, die een totaal van 6 stemmen behaalde.

(6) Deze verhulling komt mede ook door een zekere hang naar juridisme bij een aantal ambtenaren die verkiezen de lijst aan te duiden eerder met de meestal politiek niets zeggende naam van de lijstenaanvoerder, dan met de indikatieve, maar meer « politieke » omschrijving van de partij- of lijstidentiteit.

diverse middelen : participerende observatie, ondervraging van lijstaanvoerders, van gemeentesekretarissen en partijsekretarissen, bevraging van politiek-onderlegde personen uit verschillende gemeenten, uitpluizen van persberichten, inlichtingen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, vergelijkingen met de lijsten en partijen bij voorgaande gemeenteraadsverkiezingen en met de vorige samenstellingen van de schepencolleges. Ondanks deze veelheid en verscheidenheid kan de identifikatie die hier is doorgevoerd niet steeds volledig bevredigend worden genoemd, mede ook door het feit dat haast elke klassifikatie enige reductie inhoudt. In de belgische nationale politiek is in de zestiger jaren op het vlak van de partijen heel wat in beweging, zowel binnen als buiten de drie traditionele partijen. De gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1964 droegen, gezien hun tijdssituatie, soms deze veranderingen in kiem. Maar deze « embryonale » tendensen zijn moeilijk te onderkennen. Bovendien zetten sommige zich door terwijl andere afsterven. En dit maakt de partijidentifikatie er maar des te moeilijker om. Het criterium ter klassifikatie is luidelijk de stand van het « embryo » op 11 oktober 1964 en *niet* de ontwikkeling nadien.

Waar de uitbouw van de partijen en de lijsten een zeer grote verscheidenheid vertonen, daar blijft de onderlinge combinatie van partijen en lijsten zeker niet ten achter. Bij de gemeenteraadsverkiezingen treden er vaak aantal in competitie tredende lijsten van gemeente tot gemeente zeer grote verschillen op. Zo heeft in 1964 Brussel (stad) 9 lijsten, Ukkel 10 en Sint-Pieters-Jette slechts 3 lijsten ; Luik (stad) heeft 10 lijsten, Grivegnée, Montegnée, Tilleur, Vivegnies hebben er elk 3 en Cheratte slechts 2. De Antwerpse agglomeratie vertoont in dit opzicht een vrij homogeen beeld : Antwerpen, Berchem, Borgerhout, Merksem en Mortsel hebben elk 5 lijsten wijl Deurne, Hoboken en Wilrijk 5 lijsten hebben. Bovendien zijn de vijf nationale lijsten overall aanwezig behoudens deze uitzonderingen : twee liberale lijsten in Berchem, een CVP-Volksunie coalitie in Borgerhout en geen kommunistische lijst in Mortsel. Doch dit voorbeeld toont niet de sterke verschillen van gemeente tot gemeente tussen de in competitie tredende lijsten minimaliseren

Tot zover werd met een operationalisering van de verkiezingsgestalte naar aard en aantal der partijen gewerkt. Dit is verantwoord omdat de partijen of lijsten in de Belgische verkiezingsregeling het voornaamste element der vormen. Maar de partijen zijn niet de enige component van de verkiezingsgestalte, ook en zeker bij de gemeenteraadsverkiezingen niet.

deze gemeente treedt een belangrijke figuur uit de nationale politiek als lijstaanvoerder op ; in gene gemeente kan men nauwelijks meer dan plaatselijke grootheden van wijken en buurten op de lijsten verzamelen. In deze gemeente is er een werkelijk beleidsvoorstel aanwezig ; in die

andere gemeente kennen de kandidaten nauwelijks de elementaire regels van het gemeentebeleid. In deze gemeente voert men de verkiezingskampagne mede met elementen uit de nationale politiek; in die andere gemeente wordt de verkiezingskampagne inhoudelijk gekenmerkt door de gemeentelijke problematiek. In deze gemeente is de inzet van de verkiezingen de taalpolitiek van de regering of de samenvoeging van de gemeente door de wetgever, in weer andere gemeenten gaat het om het bevoordelen van deze of gene wijk door het gemeentebestuur. Zo wordt in een bepaalde gemeente een oppositie tegen een bepaald bouw- en urbanisatieproject dat sterk gestimuleerd werd door een vooraanstaand parlementair, gecentreerd en gedragen door een plaatselijke lijst van een andere nationale partij die, als fundamenteel programma nogal andere bekommernissen heeft. Zo wordt in een andere gemeente een nationale partijlijst tweeslachtig doordat zij aangevoerd wordt door een kandidaat, vanwie, uit hoofde van de verpachting van landbouwgronden, een groot deel van de gemeente gedeeltelijk sociaal-ekonomisch afhankelijk is. En deze verschillen van gemeente tot gemeente in partijen, in kandidaten, in programma's, in campagnes en in strijdpunten verbreden en versterken zich doordat zij onderling zeer wisselend gekombineerd en gestructureerd zijn.

II. Plaatselijke en nationale verkiezingsgestalte.

Het zou sterk verhelderend werken en de gemeenteraadsverkiezingen veel beter in hun ware gedaante leren kennen, indien op een duidelijke, liefst beeldrijke manier kon aangeduid worden in welke gemeenten de plaatselijke belangen en in welke gemeenten de nationale oriëntaties overwegen. Dit kan bereikt worden door het plaatsen van elke gemeente op een schaal en deze schaalwaarde kartografisch voor te stellen.

Het opzet bij dit onderdeel van de studie is dan ook na te gaan in hoever de verkiezingsgestalte een plaatselijke vorm heeft gekregen, een vormgeving gebouwd op de gemeentepolitiek, en in hoever deze verkiezingsgestalte een nationaal uitzicht, opgebouwd op de nationale politiek, heeft. Het meetinstrument om dit vast te stellen, is eensdeels het geheel van de in competitie tredende partijen of lijsten en anderdeels de reële aanwezigheid in het kiezerskorps van elk van deze lijsten, m.a.w. de mogelijkheid van elk van deze lijsten om een zetel in de gemeenteraad te overeren, om vertegenwoordigend op te treden.

De globale schaal omvat 5 categorieën :

1. Verkiezingen zonder strijd.
2. Uitsluitend plaatselijke verkiezingsgestalte.

3. Overwegend plaatselijke verkiezingsgestalte.
4. Gemengde verkiezingsgestalte.
5. Overwegend nationale verkiezingsgestalte.

Deze eenvoudig gestelde klassifikatieschaal is in de praktijk zeer moeilijk eenvormig te handhaven. Er zijn dan ook heel wat uitzonderingen in acht genomen.

De eerste categorie : verkiezingen zonder strijd is duidelijk en precies. Het kiezerskorps is bij de samenstelling van de gemeenteraad niet tussen gekomen, omdat het aantal kandidaten gelijk (of soms zelfs kleiner) was dan het aantal te begeven mandaten.

De tweede categorie : uitsluitend plaatselijke lijsten, berust op het feit dat bij de lijsten geen enkele verwijzing naar nationale partijen voorkomt, d.w.z. waar men lijsten heeft van louter plaatselijke, gemeentelijke signatuur zoals : zonder kleur, gemeentebelangen, eigennamen.

De derde categorie van de overwegend plaatselijke verkiezingsgestalte is moeilijker zuiver te tekenen. Hierbij werd als criterium genomen dat er wel namen van nationale partijen mogen voorkomen, maar hoogstens één enkele nationale partij mag gemeenteraadszetels behalen.

De vierde categorie, nl. deze der gemengde verkiezingsgestalte, heeft als criterium dat zowel nationale lijsten als plaatselijke lijsten in competitie treden en zetels behalen.

De vijfde categorie van de overwegend nationale verkiezingsgestalte is als volgt uitgewerkt : enkel lijsten van de nationale partijen treden in competitie, ofwel zijn er ook nog plaatselijke lijsten, maar haalt geen enkele van deze plaatselijke lijsten een zetel.

Enkele aantekeningen ter verduidelijking en ter nuancering van deze categorieën :

1. Bij de tweede categorie worden ook de gemeenten gevoegd waar enkel een aantal CVP lijsten zich kandidaat stelden (bv. in Helchteren, Uikhoven en Bachte-Maria-Leerne), omdat het nadeel : referte naar een nationale partij grotendeels overstemd wordt door de sterke verwijzing naar wat verder dan die referte staat : de heren of dames X, of Y of Z. (Men kan zich in deze gevallen aan de nationale referte slechts onttrekken door blanco of ongeldig te stemmen.)

2. Een lijst die niet onder een nationale partijnaam opkomt, maar er duidelijk naar refereert, wordt beschouwd als een nationale partij indien zij in competitie komt met een andere nationale partij die ook zetels bekomt.

3. In de provincies Luik en Henegouwen en de arrondissementen Nijvel en Namen wordt het etiket « Intérêts communaux » als een natio-

nale partij beschouwd, als deze « Intérêts communaux » in competitie komen met een andere nationale partij, omdat hieronder zeer dikwijls of een coalitie van CVP en Liberalen of één van beide afzonderlijk schuil gaan.

Deze op het eerste zicht grove gelijkschakeling vindt zijn verantwoording enerzijds in de tactiek die de Waalse vleugel van de CVP sterk gestimuleerd heeft bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 om haar lijsten te laten opkomen als « Intérêts Communaux », dit in het kader van haar campagne in het teken van « la gestion communale » teneinde het keuzegedrag zo ver mogelijk van de nationale politiek en zo dicht mogelijk bij het gemeentebeleid te krijgen ; en anderzijds in de precedënten bij vorige gemeenteraadsverkiezingen waar « Intérêts communaux » zeer dikwijls als een CVP lijst of een CVP-Liberale Partij koalitielijst terug te vinden zijn.

4. Als in de arrondissementen Aarlen, Marche-en-Famenne, Neufchâteau, Philippeville en Virton « Intérêts communaux » opkomen tegen een CVP lijst dan worden deze gemeentebelangen opgevat als een coalitie van plaatselijke lijsten met BSP en met PVV. Deze gelijkstelling lijkt het meest overeen te stemmen met de realiteit. Zij wordt ook juist in die gebieden doorgevoerd waar de socialistisch-liberale koalities bij de parlementsverkiezingen tot in 1961 de hoogste percentages halen (7).

Het is vrijwel zeker dat door de gelijkstellingen waarover sprake is in punten 3 en 4, er hier of daar een louter plaatselijke lijst als nationaal of gemengd zal gerangschikt worden. Dit is met de huidige lamentabele kwaliteit van de politieke statistiek haast onoverkomelijk en onvermijdelijk. Maar het tegenovergestelde, de « Intérêts communaux » als loutere gemeentebelangen rangschikken, ware een veel grotere afwijking geweest. Behoudens men in elk van deze gemeenten een degelijk veldonderzoek zou ondernemen, is aan het vermelde euvel niet te verhelpen, en blijft men aangewezen op de minst onjuiste werkwijze. Het is zonder meer duidelijk dat waar er meer en vollediger inlichtingen voorhanden waren deze volledig in aanmerking werden genomen, en dit aantal is toch ook niet onaanzienlijk. Deze gelijkschakeling vertekent overigens niet het verband verstedelijking-verkiezingsgestalte, aangezien ze totaal onafhankelijk van de verstedelijkingsgraad, voor een gans arrondissement of provincie, toegepast wordt.

5. Worden als nationale lijsten aanzien : de gemeentelijke lijsten van de vijf nationale partijen en hun uitsplitsingen over tendenzen, hun dissi-

(7) Philippeville vormt hierop wel een uitzondering.

denties en koalities ; ook de gemeentelijke lijsten van de zeer kleine partijen in het nationaal politiek bestel ; de lijsten op basis van elementen uit de nationale politiek.

6. Een uitzondering op de criteria voor de categorie overwegend nationale verkiezingsgestalte is volgende konstellatie : als twee uitgesplitste lijsten van één nationale partij meer stemmen halen dan een andere nationale partij, en er geen verdere nationale partijen meer in competitie zijn, dan komt deze gemeente niet in de categorie van de overwegend nationale maar van de gemengde verkiezingsgestalte terecht.

7. De bron voor dit onderzoek : Gemeenteraadsverkiezingen 1964. Officiële Uitslagen. Gepubliceerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt (Brussel) (1964), (gestencild). Zoveel mogelijk werden verbeteringen aangebracht aan de opgegeven benamingen. Dit is bij voorbeeld het geval voor Assebroek, Sint-Andries, Ronse, die op deze manier van louter plaatselijke verkiezingsgestalte tot overwegend nationale verkiezingsgestalte komen.

Welk is de waarde van dit onderzoek ?

Het onderzoek steunt op de benamingen van de lijsten zoals die opgenomen staan in de officiële resultaten door het Ministerie van Binnenlandse Zaken gepubliceerd. Het betreft hier dus een klassifikatie op basis van een « administratief » bundel, aangevuld door de getalsterkte van de kiezers, zonder in alle gevallen, de konkrete werkelijkheid te kennen. Daarbij is vooral het gelijkschakelen van plaatselijke of nationale *etiketten* met plaatselijke of nationale *belangen* bij de verkiezingen, het zwakste punt in deze klassifikatie. Deze indicering van de verkiezingsgestalte is zeker niet volmaakt ; de betrouwbaarheid en de geldigheid ervan blijven als probleem gesteld.

Bovenvermelde gebreken bepalen dan ook al de grenzen van de geldigheid van dit onderzoek. Men mag niet een absolute graad van zekerheid aan de individuele « schaalwaarden » of klassifikaties toekennen. De waarde van het onderzoek ligt in het feit dat het globaal aanduidt waar de plaatselijke verkiezingsgestalten overwegen, en waar eerder de nationale verkiezingsgestalte opgeld doen. En dit geeft dan een overtuigend beeld van het sterk heterogeen en verscheiden gebeuren dat de gemeenteraadsverkiezingen vormen. Alle gemeenteraadsverkiezingen kunnen niet volgens één enkel gestandaardiseerd patroon benaderd worden, ook als dat patroon het schabloon is van de nationale politiek. Het is dan ook onjuist uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen zonder enige bewerking of selectie in vergelijking te brengen met de uitslagen van de parlementsverkiezingen.

Het resultaat van dit deel van het onderzoek is weergegeven in het kartogram : *De verkiezingsgestalten bij de gemeenteraadsverkiezingen van*

11 oktober 1964. In het zuid-westen van West-Vlaanderen, het oosten van Oost-Vlaanderen en van Vlaams-Brabant, in Limburg, in Luxemburg en het zuiden van Namen overwegen zeer sterk de plaatselijke situaties bij de gemeenteraadsverkiezingen. In het midden van West-Vlaanderen, het noord-oosten van Oost-Vlaanderen, in bijna gans de provincies Antwerpen, Brabant, Henegouwen en Luik daarentegen heeft men bij de gemeenteraadsverkiezingen ook sterk met elementen van de nationale politiek te doen. Deze lokalisering van de verschillende verkiezingsgestalten over het grondgebied geeft zeer pregnant als werkhypothese aan dat er een verband bestaat tussen verstedelijking en nationale verkiezingsgestalten. Dit moet nu met meer verfijnde outillering uitgetest worden.

III. De verstedelijking in België.

In zijn beroemde verhandeling over de stad stelt Max Weber : « Economically defined, the city is a settlement the inhabitants of which live primarily of trade and commerce rather than agriculture. However it is not altogether proper to call all localities « cities » which are dominated by trade and commerce. (...) We wish to speak of a « city » only in cases where the local inhabitants satisfy an economically substantial part of their daily wants in the local market, and to an essential extent by products which the local population and that of the immediate hinterland produced for sale in the market or acquired in other ways. In the meaning employed here the « city » is a market place » (8). Hans P. Bahrtd vindt dit marktkriterium een zinnig criterium, maar stelt dat M. Weber alleszins niet de sociologische consequenties uit dit criterium heeft gehaald (9). Hij zelf komt tot volgende stelling : « Eine Stadt ist eine Ansiedlung, in der das gesamte, also auch das alltägliche Leben die Tendenz zeigt, sich zu polarisieren, d.h. entweder im sozialen Aggregatzustand der Öffentlichkeit oder in dem der Privatheit stattzufinden. Es bilden sich eine öffentliche und eine private Sphäre, die in engem Wechselverhältnis stehen, ohne dasz die Polarität verloren geht. Die Lebensbereiche, die weder als « öffentlich » noch als « privat » charakterisiert werden können, verlieren hingegen an Bedeutung. Je stärker Polarität und Wechselbeziehung zwischen öffentlicher und privater Sphäre sich ausprägen, desto « städtischer » ist, soziologisch gesehen, das Leben einer Ansiedlung » (10).

Is het vanuit het opzet van de studie niet geëigend deze theoretische discussie hier te voeren, ook bij de realisatie van het onderzoek kan men

(8) WEBER M., *The City*. Glencoe, 1958 (engelse vertaling), blz. 66-67.

(9) BAHRDT H., *Die moderne Grossstadt. Soziologische Überlegungen zum Städtebau*. Reinbek, 1961, blz. 37.

(10) BAHRDT H., *a.w.*, blz. 38-39.

geen onderscheid maken tussen de bepaling van Max Weber en van Hans Bahrtdt. Zoals uit het volgende voldoende zal blijken is de sociologische statistiek zeer ontoereikend ; laat staan dat men ergens « openbaar » en « privaat » zou kunnen operationaliseren.

In aansluiting op de typologie van de Nederlandse gemeenten naar urbanisatiegraad van het Centraal Bureau van de Statistiek heeft het Belgisch Nationaal Instituut voor de Statistiek een onderzoek opgezet tot typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking (11). Verstedelijking wordt hierin omschreven als het « proces (...) teweggebracht door maatschappelijke structuurveranderingen, waardoor gebieden met een oorspronkelijk landelijk aanzien en agrarische samenlevingsvorm geleidelijk aan of schoksgewijze een min of meer uitgesproken stedelijk karakter gaat verkrijgen » (12). De graad van verstedelijking duidt derhalve aan in welke mate dit proces in de onderscheiden gemeenten van het land zich heeft voltrokken ; d.w.z. welke plaats de gemeente op de evolutieschaal platteland-rurban-stad inneemt.

De typologie van het Nationaal Instituut voor de Statistiek berust in de eerste plaats op het percentage agrarische mannelijke beroepsbevolking : gemeenten met meer dan 20 % van haar mannelijke beroepsbevolking in de landbouw komen in de categorie plattelandsgemeenten ; gemeenten met minder dan 20 % agrarische tewerkgestelde mannen in de totale beroepsbevolking komen in de categorie verstedelijkte gemeenten. Op basis van het percentage werkelijke woonforensen t.o.v. de ter plaatse wonende beroepsbevolking, van het percentage werkelijke werkforensen t.o.v. de in de gemeenten werkende bevolking en van de werkgelegenheidscoëfficiënt worden beide categorieën nog uitgesplitst. De vaststelling van een stedelijk karakter op basis van de concentratie van typische regionaal verzorgende diensten en instellingen berust op een enquête voor de Atlas van België en de afbakening van de vijf grote agglomeraties gebeurt op grond van het verslag van de koninklijke commissaris Holvoet (13).

Op basis van deze criteria komen de auteurs tot volgende typologie.

Niveau steden en stedelijke agglomeraties :

- C3 Grote agglomeraties
- C2 Regionale steden
- C1 Gewone steden

(11) VAN WAEVELDE W., VAN DER HAEGEN H., Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1961. In *Statistische studiën*, 1968, nr 17, 68 blz. + 1 kartogram.

(12) VAN WAEVELDE W. en VAN DER HAEGEN H., *a.w.*, blz. 4.

(13) VAN WAEVELDE W., VAN DER HAEGEN H., *a.w.*, blz. 6-9.

Niveau verstedelijkte gemeenten :

- B3 Gemengde verstedelijkte gemeenten
- B2 Kleine industrie centra en gemeenten met belangrijke werkfunkties
- B1 Verstedelijkte woongemeenten

Niveau plattelandsgemeenten :

- A4 Landelijke woongemeenten
- A3 Gemengde plattelandsgemeenten
- A2 Gemeenten met agrarisch karakter
- A1 Agrarische gemeenten.

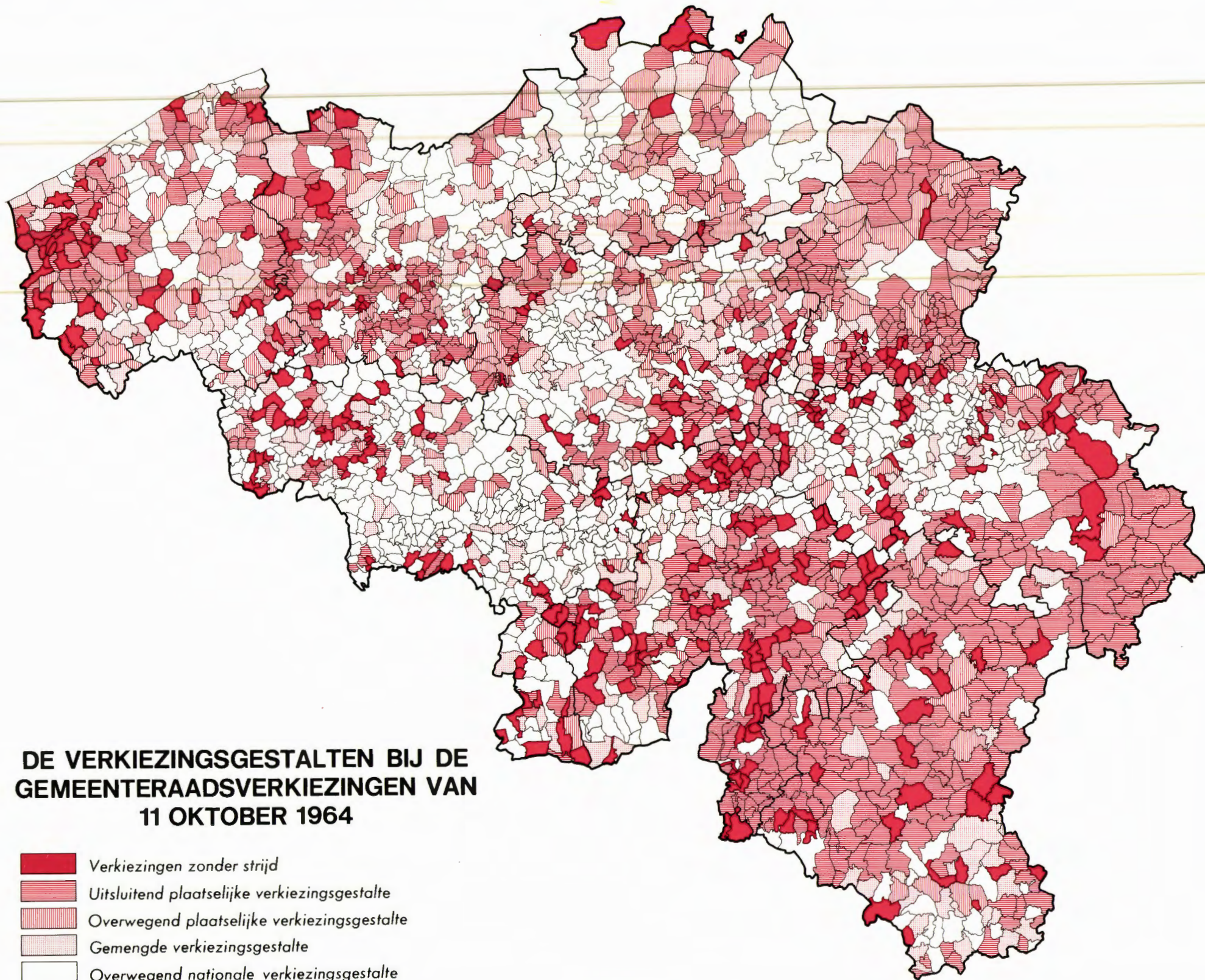
De optiek van de werkgroep, de nummering, het aanwenden van een aantal criteria suggereren duidelijk dat deze typologie een hiërarchische schaal of een vrij eenparig lopende evolutie is. Gezien de criteria gebruikt bij B3 en C3 bijv. is dit niet zonder meer uitgemaakt. De verantwoording van de criteria en van de katedriedrempels bij deze criteria ontbreekt nagenoeg volkomen. De geldigheid valt nog uit te testen. Deze operationalisatie niet perfekt, ze is zelfs een stuk onbevredigend in het licht van haar verstedelijkingsoptiek en in zekere mate arbitrair (waaraan de goedkeuring door de Hoge Raad voor de Statistiek niet veel verandert). Ze is voor onderzoek betreffende de zestiger jaren evenwel beter dan de tot nu toe gebruikte maar allengs verouderde indeling van het Ministerieel besluit van 3 december 1938 houdende coördinatie van de verschillende besluiten betreffende de rangschikking van de gemeenten inzake werkloosheid (14).

De klassifikatie van I. De Lanoo, U. Claeys en M. Sansen : *De sociografische indeling van de Belgische gemeenten* lijkt ons niet fundamenteel beter op stuk van indicering van verstedelijking (15). Ook bij deze auteurs is de tewerkstelling in de primaire, secundaire en tertiaire sektor primordiaal. Zij wordt aangevuld met de dichtheid van bevolking. De auteurs komen tot vier katedrieden :

- gemeenten behorende tot het industrieel of stedelijk milieu
- gemeenten behorende tot semi-industrieel milieu
- gemeenten behorende tot semi-landelijk milieu
- gemeenten behorende tot landelijk milieu.

(14) *Belgisch Staatsblad*, 31 december 1938, blz. 7769-7784 (in 1960 aangepast op basis van de volkstelling van 31 december 1947).

(15) DE LANOO I., CLAEYS U. en SANSEN M., *De sociografische indeling van de Belgische gemeenten*. In *Politica*, 1967, nr 1, blz. 1-20.

In elk van deze voorgestelde klassifikaties blijft verstedelijking in eerste instantie geoperationaliseerd naar tewerkstelling in de primaire, secundaire en tertiaire sektor. Dit is zeker niet fout, maar het is onvoldoende. Het is onvoldoende want deze operationalisering kan eveneens gelden voor andere variabelen zoals de tewerkstelling of de economische typologie der gemeenten (16). Deze operationalisering is niet eenzinnig omdat te weinig gewicht is gegeven aan de sekundaire criteria als forensen, als bevolkingsdichtheid. Mogelijk zijn er verstedelijkingscriteria te vinden in bijv. het percentage woningen bewoond door de eigenaar, het percentage woningen aangesloten op een rioolnet, gemiddeld aantal woningen per gebouw, het gemiddeld dagelijks wegverkeer, voertuigen voor goederenverkeer, de schoolbevolking, het aantal schoolinrichtingen, de gezondheidsuitrusting (17).

Hiermede is niet gezegd dat deze criteria de juiste zijn (mogelijks overlappen sommigen in zekere mate de criteria van tewerkstelling) enkel is gesteld dat de operationalisering van verstedelijking, andere elementen naast de criteria van de tewerkstelling, ingebouwd moet krijgen die de operationalisering eenduidig en geldig maakt. Tot nu toe echter zijn de voorhanden zijnde operationalisering door onzuiverheid en onduidelijkheid belast, en affecteren zij ook in die mate het onderzoek. Bovendien zijn tot op heden slechts ordinale schalen voorhanden en geen intervalschalen, wat de statistische handelbaarheid aanzienlijk afsnijdt. Met moet evenwel roeien met de beschikbare riemen.

Op basis van hun sociografische indeling komen I. De Lanoo, U. Claeys en M. Sansen tot volgend beeld van de verstedelijking in België. « Een uitsplitsing per provincie (...) toont aan dat in de provincie Antwerpen de bevolking voor 94,46 % in een gemeente woont met een industrieel (69,63 %) of semi-industrieel (24,83 %) karakter. In de andere Vlaamse provincies is de verspreiding van de bevolking verhoudingsgewijze gelijkmatig te noemen, alhoewel in de provincie West-Vlaanderen nog één inwoner op de 10 in een echte plattelandsgemeente woonachtig is. Er moet eveneens gewezen worden op de provincies Limburg en Oost-Vlaanderen, die bijna een derde van hun bevolking in het semi-industrieel milieu herbergen. In Wallonië is de diversiteit veel groter dan in Vlaanderen. Vooral de Henegouwse en Luikse actieve mannen wonen in sterk geïndustrialiseerde gemeenten. In Namen en vooral in Luxemburg

(16) Zie bijvoorbeeld hoe dicht men met deze werkwijze ligt bij deze waarmee R. De Smet en R. Evalenko de klassen of zoals zij het ook noemden de sociale structuur wilden vastleggen. In DE SMET R. en EVALENKO R., *Les élections belges. Explication de la répartition géographique des suffrages*. Brussel, 1956, 176 blz.

(17) Zie bijvoorbeeld de kartogrammen 54, 75, 77-90, 93-99 in deel I en de kartogrammen 11 en 15 in deel II van *Bestuur van stedenbouw en ruimtelijke ordening*, Atlas van de nationale survey. Brussel, 2 delen, doorlopende uitgave vanaf 1953.

komt het landelijk milieu nog tot zijn volle recht. Zowel Vlaams als Waals Brabant sluiten eerder bij de verdeling van de Vlaamse provincies aan » (18).

W. Van Waelvelde en H. Van der Haegen komen in hun studie tot de onderhavige schets van de mate van verstedelijking in België. « De centrale en noord-oostelijke zone van het land (tussen Gent-Antwerpen-Maaseik-Luik-Charleroi-Borinage) [is duidelijk] verstedelijkt op enkele tuinbouwgemeenten en de leemstreken van West-Henegouwen, Oost-Brabant en Haspengouw na. De randgebieden van ons land, vooral de meest excentrische, bewaarden het sterkst hun plattelandscachet. Slechts daar waar belangrijke lokale aktiviteitskernen aanwezig waren en/of aansluiting bij buitenlandse nijverheidscentra mogelijk was zijn deze gebieden verstedelijkt, vb. de kust, het Kortrijkse en Belgisch Lotharingen » (19). Vergelijken met de spreiding van de verschillende verkiezingsgestalten is er op het eerste gezicht in grote lijnen een treffende overeenkomst waar te nemen. Deze overeenkomst zet dan ook aan de vergelijking meer precies door te voeren.

IV. Nationale dominantie op het stedelijk erf.

De frekwentie van de verschillende verkiezingsgestaltetypes in de gemeenteraadsverkiezingen over de verstedelijkingskategorieën, zowel deze van W. Van Waelvelde en H. Van der Haegen als deze van I. De Lanoo, U. Claeys en M. Sansen (20), wijst erop dat er een positief verband is tussen toenemende verstedelijking en verschuiving van plaatselijke naar overwegend nationale verkiezingsgestalten bij de gemeenteraadsverkiezingen. Het is niet zo dat de overwegend nationale verkiezingsgestalte uitsluitend in de hoogste categorie van verstedelijking is te vinden, en dat omgekeerd de uitsluitend plaatselijke verkiezingsgestalte en de verkiezingen zonder strijd alleen op het platteland zouden terug te vinden zijn. Maar wel is waar dat het zwaartepunt van de eerder nationale verkiezingsgestalten in de verstedelijkte gemeenten en steden ligt, en dat het zwaartepunt van de plaatselijke verkiezingsgestalten ligt in de plattelandsgemeenten. Dit leest men duidelijk uit bijgaande grafieken I en II waarbij, zowel volgens

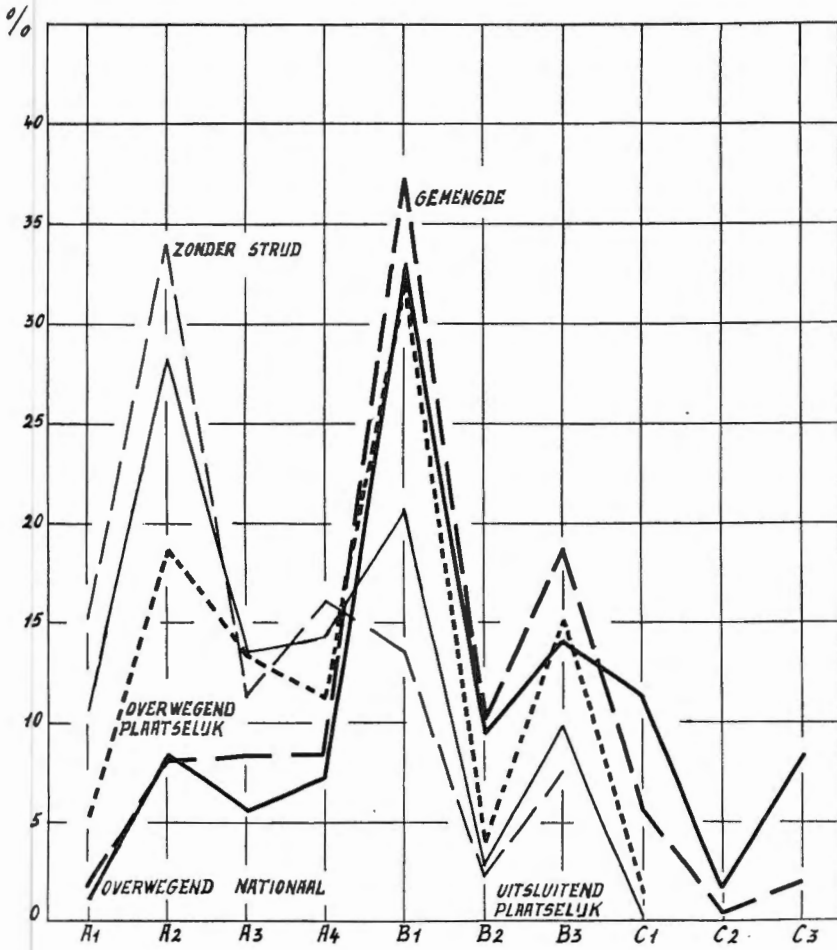
(18) DE LANOO I., CLAEYS U. en SANSEN M., *a.w.*, blz. 20.

(19) VAN WAELVELDE W. en VAN DER HAEGEN H., *a.w.*, blz. 11. Voor de kartografische weergave van de verstedelijkingsgraad van de Belgische gemeenten in 1961 zie : VAN WAELVELDE W. en VAN DER HAEGEN H., *a.w.*, blz. 56-57. *Bestuur van stedenbouw en ruimtelijke ordening*, *a.w.*, deel II, kartogram n° 28.

(20) Voor gemakkelijheid van tekst zullen deze verstedelijkingsklassifikaties voortaan met een afkorting worden aangegeven : W. Van Waelvelde, H. Van der Haegen : W ; I. De Lanoo, U. Claeys en M. Sansen : D.

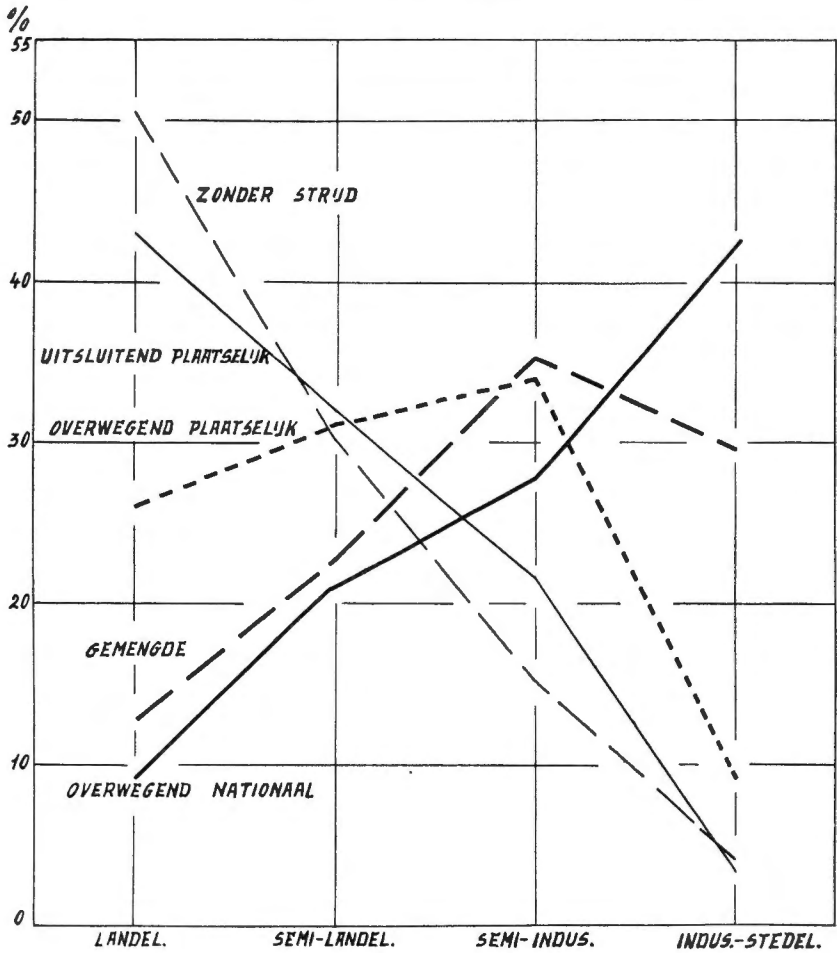
GRAFIEK I.

VERKIEZINGSGESTALTE EN VERSTEDELIJKING (W)

GRAFIEK II.

VERKIEZINGSGESTALTE EN VERSTEDELIJING (D)

de klassifikatie W (grafiek I) als volgens de klassifikatie D (grafiek II), de verstedelijking en de verkiezingsgestalten bij de gemeenteraadsverkiezingen in vergelijking gebracht worden. (Om de grafieken meer leesbaar te maken werd gesteld dat alle categorieën van verkiezingsgestalten een zelfde aantal gemeenten omvatten; de cijfers waarop deze grafieken steunen zijn derhalve geen absolute cijfers, maar omgerekend op 100 gemeenten per categorie.) Vooral grafiek II is bijzonder sprekend: het verloop van enerzijds verkiezingen zonder strijd en uitsluitend plaatselijke verkiezingen en anderzijds van gemengde en overwegend nationale verkiezingsgestalten is volkomen tegengesteld: voor de eersten een fikse daling naar mate verstedelijking toeneemt, en voor de laatsten een haast even fikse stijging bij dezelfde veranderingen in verstedelijking. Op het stedelijk erf domineert het nationale.

De verkiezingen zonder strijd zijn overwegend gelokaliseerd in semi-landelijke en landelijke gemeenten van klassifikatie D en zitten haast uitsluitend in de gemeenten A1 tot en met B1 van klassifikatie W. Ook de uitsluitend plaatselijke verkiezingsgestalte zit bij W vooral in deze categorieën van A1 tot en met B1, met dien verstande dat ook B3 er een aanzienlijk aantal heeft. In de klassifikatie D is ook de landelijke gemeente nog de modale categorie van deze verkiezingsgestalte.

Het overwegend plaatselijke verkiezingstype schuift reeds een eindje op naar verstedelijking. Bij W ligt de modale categorie niet meer zoals voor vorige types in de plattelandsgemeente met agrarisch karakter (A2) maar in de verstedelijkte gemeente met woonfunctie B1 (21). Bij D is de modale categorie nu de semi-industriële gemeente, zij het dat de semi-landelijke en de landelijke ook bijna even hoge frekwenties halen. De gemengde verkiezingsgestalte gaat nog meer naar de verstedelijking toe: modus en de mediaan liggen bij W nog altijd in de verstedelijkte gemeente met woonfunctie maar de steden komen pas in dit type frekvent voor; bij de klassifikatie D blijft de modale categorie ook nog de semi-industriële gemeente, maar de landelijke gemeenten komen hier veel minder voor en de industriële of stedelijke gemeenten daarentegen veel frekwenter. De steden kennen hoofdzakelijk een overwegend nationale verkiezingsgestalte. In bijgaande tabel I worden cijfermatig de uitkomsten van dit onderzoek volgens de klassifikatie W aangegeven.

(21) Het feit dat bijna de helft (47,4 %) van de Belgische gemeenten tot de plattelandsgemeenten behoren en dat nog eens meer dan een vierde van de gemeenten in de categorie B1, verstedelijkte gemeente met woonfunctie vallen, maakt het natuurlijk moeilijk voor mediaan en modus om buiten deze categorieën te vallen. Dit maakt ook dat grafiek I zo moeilijk leesbaar is.

TABEL I

Plaatsing van de verkiezingsgestalten bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 volgens categorieën van verstedelijking (W)

Verstedelijkingscategorie	Verkiezingsgestalte					Aantal gemeenten per verstedelijkingscategorie
	Overwegend nationaal	Gemengd	Overwegend plaatselijk	Uitsluitend plaatselijk	Verkiezingen zonder strijd	
A1 Agrarische gemeenten	9	5	12	86	61	173
A2 Gemeenten met agrarisch karakter . . .	70	26	42	229	136	503
A3 Gemengde plattelandsgemeenten	47	27	30	109	45	258
A4 Landelijke woongemeenten	61	27	25	116	64	293
B1 Verstedelijke woongemeenten	273	120	70	167	54	684
B2 Kleine industriecentra en gemeenten mèt werkfuncties . . .	78	32	9	23	9	151
B3 Gemengde verstedelijkte gemeenten . .	116	60	34	79	30	319
C1 Gewone steden . .	93	18	3	2	—	116
C2 Regionale steden . .	14	1	—	—	—	15
C3 Grote agglomeraties	70	6	—	—	2	78
Totaal niveau A : plattelandsgemeenten . .	187	85	109	540	306	1.227
Totaal niveau B : verstedelijkte gemeenten . .	467	212	113	269	93	1.154
Totaal niveau C : steden en stedelijke agglomeraties	177	25	3	2	2	209
Algemeen totaal	831	322	225	811	401	2.590

Indien men aan de verkiezingsgestaltetypes een score geeft van 1 tot en met 5 (de ordinale schaal wordt hier gepromoveerd tot intervalschaal) en men het aantal gevallen per verkiezingsgestaltetype gelijkshakeld aan 100 dan bekomt men, in de klassifikatie D volgende waarden voor de verstedelijkingskategorieën :

stedelijke of industriële gemeenten	:	161
semi-industriële gemeenten	:	363
semi-landelijke gemeenten	:	438
landelijke gemeenten	:	538

Deze waarden liggen bijna op een rechte lijn, als men de verstedelijkingskategorieën met gelijke intervallen op een schaal denkt. Mits geldigheid van deze (tot nu toe) arbitraire ombouw van rangorde tot interval, wijst de spreiding van deze waarden op een zeer hoge positieve korrelatie. Maar in de sociologie of politologie zo statistisch-synthesematig kunnen werken is vooralsnog een uitzondering. En dit onderzoek maakt zoals reeds meermaals is aangegeven, geen uitzondering op de regel. Vooralsnog moet men het met frekwentietabellen en frekwentiepolygonen doen. Deze zijn in dit geval toch wel sprekend.

Besluit.

Tussen de aard van de verkiezingsgestalte der gemeenteraadsverkiezingen, uitgezet van verkiezing zonder strijd en uitsluitend plaatselijke verkiezingsgestalte tot overwegend nationale verkiezingsgestalte, en de graad van verstedelijking gemeten zowel langs de klassifikatie van het Nationaal Instituut voor de Statistiek als langs deze van I. De Lanoo, U. Claeys en M. Sansen is er een duidelijk verband.

Gezien de operationalisatie van de verstedelijkingsgraad in beide klassifikaties ook een operationalisering van de sociaal-ekonomische structuur der gemeenten kan zijn, is het uit dien hoofde alleen reeds onmogelijk van een oorzakelijk verband te spreken. Daarom kan dit onderzoek niet het oorzakelijkheidsverband aantonen van de stelling van Hans Bahrdr betreffende het verval van de gemeentelijke res publica.

« Im ganzen müssen wir also feststellen, dasz die soziale Umschichtung in den Städten trotz der Vergroszerung der Städte selbst, trotz zunehmender Verstärkerung der ganzen Gesellschaft zu einer Schwächerung der einzelnen Stadt als eines Kristallisationszentrums für politische Öffentlichkeit geführt hat. Die Bewohnerschaft der industriellen Groszstadt besteht zum überwiegenden Teil aus Menschen, die zwar Städter, aber nicht Stadtbürger sind. (...) Sie haben oft Nachbarschaftsbeziehungen, aber diese liegen diesseits der öffentliche Sphäre und sind deshalb auch nicht konsti-

tutiv für eine kommunale Demokratie, die auf einer Öffentlichkeit aufbaut. Sie sind zum Teil auch politisch integriert — jedenfalls immer noch in stärkerem Masz als die kleinstädtische und ländliche Bevölkerung, aber sie sind es weniger als Stadtbürger als vielmehr als Verbands-, Gewerkschafts- oder Parteimitglieder und als Staatsburger » (22). Hans Bahrtd stelt zijn stelling over de teloorgang van de gemeentelijke openbare politiek ingevolge de verstedelijking duidelijking in historisch perspektief. Ook al is voorgaand onderzoek helemaal niet in de tijd uitgestreken, maar integendeel enkel ruimtelijking geventileerd naar de verschillende graden van verstedelijking in de aktuele stand en ook al laten de operationalisaties van verstedelijking geen sluitend bewijs toe, toch is aangetoond dat er een nauw verband is tussen verstedelijking en toenemende doordringing van de nationale politiek op gemeentelijking vlak. Dit wijst ook enigermate in de richting van het kwalitatieve participatieverschil waar volgens L. Huyse een aantal auteurs toe komen (J. Steiner, G. Dupeux, Sj. Groenman): «De stedelingen zouden vooral geïnteresseerd zijn in de politieke gebeurtenissen met nationale betekenis, de inwoners van landelijking streken in de plaatselijking problemen » (23). Of om het nog scherper theoretisch te plaatsen, zoals Sj. Groenman in het kader van zijn discontinu wereldbeeld: « De hypothese der ijle zone leidt in elk geval tot twee objecten van belangstelling: de zeer kleine gemeente en het gehele land. (...) Het blijkt vooreerst, dat het Nederlandse stemgerechtigde publiek zegt het meest geïnteresseerd te zijn in de politiek van het gehele land en daarna van de gemeente. (...) Er openbaart zich de regelmatigheid, dat naarmate de gemeente groter wordt de inwoners zich steeds meer gaan interesseren voor de landelijking vraagstukken. (...) De provincie ligt kennelijking in een ijle zone » (24). Vraag is hierbij of, zoals H. Bahrtd stelt, ook de stad niet reeds in die ijle zone ligt? De cijfers waarop Sj. Groenman steunt liggen voor de gemeenten met 50.000 en meer inwoners niet zo bar sterk ten voordele van de stad en in dit onderzoek over België zit ook wel een flinke aanwijzing naar het stedelijking niemandsland. In dit laatste onderzoek wordt niet met de interesse maar met de sociologisch veel hardere verkiezingsgestalte gewerkt. En daarbij wordt bevonden dat het nationale op het stedelijking erf domineert en het plaatselijking haast een exclusiviteit is voor het platteland en de rurban. Dat is een aanzienlijking argument voor de stelling van Hans Bahrtd. « Zo zou men kunnen stellen, dat een doelmatige bediening van het [stedelijking] publieke erf slechts mogelijk is wanneer op essentiële

(22) BAHRDT H., *a.w.*, blz. 90.

(23) HUYSE L., *De niet-aanwezige staatsburger*. Antwerpen, 1969, blz. 146-147.

(24) GROENMAN S., Het discontinu wereldbeeld. In *Mens en maatschappij*, 1960, nr 6, blz. 407 en 409.

momenten het publiek van dit [stedelijk] erf wordt gejaagd » (25). Ook al schrikt H. Jolles wel even terug voor het totaal handhaven van deze stelling, toch rijst uit voorgaand onderzoek de vraag of niet op de essentiële momenten, en zelfs in zijn geheel, het publiek van het stedelijk erf weg is? Stelt voorgaand onderzoek niet vrij dringend een eis tot « Entmythologisierung » van de gemeenteraadsverkiezingen als instrument van directe democratie en als instrument van beleidskeuze, minstens voor de steden en de stedelijke agglomeraties?

(25) JOLLES H., De beheersbaarheid van het stedelijk erf. In *Mens en maatschappij*, 1968, nr 3, blz. 252.

De politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen

door Wilfried DEWACHTER,
Geassocieerd docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven

in samenwerking met Edith LISMONT,
Assistente aan het Centrum voor Politieke Studiën (KUL).

Bij de huidige stand van het onderzoek blijft de politieke participatie een lastige zaak; een kluwen van moeilijkheden, vragen, onbekenden, zowel op theoretisch als methodologisch als onderzoekstechnisch vlak (1). Waar men uiteindelijk tot de studie van de participatie aan het gemeentebestuur zou moeten doortreden, kan hier « slechts » gehandeld worden over de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen. En dit is zeker niet hetzelfde.

« Wij moeten er uit dat de oppositie niet meespeelt of dat de meerderheid moet zwijgen. Waar heeft men dergelijke opvattingen toch gehaald? Waarom zou een lid van de meerderheid geen kritische tussenkomsten mogen houden? Iedere partij moet haar inbreng willen leveren en men moet iedere positieve, eerlijk bedoelde inbreng erbijbrengen en aanvaarden. Wij willen de oppositie stem geven. »

Aldus de argumentatie die M. Coppieters op het Volkscongres van 1970 aanvoerde ter verdediging van de evenredige samenstelling van het college van burgemeester en schepenen (2). Dat de Volksunie dit zo stelt

(1) Zo heeft het participatieonderzoek moeilijkheden met de lokalisering van de deelname of afwezigheid. Is het een opeenvolgend, cyclisch verloop van politieke beweging en onverschilligheid of gaat het om verschillende deelpublieken, onder meer de contestant en de silent majority? Ook moeilijkheden met de kwalitatieve duiding langs de verschillende participatiestijlen. Wat is de ponderatie in het globale patroon, van ritualisten en militanten, van contestant en opposant, van besluitvormers en apatische burgers? Waarnemingsproblemen in zover de statistieken ontoereikend of onbestaande zijn, zodat men genoopt is tot extrapolatie van uit een smalle basis, met het gevaar van selectiviteit door het meer « nieuws-makende » van heftige en geweldadige participatie. Waarnemingsproblemen in zover de politici pas vanaf 1960 de relatie overheid-onderdaan onder de probleem-gedaante van apatie zijn gaan zien en men van uit deze stelling voorwetenschappelijk belast is als een « verschijnsel van de zestiger jaren ».

(2) *Wij vlaams nationaal*, 2 mei 1970, nr 18, blz. 8.

is niet zomaar een stem in het debat, maar de stem van een bijzonder bevoorrechte getuige : gedurende zes jaar in een aantal gemeenten in de oppositie en zelf zonder noemenswaardige deelname aan colleges wat hen zou beletten te spreken (3). Hun ervaring mondt uit in het voorstel tot radikaal openbreken van informatie en participatie tot aan de oppositie.

Volgens deze ervaring spreken zelfs de gewone leden van de meerderheid niet eens kritisch mee ; hun rol zou teruggebracht zijn tot een ritualistische bevestiging van de beslissingen van het college. De oppositie dan zou gewoon niet meespelen. Als het niveau besluitvormers in het gemeentebeleid gekondenseerd is tot het college van burgemeester en schepenen, dan staan de gemeenteraadsverkiezingen ver van het gemeentebeleid.

Stoten de gemeenteraadsverkiezingen waarschijnlijk niet zo erg ver door in het besluitvormingsproces, zij zijn ook niet de enige participatieve activiteit. In een aantal gemeenten bestaan plaatselijke drukkingsgroeperingen en wordt er wel eens drukking uitgeoefend. Bovendien worden ten allen kanten raden opgericht : gezinsraad, bejaardenraad, jeugdraad, sportraad, cultuurraad, enz. « Uit een beperkt onderzoek van maart 1969 blijkt dat op de 456 gemeenten die in het onderzoek waren betrokken er slechts 122 zijn met een culturele raad (of cultureel comité). Wij mogen hier wel de vraag stellen wie er in dergelijke gemeenten zonder culturele raad in feite het beleid formuleert. Een tweede vaststelling was dat in 38 % van de bestaande raden of comités de K.W.B. niet vertegenwoordigd is, zodat wij op zijn minst kunnen veronderstellen dat de culturele raden eenzijdig zijn samengesteld en dat de kans wellicht groot is dat het cultuurbeleid (?) er eenzijdig wordt gevoerd. En wat waar is voor de K.W.B., geldt wellicht ook voor andere culturele organisaties, naargelang de plaatselijke toestanden » (4). Er blijft dan nog een trede die moet genomen worden. Wat doet het beleid uiteindelijk met de adviezen die het van deze raden krijgt ? Welk percentage adviezen verdwijnen in de dossiers of worden gewoon naast zich gelegd ? Welk zijn de voorwaarden tot realisatie van deze adviezen ?

De percutiecapaciteit van de gemeenteraadsverkiezingen naar de top van de beleidspiramide wordt later onderzocht langs het doorbreken van de

(3) De belangrijkste colleges van burgemeester en schepenen waarin Volksunie-gezinden een positie bekleden, zijn : Borgerhout, Mortsels, Sint-Andries (Brugge) en Stekene. Verder heeft de Volksunie participatie in de colleges van kleinere gemeenten als : Koekelare, Denderhoutem, Velzeke, Deurle aan de Leie. (Meestal werd de lijst van deze verkozenen niet onder een Volksunie-etiket aangeboden.) Tegenover deze participatie staat de veel belangrijker gemeentelijke oppositieplaats van de Volksunie in Antwerpen, Wilrijk, Deurne, Mechelen, Gent, Gentbrugge, Roeselare, Kortrijk, Genk, Hasselt en in andere gewichtige gemeenten.

(4) ALBRECHTS J., *Het gemeentelijk cultuurbeleid*. In VANACKERE L., ALBRECHTS J., e.a. *Modern gemeentebeleid*. Brussel, 1970, blz. 226.

nuttige volgorde der lijsten en langs het realiseren van een al dan niet rechtstreekse aanduiding van de gemeentelijke « regering ». Hiermede is niet geaffirmeerd dat de gemeenteraadsverkiezingen de participatieactiviteit is, die het verst doorstoot in de besluitvorming. Deze vraag blijft onbeantwoord. Evenmin wordt gesteld dat de gemeenteraadsverkiezingen een exclusiviteit van deelname aan het gemeentebestuur is.

Nochtans dringt een onderzoek van het participatiepatroon aan de gemeenteraadsverkiezingen zich op. En niet op de eerste plaats omdat de schaarse statistieken die de onderzoeker betreffende de deelname aan het gemeentebestuur vindt, verkiezingsresultaten zijn. Maar de gemeenteraadsverkiezingen zijn de exclusieve formeel voorziene inspraakvormen. Het is de inspraak langs de institutionele weg.

Vooraf moge even in het licht gesteld worden dat vergelijkingen op nationaal niveau van gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen slechts heel beperkt met absolute cijfers zijn door te voeren.

Er is vooreerst het verschil in kiesgerechtigdheid. Vanaf 1919 waren de vrouwen van 21 jaar en ouder kiesgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen, maar niet, behoudens enkele duizenden (11.823 in 1919 en nog slechts 5.290 in 1946) voor de parlementsverkiezingen van 1919 tot en met 1946 (5). Dit betekent een verschil van minimaal 2.000.000 kiesgerechtigden. Van 1948 tot 1969 is er slechts een heel beperkte afwijking in de kiesgerechtigden: de houders van een kleine naturalisatie kunnen wel aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnemen, maar niet aan de parlementsverkiezingen (6). Maar in 1969 worden de jongeren van 18 tot 21 jaar stemgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen en niet voor de

(5) Behoudens de voorwaarden van nationaliteit, leeftijd, woonplaats en niet uitsluiting die ook voor de mannen gelden, dienden de vrouwen tot 1948 bovendien te vallen in één der categorieën voorzien door de wetten van 9 mei 1919 en 26 maart 1921:

1. De niet-hertrouwde weduwen van de militairen, tijdens de oorlog, vóór 1 januari 1919 gestorven.
2. De niet-hertrouwde weduwen van Belgische burgers tijdens de oorlog doodgeschoten of bij de vijand gedood.
3. De vrouwen tijdens de vijandelijke bezetting tot gevangenisstraf veroordeeld of voorlopig in hechtenis genomen om redenen van vaderlandslievende aard.

Voor punten 1 en 2 gold dat bij ontstentenis van de weduwen, hun moeder indien deze weduwe was evenals de moeders-weduwen van ongehuwde militairen respectievelijk burgers, in de plaats konden treden.

Zie BOON V., *Het Belgisch Staatsrecht. I. Grondwettelijk recht*. Brussel, 1948, blz. 160.

(6) Enig idee van het geringe verschil geven de cijfers voor de provincie Oost-Vlaanderen volgens de kiezerslijsten die in 1964 in werking getreden zijn: voor de parlementsverkiezingen zijn er 864.749 kiesgerechtigden en voor de gemeenteraadsverkiezingen zijn dit er 866.194 of een klein verschil van 1.445 eenheden. (*Bestuursmemoriaal van Oost-Vlaanderen. Verhoogde toestand van de provincie in 1964*. Eeklo, z.d., blz. 25 en 29.)

parlementsverkiezingen (7). Dit betekent dat nu weer een verschil van ongeveer 350.000 kiesgerechtigden is ingevoerd, en weer een categorie die sociologisch in zekere mate relevant zou kunnen zijn.

De vergelijkingen tussen gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen worden verder ook bemoeilijkt doordat deze verkiezingen in de tijd niet altijd nauw op mekaar aansluiten. Hierdoor treden schommelingen in het aantal kiesgerechtigden voor ofwel de ene ofwel de andere verkiezing op, en dienvolgens mogelijke schommelingen in alle verdere categorieën van verkiezingsdeelname.

In een aantal gemeenten verloopt de samenstelling van de gemeenteraad zonder verkiezing. In cijfers uitgedrukt betekent dit dat ongeveer 200.000 kiesgerechtigden niet worden opgeroepen ter stembus waar deze kiesgerechtigden wel aan de parlementsverkiezingen deelnemen. Dit is niet zo een enorm aantal, maar zoals uit de bijdrage *Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking* blijkt hebben deze gemeenten zonder verkiezing een eigen sociologische lokalisering. De vergelijkbaarheid van het resterend deel wordt hierdoor verminderd.

Tenslotte is er het feit dat naast de geldige stemmen, voor de gemeenteraadsverkiezingen nog het begrip van de benutte stemcapaciteit dient gehanteerd te worden. Erg gemakkelijk maakt het de zaak allemaal niet.

1. De a-politieke gemeenten of de verkiezingen zonder strijd.

Als het aantal kandidaten het aantal te begeven raadszetels niet overtreft, heeft het geen zin de kiezers ter stemming op te roepen. Dit verschijnsel doet zich regelmatig voor bij de gemeenteraadsverkiezingen in België (8). In een politiek bestel waar slechts om de zes jaar een gemeenteraad verkozen wordt, zijn er gemeenten die zelfs met die frekwentie de politieke activiteit niet opbrengen om een alternatief te stellen en de gemeentenaren tussen dit alternatief te laten kiezen. Het is een aberrant verschijnsel. De verkiezingen zonder strijd wijzen op een onvolkomen mate van politisering of op een hoge mate van politieke afwezigheid. Als de gemeenteraad samengesteld wordt zonder dat er enig alternatief is, zij het op plaatselijk, zij het op nationaal stramien dan kan men er niet onder-

(7) Wet van 1 juli 1969 tot vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd op 18 jaar voor de gemeenteraden. In *Belgisch Staatsblad*, 12 juli 1969, blz. 6896. Aangezien de dienstplichtigen, zowel voor de parlements- als de gemeenteraadsverkiezingen stemrecht verwerven, maakt dit geen verschil uit. Zie: Wet van 3 juli 1969 tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan de dienstplichtige onderofficieren, korporaals en soldaten in actieve dienst. In *Belgisch Staatsblad*, 12 juli 1969, blz. 6897.

(8) Het komt zelfs voor dat er gemeenten zijn waar niet eens het nodig aantal kandidaten voor de gemeenteraad zich aanbieden.

uit te stellen dat er op dat vlak een lage mate van politieke aanwezigheid is ; lager alleszins dan in een gemeente waar wel een alternatief is. Dit verdient even genuanceerd te worden.

Vooreerst moet aangestipt worden dat de verkiezingen zonder strijd als meetinstrument voor politisering of voor participatie zich niet op het niveau kiezers maar op een hoger niveau van participatie situeren : plaatselijke kaderleden en plaatselijke besluitvormers. De afwezigheid van verkiezingsstrijd betekent ook niet dat men in die gemeenten en op dat niveau volledig a-politiek of gedepolitiseerd is.

Er zijn enkele kandidaten, er is een strekking, maar er is geen alternatief.

Geen alternatief, dit stellen roept anderzijds ook nog een begrenzing van de meting op. Is het inderdaad zo dat er altijd een politiek alternatief is als er verschillende lijsten zijn ? Is het ene alternatief politiek even rijp en uitgetekend als het andere ? Deze vragen verwijzen naar veel grondiger onderzoek, waar men op dit ogenblik helemaal niet aan toe is.

Ondanks deze vergrijzing van de vroegere wit-zwart tegenstelling lijkt het wel doenbaar in de verkiezingen zonder strijd (voorlopig) een aanduiding — maar ook niet meer — van participatie of politisering te zien. De evolutie van deze eigenaardige vorm van samenstelling van de gemeenteraad wordt onderzocht in *Tabel I : Evolutie van de verkiezingen zonder strijd* (9). Deze tabel start van bij de eerste gemeenteraadsverkiezing met algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en vrouwen, nl. de verkiezingen van 1920.

Het is bij nader toekijken moeilijk één enkel geschikt tellingskriterium te vinden. Het meest onmiddellijk criterium is het aantal raadsleden dat op deze manier wordt aangeduid. Het duidt de reële omvang van het verschijnsel aan in zijn sterkst institutionele condensatie. Maar het is niet het enige criterium en het is in zeker opzicht ook niet helemaal precies. Artikel 4 van de gemeentewet die het aantal leden van de gemeenteraden bepaalt, voorziet in een eerder grillige opklimmingswijze. Alle gemeenten beneden 1.000 inwoners hebben 7 raadsleden, ongeacht of zij nu 27 of 999 inwoners tellen. Tot 3.000 inwoners krijgt men 9 raadsleden. De volgende trap ligt aanzienlijk hoger : 10.000 inwoners ; dit is een grotere afstand, nl. 7.000 inwoners, dan de daaropvolgende trap : 5.000 inwo-

(9) De cijfergegevens wat betreft absoluut aantal raadszetels en absoluut aantal kiesgerechtigden uit : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *Statistisch Jaarboek voor België*, boekdeel 86, jaar 1965. Brussel, z.d., blz. 579. Het aantal gemeenten zonder verkiezingen in 1926, 1932, 1938 en 1946 volgens cijfers medegedeeld door het Ministerie van binnenlandse zaken. Het cijfer van het aantal gemeenten zonder strijd in 1926 bevat niet de provincies Oost- en West-Vlaanderen waarvoor de cijfers ontbreken. Ook voor 1920 ontbreken de cijfers. De andere cijfers zijn door ons berekend.

ners. Daarom korreleert het aantal raadsleden niet perfekt enerzijds met het aantal gemeenten noch anderzijds met het aantal kiesgerechtigden. Om het aantal gevallen te kennen moet daarom ook gekeken worden naar het aantal gemeenten. Dit geeft de frekwentie van het verschijnsel aan. Anderzijds moet ook opgezocht worden hoeveel kiesgerechtigden ingevolge het ontbreken van een hogere participatievorm niet kunnen deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen.

TABEL I

Evolutie van de verkiezingen zonder strijd

Verkiezingsjaar	Aantal gemeenten		Aantal raadszetels		Aantal kiesgerechtigden	
		%		%		%
1920			2.445	10,58	161.486	3,95
1926	292	13,76	3.084	13,16	216.338	4,67
1932	296	11,09	2.224	9,39	136.742	2,74
1938	364	13,63	2.738	11,56	172.671	3,31
1946	389	14,57	3.108	13,12	205.948	3,85
1952	440	16,50	3.334	13,96	219.928	4,01
1958	345	12,96	2.558	10,82	170.848	2,92
1964	401	15,06	2.800	11,87	226.240	3,85

Het voornaamste besluit uit dit cijferonderzoek is de belangrijke vaststelling dat er geen verschuiving is in de tijd ; er is geen toename noch een afname van het verschijnsel. Naar aantal te begeven raadszetels gemeten, staat men in 1964 op de hoogte van 1920, van 1938 en van 1958. Wat het aantal « getroffen » kiesgerechtigden betreft is het cijfer voor 1964 verhoudingsgewijze niet hoger dan dat van 1920, 1946 en 1952. Het aantal gemeenten dat op die manier tot een gemeenteraad kwam ligt het hoogst in 1952. In 1964 is er ook een groot aantal maar de schommelingen van 1952 op 1958 tot 1964 moeten aanzetten tot voorzichtigheid om over de stijging van 1958 tot 1964 veel te extrapoleren, te meer daar het aantal raadszetels van 1958 op 1964 zich veel minder wijzigde. Gemeten naar de omvang van de verkiezingen zonder strijd is de mate van politieke participatie of politisering onveranderd gebleven sinds 1918. Hieruit besluiten dat de impressionistische participatiestudie, die de politieke afwezigheid van de burgers als een typisch probleem van de zestiger jaren ziet, zich vergist heeft, is zich bezondigen aan hun fout : extrapoleren van uit een te smalle basis (10).

(10) Omstandige gegevens hieromtrent in HUYSE L., *De niet aanwezige staatsburger. De politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*. Antwerpen, 1969, 223 blz.

De stelling is dus niet definitief afgedaan ; alleen is uit een partieel onderzoek gebleken dat hun stelling langs deze indicator gemeten (indicator waarvoor zich nog het probleem van de validatie stelt) niet opgaat.

De verkiezing zonder strijd is geen omvangrijk verschijnsel : gemiddeld zijn 373 gemeenten betrokken, gaat het om het bezetten van 2.786 raadszetels op een totaal van 23.591 of 11,80 % en zijn er 188.775 kiesgerechtigden door getroffen. Maar ondanks deze beperkte omvang stelt het toch de vraag naar de kwaliteit van de gemeentelijke democratie en naar de mogelijkheid van een echt gemeentebestuur. Het stelt het probleem, dit keer van de gemeente uit : het tekort aan politiek bekwame krachten zonder dewelke ook deze (al dan niet vermeende) vorm van directe democratie niet tot leven komt.

2. De kandidaatstelling.

Naar de absolute cijfers bekeken zijn de gemeenteraadsverkiezingen een omvangrijke inzet op een tamelijk hoog participatieniveau.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen, sinds 1920 tot en met 1964 is een opmerkelijk konstant aantal raadsposities te begeven, zowat 23.600 (het juiste gemiddelde is 23.591) (11). Deze onveranderlijkheid staat duidelijk in tegenstelling tot de parlementsverkiezingen. Wijl de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 186 zetels in 1919 naar 212 sinds 1949 gekomen is en het aantal Senaatszetels van 120 naar 178, blijft het cijfer van het aantal te begeven gemeenteraadszetels merkwaardig stabiel liggen (variatiebreedte is 775 zetels tussen 1920 en 1952) (12). In absoluut aantal overtreft het cijfer van de langs de gemeenteraadsverkiezingen te begeven mandaten honderd maal dat der Kamer van Volksvertegenwoordigers.

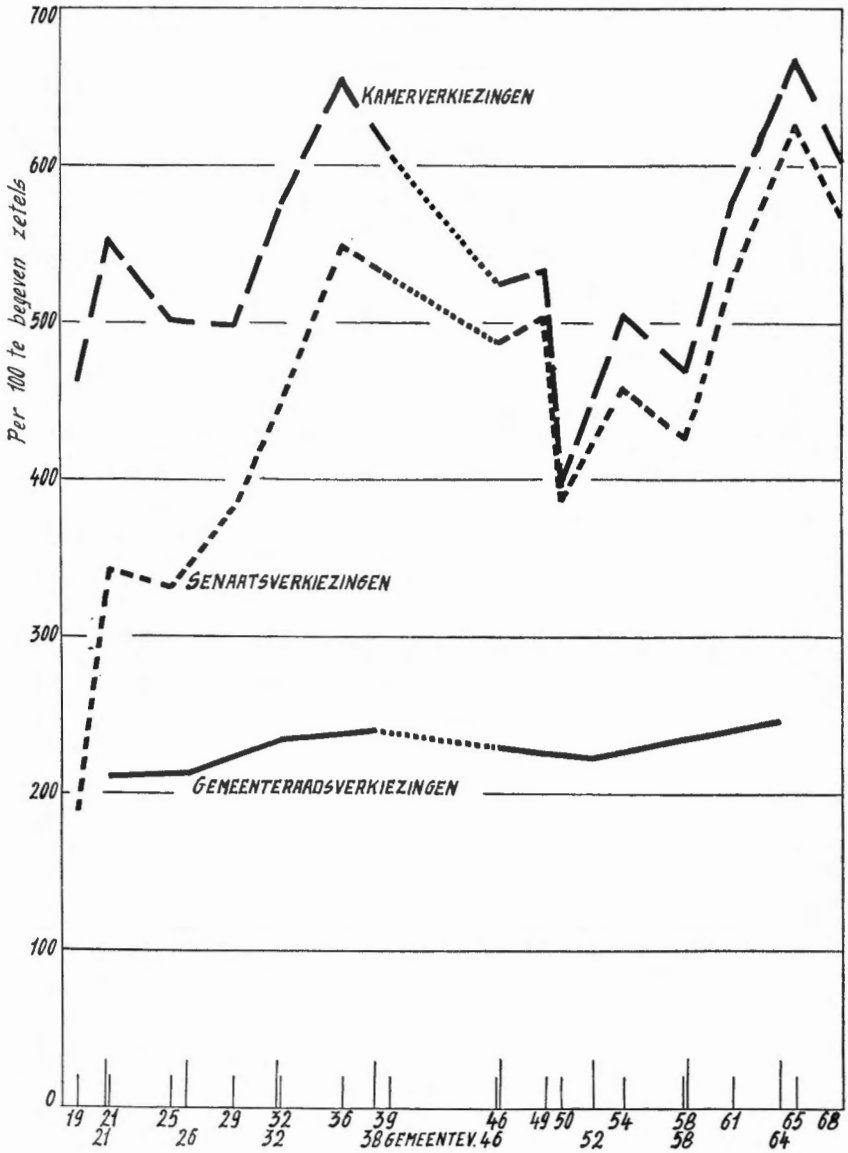
Deze meer dan twintigduizend te begeven posities roepen een hoeveelheid participanten op die nog meer dan tweemaal zo groot is : nl. gemiddeld voor de periode 53.871. Dit is een tamelijk aanzienlijk aantal burgers die zich politiek op een eerder hoog niveau van politieke participatie inzetten. Doch deze cijfers worden nog meer sprekend als men ze vergelijkt met de overeenkomstige gegevens voor Kamer- en Senaatsverkiezing. Zie *Grafiek I : De kandidaatstelling voor Kamer-, Senaat- en Gemeenteraadsverkiezingen*. In deze grafiek wordt niet met de absolute cijfers gewerkt maar met het aantal kandidaten per 100 te begeven Kamer-, Senaat- en gemeenteraadszetels. De grafiek is bijzonder duidelijk in zijn evolutielijnen.

(11) Bron : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *a.w.*, blz. 579.

(12) Dezelfde stabiliteit stelt men nagenoeg ook vast voor het aantal zetels in de provincieraden : 680 in 1921 tegen 706 in 1968.

GRAFIEK I.

DE KANDIDAATSTELLING VOOR KAMER-,
SENAAT- EN GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Het aantal kandidaten bij de Kamerverkiezingen heeft een vrij eigenaardig verloop. Dit aantal stijgt van de verkiezing van 1919 op deze van 1921 om dan te dalen bij de verkiezingen van 1925 en 1929. Dan weer stijgt het aantal kandidaat-Kamerleden aanzienlijk over 1932 tot het toppunt van 1936 waarna het opnieuw afneemt naar 1939, verder over de tweede wereldoorlog naar 1946, een ietsje toenemend naar 1949, om dan het laagste punt te bereiken bij de verkiezingen van 1950. In 1954 is het aantal bijna terug op het peil van 1946-49 maar in 1958 is het weer aanzienlijk afgenomen. Van deze verkiezingen af komt er een fikse stijging over 1961 tot het toppunt 1965, dat een ietsje hoger ligt dan dat van 1936. Van 1965 op 1968 is er terug een ernstige daling (13). Het aantal kandidaten bij de Senaatsverkiezing vertoont in grote lijnen het zelfde verloop ; het zou een getrouwe kopij van de Kamerkurve kunnen zijn, een eind minder hoog gesitueerd, was er niet de verschuiving van 1919 op 1946. Het verschil in omvang van kandidaatstelling is in 1919 zeer groot tussen Kamer en Senaat, maar gaandeweg neemt dit verschil af om bij 1946 een stabilisatiepunt te bereiken (14). In zeer afgezwakte vorm volgt het aantal kandidaat-gemeenteraadsleden wel de schommelingen in deze evolutie : een lichte opgang van 1920 op 1938 om dan lichtjes te dalen tot 1952 en van dan af weer enigszins toe te nemen tot 1964. Het algemeen beeld van het aantal gemeenteraadskandidaten evenwel is een van stabiliteit. Waar bij de Kamer- en de Senaatsverkiezingen werkelijk grote schommelingen zijn, is dit niet het geval voor de gemeenteraadsverkiezingen. In het algemeen trekken de gemeenteraadsverkiezingen door deze halve eeuw praktisch altijd evenveel kandidaten aan. Gemeten naar het aantal kandidaten per 100 te begeven zetels zijn de maximale variatiebreedten van deze reeksen als volgt :

Kamerverkiezing : variatiebreedte tussen 1919 en 1936 : 193.

Kamerverkiezing : variatiebreedte tussen 1950 en 1965 : 274.

Senaatsverkiezing : variatiebreedte tussen 1919 en 1936 : 361.

Senaatsverkiezing : variatiebreedte tussen 1950 en 1965 : 240.

Gemeenteraadsverkiezingen : variatiebreedte tussen 1920 en 1938 : 30.

Gemeenteraadsverkiezingen : variatiebreedte tussen 1950 en 1964 : 23.

Als het aantal kandidaten per te begeven zetel een deel-indikatie voor politieke participatie is dan moet men uit die cijfers voor de parlements-

(13) Vergelijk de vrij evenwijdige evolutie van het procentueel aantal voorkeurstemmen, in DEWACHTER W., *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 272-273.

(14) Vermoedelijk kunnen het afschaffen van de fiskale remmen op de kandidaatstelling in 1920-1921 en het invoeren van de provinciale apparentering hierbij wel enige invloed gehad hebben.

verkiezingen besluiten dat er inderdaad een aanzienlijke toename van deelname is geweest van 1919 tot 1936 en van 1950 tot 1965 (15). Uit die cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen moet men dan evenwel (eveneens met beperkte draagkracht) besluiten dat er omzeggens geen verschil in de participatie is geweest. Hierbij dient wel voor ogen gehouden dat men met verhoudingscijfers werkt en dat het waarschijnlijk gemakkelijker is het aantal kandidaten te laten oplopen van 837 (in 1950) tot 1.419 (in 1965) voor de Kamerverkiezingen, dan van 53.121 (in 1952) tot 57.853 (in 1964) voor de gemeenteraadsverkiezingen. De grootste schommeling, in absolute cijfers voor de gemeenteraadsverkiezingen (tussen 1920 en 1964) bedraagt 9.260, dit is 17,2 % t.a.v. het gemiddelde.

Uit de vergelijking van de cijfers der kandidaatstelling bij parlementsen gemeenteraadsverkiezingen komt nog een tweede belangrijk gegeven naar voor. Zijn er gemiddeld voor alle Kamerverkiezingen sinds 1919 voor één zetel 5,4 kandidaten en voor de Senaatsverkiezingen 4,5 kandidaten per zetel, dan is dit cijfer voor de gemeenteraadsverkiezingen veel lager, nl. slechts 2,3 kandidaten per zetel. Dit betekent dat men rekenkundig gesproken ongeveer 1 kans op 2 heeft om kandidaat zijnde, gemeenteraadslid te worden, maar slechts 1 kans op 5 om kandidaat zijnde parlementair te worden. Dit is evenwel een zeer onpreciese voorstelling. Het is aangetoond dat elke kandidaat parlementair geen gelijke kans heeft; dat enkel de kandidaten in nuttige volgorde kans maken, en dan bijna een 100 % kans hebben; en dit hoofdzakelijk ingevolge de rangorde-overdracht der hoofdvakstemmen en het minderheidsgebruik van de voorkeurstemmen (16). Daarentegen wordt bij de gemeenteraadsverkiezingen de nuttige volgorde wel frekwenter doorbroken zodat een kandidaat buiten de nuttige volgorde hier wel een kans maakt, zij het een kleinere dan de kandidaten bovenaan de nuttige volgorde (zie verder). Wat dit dan ook aan kansberekening voor de kandidaten moge inhouden, belangrijk is aan te stippen dat op stuk van politisering de gemeenteraadsverkiezingen veel minder zijn uitgetekend dan de parlementsverkiezingen (17). In het alge-

(15) Precies het jaar 1950 als dieptepunt voor politieke participatie wijst op het precare van deze serie cijfergegevens als enig element in een participatie-index. Een bredere observatie kan 1950, knooppunt in de emotioneel hoog oplopende koningskwestie moeilijk zien als een dieptepunt van politieke participatie. Moet het dieptepunt van 1950 qua kandidaatstelling niet veeleer benaderd worden vanuit de heftigheid die het strijdpunt koningskwestie toen gekregen had, samen met de meer dan voldoende kongruentie van de vier belangrijke partijen op dat ogenblik KPB, BSP, Liberale Partij en CVP met dit strijdpunt (cf het verdwijnen van de kandidaten van de Vlaamse Concentratie) ?

(16) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 158-166 en 270-279.

(17) Het aantal raadsleden zonder strijd verkozen, hebben in dit cijfer een beperkt gewicht. Als men de berekening maakt voor alle gemeenten met een verkiezingsstrijd, dan is de verhouding van het aantal kandidaten tot het aantal te begeven raads-

meen beschouwd heeft men inderdaad bij de gemeenteraadsverkiezingen slechts 2 keuzemogelijkheden, waar men er 5 heeft bij de parlementsverkiezingen. En dit heeft zijn belang op stuk van democratie-realisatie.

In de lijn van het brits parlementair regime, hoort men frekwent de stelling verdedigen dat een twee-partijstelsel meer democratisch is, omdat zij de rechtstreekse regeringsaanduiding toelaat. Ontegensprekelijk (gezien de positie die de eerste minister in de belgische machtshiërarchie bekleedt en gezien de motor-funktie van de regering inzake wetgeving) is het meer democratisch als men de inspraak in de regeringsvorming gestalte kan geven (18). Men zou de politieke democratie in niet onaanzienlijke mate verder uitbouwen indien men de rechtstreekse regeringsaanduiding door de staatsburgers kon realiseren.

Als de Volksunie, als bevoorrechte getuige, het juist ervaren heeft dat het werkelijk knooppunt van het gemeentebeleid in het college van burgemeester en schepenen ligt, stelt zich in aansluiting op de problematiek op staatsniveau, de vraag in hoever de gemeentenaren rechtstreeks het college aanwijzen. Het feit dat gemiddeld slechts iets meer dan twee keuzemogelijkheden aanwezig zijn, geeft reeds een eerste aanduiding dat men meestal wel langs een « twee-partijstelsel » tot een direkte aanwijzing van het college zal gekomen zijn. Gezien de belangrijkheid van de kwestie, moet dit echter nauwkeuriger nagegaan worden.

In een exhaustief onderzoek van alle gemeenten, per 11 oktober 1964, wordt nagegaan hoeveel colleges door de kiezers rechtstreeks zijn aangeduid. Zie *Tabel II: Rechtstreekse aanduiding van het college bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964* (19). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen gemeenten met een twee-partijen of twee-lijstenstelsel en gemeenten met meer dan twee partijen of lijsten.

Vooreerst weze nog even de aandacht gevestigd op het feit dat de kiezers (in 1964) in 401 gemeenten niet tot rechtstreekse aanduiding van het college kunnen overgaan, doordat bij ontstentenis van meer kandidaten dan raadszetels, de meerderheid reeds op voorhand en volledig is vastgelegd. Aangezien de kiezers als kiezers totaal uitgesloten blijven bij deze aandui-

zetels niet 2,28 tot 1, maar 2,46 tot 1; wat een lichte toename vertegenwoordigt. Doch de gemeenten met verkiezingen zonder strijd moeten in deze berekening opgenomen worden.

(18) DEWACHTER W., *De verdere demokratisering van de Belgische politiek*. In *Res Publica*, 1968, n° 2, blz. 253-277.

Of een hervorming van het kiesstelsel van de evenredige vertegenwoordiging naar een meerderheidstelling, en zelfs het tweepartijstelsel als dusdanig, daar de beste weg toe is, is niet zonder meer duidelijk.

(19) Alhoewel men in België niet te doen heeft met gemeenteraden uit een even aantal leden samengesteld (art. 4 van de gemeentewet) zijn deze pare cijfers toch in de tabel (kolom: Aantal raadsleden) opgenomen om het volledig en continu verloop van de tabel te onderstrepen.

dingen zonder strijd, kan zeker niet van een rechtstreekse college-aanduiding sprake zijn (20). Integendeel, de verkiezingen als institutioneel inspraakkanaal zijn radikaal weggenomen.

Van de 2.189 gemeenten waar wel verkiezingen lopen, kent nagenoeg de helft (49,65 %) een twee-partijen of twee-lijstenstelsel. Opmerkelijk is hier dat slechts één gemeente met meer dan 15.000 inwoners (cfr. meer dan 13 raadsleden), nl. Waregem, maar twee lijsten heeft. De overige 1 086 gevallen doen zich uitsluitend voor in gemeenten met minder dan 15.000 inwoners. Het twee-partijstelsel bij de gemeenteraadsverkiezingen

TABEL II

Rechtstreekse aanduiding van het college bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964

Aantal raadsleden	Twee lijstenstelsel	Meer dan twee lijsten		Totaal
		Absolute meerderheid voor 1 lijst	Geen enkele lijst in absolute meerderheid	
7 - 10	972	412	127	1.511
10 - 14	114	350	120	584
14 - 21	1	40	15	56
21 - 28		10	17	27
28 - 35		2	2	4
+ 35		2	5	7
Totaal	1.087	816	286	2.189

gen lijkt derhalve wel beperkt tot gemeenten met kleiner bevolkingsaantal. Anders geformuleerd, een groter bevolkingsaantal lijkt aanleiding te geven tot een meer partijstelsel.

Evenmin als bij de verkiezingen zonder strijd, doet de kiezer als kiezer rechtstreeks wat aan het partijen- of lijstenstelsel dat in zijn gemeente funktioneert.

Het is hem voorgoed en voorgegeven. Dank zij dit gegeven, en dank zij de organisatorische normering van het onpare raadsledenaantal, realiseert het kiezerskorps in deze gevallen de rechtstreekse college-aanduiding. Het kiezerskorps in deze gemeenten beslist welke lijst of partij de meerderheid zal hebben en derhalve het college zal vormen.

De andere helft van de 2 189 hier beschouwde gemeenten, tellen in 1964 meer dan twee lijsten of partijen. Veelmeer dan in voorgaand geval hangt het hier van het gemeentelijk kiezerskorps af, en meer specifiek van zijn opdeling naar partijen, of het college door hen aangewezen wordt ofwel tot stand komt door onderhandelingen tussen de leiding van de

(20) Het is opmerkelijk dat in een aantal gevallen van aanduiding zonder strijd, de enige kandidatenlijst een coalitie van verschillende partijen is.

verschillende lijsten, mede, maar slechts mede, op basis van de verkiezingsuitslag. Ook hier laat het kiezerskorps zich duidelijk gelden, want in 3/4 van de gevallen geeft het de meerderheid aan één enkele van de drie, vier, of eventueel nog meer lijsten. Men kan, in zover 1964 representatief zou zijn, stellen dat het kiezerskorps bij de gemeenteraadsverkiezingen zich veel meer affirmeert en veel sterker beslist dan *mutatis mutandis*, dat kiezerskorps bij de parlementsverkiezingen doet. De gemeentelijke regering wordt door de kiezers aangesteld; het tot stand komen van de nationale regering vormt een machtsproces op zich, waar de kiezers maar heel matig in de pap brokkelen.

Het is opmerkelijk dat naarmate de verstedelijking toeneemt (hier geoperationaliseerd naar het bevolkingsaantal zoals dat weergegeven wordt door het aantal raadsleden) de modale categorie verschuift van tweepartijenstelsel voor de kleine gemeente (64,32 % van de gevallen) over de absolute meerderheid bij meer dan twee lijsten voor de middelmatige gemeenten (59,93 % van de gevallen) naar de niet rechtstreekse collegeaanduiding voor de grote gemeenten (62,96 % van de gemeenten met 21 tot 28 raadsleden en 63,64 % van de gemeenten met 28 raadsleden en meer).

Een hoog bevolkingscijfer en/of verstedelijking lijkt te korreleren met het minder doorstoten van de kiezers naar de kern van het gemeentebestuur dat het college zou zijn (wat dan weer eens wijst op het meer overeenstemmen van gemeenteraadsverkiezingen en parlementsverkiezingen in de stad dan op het platteland, cfr. het niet realiseren van de rechtstreekse regeringsaanduiding op nationaal vlak). Men mag de korrelatie evenwel niet al te prangend voorstellen: van de 38 gemeenten met 30.000 inwoners en meer (cfr. 21 raadsleden en meer) zijn er 14 met rechtstreekse collegeaanduiding tegenover 24 zonder.

Rechtstreekse collegeaanduiding is in zover een foute uitdrukking dat zij suggereert dat het kiezerskorps het college, ook qua personenbezetting samenstelt. Dit is evenwel onprecies. Het kiezerskorps geeft aan bepaalde partij (of lijst) de meerderheid (21). En precies omdat zij die meerderheid bezit kan en moet het college uit die meerderheid komen. Hoe nu in feite dat college uit die meerderheid wordt samengesteld is een gebeuren waar

(21) Hierbij steekt het tellingsysteem d'Imperiali wel eens een flink handje toe. Dit stelsel bevoordeligt sterk de partijen met een hoog kiescijfer. « Met de opeenvolgende quotiënten der grote lijsten op een hogere schaal te houden, waarvan de laatste in competitie komen met de kiescijfers der zwakke lijsten, sluit men deze van de verdeling uit zonder het quorum te moeten gebruiken. » (DEL CROIX A., — voortgezet door VANDENBULCKE G. en VAN HOUTE E., — *Handboek voor de gemeenteraadsverkiezingen*. Brussel, 1964, blz. 86-87.)

de kiezer totaal buiten staat (zijn voorkeurstemmen zijn hierbij ten hoogste een aanduiding, maar geen beslissing).

Als, zoals bij de Britse parlementsverkiezingen, vóór de uitspraak van het kiezerskorps de toekomstige regering (respektievelijk college) voorgesteld is (eventueel langs uittreedende regering en shadow-cabinet), is de rechtstreekse college-aanduiding door de gemeentenaren groter (als antwoord mede op dat element uit de verkiezingsgestalte) dan als dit niet het geval is. De rechtstreekse college-aanduiding is niettemin dan nog niet totaal, maar is wel een goed eind opgeschoten. De kiezer grijpt dieper in de kern van de gemeentepolitiek.

Het zou fout zijn mochten voorgaande stellingen, bevestigingen of verduidelijkingen een voluntaristisch beeld van het gemeentelijk kiezerskorps ophangen, in de zin dat dit alles zou beredderen en beslissen. De rechtstreekse college-aanduiding, voor zover zij reikt, is veel meer het gevolg van de aktie van kandidaten en van de kandidaatstelling (het twee-partijstelsel), evenals voor een deel van de ruimtelijke spreiding van de verzuilingsopdeling, lees de geografische inplanting van de politieke culturele subsystemen (22). Is het niet verwonderlijk dat in de complexe politieke cultuur met zijn drie subsystemen die de belgische politiek kenmerken, het gemeentelijk niveau in de helft van de gevallen slechts een twee-partijstelsel kent? Wijst dit op een gering echt-politieke karakter van een aantal gemeenteraadsverkiezingen? Bij een grotere politisering die zich in meer lijsten of partijen zou vertolken, zou de mate van meerderheids-octrooi door de gemeentenaren verleend, wel slinken.

Hoe dan ook tot stand gekomen, in 1964 heeft het kiezerskorp in de grote meerderheid der gemeenten aan één lijst of partij (van de twee of meer in competitie) de absolute meerderheid, en dan ook de meerderheidssleutel op de beleidsbeslissingen toegekend. En het kiezerskorps heeft beslist welke lijst of partij hierover voor zes jaar zou beschikken. Dit is een aanzienlijk grotere participatie dan wanneer de meerderheid langs onderhandelen na de verkiezingen, nog tot stand moet (of kan) gebracht worden.

3. Keuzeverzaking.

De keuzeverzaking is een samengestelde kategorie: enerzijds worden hierin de afwezige kiezers ondergebracht en anderzijds ook de blanco- en ongeldige stemmen.

(22) Over de subsystemen van de politieke cultuur in België, zie: VAN DEN BRANDE A., *Mogelijkheden van een sociologie der Belgische conflicten na de tweede wereldoorlog (1944-1961)*. In *Sociologische gids*, 1963, nr 1, blz. 2-29.

De som van deze twee gegevens vormt de keuzeverzeking, een meer hanteerbare categorie dan de twee afzonderlijke gegevens. Bij de huidige stand van de politiek statistiek is het echter moeilijk bij de gemeenteraadsverkiezingen met de keuzeverzeking te werken omdat ambtelijk het aantal blanco- en ongeldige stemmen, of zijn spiegelbeeld het aantal geldige stemmen, niet voor het ganse land worden opgeteld en dat al deze gegevens niet in de gepubliceerde documenten zijn terug te vinden. Dienvolgens zal verderop afzonderlijk enerzijds over de afwezige kiezers met als tegenhanger de opgekomen kiezers gehandeld worden en anderzijds over de blanco- en ongeldige stemmen met als tegenhanger de geldige stemmen. Voor de eerste reeks gegevens bestaan cijfers betreffende het universum, voor de tweede serie gegevens moet gewerkt worden met een steekproef.

Het aantal afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen evolueert van 10,10 % in 1920 in dalende lijn naar 6,15 % in 1932 en 6,20 % in 1938 (23). Na de tweede wereldoorlog herneemt het aantal afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen weer op een hoger niveau : 9,22 % om dan in 1952 en 1964 een lager en nagenoeg identiek cijfer te boeken : respectievelijk 7,65 % en 7,10 % (het cijfer voor 1958 is onbekend). Het algemeen verloop van de afwezige kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen volgt zeer getrouw de analoge kurve voor de parlementsverkiezingen : een daling van 1919 tot de eerste helft van de dertiger jaren, om dan scherp te stijgen naar 1946, waarmee ongeveer het niveau van 1919 weer wordt bereikt. Vanaf 1946 is er opnieuw een daling tot 1958, waarna het aantal afwezige kiezers terug gaat toenemen, althans voor de parlementsverkiezingen want voor de gemeenteraadsverkiezingen is het wachten op de keuzeverzeking bij de verkiezingen van 1970 vooraleer hierover iets definitiefs kan gezegd worden. De toename van het aantal afwezige kiezers waarop participatie-beoordelaars gedeeltelijk steunen is derhalve wel recent (zij het onbekend wat de gemeenteraadsverkiezingen betreft), maar de toename is niet eenmalig want van 1936 op 1946 kende men dezelfde stijging (24).

De analyse van het aantal afwezige kiezers wijst uit dat de invoering van het vrouwenstemrecht slechts een zeer minieme invloed op de participatie heeft gehad.

Inderdaad, de condities van de gemeenteraadsverkiezingen blijven identiek in de periode 1919-1946 en 1949-1964. Dit is als het ware de kon-

(23) Bron : « Nationaal Instituut voor de Statistiek », *a.w.*, blz. 579.

(24) Hierbij moet evenwel gewaarschuwd worden voor het feit dat zowel in 1919 als in 1946, telkens de eerste verkiezingen na hevige oorlogsjaren, de hoge aantallen afwezige kiezers ook mede kunnen te wijten zijn aan het minder op punt staan van de kiezerslijsten.

trole-groep. In deze twee statistische populaties is de gemiddelde afwezigheid bij de verkiezingen na 1948 licht terug gelopen : van 7,80 % tot 7,38 % of een verschil van 0,42 %.

In de experimentele groepen, de parlementsverkiezingen, wordt de eerste reeks 1919-1946 zonder en de tweede reeks 1949-1965 met vrouwenstemrecht in aktie gezet : de afwezigheid bij de verkiezingen loopt terug van 7,63 % tot 7,04 % of een verschil van 0,59 %. Maar aangezien er in de kontrolegroep een verschuiving van 0,42 % geweest is die niet aan het vrouwenstemrecht maar aan andere factoren te wijten is, moet men ook dit verschil voor de parlements groepen aftrekken en komt men tot het besluit dat het vrouwenstemrecht uiteindelijk de participatie slechts voor $0,59 - 0,42 = 0,17$ % heeft doen dalen. Dit is tot nu toe het meest sluitend argument om de deelname van de vrouwen aan de verkiezingen in België niet lager te stellen dan voor de mannen (25).

Door de ontoereikendheid van de politieke statistiek is het soms hachelijk bepaalde aspecten van de gemeenteraadsverkiezingen en de parlementsverkiezingen te vergelijken. En dit is hier het geval. De onderwerpen die in dit artikel nog aan bod komen, steunen op een steekproef waarbij alle kieskantons met maximum 4 gemeenten gebruikt worden. Vooreerst is het zo dat van de 214 kieskantons die er in België zijn, ongeveer $3/4$ niet in aanmerking kunnen komen doordat zij één of meer gemeenten bevatten waar de gemeenteraadsverkiezingen zonder strijd zijn verlopen. Het kieskanton Leuven, met meer dan 99.000 kiesgerechtigden kan niet in de steekproef opgenomen worden doordat van de 32 gemeenten die het telt er één is, Duisburg met 1.418 kiesgerechtigden, waar er geen eigenlijke verkiezing werd ingericht. Vervolgens dient men bij de steekproeftrekking rekening te houden met het opzet van de studie, namelijk door te dringen in het deelnamepatroon van de gemeentenaren aan de gemeenteraadsverkiezingen. Hiertoe is een vergelijking van deze verkiezingen met de parlementsverkiezingen meer dan aangewezen. De factoren die deze vergelijking zouden storen moeten dienvolgens zoveel mogelijk geweerd worden. Het volstaat dat men voor één gemeente in een kieskanton over één enkel cijfer niet kan beschikken of met één fout cijfer te maken heeft om gans het kieskanton uit te schakelen. Dit risico wordt groter naarmate men kieskantons neemt die meer gemeenten tellen. Tenslotte is het een beroerde zaak, soms zelfs voor grote gemeenten, een volledige verkiezingsuitslag vast te stellen (met inbegrip van het aantal geldige stemmen, en het aantal veelkleurige stembrieven) ; dit is een « praktisch bezwaar » dat ook wel

(25) Vergelijk DE SMET R., EVALENKO R. en FRAEYS W., *Atlas des élections belges 1919-1954*. Brussel, 1958, blz. 63-65.

enige betekenis heeft (26). Vandaar dat de steekproef teruggebracht werd tot alle kieskantons met maximum 4 gemeenten. Derwijze uitgelijnd omvat het staal 28 kieskantons met volgende spreiding :

provincie Antwerpen : 4 kieskantons, 44,1 % van de kiesgerechtigden

provincie Brabant : 3 kieskantons, 17,7 % van de kiesgerechtigden

provincie West-Vlaanderen : 6 kieskantons, 11,1 % van de kiesgerechtigden

provincie Oost-Vlaanderen : 8 kieskantons, 22,4 % van de kiesgerechtigden

provincie Henegouwen : 3 kieskantons, 8,0 % van de kiesgerechtigden

provincie Luik : 4 kieskantons, 28,1 % van de kiesgerechtigden

de provincies Limburg, Luxemburg en Namen zijn niet opgenomen in de steekproef.

Totaal voor het land : 28 kieskantons, 19,5 % van de kiesgerechtigden.

Ontegensprekelijk is dit geen ideale steekproef. De voornaamste hinderpaal tot een betere is echter de systematische politieke weigering de parlementsverkiezing per gemeente te tellen. Hierdoor kan wetenschappelijk in deze materie zo moeilijk opgeschoten worden.

De steekproef werd postfactum gestratificeerd naar de uitslagen van de politieke partijen bij de Kamerverkiezingen van 1965. In grote lijnen is het een weging naar evenredige vertegenwoordiging van nederlandse en franstalige kiezers en van platteland, rurban en stedelijke ruimten in de steekproef. Voor de Kamerverkiezingen van 1965, gemeten naar percentage CVP-, BSP-, PVV-, VU-, KPB, FDF en de latere RW stemmen, bedraagt de som van de verschillen (in absolute waarde) tussen de steekproef en de werkelijke uitslag 2,99 %, met als grootste verschil 0,97 % te veel in de steekproef voor het FDF. Getoetst aan de Kamerverkiezingen van 1968 bedraagt de som van de verschillen (in absolute waarde) 5,03 % met de 1,78 % ondervertegenwoordiging van de PVV in de steekproef als veruit het grootste verschil.

Het is zeker geen perfecte post-factum stratificatie (cfr. verder : het verschil in voorkeurstemmen), maar gezien de mogelijkheden die ten allen kanten beperkt zijn, haast de enige mogelijkheid.

Over de ganse lijn schijnt het aantal geldige stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 ietwat hoger te liggen dan de overeenkomstige

(26) Enkel de provincie Brabant heeft een treffelijke uitgave van de resultaten der gemeenteraadsverkiezingen : *Bestuursmemoriaal van de provincie Brabant, 1965, bijlage VI. Gemeenteverkiezingen van 11 oktober 1964. Uitslagen*. Brussel, 1965, 383 blz.

cijfers voor de Kamerverkiezingen van 1965 (27). Berekend op basis van de post-factum gestratificeerde steekproef zijn er bij de gemeenteraadsverkiezingen een goede 2 % blanco- en ongeldige stemmen minder dan bij de Kamerverkiezingen van 8 maanden later.

Op basis van de universumgegevens kan worden vastgesteld, dat de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 1,31 % meer opgekomen kiezers hebben dan de daaropvolgende Kamerverkiezingen (28). In zover veralgemeningen aan de hand van de steekproef verantwoord zijn kan men besluiten dat de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 voor ongeveer 3,5 % hoger ligt dan bij de Kamerverkiezingen van 23 mei 1965. De totale keuzeverzaking bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 zou 12 % bedragen. En dit cijfer stelt een paar vragen ten aanzien van de al dan niet vermeende toename van de niet-aanwezigheid van de staatsburger. Voor de parlementsverkiezingen wordt vastgesteld dat op amper 10 jaar tijd de keuzeverzaking van ongeveer 11 % in 1958 tot 16 % in 1968 oploopt. Het pas ontdekte cijfer 12 voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 zou kunnen wijzen op het feit dat die tendens pas na oktober 1964 is aanzet, wat dan een veel scherper evolutie zou zijn want van spreiding over 10 jaar zou ze teruggedbracht zijn tot een spreiding over 4 jaar.

Dit cijfer 12 zou ook kunnen behoeden voor een al te vlotte veralgemening. De toenemende keuzeverzaking zou enkel een verschijnsel ten aanzien van de nationale politiek kunnen zijn, waarbij men vooralsnog het raden heeft naar de eventuele duiding van dit verschijnsel — resorteert de grotere waarneembaarheid misschien effect? —. Het wachten is nu op 11 oktober 1970.

Waar de spreiding van de hogere opkomst beperkt en vrij toevallig lijkt, vertonen de cijfers van het hoger aantal geldige stemmen een merk-

(27) Er is één enkele uitzondering : het kieskanton Waarschoot met 1,14 % minder geldige stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Deze uitzondering is geen afbreuk aan de stelling omdat precies de opkomst naar de stembus dan weer uitzonderlijk hoog ligt : 4,10 % meer bij de gemeenteraadsverkiezingen, tegenover gemiddeld slechts 1,77 % meer. Zie ook wat verder geschreven wordt over verstedelijking en toenemend aantal geldige stemmen.

(28) Volgens de steekproef bedraagt dit verschil 1,45 %. Het percentage afwezige kiezers volgens de steekproef ligt zowel voor de Kamerverkiezingen van 1965 als voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 een tikkeltje te hoog : respectievelijk 8,86 i.p.v. 8,41 % en 7,41 i.p.v. 7,10 %. Wat de blanco en ongeldige stemmen betreft ligt het steekproefgemiddelde een eind te laag : 6,73 % i.p.v. 7,11 % voor de Kamerverkiezingen van 1965. Om het cijfer blanco en ongeldige stemmen van de gemeenteraadsverkiezingen te bepalen wordt niet bij het steekproefgemiddelde gebleven maar wordt het verschil steekproefcijfer Kamer min steekproefcijfer gemeenteraadsverkiezingen van het werkelijk Kamercijfer afgetrokken, hopen de onderrepresentativiteit aldus grotendeels te ondervangen.

waardige lijn. Naarmate de verstedelijking afneemt, neemt het verschil in geldige stemmen ten voordele van de gemeenteraadsverkiezingen toe (29).

in de stedelijke agglomeraties : 1,02 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de voorsteden : 1,68 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de regionale steden : 2,22 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de gewone steden : 2,73 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de verstedelijkte gemeenten (B3) : 5,56 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de verstedelijkte gemeenten (B1) : 5,00 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen

in de plattelandsgemeenten : 6,43 % meer geldige stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen.

Het is zeker niet een zeer grote verschuiving, maar toch is het een niet te veronachtzamen verschil. Het geeft een aanduiding te meer, zij het een vrij beperkte dat in de stad de gemeenteraadsverkiezingen wel iets meer het patroon van de parlementsverkiezingen aannemen. Aansluitend bij de vorige bijdrage waar verstedelijking duidelijk gepaard ging met verschuiving in de verkiezingsgestalte naar meer nationale elementen, geven deze cijfers aan dat ook in de mate van geldig stemmen, de stad meer zijn parlements patroon toepast dan het platteland. Het verschil is evenwel beperkt : het is geen soortverschil hoogstens een graadverschil.

Het is op het eerste gezicht opmerkelijk dat bij de gemeenteraadsverkiezingen een hoger aantal geldige stemmen wordt uitgebracht, daar de stemwijze theoretisch gezien moeilijker liggen : enerzijds voorkeurstemmen binnen één lijst tot uitputting van het aantal te begeven raadszetels en anderzijds het veelkleurige stemmen. Deze specifieke stemwijzen van de gemeenteraadsverkiezingen zijn echter weinig gekend en worden niet bijzonder veel aangewend. Daarom kunnen zij het aandeel ongeldige stemmen maar zeer miniem beïnvloeden. Waar de gemeenteraadskiezers met hun hoger opkomst ter stemming en hun kleiner aantal blanco en ongeldige stemmen een beter participatiepatroon hadden dan de parlements-

(29) De klassifikatie naar verstedelijkingsgraad van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (VAN WAELVELDE W. en VAN DER HAEGEN H., *Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1961*. In *Statistische studiën*, 1968, n° 17, 68 blz. + 1 kartogram) kan niet perfekt omgerekend worden naar kieskantons. De klassifikatie van de 28 kieskantons in de categorieën van W. Van Waelvelde en H. Van der Haegen is dan ook slechts benaderend.

kiezers, is het beperkt benutten van bovenvermelde stemmogelijkheden een negatief punt in dit participeren. Doch dit moet omstandiger bekeken worden.

4. De keuze van personen.

Bij de parlementsverkiezingen zijn de voorkeurstemmen een belangrijk machtsmiddel. Indien het kiezerskorps in grote meerderheid de mogelijkheid van de voorkeurstem bij deze verkiezingen zou benutten dan zou het kiezerskorps zelf in aanzienlijke mate de mandatarissen aanwijzen. Tot nu toe is dit niet het geval; de parlementsleden worden eigenlijk door de partijen (volgens het type van lijstensamenstelling gaat dit van een zeer beperkt comité tot de helft van de partijleden) aangewezen.

De kiezers in België verdelen tot nu toe slechts de zetels in het parlement onder de partijen; zij bepalen (nog) niet wie op deze zetels zal zitten (30). Een aantal kiezers brengen nochtans een voorkeurstem uit, wat beschouwd wordt als een sterkere vorm van participeren. Het aantal voorkeurstemmen is sinds 1950 en vooral sinds 1958 aanzienlijk gestegen: bij de Kamerverkiezingen lag het percentage in 1950 bij 20 %, in 1958 bij 26 %, in 1965 bedroeg het 39 % (31). Bij de Senaatsverkiezing kent men dezelfde evolutie; maar de omvang situeert zich ongeveer 6 % lager. Vooralsnog, en ondanks deze stijging is nog geen verplaatsing van de beslissing, wat mandatarissenaanduiding betreft, van de partij naar de kiezers opgetreden. De hanteerbaarheid van de verkozenen ligt nog steeds bij de partijen. Vanuit deze problematiek rijst evident de vraag naar de situatie in deze bij de gemeenteraadsverkiezingen.

De hoger beschreven steekproef levert een te laag percentage voorkeurstemmen op: voor de Kamer slechts 34,85 % i.p.v. 39,04 % in werkelijkheid en bij de Senaatsverkiezing slechts 29,22 % i.p.v. 32,38 % in werkelijkheid. Dit heeft te maken met de eerder grillige spreiding van het gebruik der voorkeurstemmen en het toevallig gegeven dat veel kieskantons met hoge mate van voorkeurstemmen ook een groot aantal gemeenten tellen (32). Het percentage voorkeurstemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen kan derhalve wel hoger liggen dan uit de steekproef blijkt.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen wordt in aanzienlijke mate meer per voorkeur gestemd dan bij de parlementsverkiezingen. Het gemiddeld aan-

(30) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 158-166 en 270-279.

(31) Bij de Kamerverkiezingen van 1968 stelt men een minder snel stijgende toename vast. DEWACHTER W., *Politieke kaart van België. Atlas van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968*. Antwerpen, 1969, blz. 30-33.

(32) Zie kartogram 11: Spreiding van de voorkeurstemmen. In DEWACHTER W., *a.w.*, 1969.

tal voorkeurstemmen in de steekproef voor de verkiezingen van 1964, en zonder de veelkleurige stembrieven, bedraagt 58,23 %. De bovenvermelde ondervertegenwoordiging van de voorkeurstemmen in de steekproef vraagt een aanpassing van dit cijfer.

Een eenvoudige optelling van het verschil in voorkeurstemmen tussen de steekproef en de populatie bij het gemeenteraadsverkiezingen-resultaat brengt het cijfer op 62,42 % als men het verschil van de Kamerverkiezingen gebruikt en op 61,39 als men het verschil van de Senaatsverkiezingen gebruikt. Maar precies dit kleiner verschil bij de Senaatsverkiezingen, waar een kleiner percentage voorkeurstemmen is, wijst er op dat men hier met een evenredige toename kan te doen hebben. Het resultaat komt dan een eindje hoger te liggen, en het verschil bij gebruik van Kamer- of Senaatsverkiezingen verkleint. Op deze manier berekend zou de mate van voorkeurstem bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 65,23 % (bij gebruik van Kamercijfers) of 64,53 % (bij gebruik van Senaatscijfers) bedragen. Hoe dan ook, 58 %, 62 % of 65 %, vergeleken met de voorkeurstemmen bij de Kamer en Senaatsverkiezingen 8 maanden later, nl. respectievelijk 39 % en 32 %, is er een zeer groot verschil. En dan blijft het veelkleurige stemmen nog buiten dit getal.

In tegenstelling tot de voorkeurstemmen bij Kamer- en Senaatsverkiezing lijkt het aandeel voorkeurstemmen toe te nemen naarmate de verstedelijking afneemt. Wat parlamentsverkiezingen betreft is er in de steekproef geen duidelijk verband tussen verstedelijking en afnemende mate van voorkeurstem. Zie *Tabel III : Voorkeurstemmen naar verstedelijkingsgraad*. Bij

TABEL III

Voorkeurstemmen naar verstedelijkingsgraad

Verstedelijkingsgraad	Percentage voorkeurstemmen bij verkiezingen van		
	Gemeenteraad 1964	Kamer 1965	Senaat 1965
Stedelijke agglomeraties	45,72	31,64	27,95
Voorsteden	51,19	26,48	23,26
Regionale steden	61,91	37,87	32,74
Gewone steden	56,26	28,89	24,74
Verstedelijkte gemeenten B3	71,29	48,02	33,55
Verstedelijkte gemeenten B1	72,59	31,28	29,28
Plattelandsgemeenten	82,52	45,41	25,90

de Kamerverkiezingen doet zich een heel lichte daling voor naarmate verstedelijking toeneemt — en dan nog niet eens rechtlijnig want het zijn de verstedelijkte gemeenten B3 die het hoogste ten honderd registreren en niet de plattelandsgemeenten —. De Senaatsverkiezingen vertonen een vrijwel

konstant aandeel voorkeurstemmen in de onderscheiden verstedelijkingskategorieën. Bij de gemeenteraadsverkiezingen daarentegen neemt het aandeel voorkeurstemmen in sterke mate af naargelang de verstedelijking toeneemt : van meer dan 80 % in de plattelandsgemeenten over 70 % in de verstedelijkte gemeenten naar 60 à 50 % in de kleinere steden om tenslotte 45 % in de grote stedelijke agglomeraties te bereiken. Dit is een duidelijke en uitgesproken verschuiving die politieke betekenis heeft.

Het hoge aandeel voorkeurstemmen in de gemeenteraadsverkiezingen is een belangrijk gegeven. Het heeft aanzienlijke politieke gevolgen, die bij deze stand van politologisch en sociologisch onderzoek van de gemeentepolitiek nog niet allen onomstootbaar gestaafd kunnen worden, maar alvast een scherpe argumentatie of illustratie krijgen.

Bij de parlementsverkiezing van 1919 tot en met deze van 1968 zijn er op de 4.533 rechtstreeks verkozen parlementairen precies geteld 20 die verkozen zijn buiten de nuttige volgorde (33). Dit betekent dat de nuttige volgorde omzeggens totaal gehandhaafd blijft. De voorkeurstemmen bij de parlementsverkiezingen hebben wel enige functie, maar zij betekenen nog altijd niet dat de kiezers met hun voorkeurstemmen uit de kandidaten de verkozenen kiezen. Als het percentage voorkeurstemmen verder blijft toenemen komt een ogenblik waarop het kiezerskorps zich wel deze heel wat grotere participatie zal toeëigenen.

De hoge mate voorkeurstemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen is blijkbaar van aard om die hogere participatie reeds gedeeltelijk te realiseren. Bij de gemeenteraadsverkiezingen wordt de nuttige volgorde doorbroken. De voorkeurstemmen, weliswaar nog samen met de hoofdvakstemmen, bepalen wie gemeenteraadsleden zullen zijn en wie niet, zie *Tabel IV : Doorbreking van de nuttige orde bij de gemeenteraadsverkiezingen.*

TABEL IV

Doorbreking van de nuttige volgorde bij de gemeenteraadsverkiezingen

Aantal raadsleden	Frekwentie van aantal verkozenen buiten nuttige volgorde										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	+9
35 en meer							1		4		
28-35						1		1			
21-28		1	6	4		4	4		1	1	
14-21	1		2	1		2					
7-14	5	11	4	9	1	1	1				
Totaal	6	12	12	14	1	8	6	1	5	1	0

(33) DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 160-161.

Deze tabel is opgebouwd op basis van al het ons beschikbaar materiaal (cf. probleem van volledige verkiezingsstatistiek). Zowel grote als kleine gemeenten zijn opgenomen, zowel in Vlaanderen als in Wallonië ; gemeenten met handhaving van nuttige volgorde evengoed als gemeenten waar deze wordt doorbroken. Maar op een stringente representativiteit kan deze tabel geen aanspraak maken. (Vergelijk de spreiding van de gevallen met de spreiding in de populatie zoals aangegeven in tabel II.)

Tabel IV toont aan dat de nuttige volgorde in een aantal gevallen (het overgrote deel van de hier onderzochte gemeenten) werkelijk en soms zelfs in aanzienlijke mate doorbroken wordt. Op te merken valt dat in de grote gemeenten en de steden (meer dan 20 raadsleden) een tendens aanwezig lijkt te zijn tot omvangrijke wijziging van de nuttige volgorde. De kiezers lijken bij de gemeenteraadsverkiezingen wel ernstig mee te praten in de selectie (in tweede graad) van de gemeenteraadsleden.

Deze grotere participatie van de kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen heeft misschien wel een betekenis voor het gehele politiek bestel. Om dit duidelijk te maken moet vooraf in herinnering gebracht worden dat de grote meerderheid van de parlementairen ook een gemeentelijk mandaat vervullen. In 1965 waren 147 van de 212 kamerleden ook burgemeester, schepen of raadslid ; van de 178 senatoren oefenden 103 een gemeentelijk vertegenwoordigende functie uit. Het selektiemechanisme van het Belgisch politiek systeem zou in het licht van bovenvermelde gegevens misschien wel onderstaand patroon kunnen hebben.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn er statistisch gezien slechts iets meer dan 2 kandidaten voor één plaats. Zo bekeken maakt iedereen die op de lijsten komt reeds een behoorlijke kans, zeker in vergelijking met de soortgelijke kans bij de parlementsverkiezingen. Maar waar bij deze laatste verkiezingen de nuttige volgorde in zijn geheel wordt gehandhaafd, is dit niet het geval bij de gemeenteraadsverkiezingen. Daar kan men, precies doordat de nuttige volgorde niet sluitend is, bij het eigenlijke kiezerskorps zijn kans maken, eventueel tegen de partijbeslissing in (zie bijv. De Kerpel die op de CVP-lijst in Schaarbeek van de 17de naar de 5de plaats komt — overgedragen hoofdvakstemmen inbegrepen). En op die manier kan men een machtspositie verwerven in de gemeente en, indien nodig, langs daar in de partij.

Een sukses in de gemeenteraadsverkiezingen is bovendien een eerste garantie voor het parlementair meedingen van de kandidaat en voor de partij is het een gegeven dat men niet zo gemakkelijk meer van de hand doet als een kandidaat zonder deze gunstige uitslag. Door de organisatie van de lijstensamenstelling van de parlementsverkiezingen is een machtspositie in de gemeente en in de plaatselijke partijafdeling een belangrijke voorsprong op de kandidaten (alle andere gegevens gelijkblijvend) die zul-

ke machtspositie niet bezitten (34). En uit dat voordeel, langs de gemeenteraadsverkiezingen bekomen, kan men met meer aandrang zijn plaats in de nuttige volgorde voor de parlementsverkiezingen bepleiten of verdedigen. Eens in nuttige volgorde gerangschikt is het (tot nu toe) beslist dat men parlementair wordt (35).

Misschien ligt het aan de betekenis van de gemeentelijke machtspositie in de lijstensamenstelling en aan het feit dat men op gemeentelijk niveau zijn positie zuiver electoraal kan afdwingen (mede of hoofdzakelijk) door de aanzienlijke mate van voorkeurstemmen die de kiezers bij die verkiezingen uitbrengen, dat het parlement zo belast is met gemeentelijke mandatarissen. Die weg zou wel eens de meest aangewezen, zoniet de enige kunnen zijn voor de doorsnee kandidaat-parlementair. Een hinderpaal hierbij is wel dat het hoog absoluut aantal gemeenteraadsleden, ongeveer 23.600, de mogelijkheid van een scherpe concurrentie openstelt. Afbreuk aan het proces hoeft dit echter niet te doen, aangezien het hier uiteindelijk gaat om kandidaten die allen binnen de contouren van het proces blijven, en precies ook de mechanismen van dat proces zelf inzetten.

De participatie van de kiezers aan het proces van machtsverwerving in de gemeente is volgens de voorkeurstemmen als indicator van participatie, groter dan bij de parlementsverkiezingen. Niet alleen is de keuzedaad rijker doordat zij naast een partijkeuze ook meer personenvoorkeur uitdrukt, maar de gemeenteraadskiezers hebben bovendien een reële inspraak in het aanduiden van de gemeenteraadsleden zelf, wat een belangrijk verschil is met de parlementsverkiezingen. Tenslotte, zou wel eens kunnen blijken, dat dit hoger participatieniveau uiteindelijk ook, na controles en sanktioneringen van de partijen, een weerslag heeft op de samenstelling van vertegenwoordigers van de natie.

5. Het veelkleurig stemmen.

Het kiesstelsel van de gemeenteraadsverkiezingen bevat een stemwijze die een speciale uitspraak vanwege het kiezerskorps toelaat. De kiezer kan zoveel voorkeurstemmen als er zetels te begeven zijn uitbrengen over een of meer of alle lijsten, op voorwaarde dat hij dan geen enkele hoofdvakstem afgeeft en niet meer voorkeurstemmen dan te begeven zetels toebedeelt: het zgn. « panacheren » of de veelkleurige stembrief. Deze stemwijze is niet nieuw, aangezien zij in de periode van het meerderheidsstelsel voor de parlementsverkiezingen tot 1899 ook bestond (36).

(34) Zie DEWACHTER W., *a.w.* (1967), blz. 110-154.

(35) Alleen als men op de strijdplaats(en) gerangschikt wordt is het nog zorgen dat de partij in het kiesarrondissement (eventueel provincie) niet achterruit boert.

(36) Uiteraard enkel in de arrondissementen met meer dan één kandidaat.

Sindsdien is de veelkleurige stembrief bij de wetgevende verkiezingen echter ongeldig.

Deze stemwijze biedt in feite de mogelijkheid om de partijopdeling te overstijgen. Men stemt niet langer groen, blauw, rood of oranje, maar in elke partij steunt men die kandidaat of kandidaten die meer bepaald de eigen politieke opties of ideologie zijn toegedaan of die qua sociale categorisering dicht bij de kiezer staan. De nieuwste kiezers en de jonge kiezers bij voorbeeld, kunnen met deze veelkleurige stemmen, als zij deze massaal uitbrengen, de jongere kandidaten van de verschillende lijsten een aanzienlijke hand toesteken. Indien de veelkleurige stembrief in aanzienlijke mate en op een georkestreerde manier gebruikt wordt, is het een machtig en origineel verkiezingswapen. Het zou zelfs een middel kunnen zijn tegen het zichzelf overtillen van de politieke partijen (37), als een aanzienlijk deel niet langer bij de « enig zaligmakende » partij-opdeling bleef maar verder ging, en zijn eigen opties meer zou inbrengen langs die weg.

De mate waarin de veelkleurige stembrief gebruikt wordt is ontstellend klein. Berekend op basis van voormelde steekproef, op een wijze analoog aan het bepalen van het aandeel voorkeurstemmen, komt men tot een percentage van 2,53 %. Dit komt ongeveer neer op het niet gebruiken van deze mogelijkheid. De kiezers treden omzeggens niet over de partijgrenzen heen (38). Deze rijke participatiemogelijkheid wordt in feite niet benut.

De veelkleurige stembrief, zoals hij gebruikt wordt vertoont een nevenaspect. Een aandachtig interpretator van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen valt het op dat het aantal geldige stemmen niet helemaal gelijk is aan de som van het aantal stemmen voor elke partij. De kiezers van de stad Leuven geven 6.730 stemmen aan de BSP, 9.423 stemmen aan de CVP en 4.250 stemmen aan de PVV zijnde een totaal van 20.403. Het aantal geldige stembrieven is evenwel 20.535, of een verschil van 132 stemmen. De stad Antwerpen geeft 58.711 stemmen aan de BSP, 43.255 aan de CVP, 22.454 aan de PVV, 19.176 stemmen aan de Volksunie, 8.533 aan de KPB, en 908 stemmen aan een plaatselijke lijst zonder kleur. De benutte stemcapaciteit of het totaal van deze kiescijfers is 153.037 stemmen. Er zijn evenwel 153.610 geldige stemmen, m.a.w. 573 stemmen zijn verdwenen. Dit verschil tussen de geldige stemmen en

(37) DEWACHTER W., *Kritische ontleding van de politieke democratie in België*. In *Gezag en democratie*. Leuven, 1969, blz. 64-65.

(38) Zonder over precieze en definitieve cijfers ter staving te beschikken, lijkt het toch zo te zijn dat men bij de parlementsverkiezingen tot 1899 ook heel weinig van deze mogelijkheid gebruik heeft gemaakt.

de benutte stemkapaciteit komt voort uit het feit dat de kiezers met een veelkleurige stembrief meestal slechts een deel van hun stem gebruiken. Als men te Leuven met 21 te kiezen raadsleden, niet 21 maar slechts 7 voorkeurstemmen uitbrengt over de verschillende lijsten — wat een geldige stem is — dan verliest men eigenlijk $14/21$ of $2/3$ van zijn stem. Als men te Antwerpen, waar de gemeenteraad 43 leden telt, 20 stemmen uitbrengt, verliest men meer dan de helft van zijn stemkapaciteit. Een veelkleurige stembrief is maar ten volle gebruikt als men evenveel voorkeurstemmen uitbrengt als er raadsleden te kiezen zijn, d.w.z. 21 in Leuven en 43 in Antwerpen. De meeste kiezers met een veelkleurige stembrief doen dit evenwel niet (39). Gemiddeld wordt de veelkleurige stembrief voor ongeveer de helft ten nut gemaakt. Volgens hogervermelde berekeningswijze wordt gemiddeld 54,92 % van de veelkleurige stemmen niet gebruikt. Dit verklaart het verschil tussen het aantal geldige stemmen en de benutte stemkapaciteit.

Dit niet volledig gebruiken van de veelkleurige stembrief is een negatief element. De onvolledige aanwending van de stemkapaciteit is evenwel niet inherent verbonden aan het systeem aangezien men even gemakkelijk een volledige als een onvolledige veelkleurige stem kan uitbrengen. Maar het feitelijk gebruik van de veelkleurige stembrief is zo dat men de mogelijkheid tot discrimineren tussen of nivelleren van de partijen niet eens voor de helft gebruikt. Bij de toewijzing van de zetels kan één enkele of een paar voorkeurstemmen per lijst soms wel meer diskriminerend of rangschikkend effect hebben dan een klassieke, meervoudige voorkeurstem die niet tegen iemand gericht is.

Omdat het verschijnsel maar pas wetenschappelijk is vastgelegd, stelt de verklaring nog een ganse opgave. Er is nochtans al steekhoudend materiaal om het weinig gebruik van de veelkleurige stembrief (mede) als een negatief resultaat van de politieke socialisering te zien. In een onderzoek van het Centrum van Politieke Studiën naar de kiesrijpheid van de studerende jeugd in 1970, die vijf maanden later voor het eerst stemgerechtigd zijn voor de gemeenteraadsverkiezingen, is gebleken dat zelfs op dit hoog niveau van opleiding (laatste klas van het hoger secundair onderwijs en het hoger onderwijs) slechts de lijststem en de enige voorkeurstem

(39) Dit cijferen met rekenkundige breuken heeft wel eens verreikende gevolgen. In Moeskroen in 1964 verloor de PSC met ongeveer $2/23$ van een stem op een totaal van 22.180 geldige stemmen de absolute meerderheid. De PSC had als quotient van het deeltal 13 in de verdeling d'Imperiali : $701\ 162/598$ waar de lijst Parti catholique indépendant voor deeltal 2 een quotient $701\ 221/598$ had. Door dit miniem verschil verwierf deze laatste partij de laatste zetel en niet de PSC waardoor de zetelverhouding 11 PSC, 9 BSP, 2 PVV en 1 voor de katolieke scheurlijst, of het verlies op een fractie van een veelkleurige stembrief van de absolute meerderheid.

als mogelijkheid worden erkend (40). Op een mogelijkheid van 100 vermeldingen als geldige stem haalt de eenvoudige hoofdvakstem 89 vermeldingen, de enige voorkeurstem haalt 77 vermeldingen en de combinatie van hoofdvakstem en enige voorkeurstem 67 vermeldingen. Alle andere stemwijzen boeken veel minder vermeldingen : de veelvuldige voorkeurstem binnen één lijst haalt slechts 34 vermeldingen op 100 en de veelkleurige stembrief amper 23 vermeldingen.

Als men daarbij bedenkt dat de foute stemwijzen gemiddeld 14 vermeldingen kregen dan is het besef bij slechts 9 % ongeveer van de ondervraagden dat de veelkleurige stembrief bij de gemeenteraadsverkiezingen geldig is een ernstige aanduiding dat hier een eerste oorzaak van het 2,53 % veelkleurige stemmen moet gezocht worden.

Het is mogelijk dat dit marginaal gebruik van de veelkleurige stembrief een meer fundamentele basis zou hebben in de aanvaarding door het kiezerskorps van de partijgrenzen. Doch dit is op dit ogenblik niet duidelijk uit te maken. Alleszins is het zo dat bij de parlementsverkiezingen het kiezerskorps wordt geleerd, wordt gesocialiseerd tot het aanvaarden van de partijgrenzen, op straffe van een ongeldige stem. Met deze gegevens geprojecteerd tegen de brede achtergrond van de politieke socialisering in België is inderdaad het veelkleurige stemmen uitsluitend voor enkele rare uitzonderingen van sterk, en onafhankelijk gesocialiseerden weggelegd. Weer een participatiemogelijkheid die omzeggens niet benut wordt, waarvan de typische en rijke capaciteit een dood instrument blijft. Hier zijn de gemeenteraadsverkiezingen gestroomlijnd naar de parlementsverkiezingen.

Besluit.

Dit onderzoek brengt zowel negatieve als positieve elementen in het participatiepatroon van de gemeentenaren langs de verkiezingen aan het licht. Een aantal gemeenten slagen er niet in een politiek alternatief aan hun kiezers voor te leggen en handelen de samenstelling van de gemeenteraad af zonder verkiezingen. De verhouding van het aantal kandidaten tot het aantal raadszetels wijst ook eerder op een matige politisering. De veelkleurige stembrief ondanks zijn rijke mogelijkheid, wordt omzeggens niet gebruikt. En als ze gebruikt wordt, benut men niet eens de helft van de stemcapaciteit. Anderzijds komt er een groter aantal kiezers op ter stemming en wordt er een groter aantal geldige stemmen uitgebracht, m.a.w. de keuzeverzaking bij de gemeenteraadsverkiezingen ligt lager dan bij de parlementsverkiezingen. De voorkeurstem(men) wordt in opmer-

(40) De resultaten van dit onderzoek zullen eerlang volledig gepubliceerd worden.

kelijk grotere mate toebedeeld bij de gemeenteraadsverkiezingen. Hierdoor beslist de kiezer zelf mede over de personen die de mandaten aan de partijen toegewezen, zullen uitoefenen. Misschien zit hier de aanvang van een mechanisme dat uiteindelijk tot in het parlement zou kunnen doorlopen. Op het niveau kandidaten en besluitvormers is er het feit dat absoluut gezien een groot aantal gemeentenaren gemobiliseerd worden eerst als kandidaten en later, ongeveer de helft onder hen, als gemeenteraadslid. Verder is er het zeer belangrijk feit dat in drie kwart van de gemeenten het kiezerskorps beslist welke lijst of partij de absolute meerderheid heeft en derhalve het College zal vormen. De voorhanden zijnde tijdsreeksen roepen geen probleem op van toenemende afwezigheid ook niet in de zestiger jaren.

Globaal bekeken hebben de gemeenteraadsverkiezingen een gunstiger participatiepatroon dan de parlementsverkiezingen. Mag uit dit gunstig participatiepatroon besloten worden, dat als er wat aan de gemeentepolitiek schort, dit niet in eerste instantie te wijten is aan de kiezers maar aan de kandidaten en verkozenen (en eventueel aan de voorgedijoverheid) ? Het grote probleem is de kwaliteit van de politieke alternatieven die bij de gemeenteraadsverkiezingen geboden worden. De gemeenteraadsverkiezingen zijn zeker niet een optimale realisatie van de directe democratie. Het is nog altijd een delegatie van macht. Maar de schakel kiezer ligt niet slecht. De kiezers participeren beter aan de gemeenteraadsverkiezingen dan aan de parlementsverkiezingen althans volgens kwantitatief onderzoek.

Hoe het kwalitatief ligt is vooralsnog niet uitgemaakt. De aandacht moge evenwel gevestigd worden op het feit dat de kwaliteit van de participatie mede door de politieke socialisering wordt bepaald. Deze socialisering is waarschijnlijk een resultante mede van de verkiezingsstrijd en van het gemeentebestuur. De gemeentepolitiek die zich gespiegeld ziet.

Dit onderzoek werd afgesloten op 1 juni 1970. Nadien heeft het parlement een reeks wijzigingen aan de kieswetgeving en de gemeentewet aangebracht die bepaalde cijfers uit deze studie (bijv. het aantal gemeenteraadsliden) als voorbijgestreefd kunnen doen lijken. Aan de besluiten van ons onderzoek van de gemeenteraadsverkiezingen tot en met 1964 verandert deze wetgeving evenwel niets, zij betreft de komende gemeenteraadsverkiezingen.

Verschuivingen in de partijkeuze

Een vergelijking van de uitslagen
van de gemeenteraadsverkiezingen 1964
en de parlementaire verkiezingen 1965.

door Gerrit VAN DE PUT,

Assistent aan het Centrum voor Politieke Studiën,
Universiteit Leuven.

1.1. Probleemstelling.

Meer dan eens blijken leidende politici in België de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen in het licht van de nationale politiek te beschouwen. Zij hangen de stelling aan dat de stembusresultaten bij de gemeenteraadsverkiezingen, althans zeker in de grotere gemeenten, meer en meer door de constellatie in de landspolitiek beheerst worden (1).

Is het werkelijk zo dat de gemeenteraadsverkiezingen oriënterend zijn voor de nationale politieke situatie? Kan men uit de resultaten van deze verkiezingen besluiten trekken alsof het nationale verkiezingen waren? Laten gemeenteraadsverkiezingen zich wel vergelijken met parlementaire verkiezingen?

Gemeenteraadsverkiezingen refereren uiteraard naar de politieke eenheid die wij gemeente noemen. Deze eenheid bezit een eigen realiteit, de plaatselijke gemeenschap waarin zich een eigen politiek proces met eigen politieke structuren ontwikkelt. Gemeenteraadsverkiezingen nu dienen om de in de gemeente woonachtige kiezers de gelegenheid te geven zich uit te spreken over de samenstelling van een gemeenteraad die voor een bepaalde tijd in die wel bepaalde gemeente het politiek beleid zal voeren.

Parlementaire verkiezingen daarentegen overschrijden de grenzen van de gemeenten en richten zich op de nationale gemeenschap. De stemgerechtigde burgers worden uit hun lokaal watertje gehaald en uitgenodigd zich

(1) Zie de verklaring van F. Van der ELST in *de Volksunie*, 17 oktober 1964, blz. 10, alsook van P. Vanden BOEYNANTS, in de *Gazet van Antwerpen*, 12 oktober 1964, blz. 8.

op het nationaal politiek toneel te richten. De regering en het parlement, dat door hun toedoen tot stand komt, krijgen met een andere politieke realiteit te maken dan de gemeenteraad in zijn gemeente.

Nu is het wel zo dat de gemeente als onderdeel van het nationaal politiek bestel geen geïsoleerd bestaan kan leiden. Zij is een afhankelijk onderdeel van de organisatie van het nationaal bestuursapparaat. Door deze betrokkenheid ondergaat haar bestaanssituatie de invloed van het bredere nationale politieke kader waarin zij is ingebed. Conflicten en spanningen kunnen zich zodanig verbreiden dat zij vanuit het gemeentelijke tot het nationale vlak en omgekeerd doordringen. Bovendien vervullen de deelnemers aan het nationaal politiek proces, o.a. politieke partijen, drukkingsgroepen, politieke leiders, vaak ook een rol in het lokale politieke proces zodat er zich een innige vervlechting kan voordoen tussen het nationaal en lokaal politiek bestel.

Met het bovenstaande voor ogen, zullen we in dit artikel door vergelijking van de uitslagen voor de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlementaire verkiezingen 1965 pogen te ontdekken welke overeenkomsten en afwijkingen er tussen het stembusgedrag van de kiezers in de resp. kiessituaties bestaan. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat mogelijke conclusies omtrent verschillen en overeenkomsten alleen de onderzochte verkiezingen betreffen. De beperking tot deze twee verkiezingen laat geenszins toe besluiten te veralgemenen. Juist de korte opeenvolging van deze gemeenteraads- en parlementaire verkiezingen is al een bijzondere situatie die wel eens van groot belang kan zijn voor de resultaten van de vergelijkingen.

2.1. Benadering van het probleem.

Bij de benadering van het gestelde probleem was een eerste moeilijkheid die zich voordeed: wat dient er vergeleken te worden, welke eenheden moeten er tegenover elkaar gesteld worden?

Het is een grote handicap in het onderzoek van de stembusuitslagen dat voor de belgische parlementaire verkiezingen het kieskanton de kleinste eenheid is waarop de uitslagen beschikbaar zijn. Officiële cijfers op gemeentelijk vlak ontbreken. Anderzijds bestaan er voor de gemeenteraadsverkiezingen slechts uitslagen op het gemeentelijk vlak. Indien men resultaten van beide verkiezingen zinvol wil vergelijken, is er geen andere weg dan de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen op het vlak van het kieskanton, arrondissement of provincie te ordenen. Aldus worden in al de gemeenten die in één kieskanton, arrondissement of provincie vallen, de verkiezingsresultaten per partij opgeteld.

Voor de vergelijking van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en wetgevende verkiezingen 1965 op nationaal en provinciaal vlak hebben we ons voor de wetgevende verkiezingen gebaseerd op de officiële uitslagen van de parlementsverkiezingen 1965 van het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Anderzijds hebben we voor de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen de cijfers die E.C. Klein in zijn Essai heeft berekend, omgezet in percentages (2). Hierbij nemen we ook heel nadrukkelijk zijn waarschuwing over, dat zijn cijfers slechts benaderingen zijn : « tous les chiffres cités ne sont que des approximations des ordres de grandeur » (3).

De verkiezingsuitslagen waarop E.C. Klein zich in zijn Essai baseert zijn de complete resultaten van het ministerie van Binnenlandse Zaken voor alle gemeenten boven de 10.000 inwoners.

De reden waarom wij dit basismateriaal in onze analyse gebruiken, is voornamelijk gelegen in het feit dat er momenteel geen ander en beter materiaal voorhanden is. Vervolgens dient erop gewezen te worden dat door de keuze van de gemeenten boven de 10.000 inwoners geenszins een uitgebalanceerde steekproef wordt nagestreefd. Ieder die op de hoogte is van de gemeentespreiding volgens categorieën en van de bevolkings spreiding over de gemeenten, weet dat 92,8 % van de gemeenten zich onder de grens van de 10.000 inwoners bevinden, met ongeveer 50 % van de totale belgische bevolking. Wegens het feit dat de CVP/PSC op het platteland een relatief grotere aanhang heeft dan in de steden en de socialistische partij zich in een tegenovergestelde situatie bevindt, is door de keuze van het genoemde materiaal de ene partij licht onder- en de andere licht oververtegenwoordigd. In de beoordeling van de resultaten dient daarmee terdege rekening gehouden.

Voor de vergelijking van de uitslagen van vermelde verkiezingen op *kantonnaal* vlak stelden de uitslagen van de wetgevende verkiezingen 1965 geen problemen ; daarvoor werd eveneens op de officiële uitslagen van de parlementsverkiezingen 1965 een beroep gedaan.

Wat betreft de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen werden we wegens het grote aantal en wegens het aantal onbruikbare kantons gedwongen een keuze te doen uit de kieskantons (4).

Er werd vooropgesteld dat alleen de kieskantons met maximum vier gemeenten in aanmerking kwamen voor de vergelijking (5). Door deze

(2) KLEIN E.C., *Essai d'interprétation du résultat des élections communales du 11 octobre 1964*, blz. 38-47.

(3) *Idem.*, blz. 1.

(4) Kieskantons waaronder gemeenten-zonder-verkiezingen 1964 vielen, werden uitgeschakeld als vergelijkingsmateriaal.

(5) Zie de bijdrage : De politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen.

STAAT I

De aan de gemeenteraadsverkiezingen 1964 deelnemende politieke partijen
en groeperingen in kieskantons met minder dan vier gemeenten

Kantons met 4 en minder gemeenten	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	FW	CPB-PCB PCP-PCW	Coali- tie	Gem. bel.	Volks- bel.	Plaatselijke lijsten	Aantal deelne- mende partijen
1. Kanton Berchem	x	x	x	x		x				Vooruitstr. Lib. B. (PVV)	6
Mortsel	x	x	x	x				x		Kath. Vrij Mortsel (CVP)	6
Wilrijk	x	x	x	x		x					5
2. Kanton Borgerhout		x	x			x	CVP + VU			Zonder kleur (2)	6
Deurne	x	x	x	x		x					5
Merksem	x	x	x	x		x		x (CVP)			6
3. Kanton Lier	x	x	x	x							4
Berlaar	x	x							x	Kath. Partij (CVP)	4
Kessel		x	x					Chr. G.B. (CVP)	Vi. Volksb. (VU)		4
4. Brussel Brussel	x	x	x			x x (PCP)				Brusselse belangen (VU) Rass. nation. Union francoph. Parti indép.	9
5. Kanton St. Gilles	x	x	x			x x (PCP)				Union francoph.	6
6. Kanton Moorsele		x						x (CVP)		Chr. werkl. partij (CVP)	3
Gullegem		x							x	Chr. werkl. partij (CVP)	3
Heule		x						Kath. G.B. (CVP)		ACW (CVP)	3

Kantons met 4 en minder gemeenten	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	FW	CPB-PCB PCP-PCW	Coali- tie	Gem. bel.	Volks- bel.	Plaatselijke lijsten	Aantal deelnemende partijen
7. Kanton Ardoois	x	x						x (BSP)			3
Lichtervelde		x						x (CVP)		Burgergilde (CVP)	3
8. Kanton Ruiselede										Verstraeten (CVP)	3
Wingene								Kr. Vl. G.B. (CVP)		Potterie (CVP)	3
								Kath. G.B. (CVP)		Van Acker (BSP)	2
9. Kanton Ronse										Van den Bossche (PVV)	4
Kwaremont										Piessevaux (CVP)	4
Ruien	x	x	x							Vanderhaegen (BSP)	4
10. Kanton Waarschoot			x					VI. G.B. (VU)		Hantson	2
Oostwinkel										Spileers	2
Seidingen	x									Cosijns	4
11. Kanton St. Niklaas	x	x	x	x						Bohez	4
Belsele	x	x								De Volkswil (CVP)	4
Sinaai		x								De katholiek (CVP)	4
										Lijst Matthijs (CVP)	3
										Lijst Van Haele	3
										Lijst Musschoot	2
										ABS (BSP)	2
										Baelens	4
										Van Belleghem	4
										De Katholiek (CVP)	2

Kantons met 4 en minder gemeenten	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	FW	CPB-PCB PCP-PCW	Coalitie	Gem. bel.	Volksbel.	Plaatselijke lijsten	Aantal deelnemende partijen
12. Kanton Lokeren	x	x	x	x		x					5
Daknam										Vermeulen Arens (z. kl.)	2
Eksaarde	x	x	x								3
13. Kanton Hamme	x	x	x								3
Moerzeke	x	x						x			3
Waasmunster	x	x						x			
14. Kanton Vloesberg	x	x	x								3
Ellezelles	x					x	Lib+ Soc.				3
Wodecq	x	x	x								3
15. Kanton Jumet	x	x	x		x	x					5
Roux	x	x	x			x (PCW)				R.D. Wallon Parti national	6
16. Kanton Luik	x	x	x		x	x x (PCW)				Parti Vital Social Parti des salariés Soc. Indép. Dém. Chrét. (PSC)	10
17. Kanton Herstal	x	x	x			x x (PCW)					5
Vottem	x	x	x			x					4
Wandre		x	x			x		x			4
18. Kanton Antwerpen	x	x	x	x		x				Zonder kleur	6
Burcht	x	x		x		x					4
Hoboken	x	x	x	x		x					5
Zwijndrecht	x	x								Lijst Van Bogaert	3

Kantons met 4 en minder gemeenten	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	FW	CPB-PCB PCP-PCW	Coali- tie	Gem. bel.	Volks. bel.	Plaatselijke lijsten	Aantal deelne- mende partijen
24. Kanton Evergem	x	x	x					x			4
St. Amandsberg	x	x	x						x		4
Oostakker	x	x						x			3
Wondelgem	x	x	x								3
25. Kanton Ledeberg	x	x	x								3
Destelbergen	x	x	x							Lijst v.d. burgem. Willieme (CVP)	5
										Alleenstaande	
										Byosiere	3
Gentbrugge	x	x	x							Burick	3
Heusden										{ Van Tieghem de t. Berghe (CVP)	
26. Kanton Moeskroen	x	x	x			x				P.E.B.	6
										P.C.I.	
Dottenijs	x	x				x		x			4
Herseaux	x	x				x					3
Luinge	x							x			2
27. Kanton Grivegnée		x				x	PLP + PSC				3
Angleur	x	x	x			x					4
Bressous	x	x	x			x x (PCW)				Soc. Indép. (BSP)	6
						x				Rénovation jupilloise	3
Jupille s/Meuse		x									
28. Kanton Dison	x	x	x			x		x			5
Andrimont	x	x				x		x		Trav. Chrét. (PSC)	5
Grand-Rechain		x						x			2
Petit-Rechain		x						x (PSC)			3
								x (PSC)			

keuze werd het aantal kieskantons beperkt tot 28 op de 212, met samen een totaal van 86 gemeenten. Met deze kieskantons werden 15 op de 30 kiesarrondissementen bereikt.

De kieskantons die voor de vergelijking van de genoemde verkiezingen gekozen zijn, zijn de volgende (6) : Berchem (Ant.), Borgerhout (Antw.), Antwerpen (Antw.), Lier (Mech.), Brussel (Bruss.), St-Gilles (Bruss.), St-Jans-Molenbeek (Bruss.), Moorsele (Kort.), Ardoorie (Roes.), Ruiselede (Tielt), Meulebeke (Tielt), Ronse (Oud.), Waarschoot (Gent), Evergem (Gent), Ledeberg (Gent), Assenede (Eeklo), Wervik (Iep.), Torhout (Brug.), St-Niklaas (St-Nik.), Lokeren (St-Nik.), Hamme (Dend.), Luik (Luik), Herstal (Luik), Grivegnée (Luik), Jumet (Charl.), Dison (Verviers), Vloesberg (Ath), Moeskroen (Moesk.).

Vervolgens werden deze kieskantons op basis van een als relevant geldend criterium, de graad van verstedelijking, in categorieën ingedeeld naar de typologie van W. Van Waelvelde en H. Van Der Haegen (7). De inpassing in deze categorieën is slechts benaderend.

Niveau steden en stedelijke agglomeraties (C) :

(C3) Grote agglomeraties : Antwerpen, Borgerhout, Berchem, Brussel, Saint-Gilles, Sint-Jans-Molenbeek, Luik, Herstal, Grivegnée.

(C2) Regionale steden : Ledeberg, Evergem, Jumet.

(C1) Gewone steden : Sint-Niklaas, Ronse.

Niveau verstedelijkte gemeenten (B) :

(B3) Gemengde verstedelijkte gemeenten : Moeskroen, Lier, Lokeren, Hamme, Dison.

(B2) Kleine industrie centra : Torhout, Assenede.

(B1) Verstedelijkte woongemeenten : Moorsele, Ardoorie, Meulebeke, Waarschoot, Wervik.

Niveau plattelandsgemeenten (A) :

(A3) Gemengde plattelandsgemeenten : Vloesberg.

(A2) Gemeenten met agrarisch karakter : Ruiselede.

Volgens deze indeling zullen de op de politieke partijen uitgebrachte percentages in de wetgevende verkiezingen 1965 en gemeenteraadsverkiezingen 1964 gerangschikt en vergeleken worden. Daaruit zal dan blijken welke verschuivingen zich in de partijkeuze hebben voorgedaan.

(6) Tussen haakjes zijn de arrondissementen vermeld waaronder zij ressorteren.

(7) VAN WAELVELDE W., VAN DER HAEGEN H., « Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1961, in *Statistische studiën*, 1968, nr 17, 68 blz.

Met het oog hierop dient echter het stramien van de politieke partijen en groeperingen in de kieskantons voor beide verkiezingen zo uniform mogelijk te zijn. De aanwezige partijen en lijsten zullen derhalve gegroepeerd worden rond de nationale partijen waarbij zij het dichtst aanleunen. Aldus onderscheiden we in Vlaanderen voor de politieke partijstructuur : CVP, BSP, PVV, VU, CPB en overige ; in Wallonië : PSC, PSB, PLP, franstalige lijsten, PCB, en overige.

3.1. Politieke partijen en groeperingen.

Komen bij de parlementaire verkiezingen vooral de nationaal bekende politieke partijen in het strijdperk, bij de gemeenteraadsverkiezingen doet zich het verschijnsel voor, dat behalve de algemeen bekende politieke groeperingen, welke meestal afzonderlijk en ook wel in een coalitie en vaak ook niet als zodanig optreden, talrijke plaatselijke lijsten welke bepaalde lokale doeleinden nastreven, hetzij afzonderlijk, hetzij in samenwerking, aan de verkiezingen deelnemen. Het is niet onze bedoeling om in een kort bestek veel bijzonderheden omtrent aantal, omvang en inhoud te geven, vooral niet omdat gelijknamige groepen in de verschillende gemeenten lang niet altijd dezelfde kleur dekken of dezelfde doeleinden nastreven.

Overigens heeft W. Dewachter in zijn artikel over gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking voor onze opzet reeds voldoende uitgeweid over de politieke partijstructuur bij de gemeenteraadsverkiezingen 1964. Alleen willen wij nogmaals wijzen op de grote moeilijkheden die aan de identificatie van de lijsten bij de studie van de gemeenteraadsverkiezingen vastzitten. Het is geen gemakkelijke taak te achterhalen welke politieke tendenzen of kleur achter die grote verscheidenheid van plaatselijke lijsten verborgen zitten. Om een inzicht te krijgen in deze grote verscheidenheid hebben wij een staat opgemaakt met alle aan de gemeenteraadsverkiezingen 1964 deelnemende politieke lijsten in kieskantons met vier en minder gemeenten (8).

Achter de plaatselijke lijsten zijn alleen daar de namen van de meest verwante politieke partijen geplaatst waarover wij zekerheid hadden. Wanneer later gesproken zal worden over gegroepeerde lijsten betekent dit, dat de plaatselijke lijsten bij de aanverwante politieke partijen gevoegd worden. Hiermee wordt niet beweerd dat zij ook deze partij vertegenwoordigen.

(8) Zie Staat 1.

Wegens het feit dat bij de gemeenteraadsverkiezingen allerlei plaatselijke factoren in het geding zijn, dient men zeer voorzichtig te zijn in de vergelijking met het resultaat van de parlementsverkiezingen. Tegenover de nationale lijsten van de wetgevende verkiezingen staan in een aantal kantons een reeks plaatselijke lijsten van de gemeenteraadsverkiezingen waardoor een heel verwrongen beeld in de vergelijking naar voren treedt, vooral daar waar de lijsten niet gegroeped worden.

Bij de telling van de bij de gemeenteraadsverkiezingen aanwezige politieke partijen en groeperingen komen er in de uitgekozen kieskantons, behalve de algemeen bekende lijsten van de CVP, BSP, PVV, VU, CPB, of coalitie tussen deze (3x), 111 plaatselijke lijsten voor tegenover 22, of 56 als men alle dubbele meetelt, in de parlementsverkiezingen. Onder deze plaatselijke lijsten worden dan gerekend : P.C. Peking, Waalse communisten, Front Wallon, Gemeentebelangen, Volksbelangen en overige plaatselijke lijsten waaronder vooral veel naam-lijsten voorkomen.

Wanneer in vermelde kieskantons het aantal deelnemende nationale en plaatselijke lijsten naar de graad van verstedelijking gerangschikt worden, valt er, afgezien van een aantal uitzonderingen, een daling van het aantal nationale partijen waar te nemen gaande van het niveau van de grote agglomeraties naar dat van het platteland, tegelijk met een lichte stijging van het aantal lokale lijsten in dezelfde richting. In de categorie grote agglomeraties hebben Luik en Brussel een tamelijk groot aantal plaatselijke lijsten, vooral als men in het oog houdt dat deze kieskantons in tegenstelling tot de meeste andere, slechts uit één gemeente bestaan.

1.2. Landelijke en provinciale resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlementaire verkiezingen 1965 (9).

Bij vergelijking van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlementaire verkiezingen 1965 blijken een aantal groeperingen verlies en een aantal andere winst te hebben geboekt (10).

Verlies is geleden door de CVP/PSC (4,95 %) en de groep overige partijen (6,50 %). Terwijl de BSP/PSB stabiel is gebleven (+ 0,07 %), hebben de PVV/PLP (3,68 %) en de Volksunie (3,43 %) de grootste winst behaald, gevolgd door de communisten (2,28 %) en de franstalige lijsten (1,99 %).

Deze winst- en verliespercentages liggen echter zeer verschillend over de negen provincies verspreid. Behalve in Limburg (+ 9,74 %) heeft de

(9) Evenals KLEIN E.C. wijzen we nogmaals op de benaderende cijfers van de gemeenteraadsverkiezingen 1964, zie : « Essai d'interprétation », a.w., blz. 10.

(10) Zie Staat 2.

CVP in Vlaanderen grote verliezen geleden. Het grootste verlies werd geboekt in Oost-Vlaanderen (7,74 %), het kleinste in Antwerpen (5,39 %). In Brabant werd eveneens een negatief percentage genoteerd (6,11 %). Voor de PSC zien we een gemengde situatie in Wallonië: een min of meer kleine winst in Luik (1,73 %) en Luxemburg (3,18 %) en een groot verlies in Namen (10,33 %) en Henegouwen (9,79 %).

Voor de BPS/PSB noteren we voor Vlaanderen een klein verlies in Antwerpen (1,02 %), alsook in Brabant (2,38 %). Voor de overige vlaamse provincies laten de resultaten een tamelijk grote winst zien, met als hoogste top West-Vlaanderen (7,20 %) en als laagste punt Limburg (4,58 %). In Wallonië lijdt de PSB afgezien van de kleine winst in Luxemburg (2,50 %) en Namen (0,86 %), nogal verlies in Luik (4,93 %) en Henegouwen (7,33 %).

De PVV/PLP boekt winst over de hele lijn, zowel in Vlaanderen als in Wallonië. Het hoogtepunt in Wallonië ligt echter hoger dan dat in Vlaanderen: Luik (10,75 %), voor Vlaanderen: Limburg (5,74 %). De kleinste winst behaalt de partij in Brabant (0,82 %) en in Oost-Vlaanderen (0,93 %), terwijl Namen in Wallonië nog altijd een redelijke winst oplevert (3,72 %).

De Volksunie komt in alle Vlaamse provincies als winnende partij te voorschijn. Als hoogtepunten gelden de percentages van Oost- en West-Vlaanderen (resp. 9,30 % en 9,86 %). Limburg blijkt het zwakste winstgebied te zijn (0,85 %).

Franstalige lijsten komen slechts in drie provincies op, waar zij gezamenlijk een niet onaanzienlijke winst behalen, in Brabant (5,24 %), Luik (4,29 %) en Henegouwen (3,46 %).

Uitgezonderd in Limburg en Luxemburg waar zij zich niet aanbieden, boeken de communisten in alle provincies winst. Deze winsten lopen in Vlaanderen van 0,73 % (Antwerpen) tot 1,85 % (Brabant), terwijl zij in Wallonië duidelijk hoger oplopen, 3,44 % (Luik) tot 8,26 % (Namen).

De groep overige partijen zien hun gezamenlijk percentage, behalve in Antwerpen (+ 1,41 %) en Henegouwen (+ 1,84 %), overal aanzienlijk dalen tot zelfs — 20,91 % in Limburg. Dit is grotendeels te verklaren uit het feit dat het aantal lokale politieke groeperingen hetwelk bij de parlementsverkiezingen optreedt, aanzienlijk kleiner is dan dat van de gemeenteraadsverkiezingen.

2.2. Partijkeuze-verschuiving op landelijk en provinciaal vlak.

Indien we de groep overige partijen terzijde laten als een mengsel van voornamelijk CVP/PSC-, BSP/PSB en VU-lijsten, zien we in de vergelijking

gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de wetgevende verkiezingen 1965 op landelijk vlak, enerzijds een verschuiving vanuit het midden-rechts (CVP/PSC, — 4,95 %), zowel naar rechts (PVV/PLP, VU en franstalige lijsten, samen + 9,10 %) als naar links (communisten, + 2,28 %), terwijl de socialistische partij min of meer op haar plaats blijft (+ 0,07 %).

Deze middelpuntvliedende beweging wordt evenwel niet voor alle provincies in onze cijfers waargenomen.

In Vlaanderen constateren we voor Antwerpen en Brabant een verschuiving die zowel van midden-rechts (CVP) als van midden-links vooral naar rechts uitgaat. In deze provincies heeft de CVP/PSC grote verliezen geleden (resp. 5,39 % en 6,11 %), die voornamelijk aan de PVV/PLP (1,61 % en 0,82 %), VU (2,66 % en 2,39 %), en de franstalige lijsten (Brabant 5,24 %) ten goede komen.

Dezelfde grote verliezen loopt de CVP op in Oost- en West-Vlaanderen (5,20 % en 7,74 %) waarbij vooral de VU en de BSP met de winst gaan lopen. Zoals gezegd behaalt de PVV in Vlaanderen niet zo'n grote winsten als in Wallonië (uitgezonderd Limburg, 5,74 %), omdat zij daar een geduchte rivaal heeft in de VU. Aanzienlijk afwijkend behaalt de BSP grote winst in Oost- en West-Vlaanderen (resp. 7,20 % en 5,80 %). In deze provincies blijkt enkel midden-rechts afgetakeld te worden.

Voor Limburg krijgen we een zeer verwrongen situatie die vooral haar oorzaak vindt in de afneming van het percentage van de categorie overige partijen (— 20,91 %). Tengevolge van de moeilijkheid van de lijsten-identificatie behalen in de voorgestelde cijfers alle partijen winst.

Mocht het cijfer van de categorie overige partijen nader ontleed kunnen worden, dan zou waarschijnlijk blijken dat de CVP, die vooral achter deze lijsten in Limburg opereert, hetzelfde verlies zou geleden hebben als in de overige Vlaamse provincies.

In Wallonië geeft de partijverschuiving een ander beeld te zien dan in Vlaanderen. Voor Henegouwen noteren we een uitgesproken verschuiving vanuit het midden, zowel van de kant van de PSC (— 9,79 %) als van de PSB (— 7,33 %), naar rechts: PLP (6,42 %), franstalige lijsten (3,46 %) en naar links: communisten (5,40 %). Terwijl er voor Namen een duidelijk grotere verschuiving naar links (communisten, 8,26 %) plaats heeft vanuit midden-rechts (PSC, — 10,33 %), liggen de zaken voor Luik juist omgekeerd. Hier zien we dat de PSC iets wint (1,73 %) en dat de verschuiving vanuit midden-links, (PSB — 4,93 %) en overige partijen (— 15,28 %), vooral naar rechts gericht is (PLP, 10,75 %), franstalige lijsten (4,29 %). Evenals voor Limburg kan ook voor Luik het totaalbeeld van de partijenpercentages enigszins verwrongen zijn door de positie van de overige partijen (— 15,28 %). Dit geldt eveneens voor de provincie Luxemburg waar door het hoge percentage van de overige

partijen (— 11,25 %) alle partijen, maar vooral de PLP (5,57 %) aan de winnende hand zijn.

3.2. Discrepanctie tussen provinciale en landelijke resultaten.

Bij de analyse van de afwijkingen van de provinciale en landelijke resultaten kan onderscheid gemaakt worden wat betreft richting en kwantiteit van de afwijking.

In verband met de richting van afwijking volgen de percentages van de CVP/PSC in zes van de negen provincies eenzelfde lijn als haar landsgemiddelde (— 4,95 %) nl. : een dalende lijn die gaat van — 5,20 % tot — 10,33 % (resp. West-Vlaanderen en Namen). In drie provincies hebben zij een tegenovergestelde richting nl. : een winstlijn die van + 1,73 % (Luik) tot + 9,74 (Limburg) abnormaal uitschiet.

De kwantiteit van de afwijking is in Vlaanderen met Antwerpen (0,45 %), Brabant (1,16 %), West-Vlaanderen (0,25 %) en Oost-Vlaanderen (2,79 %), relatief klein, uitgezonderd Limburg (14,69 %). In Wallonië zijn de afwijkingen opvallend groter : 4,84 % (Henegouwen) tot 8,13 % (Luxemburg).

Voor de percentages van de BSP/PSB stellen we een dubbele richting van evolutie vast bij vergelijking met het landsgemiddelde dat een stabiele positie aangeeft (+ 0,07 %). Dit landsgemiddelde wordt het dichtst benaderd door Namen met + 0,86 %.

Een dalend percentage vinden we in vier van de negen provincies nl. Antwerpen (— 1,02 %), Brabant (— 2,38 %), Henegouwen (— 7,33 %) en Luik (— 4,93 %). Anderzijds heeft de BSP vooral in Vlaanderen een opgaande lijn met West-Vlaanderen (+ 7,20 %), Oost-Vlaanderen (+ 5,80 %) en Limburg (+ 4,58 %).

Zowel in Vlaanderen als Wallonië geven de percentages voor de BSP in het merendeel van de provincies grote afwijkingen van het landsgemiddelde te zien. Uitzonderingen zijn min of meer Antwerpen (1,09 %), Brabant (2,45 %), Namen (0,79 %) en Luxemburg (2,43 %). Voor de overige provincies in Vlaanderen lopen de percentages op van 4,51 % (Limburg) tot 7,13 % (West-Vlaanderen) ; voor die in Wallonië : Luik (5,00 %), Henegouwen (7,40 %).

Voor de PVV/PLP constateren we in alle provincies een opgaande lijn. Er zijn evenwel voor Vlaanderen en Wallonië verschillen op te merken. De afwijkingen van het landsgemiddelde (+ 3,68 %) zijn namelijk in Vlaanderen over het algemeen niet zo groot als in Wallonië, d.w.z. de liberalen behalen in Wallonië gemiddeld meer winst dan in Vlaanderen. De uitersten van de afwijkingen in Vlaanderen zijn West-Vlaanderen

(0,04 %) en Brabant (2,86 %) ; in Wallonië zijn het Namen (0,04 %) en Luik (7,07 %).

Evenals voor de PVV/PLP is de evolutie van de stemmenpercentages voor de Volksunie positief in alle Vlaamse provincies. Deze evolutie neemt echter niet overal dezelfde vormen aan. Blijven Antwerpen (+ 2,66 %), Brabant (+ 2,39 %) en Limburg (+ 0,85 %) resp. met 0,77 %, 1,04 % en 2,58 % beneden het landsgemiddelde (+ 3,43 %), West-Vlaanderen (9,86 %) en Oost-Vlaanderen (9,30 %) stijgen daar resp. met 6,43 % en 5,87 % boven uit.

Waar de franstalige lijsten zich bij de wetgevende verkiezingen 1965 aanbieden, behalen zij een duidelijk positieve uitslag: Brabant (+ 5,24 %), Luik (+ 4,29 %) en Henegouwen (+ 3,46 %).

Voor de communisten geldt hetzelfde. Met uitzondering van Limburg en Luxemburg waar de communistische partij geen lijsten in competitie stelt, geeft de evolutie van de percentages voor de communisten overal een positief beeld. De cijfers in de Vlaamse provincies geven daarbij een afwijkende winst te zien die onder het landsgemiddelde van de CPB (+ 2,28 %) ligt, gaande van 0,43 % (Brabant) tot 1,55 % (Antwerpen).

De percentages in de Waalse provincies liggen resp. met 1,16 % (Luik), 3,12 % (Henegouwen) en 5,98 % (Namen) boven het landsgemiddelde.

Voor de categorie overige politieke groeperingen, waarbij de lokale lijsten zijn ondergebracht, is er, behalve voor Antwerpen (+ 1,41 %) en Henegouwen (+ 1,84 %), een algemeen dalende tendens waar te nemen. Dit is vooral het gevolg van de beduidend mindere opkomst van lokale lijsten bij de parlementaire verkiezingen van 1965. Bij vergelijking van twee opeenvolgende wetgevende verkiezingen zien we dat het verschil van percentages in deze categorie aanzienlijk kleiner is. Bijvoorbeeld bij de parlementaire verkiezingen 1965 en 1968 zijn de uiterste verschillen: + 0,14 % (Oost-Vlaanderen) en — 3,82 % (Brabant). Bij onze vergelijking van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en parlementaire verkiezingen 1965 gaat de afstand van de verschillen van + 1,84 % (Henegouwen) tot — 20,91 % (Limburg).

4.2. De elektorale machtsposities van de politieke groeperingen op provinciaal niveau.

Bij de analyse van de percentages van de op de politieke groeperingen uitgebrachte stemmen in de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de wetgevende verkiezingen 1965, per provincie, constateren we dat de grote bastions van de CVP/PSC niet meer de twee Vlaanderen zijn zoals in 1964, maar Limburg (58,08 %) en West-Vlaanderen (48,03 %) waarna

Luxemburg (46,34 %) en dan pas Oost-Vlaanderen (42,16 %) volgen. Het zwakst is de CVP/PSC in Luik (23,39 %) en Henegouwen (19,73 %).

Ondanks het verlies dat de CVP/PSC van 1964 tot 1965 leed, handhaaft zij zich toch als sterkste partij in zes van de negen provincies : Limburg (58,08 %), West-Vlaanderen (48,03 %), Luxemburg (46,34 %), Oost-Vlaanderen (42,16 %), Antwerpen (40,31 %) en Namen (33,96 %). In Brabant is zij haar eerste positie van 1964 verloren en zelfs afgezakt naar de derde plaats (25,91 %), terwijl zij in Henegouwen (19,73 %) en Luik (23,39 %) van de tweede naar de derde plaats is verhuisd.

De BSP/PSB handhaaft zich in 1965, ondanks groot verlies, als sterkste partij in Henegouwen (39,09 %) en Luik (35,19 %), waar zij ook haar hoogste percentages haalt. Na Namen (30,63 %) volgt Antwerpen (28,14 %) pas als eerste Vlaamse provincie. De zwakste aanhang vindt deze partij in Luxemburg (23,38 %) en Limburg (15,26 %). In vijf van de negen provincies bezet de BSP/PSB de tweede plaats, één keer achter de PVV/PLP in Brabant (26,37 %) en vier keer achter de CVP/PSC : Namen (30,63 %) Antwerpen (28,14 %), West-Vlaanderen (24,62 %) en Oost-Vlaanderen (24,04 %).

De PVV/PLP heeft haar sterkste steunpunten in Brabant met 30,08 %, waarmee zij hier als grootste partij te voorschijn komt, en in Luxemburg (29,85 %). Viermaal neemt zij de tweede plaats voor haar rekening : tweemaal achter de BSP/PSB : Henegouwen (23,41 %) en Luik (25,85 %), en tweemaal achter de CVP/PSC : Limburg (16,79 %) en Luxemburg (29,85 %).

De zwakste provincies voor de PVV zijn Antwerpen (13,66 %) en West-Vlaanderen (12,68 %).

De communisten vinden hun grootste aanhang nog altijd in de waalse provincies : Henegouwen (12,47 %), Luik (10,80 %) en verrassend gestegen, Namen (9,12 %). In Oost- en West-Vlaanderen krijgen zij het minst voet aan de grond met resp. 1,83 % en 1,05 %.

De Volksunie is het sterkst in de provincie Antwerpen (13,08 %), vlak daarna gevolgd door Oost-Vlaanderen (12,90 %) dat met West-Vlaanderen (10,34 %) de grootste winst opleverde.

De aanhang van de franstalige lijsten vinden we in drie provincies, nl. in Brabant (6,72 %) en in mindere mate in Luik (4,29 %) en Henegouwen (3,46 %).

1.3. De kantonale politieke ontwikkeling over de periode 1964-1965.

Na de analyse van de nationale en provinciale politieke ontwikkeling over de periode 1964-1965, kan men zich de vraag stellen : hoe differentieert zich dit beeld per kanton ?

Zoals reeds in de inleiding geschetst werd, zijn voor de kantonale vergelijking van de op de politieke groeperingen uitgebrachte percentages van de G.R.-verkiezingen 1964 en de Wetgevende verkiezingen 1965 niet alle kieskantons in studie genomen. Met de reeds gegeven uitleg werd de keuze beperkt tot 28 kantons. De percentages van de politieke partijen zijn daarbij gerangschikt volgens de graad van verstedelijking die het resp. kieskanton heeft.

Het beeld van winst en verlies dat op nationaal en provinciaal niveau naar voren trad, blijkt zich eveneens op het kantonale vlak te vertonen. Het is echter enigszins verschillend naargelang de aanverwante politieke lijsten gegroepeerd worden of in « zuivere » vorm gelaten worden. Het feit dat een aantal afgescheiden lokale politieke groeperingen bij de categorie overige partijen en niet bij de stampartijen ondergebracht worden, maakt bij de vergelijking voornamelijk voor de twee of drie grote partijen een verschil. Zij zijn het vooral die onder lokale benamingen optraden. Bij niet-groepering van lijsten wordt aldus de categorie van de overige partijen in een aantal kantons topzwaar. Wanneer de stelling wordt gehandhaafd dat over het algemeen het aantal lokale groeperingen groeit naarmate de graad van verstedelijking daalt, zal het winst- en verliesbeeld bij al- of niet-groepering van de lijsten een grotere discrepantie te zien geven naarmate de urbanisatiegraad daalt.

Vergelijken wij bijvoorbeeld voor de CVP/PSC de resultaten van de categorieën grote agglomeraties — verstedelijkte woongemeenten / gemengd platteland volgens het al of niet gegroepeerd zijn van de lijst.

Grote agglomeraties

	<i>Gegroepeerde lijsten 1964-1965</i>	<i>Niet-gegroepeerde lijsten 1964-1965</i>
Antwerpen	— 4,17	— 3,49
Borgerhout	+ 6,17	— 2,16
Berchem	— 9,25	+ 7,44
Brussel	— 1,21	— 1,75
St Gilles	— 2,82	— 3,15
St Jans Molenbeek	— 4,85	— 5,30
Luik	— 8,08	— 0,32
Herstal	— 0,83	— 0,83
Grivegnée	+ 5,25	+ 5,25

Verstedelijkte woongem./platteland

Moorsele	— 4,48	+ 62,97
Ardooie	— 27,75	+ 15,10
Meulebeke	— 8,00	+ 32,19
Waarschoot	— 10,63	+ 30,30
Wervik	— 5,81	— 5,81
Vloesberg	— 9,72	— 9,72
Ruiselede	— 31,57	+ 67,63

Om geen verwarring te scheppen met de percentages van al of niet gegroepeerde lijsten, zal de analyse alleen betrekking hebben op die van de gegroepeerde lijsten, waarbij de lokale groeperingen het volle recht behouden om tegen de samenvoeging te protesteren als niet strokend met de concrete situatie.

Op de staat betreffende de toeneming en teruggang van de percentages van de politieke partijen volgens kieskantons, 1964-1965, gegroepeerde lijsten, zien we dat de CVP/PSC in 25 van de 28 kieskantons verlies lijdt. De winst die de partij behaalt in drie kantons kan verklaard worden uit het feit dat Borgerhout (+ 6,17 %) en Grivegnée (+ 5,25 %) in 1964 een coalitie kenden (resp. CVP-VU, 16,64 %, PLP-PSC, 15,22 %), welke cijfers in een aparte categorie ondergebracht werden. Bij vergelijking 1964-1965 zijn in deze kieskantons de percentages van de CVP/PSC relatief lager zodat het uiteindelijk resultaat voor deze partij positief is. In het kieskanton Torhout kwam een relatief groot aantal lokale groeperingen voor die niet geïdentificeerd konden worden en aldus onder de categorie overige groeperingen terecht kwamen.

De percentages van de verliezen liggen nogal uiteen. In het vervolg zullen we pogen deze nader te structureren. Hier worden enkel de hoogste en de laagste grens aangegeven. De kantons met het laagste en hoogste percentage verlies voor de CVP/PSC zijn Herstal (— 0,83 %) en Ruiselede (— 31,57 %). Verlies is eveneens geleden door de groep overige partijen in 25 van de 28 kantons. Slechts een kleine winst werd behaald in St. Gilles (+ 0,64 %), Vloesberg (+ 0,37 %) en St. Jans Molenbeek (+ 0,05 %). Het hoogste en laagste percentage verlies werd geleden respectievelijk in Meulebeke (— 19,85 %) (Torhout buiten beschouwing gelaten) en Berchem (— 0,02 %).

De verliezen van de CVP/PSC en de overige groeperingen kwamen vooral ten goede aan de PVV/PLP, VU, franstalige lijsten en communisten. De liberalen verloren slechts in drie van de 28 kantons: Brussel (— 5,23 %), Ronse (— 4,86 %) en Wervik (— 6,14 %). Hun top-kanton was Grivegnée (+ 23,84 %). De Volksunie deed het niet slechter: in de 21 kantons waar zij opkwamen, was er in 1965 slechts in twee een verliespost: Brussel (— 1,74 %) en Moorsele (— 0,64 %). De partij

maakte het meest vorderingen in Ruiselede (+ 16,65 %). Over de periode 1964-1965 hebben de franstalige lijsten eveneens winsten geboekt hoewel minder dan de VU en de PVV/PLP. Behalve in Jumet (— 2,93 %) waren zij aan de winnende hand in negen van de tien kantons waar zij zich aanboden, met als hoogste percentage Herstal (+ 8,63 %). Ook de communisten horen bij de winnende partijen. Hun winsten waren niet zo groot (Dison, + 0,07 % tot + 2,42 %, Wervik), buiten Jumet (+ 5,56 %), maar hun balans was positief in 24 van de 28 kantons. Slechts in vier kantons leden zij kleine verliezen: Brussel (— 0,17 %), Luik (— 0,17 %), Herstal (— 1,19 %) en Antwerpen (— 0,47 %). De BSP/PSB bevindt zich in een dubbele positie: enerzijds winst, anderzijds verlies. In de negen kantons waar zij verlies lijdt, belooft de omvang van haar verlies: — 14,57 % (St. Gilles) tot — 0,64 % (Antwerpen) terwijl de winstgrenzen van + 0,33 % (Waarschoot) tot + 11,28 % (Ruiselede) gaan.

Als conclusie van het overzicht van de winst- en verliesposities van de politieke partijen in onze 28 kantons kan gesteld worden dat de richting van de partijenkeuzeverschuiving in de kantons parallel loopt met die op het provinciaal en landelijk vlak, maar dat de omvang van de verschuivingen nogal uiteenloopt.

2.3. De kantonale verkiezingsuitslagen volgens urbanisatiegraad.

Het is relevant voor onze analyse de schommelingen van het kiezerscorps na te gaan volgens de graad van verstedelijking. Staat 3 vat voor de verschillende graden van urbanisatie die in de inleiding zijn onderscheiden, de door de politieke partijen behaalde uitslagen samen. Bij deze indeling dient opgemerkt dat de grote agglomeraties (C3) het overgrote deel (67,7 %) in het geheel van het kantonale kiezerscorps voor zich opeisen. Het aandeel van de andere categorieën is: regionale steden (7,7 %) (C2), gewone steden (5,2 %) (C1), gemengde stedelijke gemeenten (10,2 %) (B3), kleine industriecentra (2,9 %) (B2), verstedelijkte gemeenten (5 %) (B1), en gemengd platteland (12 %) (A3-2).

Als we de uitslagen van 1965 voor de CVP/PSC overlopen, stellen we vast dat haar electorale positie sterker is naargelang de graad van verstedelijking afneemt; d.w.z. volgens onze cijfers zou de CVP/PSC relatief minder sterk in de grote steden vertegenwoordigd zijn dan in de plattelandsteden en op het platteland: C3: 22,59 %, C2: 34,34 %, C1: 34,54 %, B3: 41,87 %, B2: 48,15 %, B1: 59,04 %, A3-2: 51,86 %. Anderzijds constateren we dat haar verliezen die zich over de hele lijn voordoen, niet zozeer in de grote agglomeraties voorkomen (— 2,48 %),

maar vooral in de minder stedelijke gebieden (— 10,26 %) (B1) en op het platteland (— 22,27 %) (A3-2), dus juist waar zij het sterkst is. Ook in de kleine industrie centra zijn haar verliezen beperkt (— 1,68 %). Bedraagt het gemiddelde verlies van de CVP/PSC in de kantons — 4,30 % dan blijven dus enkel de kleine industrie centra en de grote agglomeraties er onder. Buiten deze twee stijgt het verlies snel de hoogte in : — 6,80 % (gemengde sted. gem.) tot — 22,27 % (platteland) (11).

De grote sterkte van de BSP/PSB lijkt in de grote agglomeraties (33,21 %) en in de kleine industrie centra te liggen (32,83 %); de zwakste kantons bevinden zich duidelijk op het platteland (16,69 %) en de verstedelijkte gemeenten (21,18 %). De verlies-winstlijn voor de socialisten geeft een duidelijk spoor te zien : waar de BSP/PSB het sterkst is, de grote agglomeratie, verliest zij (—3,27 %); vervolgens maakt zij grotere winst naarmate de graad van verstedelijking daalt. Waar de partij het zwakst is, behaalt zij de grootste winst : B1 (+ 5,25 %) en A3-2 (+ 10,31 %). Doordat de grote agglomeraties een groot aandeel vertegenwoordigen, loopt het gemiddelde van de BSP/PSB in het totaal van de kantons op een negatief percentage uit (— 1,21 %).

De liberalen hebben hun sterkste posities vooral in de hogere verstedelijkingsklassen : grote agglomeraties (24,34 %), terwijl zij, zoals de socialisten, aanzienlijk minder aanwezig zijn in de lagere graden. Een uitzondering is wellicht de uitschieter in 1965 in Vloesberg (+ 21,80 %) wat het gemiddelde van het platteland sterk deed stijgen (+ 10,93 %). Hiermee behaalde de PVV/PLP haar hoogste percentage winst. De omvang van de winsten in de andere klassen liep van + 3,41 % (B3) tot + 6,09 % (C2). Alleen in de categorie regionale steden leden de liberalen een klein verlies (— 0,24 %).

Lag aanvankelijk in 1964 de sterkte van de Volksunie vnl. in de gewone steden (7,63 %) en grote agglomeraties (6,83 %), bij de parlementaire verkiezingen 1965 zijn er enkele verschuivingen opgetreden waarbij de VU haar positie ook op het platteland versterkte (B3 : 9,94 %, A3-2 : 9,74 %). Uitzonderd voor de categorie gemengde stedelijke gemeenten (+ 3,63 %), geldt voor de VU hetzelfde als voor de BSP/PSB : naarmate de graad van verstedelijking daalt, groeit haar winst, gaande van grote agglomeraties (+ 1,95 %) tot gemengd platteland (+ 9,74 %).

Evenals de socialisten hebben de communisten hun sterkste bastions in

(11) Zie Staat 4.

de hogere graden van de verstedelijking : C3 (6,70 %), C2 (4,79 %) ; in de andere klassen schommelt het percentage tussen 2,89 % (B3) en 0,63 % (B2). De door de CPB behaalde winsten liggen echter zeer verspreid over alle categorieën en zijn eerder van beperkte omvang : + 0,44 % (C3) tot + 2,76 % (C2). Zoals voor de BSP/PSB ligt voor de CPB ook de zwakste verschuiving in de grote agglomeraties (+ 0,44 %). Behalve voor de regionale steden (+ 2,76 %) en gewone steden (+ 1,76 %), schommelen de overige verschuivingen voor het merendeel rond één procent.

De franstalige lijsten hebben zich vooral in de grote agglomeraties (3,95 %) en de regionale steden (4,81 %) genesteld. De meeste winst werd hun door de grote agglomeraties opgeleverd (+ 2,84 %), terwijl de regionale steden een lichte vermindering brachten (— 0,83 %).

Tenopzichte van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 is de categorie overige groeperingen bij de parlementaire verkiezingen 1965 in alle urbanisatiegraden volledig ineengeschrompeld, zodat de percentages over de hele lijn een negatief teken krijgen behalve, wonderlijk genoeg, voor het gemengd platteland (+ 0,15 %). In 1964 was deze categorie vooral sterk aanwezig in de klasse B3 (8,06 %), B2 (13,80 %) en B1 (8,45 %). De grote agglomeraties golden als zwakste categorie (1,51 %). Het ligt dan ook voor de hand dat in de klassen B en C3 het meeste resp. het minste verlies werd geleden (B3 : — 7,68 %, B2 : — 13,80 %, B1 : — 8,39 %, C3 : — 1,08 %). In de categorieën grote agglomeraties en gemengd platteland is er een kleine afwijking in de percentages van resp. CVP-VU, PLP-PSB en PLP-PSB wegens het optreden van een coalitie in de kantons Borgerhout (CVP-VU), Grivegnée (PLP-PSC) en Vloesberg (PLP-PSB).

Bij vergelijking van de kantonale en nationale verkiezingsuitslagen blijkt dat de CVP/PSC en de categorie overige groeperingen ondervertegenwoordigd zijn, terwijl de BSP/PSB, Volksunie en, enigszins, de franstalige lijsten oververtegenwoordigd zijn. Uitzondering gemaakt voor de BSP/PSB (— 1,21 %) stellen we vast dat de algemeen gemiddelde kantonale verschuivingen dezelfde tendens vertonen als de nationale verschuivingen. Zoals reeds aangestipt valt wel op te merken dat de omvang van de afwijkingen uiteenloopt. De algemeen gemiddelde kantonale afwijkingen zijn : CVP/PSC — 4,30 %, BSP/PSB — 1,21 %, PVV/PLP + 4,73 %, VU + 3,32 %, communisten + 0,77, franstalige lijsten + 1,99 %, overige — 3,03 % ; de vergelijkbare nationale cijfers zijn : CVP/PSC — 4,95 %, BSP/PSB + 0,07 %, PVV/PLP + 3,68 %, VU + 3,43 %, communisten + 2,28 %, franstalige lijsten + 1,99 %, overige — 6,50 %.

3.3. De verkiezingsuitslagen 1964-1965 volgens urbanisatiegraad en per taalstreek.

Nuttig voor onze analyse is ook de verschuivingen van het kiezerscorps afzonderlijk voor de Vlaamse, Waalse en Brusselse kantons na te gaan. De verschuivingen in deze kantons worden op hun beurt weer gespecificeerd volgens de graad van verstedelijking (12).

Uit de cijfers van de betreffende staat blijkt dat de CVP/PSC in de onderscheiden taalstreken in alle urbanisatiegraden verlies lijdt. Het totaal-gemiddelde verlies van de CVP is echter in de Vlaamse kantons (— 4,78 %) hoger dan in de Waalse (— 4,07 %) en Brusselse kantons (— 2,87 %). In de Vlaamse kantons is het verlies het laagst in de categorie grote agglomeraties (— 1,82 %) waar de CVP relatief het zwakst is. Daarentegen is het verlies zeer hoog in de laagste urbanisatiegraden : B1 (— 10,26 %) en A3-2 (— 31,57 %) waar de partij haar sterkste aanhang heeft. In de Waalse kantons waar de CVP/PSC niet zo sterk aanwezig is als in Vlaanderen, lijdt de partij ook het minste verlies in de hogere verstedelijkingsklassen : C3 : — 3,51 % ; C2 : — 2,92 %, met wederom de grootste verliezen in haar relatief sterkste gebieden. De verliezen in deze gebieden (B3 en A3-2) zijn echter lager dan die in de Vlaamse kantons.

Het totaal-gemiddelde cijfer voor de BSP/PSB in de Vlaamse kantons geeft een positief resultaat (+ 1,09 %), terwijl deze partij in de Brusselse kantons (— 4,44 %) en vooral in de Waalse kantons (— 5,56 %) een groot verlies lijdt. De socialisten lopen in de Vlaamse kantons alleen in de categorie grote agglomeraties (C3) een gering verlies op (— 1,01 %), terwijl in de overige klassen hun winst toeneemt naarmate de urbanisatiegraad daalt. Dit zijn juist de gebieden waar zij relatief het minst sterk zijn.

In de Brusselse en Waalse kantons lijden de socialisten een niet gering verlies in de grote agglomeraties (resp. — 4,44 % en — 7,00 %) en in de regionale steden (C2 — 4,22 %) terwijl zij in de andere klassen winst behalen, vooral op het platteland waar zij de minste aanhang hebben.

De liberalen boeken zowel in de Vlaamse, Brusselse als Waalse kantons winst. De percentages van de taalgebieden lopen echter zeer uiteen. In de Waalse kantons haalt de PLP een gemiddelde winst van + 12,70 % welke eerst van verre door de Vlaamse (+ 3,88 %) en Brusselse kantons (+ 0,37 %) gevolgd wordt. Uitgezonderd de categorie gewone steden

(12) Zie de Staten 5 en 6.

waar de liberalen hun enigste verlies lijden (— 0,24 %) liggen de winstpercentages in de Vlaamse kantons voor alle urbanisatiegraden zeer dicht bijeen ; als hoogste winstpercentage geldt + 5,07 % (C2) en als laagste + 3,33 % (A3-2). Onder het gemiddelde van + 3,88 % bevinden zich de lagere verstedelijkingsgraden (A3-2, B3, B2) plus de categorie gewone steden (C1) waar de PVV in Vlaanderen overigens haar sterkste positie heeft, terwijl de grotere winsten in de hogere urbanisatiegraden vallen. In de Brusselse kantons waar zij voornamelijk hun bastions hebben, boekten de liberalen weinig winst (+ 0,37 %). De situatie bleef hier stabiel.

Hetzelfde kan niet gezegd van de liberale positie in de Waalse kantons. Hier liepen de winsten op van + 9,06 % (C2) tot + 21,80 % (A3-2).

Voor de Volksunie die zich uiteraard alleen in Vlaanderen en de Brusselse kantons aanbood, gaven de parlementaire verkiezingen 1965 in alle urbanisatiegraden een vooruitgang te zien. Bleef haar winst in de Brusselse kantons (+ 0,44 %) eerder beperkt, in de Vlaamse kantons was zij de partij die gemiddeld de grootste winst boekte (+ 5,21 %). Slechts de grote agglomeraties (C3) (+ 3,67 %) en de gemengde sted. gemeenten (B3) (+ 4,12 %) bleven onder dit gemiddelde. De grootste winst werd op het platteland verworven (+ 16,65 %).

De franstalige lijsten kunnen we vooral lokaliseren in de Brusselse kantons (8,90 %) en in de regionale steden van de Waalse kantons (C2, 18,77 %). Hun winsten bij de verkiezingen van 1965 lagen in de grote agglomeraties (Brusselse kantons : + 5,69 % ; Waalse kantons : + 5,64 %) ; in hun sterkste gebied (C2) verloren zij — 2,93 %.

Voor de communistische partij stelt men eenzelfde vooruitgang vast voor de Vlaamse (+ 0,69 %), Brusselse (+ 0,98 %) en Waalse kantons (+ 0,77 %). In de categorie grote agglomeraties waar deze partij haar grootste aanhang in Vlaanderen heeft (4,23 %), boekte zij het minste winst (+ 0,26 %). Overigens lagen de winstpercentages in het vlaamse taalgebied niet zo ver uiteen : + 0,26 % tot + 1,83 (regionale steden) In de Brusselse en Waalse kantons zijn de communisten zeer sterk geconcentreerd in de grote agglomeraties en regionale steden, maar het is vooral in deze laatste categorie dat zij een opvallende winst behaalden (+ 5,56 %).

Voor de categorie overige groeperingen geven de cijfers in alle kantons van alle klassen verlies aan, behalve voor het platteland in Vlaanderen (+ 0,37 %). Zijn de verliezen voor de Vlaamse en Waalse kantons eerder aan de hoge kant (resp. — 3,53 % en — 4,52 %), het verlies in de Brusselse kantons is zeer miniem (— 0,17 %). De laagste verliezen zijn in de grote agglomeraties te noteren (Vlaamse kantons : — 0,52 %, Brusselse kantons : — 0,17 %, Waalse kantons : — 3,73 %), terwijl de lagere urbanisatiegraden eerder een hoog percentage laten zien.

Als we het totaal van de percentages van de Vlaamse, Brusselse en Waalse kantons overlopen, blijkt dat er niet alleen wat betreft richting van de partijkiezuerverschuiving, maar ook wat betreft omvang van percentages aanzienlijke verschillen tussen de onderscheiden taalgebieden bestaan. De CVP/PSC lijdt in de drie taalgebieden verlies, echter opvallend meer in Vlaanderen en Wallonië dan in de Brusselse kantons. Voor de BSP/PSB is er enerzijds een grote achteruitgang in de Brusselse en Waalse kantons en anderzijds een winst in de Vlaamse kantons. De liberalen boeken in de onderscheiden gebieden winst, maar met grote verschillen : de Waalse kantons voorop, de Brusselse kantons aan de staart. De vooruitgang van de communisten is min of meer gelijk. De categorie overige partijen tenslotte gaat evenals de CVP/PSC in alle taalstreken achteruit. Het verlies in de Brusselse kantons is evenwel opvallend minder.

4.3. De kiesgetrouwheid over de periode 1964-1965 volgens urbanisatiegraad en taalgebied.

Men hoort en leest wel eens de bewering : het belgisch kiezerscorps is van oudsher standvastig ; de schommelingen in de verkiezingsuitslagen van één verkiezing tot een andere zijn praktisch altijd zeer gering. Wellicht kan dit gelden voor de periode na 1946 tot 1961 wat betreft de wetgevende verkiezingen, tijdens welke periode de kiesverschuivingsvoet inderdaad tamelijk stabiel blijft : 9,17, 9,96, 7,71, 5,51, 5,41 (13). Alleen voor de periode 1961-1965 schiet het cijfer plots de hoogte in : 18,40. De vraag kan gesteld worden of deze bewering ook voor de gemeenteraadsverkiezingen-wetgevende verkiezingen, met name 1964-1965, kan gehandhaafd worden.

Om de kiesgetrouwheid voor de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en wetgevende verkiezingen 1965 te berekenen, hebben we gebruik gemaakt van de methode van R.D. Masters, aangevuld met een wijziging van W. Fraeys (14). Deze methode bestaat erin de som der absolute waarden van de verschillen in de kiespercentages welke door de onderscheiden partijen tijdens twee verkiezingen behaald, te maken en deze som door twee te delen (W. Fraeys) waardoor aldus de uitwendige verschuivingsgraad van het kiezerscorps wordt bepaald. Bijvoorbeeld : lijst 1 : + 1,30, lijst 2 :

(13) Zie : DEWACHTER W., *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, Leuven, 1967, blz. 268.

(14) MASTERS R.D., in *La Revue Française de Science Politique*, septembre 1960, blz. 258. Vgl. FRAEYS W., in *Socialistische standpunten 1961*, blz. 106-107.

— 4,00, lijst 3 : + 1,80, lijst 4 : + 0,90 ; de uitwendige verschuivingsvoet zou dan $1,30 + 4,00 + 1,80 + 0,90 = \frac{\quad}{2} = 4,00$ zijn.

Voor de Vlaamse, Brusselse en Waalse kantons hebben wij hier de uitwendige verschuivingsvoet volgens urbanisatiegraad berekend (15). Uit onze cijfers blijkt dat de verschuivingsvoet voor het totaal van alle kantons samen, alhoewel hoger dan die van de parlementaire verkiezingen, niet opvallend erboven uitreikt (10,81). Er is evenwel een aanzienlijk verschil tussen de cijfers van de verschillende taalgebieden. In de Waalse kantons constateren we de grootste verschuivingen (17,94) terwijl de vlaamse kantons rond het gemiddelde hangen (10,87) en de Brusselse kantons een verschuivingsvoet hebben die het meest de parlementaire verschuivingsvoeten benadert (7,48). Gespecificeerd volgens de urbanisatiegraden toont het beeld van het totaal aantal kantons dat, naarmate de urbanisatiegraad daalt de uitwendige kiesverschuivingsvoet stijgt. Er is één uitzondering : klasse C2 (regionale steden), welke ook een uitzonderingspositie in de Vlaamse en Waalse kantons inneemt. De kleinste verschuiving heeft plaats in de categorie grote agglomeraties (10,00) terwijl het platteland met 32,26 de kroon spant.

Ongeveer hetzelfde beeld als dat van het totaal aantal kantons, tonen de Vlaamse kantons : een stijgende verschuivingsvoet naarmate de verstedelijking vermindert, met als laagste voet 8,11 (grote agglomeratie) en als hoogste voet 31,57 (platteland). Uit de cijfers die we voor de Waalse kantons hebben valt min of meer een hogere verschuivingsvoet voor de lagere urbanisatiegraad waar te nemen, maar voor de categorie grote agglomeraties is er een zeer grote afwijking bij de Vlaamse en Brusselse kantons (18,13 t.o. resp. 8,11 en 7,48).

Vergeleken met de verschuivingsvoeten van de wetgevende verkiezingen kunnen we concluderen dat het kiezerscorps zich voornamelijk in de grote agglomeratie van de Vlaamse en Brusselse kantons min of meer stabiel heeft getoond.

1.4. Gemeenteraadsverkiezingen met een landelijke uitslag ?

Wanneer men de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 met die van 1958 vergelijkt en de uitslagen van de parlementsverkiezingen 1965 een ogenblik terzijde laat, kan men in grote lijnen volgende conclusie trekken :

(15) Zie Staat 7.

Een opmerkelijke vooruitgang van de PVV — een grote nederlaag voor de CVP en een aanzienlijke teruggang van de BSP — een gemeenschappelijke nederlaag van de regeringspartijen — onophoudelijke groei van de Volksunie in Vlaanderen — winst voor de communisten — beperkte successen van het Waals Front — zege van de « Terug-naar-Luik »-lijsten in de Voerstreek.

Deze resultaten werden zeer verschillend gezien en geïnterpreteerd volgens de posities die de politieke partijen in de heersende machtsverhoudingen innamen. Men mag beweren dat regeringspartijen of machthebbers over het algemeen de neiging hebben zich aan hun posities vast te klampen en deze tegen aantasting te beschermen, terwijl oppositiepartijen deze positie zoveel mogelijk pogen te ondergraven.

Zo was het reeds vóór de gemeenteraadsverkiezingen duidelijk in welke richting de standpunten van de diverse partijen zouden evolueren.

In onze probleemstelling hebben we gewezen op de lokale en nationale politieke draagwijdte van gemeenteraadsverkiezingen. Welnu, de CVP-BSP die de regering Lefèvre-Spaak vormden, zich wel bewust dat er een uitgesproken onbehagen over hun beleid bestond, poogden de verkiezingscampagne zoveel mogelijk op het lokaal aspect van deze verkiezingen te richten.

De PVV en de Volksunie die de oppositierol vervulden, daarentegen maakten van dat onbehagen gebruik en richtten hun acties tijdens de campagne hoofdzakelijk tegen het regeringsbeleid en de algemene politiek van de regeringspartijen. Wegens de nabijheid van de parlementsverkiezingen 1965 waren de gemeenteraadsverkiezingen voor hen een nuttige gelegenheid om de nationale politiek nu reeds onder schot te nemen. De Volksunie wierp in belangrijke mate de taalproblemen in het debat in Vlaanderen, terwijl de PVV hetzelfde deed in het Brusselse en in sommige belangrijke centra van Wallonië. De communisten speelden eveneens in het zuiden van het land de kaart van de Waalse Volksbeweging.

Na het bekendmaken van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen braken de commentaren en verklaringen los. Het merendeel van de persverslagen stelden de resultaten in het licht van de nationale politiek. Een greep uit de persberichten laat zien welke betekenis aan deze verkiezingen gehecht werd. L. Meerts schrijft in de *Gazet van Antwerpen*, 13 oktober 1964 : ... « De vooruitgang van de Volksunie, zowel als van de PVV is de veruitwendiging van een geest van oppositie tegen de huidige regering en tegen de twee grote partijen van de coalitie... De verkiezingen zijn inderdaad gedeeltelijk een test geworden voor de opinie van het land ten overstaan van het beleid der huidige regering. Het is op de eerste plaats de taalpolitiek, met daarbij de hangende besprekingen over de grondwetsherziening en de zetelaanpassing, en vervolgens de fiscale en de

sociale politiek der huidige regering die een aantal kiezers... hun stem hebben doen uitbrengen op de VU en op de PVV lijsten » ... « In elk geval zal de regering ernstig moeten overleggen over wat haar te doen staat in de komende maanden zowel bij de verdere uitvoering van haar programma als bij het beter bekend maken aan het grote publiek van wat zij op velerlei gebied verwezenlijkte »...

La Libre Belgique, 13 oktober 1964, onderstreept eveneens dat het regeringsbeleid op de gemeenteverkiezingen woog : « De waarheid is dat de nederlaag van de CVP een naam draagt : zij is ondertekend door Theo Lefèvre ».

De Standaard, 13 oktober 1964, schrijft : « De CVP betaalt de tol van bijna vier jaar (ondankbaar) regeringsbeleid en is de grote verliezer »...

De regering en regeringspartijen poogden de betekenis van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 op nationaal niveau te minimalizeren. Alhoewel zij hun achteruitgang erkenden, zagen zij volstrekt geen reden het bestaan van de regering in het geding te brengen. Men kan niet zeggen dat zij de resultaten van de verkiezingen als zuiver « lokaal » naast zich neerlegden. In de grond bleek dat zij de uitslagen wel in een nationaal perspectief zagen, evenwel niet met implicaties voor het voortbestaan van de regering.

Minister Gilson (CVP) verklaarde : « Het is al te eenvoudig tot de conclusie te komen dat de CVP en de BSP achteruitgingen en de communisten en de Volksunie vooruit, want de waarheid is meer genuanceerd. Winst en verlies zijn hoegenaamd niet algemeen, in tegenstelling tot wat de openbare opinie zou kunnen geloven. Bij nader onderzoek worden bijzondere toestanden in tegengestelde zin in vrijwel alle partijen en alle gewesten vastgesteld » ... « Bovendien dient niet alleen voortgegaan op een verschuiving in de een of andere richting maar dient rekening gehouden met de vroegere sterkte der partijen (in 1952 en 1958). » De minister merkte verder op, dat een gedeelte van de kiezers « gemeentelijk » heeft gestemd terwijl het andere gedeelte in deze verkiezing een soort van nationale test had gezien (16).

M. Vanden Boeynants (CVP-voorzitter) heeft vanaf het begin van de verkiezingscampagne geweigerd, en zelfs voordien, de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen op het nationaal vlak over te brengen. « Als we deze weg zouden opgaan, zouden we de zaken slechts ingewikkelder maken » (17). Hij verklaarde : ... « Ik meen te moeten erkennen dat de CVP t.o.v. 1958 achteruit is gegaan. Dat is trouwens voor niemand een verrassing. Ik stel vast dat in een aantal plaatsen niet alleen de status

(16) Zie *Het Volk*, 13 oktober 1964, blz. 1.

(17) Zie *Het Volk*, 13 oktober 1964, blz. 2.

quo werd verkregen maar dat daar ook nog vooruitgang werd geboekt » ... « Voor de twee regeringspartijen heeft het feit dat zij beide aan het bewind waren ongetwijfeld tot deze teruggang geleid. Van nu af, denk ik, moeten andere conclusies uit de verkiezingen getrokken worden, het succes namelijk van de extreme tendenzen... Verder wil ik nog vaststellen dat de macht van de CVP niet in haar kern is aangetast ». « Hoewel de CVP het slachtoffer is van de extremen, zal zij daar minder dan ooit voor wijken » (18).

Eerste Minister Th. Lefèvre (CVP) legde volgende verklaring af : « De twee regeringspartijen betalen, op wisselende wijze, de prijs voor de beslistheid waarmee ze 's lands delicate problemen hebben opgelost. Op het ogenblik dat zij hun taak opnamen, waren ze zich trouwens wel bewust van het onvermijdelijk ondankbare karakter van het werk dat hen te wachten stond. De taak van de regering is niet ten einde. Tijdens de zeven volgende maanden blijven er verschillende gewichtige problemen te regelen. Verder zullen wij ernaar streven beter het waarom van onze actie te doen begrijpen »... (19).

Het Bureau van de BSP poogt zich in een verklaring te troosten met de bewering dat de verliezen essentieel ten koste van de CVP zijn gegaan en dat de BSP uit de gemeenteverkiezingen komt als de meest stabiele macht in het land (20).

Van Eynde (BSP) schrijft in de Volksgazet, 12 oktober 1964 : « De eerste resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen bevestigen de Socialistische Macht » ... Verder : « In het Vlaamse land zijn alle socialistische meerderheden behouden en versterkt »... Zoals reeds werd aangegeven, hadden de oppositiepartijen niet nagelaten de nationale politiek als kiesplatform te gebruiken en dienaangaande de burgers hun mening te vragen. De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen die hen, met name de PVV en de VU, een grote overwinning bracht, was in hun ogen een duidelijke afstraffing van de regering en de regeringspartijen. Het enige passende besluit voor hen was : ontslag van de regering en raadpleging van de kiezers door parlementsverkiezingen.

F. Vander Elst schrijft 17 oktober 1964, in « De Volksunie » : ... « De betekenis van de verkiezingen reikt echter ontegensprekelijk verder dan het gemeentelijk beleid. Zij hebben de betekenis gekregen die wij er bewust hebben willen aan geven : een duidelijke waarschuwing aan het adres van de regering en van de regerende partijen » ... « Normaal zou een regering die een dergelijke afstraffing krijgt er ook het passende besluit

(18) Zie *Het Volk*, 13 oktober 1964, blz. 2.

(19) Zie *Het Volk*, 13 oktober 1964, blz. 1.

(20) Zie *Gazet van Antwerpen*, 13 oktober 1964, blz. 10.

moeten uit trekken : het kiezerscorps moet zonder verwijl de gelegenheid krijgen zich rechtstreeks over het regeringsbeleid uit te spreken door parlementsverkiezingen » (21).

De liberalen verzuimden eveneens niet de uitslagen van deze verkiezingen tegen de regering uit te spelen en bepaalde eisen naar voren te brengen.

O. Vanaudenhove (PVV-voorzitter) verklaarde aan de RTB : « De openbare mening heeft de regering Lefèvre-Spaak willen afkeuren... De regering heeft niet meer het nodige prestige om haar taak behoorlijk voort te zetten. Ik meen dat zij zo spoedig mogelijk het land het woord zou moeten verlenen. Nochtans ben ik van oordeel dat men voor de parlementsontbinding een laatste poging zou moeten doen om tussen de drie partijvoorzitters een nationale overeenkomst over de grondwetsherziening en de Vlaams-Waalse verhoudingen te bereiken ». Hij wees erop dat de PVV bereid is daaraan mee te doen (22).

Op 18 november 1964 richtte de heer Vanaudenhove in de Senaat een interpellatie tot de eerste-minister over « de beslissing om een beleid voort te zetten dat bij de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober jl. klaar en duidelijk werd afgekeurd » (23). Hij begon zijn betoog met een verwijzing naar een soortgelijke interpellatie na de gemeenteraadsverkiezingen van 1952 tot de homogene CVP-regering door Buisseret, Gillon en Rolin, waarbij eveneens gevraagd werd de nodige conclusies uit de uitspraak van de kiezers te trekken en af te treden.

De heer Vanaudenhove wees hierbij op het feit dat de heer Rolin had aangetoond dat de regering niet meer de meerderheid van de kiezers vertegenwoordigde en dat de gemeenteraadsverkiezingen een gelegenheid zijn om het algemeen beleid van de regering te beoordelen.

Vervolgens maakte de PVV-voorzitter gebruik van een aantal uitslagenpercentages om het grote verlies van de regeringspartijen in vergelijking met 1952 aan te tonen.

Het is verbazingwekkend hoe gemakkelijk het toch al onzekere cijfermateriaal door politici als argumentatie gebruikt wordt. Om het verlies van de CVP in 1952 te berekenen, vergeleek de heer Vanaudenhove de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen 1952 met die van de parlementsverkiezingen 1950, terwijl hij voor de gemeenteraadsverkiezingen 1964 de percentages van de gemeenteraadsverkiezingen 1958 hanteerde.

(21) F. VANDER ELST, « Na een overwinning », in *De Volksunie*, 17 oktober 1964, nr 40, blz. 10.

(22) Zie *Gazet van Antwerpen*, 13 oktober 1964, blz. 13.

(23) Zie : Senaat, Beknopt Verslag, Gewone zitting 1964-1965, 18 november 1964, blz. 25-35.

Door het willekeurig vergelijken van gemeenteraadsverkiezingen met parlementsverkiezingen en gemeenteraadsverkiezingen met gemeenteraadsverkiezingen krijgt men volop de gelegenheid om soepel met winst en verlies voor politieke partijen om te springen. Daarbij verklaarde de interpellant dat de verliezen van de CVP in 1952 tenopzichte van 1950 4,50 % bedroegen. De cijfers die wij hanteerden gaven voor de CVP in 1950 : 47,68 % en in 1952 : 37,66 %, dat betekent een verlies van 10,02 % (24)

Als basismateriaal voor de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 gebruikte hij de resultaten door de heer Collard vermeld in *Le Peuple*, *Volksgazet* en *Vooruit* (25). Deze kranten noteerden als verlies van de CVP en BSP in 41 gemeenten met meer dan 30.000 inwoners tegenover 1958, resp. ongeveer 12 % en 4,50 % ; als winst voor de PVV en communisten resp. 8,5 % en 1,5 %. Daaruit concludeerde de heer Vanaudenhove : « het totale verlies van de twee regeringspartijen bedraagt dus 16,5 % tegenover 4,5 % voor de CVP in 1952... In de politieke geschiedenis van ons land heeft nooit een regeringspartij of een regeringscoalitie zo zware verliezen geleden, zulke afstraffing gekregen als nu met 16,5 % verlies van de stemmen. Dergelijke ommekeer in de politieke physionomie van ons land verplicht de verantwoordelijken tot een gewetensonderzoek en een strenge studie over de redenen van de stemmenverschuiving... In Vlaanderen moet de achteruitgang van de meerderheidspartijen niet aan de Volksunie geweten worden, want het stemmenverlies zowel van de CVP als van de BSP is even afgetekend in Wallonië » ...« Indien in 1952 de heren Rolin, Gillon en Buisseret... zich gerechtigd achtten het ontslag van de regering te eisen, dan heeft vandaag de oppositie nog veel meer redenen om de raadpleging van het kiezerscorps te eisen. »

Niemand in de Senaat betwistte de verkiezingsoverwinning van de PVV. Hoewel woordvoerders van de regeringspartijen vóór de verkiezingen hadden verklaard dat er geen gemene maat bestond tussen de gemeenteverkiezingen en parlementsverkiezingen, deed echter niemand een poging de uitslagen van de verkiezingen in een gemeentelijk perspectief te stellen. Enkel eerste-minister Lefèvre verklaarde vaagweg : « Ofschoon de besluiten van de heer Vanaudenhove nopens de betekenis van de winst en verlies bij de verkiezingen van 11 oktober jl. niet zonder belang zijn, wil ik hem dienomtrent toch niet volgen... » Toch betrok ook de eerste-minister de uitslagen op het algemene beleid (26).

(24) DE SMET R. en EVALENKO R., *Les élections belges*, Bruxelles, 1956, blz. 18. Gemeenteraadsverkiezingen, 1952. Officieuze uitslagen. Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt, Brussel, 1958, gestencild.

(25) Senaat, Beknopt Verslag, Gewone zitting 1964-1965, 18 november 1964, blz. 25-26.

(26) Senaat, Beknopt Verslag, Gewone zitting 1964-1965, 18 november 1964, blz. 28.

Ook heeft niemand in de Senaat een poging aangewend het cijfermateriaal van de heer Vanaudenhove te bestrijden. De percentages waarvan de interpellant gebruik maakte, waren slechts gebaseerd op 41 gemeenten met meer dan 30.000 inwoners, die samen 27 % van het totaal aantal inwoners van het Rijk omvatten. Overigens was er bij deze keuze geen sprake van een steekproef.

Berekend volgens de officieuze uitslagen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, was het stemmenpercentage van de CVP en BSP bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 resp. 39,39 % en 28,21 % tegenover resp. 42,91 % en 36,83 % bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1958. De CVP lijdt bijgevolg een verlies van 3,52 % en de BSP 8,62 %, wat de beide regeringspartijen op een totaal van 12,14 % komt te staan. Volgens dezelfde gegevens bedroeg de winst van de PVV en de communisten resp. 4,47 % en 0,85 %.

De algemene bedoeling van de interpellatie leek wel te zijn door middel van de accentuering van de verkiezingsoverwinning een aantal eisen ten aanzien van de regeringspolitiek kracht bij te zetten. Alvorens het parlement te ontbinden zou de heer Vanaudenhove willen gedaan krijgen dat men tot een akkoord onder de partijen zou kunnen komen aangaande de grondwetsherziening en de aanpassing van het aantal zetels aan het bevolkingscijfer. De PVV was bereid daartoe haar medewerking te geven. Verder hoopte de interpellant dat het ontwerp van de ministers Spinoy en De Clerck op de reglementering van de prijzen, evenals het wetsontwerp over de universitaire expansie en een wetsontwerp ten gunste van de zgn. « kleine incivieken » niet zou aangenomen worden (27).

In zijn antwoord op de interpellatie verzocht eerste-minister Lefèvre de meerderheidsgroepen zich aaneen te sluiten en de richting te volgen die sinds 1961 ingeslagen werd. Hij verklaarde dat de gehele regering vast besloten was het land te regeren tot de normale datum waarop het mandaat verstreek (28).

Evenwel erkende hij, onder invloed van de verkiezingsuitslagen, dat de regering zich niet zou verzetten tegen het uitstel van sommige ontwerpen, in overleg met de meerderheid, om op het einde van de legislatuur aan de oppositie niet de gelegenheid te geven een demagogische campagne te voeren.

Uit het voorgaande blijkt, dat, ondanks pogingen van de regeringspartijen, de oppositiepartijen bereikten dat de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen voornamelijk in een nationaal perspectief werden be-

(27) Senaat, Beknopt Verslag, Gewone zitting 1964-1965, 18 november 1964, blz. 26.

(28) Senaat, Beknopt Verslag, Gewone zitting 1964-1965, 18 november 1964, blz. 28.

schouwd. Wegens de nabijheid van de in het voorjaar 1965 te houden parlamentsverkiezingen was dat geenszins te verwonderen.

De vraag die zich hierbij opdringt, is : hebben de parlamentsverkiezingen 1965 inderdaad de bij de gemeenteraadsverkiezingen 1964 aanwezige tendenzen bevestigd ?

Bij vergelijking van de gemeenteraadsverkiezingen 1958-1964 en de parlamentsverkiezingen 1961-1965 kwamen we tot de volgende winst- en verliespercentages voor de politieke partijen in het gehele Rijk :

		CVP %	BSP %	PVV %	VU %	Comm. %
Gemeenteraads- verkiezingen . .	1958-1964	— 3,52	— 8,62	+ 4,47	+ 2,87	+ 0,85
Parlaments- verkiezingen . .	1961-1965	— 7,03	— 8,44	+ 9,29	+ 2,97	+ 1,96

Deze resultaten laten zien dat de tendenzen bij de gemeenteraadsverkiezingen 1964 niet alleen bevestigd, maar voor sommige partijen zelfs geaccentueerd worden. Het verlies van de CVP is groter geworden, terwijl de PVV en de communisten hun winst aandikten. De BSP en de VU bleven min of meer stabiel in hun resp. verlies en winst. Geanalyseerd volgens provincie bleken zich de verliezen van de CVP/PSC zowel in Vlaanderen, Brussel als in Wallonië in gelijke mate voor te doen, terwijl de verliezen van de BSP/PSB merkkelijk groter waren in Wallonië dan in Vlaanderen. De winsten van de PVV kwamen in belangrijke mate meer uit Brabant en Wallonië voort dan uit Vlaanderen, waar zij sterk te kampen had met de Volksunie.

Uit de analyse van de parlamentsverkiezingen 1965 kan de conclusie getrokken worden dat de tendenzen die hierin tot uiting kwamen, zich reeds vooraf in de gemeenteraadsverkiezingen 1964 toonden. Voor sommige partijen heeft er zich echter in de korte tijdspanne van acht maanden nog een aanmerkelijke stemmenverschuiving in de voor hen heersende tendens voorgedaan, welke vooral naar voren treedt bij een nadere analyse op provinciaal en kantonnaal vlak.

2.4. Algemeen besluit.

In de korte periode tussen de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlamentsverkiezingen 1965 blijken er niet onaanzienlijke partijverschuivingen te hebben plaatsgehadt. Algemeen genomen heeft er zich een zekere polarisatie voorgedaan door de middelpuntvliedende stemmenverschuiving naar links en vooral naar rechts.

STAAT 2

Winst en Verlies in de landelijke en provinciale resultaten van de Gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de Wetgevende verkiezingen 1965

Provincie	CVP-PSC	PSB-PSB	PVV-PLP	VU	Franst. lijst	Comm.	Overige
Antwerpen	— 5,39	— 1,02	+ 1,61	+ 2,66		+ 0,73	+ 1,41
Brabant	— 6,11	— 2,38	+ 0,82	+ 2,39	+ 5,24	+ 1,85	— 1,81
W. Vlaanderen	— 5,20	+ 7,20	+ 3,72	+ 9,86		+ 0,76	— 16,64
O. Vlaanderen	— 7,74	+ 5,80	+ 0,93	+ 9,30		+ 1,35	— 9,64
Henegouwen	— 9,79	— 7,33	+ 6,42		+ 3,46	+ 5,40	+ 1,84
Luik	+ 1,73	— 4,93	+ 10,75		+ 4,29	+ 3,44	— 15,28
Limburg	+ 9,74	+ 4,58	+ 5,74	+ 0,85			— 20,91
Luxemburg	+ 3,18	+ 2,50	+ 5,57				— 11,25
Namen	— 10,33	+ 0,86	+ 3,72			+ 8,26	— 2,51
België	— 4,95	+ 0,07	+ 3,68	+ 3,43	+ 1,99	+ 2,28	— 6,50

STAAT 3

Kantonale verkiezingsuitslagen volgens urbanisatiegraad, 1964-1965 (in %)

Graad van urbanisatie	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	Comm.	Franst. lijsten	Coalitie	Overige
C3 Grote agglomeratie :								
1964	25,07	36,48	19,57	6,83	6,26	1,11	3,17	1,51
1965	22,59	33,21	24,34	8,78	6,70	3,95		0,43
C2 Regionale steden :								
1964	42,66	27,34	10,85	4,60	2,03	5,64		6,88
1965	34,34	28,33	16,94	10,41	4,79	4,81		0,38
C1 Gewone steden :								
1964	42,36	27,94	18,56	7,63				3,51
1965	34,54	30,22	18,32	15,16	1,76			
B3 Gemengd sted. gem. :								
1964	48,67	27,97	10,04	3,07	2,19			8,06
1965	41,87	30,82	16,08	6,70	2,89	1,26		0,38
B2 Kleine industrie centra :								
1964	49,83	29,22	5,71	1,44				13,80
1965	48,15	32,83	9,53	8,86	0,63			
B1 Versted. gem. :								
1964	69,30	15,93	5,34	0,98				8,45
1965	59,04	21,18	8,75	9,94	1,03			0,06
A3-2 Gemengd platteland :								
1964	74,13	6,38	8,51		0,99		9,99	
1965	51,86	16,69	19,44	9,74	1,82	0,30		0,15
Totaal :								
1964	33,31	32,83	16,61	5,78	4,62	1,19	2,27	3,39
1965	29,01	31,62	21,34	9,10	5,39	3,18		0,36

STAAT 4
**Schommelingen in de kantonale verkiezingsuitslagen, 1964-1965,
 volgens urbanisatiegraad (in %)**

Graad van urbanisatie	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	Comm.	Franst. lijsten	Coalitie	Overige
C3 Grote agglomeratie	— 2,48	— 3,27	+ 4,77	+ 1,95	+ 0,44	+ 2,84	— 3,17	— 1,08
C2 Regionale steden	— 8,32	+ 0,99	+ 6,09	+ 5,81	+ 2,76	— 0,83		— 6,50
C1 Gewone steden	— 7,82	+ 2,28	— 0,24	+ 7,53	+ 1,76			— 3,51
B3 Gemengd sted. gem.	— 6,80	+ 2,85	+ 6,04	+ 3,63	+ 0,70	+ 1,26		— 7,68
B2 Kleine industriecentra	— 1,68	+ 3,61	+ 3,82	+ 7,42	+ 0,63			— 13,80
B1 Versted. gem.	— 10,26	+ 5,25	+ 3,41	+ 8,96	+ 1,03			— 8,39
A3-2 Gemengd platteland	— 22,27	+ 10,31	+ 10,93	+ 9,74	+ 0,83	+ 0,30	— 9,99	+ 0,15
Totaal	— 4,30	— 1,21	+ 4,73	+ 3,32	+ 0,77	+ 1,99	— 2,27	— 3,03

STAAT 5

Percentages van de op de politieke partijen uitgebrachte stemmen in 28 kantons,
bij de verkiezingen van 1964 en 1965, volgens urbanisatiegraad en taalgebied.
Vlaamse kantons

Graad van urbanisatie	CVP PSC	BSP PSB	PVV PLP	VU	Commun.	Coalitie	Overige
C3 1964	29,42	37,47	11,42	12,14	3,97	4,76	0,82
	— 1,82	— 1,01	+ 4,18	+ 3,67	+ 0,26	— 4,76	— 0,52
1965	26,60	36,46	15,60	15,81	4,23		0,30
C2 1964	52,48	23,36	10,76	6,21			7,19
	— 10,36	+ 2,86	+ 5,07	+ 7,79	+ 1,83		— 7,19
1965	42,12	26,22	15,83	14,00	1,83		
C1 1964	42,36	27,94	18,56	7,63			3,51
	— 7,82	+ 2,28	— 0,24	+ 7,53	+ 1,76		— 3,51
1965	34,54	30,22	18,32	15,16	1,76		
B3 1964	50,43	27,02	10,65	3,43	1,65		6,82
	— 5,96	+ 2,98	+ 4,63	+ 4,12	+ 0,79		— 6,56
1965	44,47	30,00	15,28	7,55	2,44		0,26
B2 1964	49,83	29,22	5,71	1,44			13,80
	— 1,68	+ 3,61	+ 3,82	+ 7,42	+ 0,63		— 13,80
1965	48,15	32,83	9,53	8,86	0,63		
B1 1964	69,30	15,93	5,34	0,98			8,45
	— 10,26	+ 5,25	+ 3,41	+ 8,96	+ 1,03		— 8,39
1965	59,04	21,18	8,75	9,94	1,03		0,06
A3-2 1964	99,20	0,80					
	— 31,57	+ 11,28	+ 3,33	+ 16,65	+ 0,31		
1965	67,63	12,08	3,33	16,65	0,31		
Totaal 1964	40,69	31,29	10,95	8,40	2,38	2,56	3,73
	— 4,78	+ 1,09	+ 3,88	+ 5,21	+ 0,69	— 2,56	— 3,53
1965	35,91	32,38	14,83	13,61	3,07		0,20

STAAT 6

Percentages van de op de politieke partijen uitgebrachte stemmen in 28 kantons,
bij de verkiezingen van 1964 en 1965, volgens urbanisatiegraad en taalgebied.
Brusselse en Waalse kantons

374

Graad van urbanisatie	CVP PSB	BSP PSB	PVV PLP	Franst. lijsten	Comm.	Coalitie	VU	Overige
Brusselse kantons :								
C3 1964	20,65	34,40	32,43	3,21	5,71		2,69	0,91
	— 2,87	— 4,44	+ 0,37	+ 5,69	+ 0,98		+ 0,44	— 0,17
1965	17,78	29,96	32,80	8,90	6,69		3,13	0,74
Waalse kantons :								
C3 1964	20,94	37,05	20,84	0,76	12,52	3,89		4,00
	— 3,51	— 7,00	+ 12,40	+ 5,64	+ 0,09	— 3,89		— 3,73
1965	17,43	30,05	33,24	6,40	12,61			0,27
C2 1964	14,71	38,68	11,10	21,70	7,81			6,00
	— 2,92	— 4,22	+ 9,06	— 2,93	+ 5,56			— 4,55
1965	11,79	34,46	20,16	18,77	13,37			1,45
C1 1964								
1965								
B3 1964	33,68	36,04	4,93		6,77			18,58
	— 10,92	+ 3,66	+ 18,96	+ 5,41	+ 0,07			— 17,18
1965	22,76	39,70	23,89	5,41	6,84			1,40
B2 1964								
1965								
B1 1964								
1965								
A3-2 1964	39,32	14,14	20,35	+ 0,73	2,32	23,87		
	— 9,72	+ 9,05	+ 21,80	0,73	+ 1,64	— 23,87		+ 0,37
1965	29,60	23,19	42,15		3,96			0,37
Totaal 1964	21,54	36,50	18,75	3,09	11,33	3,79		5,00
	— 4,07	— 5,56	+ 12,70	+ 4,47	+ 0,77	— 3,79		— 4,52
1965	17,47	30,94	31,45	7,56	12,10			0,48

RES PUBLICA

Neemt men, met het voorbehoud dat wij voor deze cijfers gemaakt hebben, de nationale resultaten, dan zien we dat de CVP/PSC over 1964-1965 een gevoelige achteruitgang heeft geboekt (— 4,95 %) die ook duidelijk blijkt uit de kantonale cijfers (— 4,30 %). De verliezen die in de vergelijking 1964-1965 aan de zijde van de CVP/PSC en de categorie overige partijen geleden werden, kwamen vooral ten goede aan de PVV/PLP (+ 3,68 %), VU (+ 3,43 %), franstalige lijsten (+ 1,99 %) en de communisten (+ 2,28 %), welk beeld ook in de kantonale cijfers naar voren komt : PVV/PLP (+ 4,73 %), VU (+ 3,32 %), communisten (+ 0,77 %) en franstalige lijsten (+ 1,99 %). Op nationaal vlak lijkt de positie van de BSP/PSB tussen 1964 en 1965 stabiel gebleven te zijn (+ 0,07 %) ; op kantonnaal vlak lijdt de partij echter verlies (— 1,21 %).

STAAT 7

Kiesverschuivingsvoet 1964-1965 (in % der geldige stemmen)

Graad van verstedelijking	Vlaamse kantons	Waalse kantons	Brusselse kantons	2 + 3 + 4
1	2	3	4	5
C3	8,11	18,13	7,48	10,00
C2	17,55	14,62		15,65
C1	11,57			11,57
B3	12,52	28,10		14,48
B2	15,48			15,48
B1	18,65			18,65
A3-2	31,57	33,59		32,26
Totaal	10,87	17,94	7,48	10,81

Het beeld van de stemmenverschuiving is echter niet overal hetzelfde. Wanneer wij een onderscheid volgens taalgebied maken, merken we op dat er in de brusselse kantons alleen voor de BSP/PSB en de franstalige lijsten een grote verschuiving tussen 1964-1965 heeft plaats gehad. Voor de andere partijen zijn er geen grote schommelingen aan te wijzen.

In de waalse kantons hebben zich de grootste verschuivingen voorgedaan, vooral tenoverstaan van de socialistische en de liberale partij. Slechts voor de communisten liggen de resultaten van 1964 en 1965 dicht bijeen.

De algemene tendens in de vlaamse kantons is ongeveer dezelfde als voor het totaal van de kantons : een grote verschuiving voor de CVP en de VU, voor de een verlies voor de andere winst. Ook de PVV (+ 3,88 %) en de overige groeperingen (— 3,53 %) nemen in 1965 afstand van de gemeenteraadsverkiezingen 1964.

Bezien wij de resultaten volgens urbanisatiegraad en taalgebied dan komt duidelijk uit de kiesverschuivingsvoeten naar voren dat in de periode 1964-1965 in de grote agglomeraties van de vlaamse en brusselse kantons de minste schommelingen aanwezig zijn m.a.w. de grote agglomeraties volgen in hun stembusgedrag tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen het meest het nationaal stembuspatroon. Van de grote agglomeraties in de waalse kantons kan volgens onze cijfers niet hetzelfde gezegd worden.

Uit de analyse volgens urbanisatiegraad blijkt ook dat het peil van de schommelingen stijgt naarmate de urbanisatiegraad daalt. Derhalve: hoe lager de urbanisatiegraad, des te breder de kloof tussen de resultaten van 1964 en 1965.

In het begin van ons onderzoek hebben we de vraag gesteld of gemeenteraadsverkiezingen orienterend zijn voor de nationale politieke situatie. Wat is ons algemeen besluit daaromtrent in verband met de gemeenteraadsverkiezingen 1964? Er dient allereerst gewezen op het feit dat er tussen de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlementsverkiezingen 1965 slechts een tijdsperiode van acht maanden was. De oppositiepartijen hebben deze gemeenteraadsverkiezingen vooral als een aanloop tot de parlementsverkiezingen gezien en hebben die voor en na de verkiezingen grotendeels in nationaal perspectief gesteld, zo zelfs dat de regeringspartijen er niet onderuit konden.

Vervolgens is bij de vergelijking van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen 1958-1964 en de parlementsverkiezingen 1961-1965 gebleken dat op nationaal vlak de richting van de stemmenverschuivingen die bij de gemeenteraadsverkiezingen 1964 tot uiting kwam, zich bij de parlementsverkiezingen 1965 heeft doorgezet en voor sommige partijen zelfs nog werd geaccentueerd, met name voor de CVP en de PVV. De polarisatietendens die zich in 1964 voordeed, heeft zich eveneens in 1965 gehandhaafd. Het parallelisme tussen de verkiezingen van 1964 en 1965 in verband met de richting van de stemmenverschuiving betekent echter geenszins dat de omvang van de verschuivingen identiek is. Dit is voldoende gebleken uit de vergelijking tussen de uitslagen van 1964 en 1965. Ondanks de zeer korte nabijheid van deze twee verkiezingen zijn de verschillen van de uitslagen niet gering. Wel kan gezegd worden dat deze verschillen het kleinst waren in de grote agglomeraties waardoor deze in zekere mate bij de verkiezingen een waardemeter voor het algemeen beleid waren.

Bronnen.

- Gemeenteraadsverkiezingen, 1964. Officieuze uitslagen. Gepubliceerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt, Brussel, 1964, gestencild.
- Procesverbaal-kopieën van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 van de respectievelijk geselecteerde gemeenten.
- Parlementsverkiezingen, Kamer der Volksvertegenwoordigers, Eerste deel, Officiële uitkomsten der Verkiezingen van 31 mei 1965, Officieuze uitkomsten der Verkiezingen van 31 maart 1968, Ministerie van Binnenlandse Zaken, Brussel.
- E.C. Klein, Essai d'interprétation du résultat des élections communales du 11 octobre 1964.

De sociale structuur en het politieke proces

Een vergelijkende studie in 147 Belgische Gemeenten

door Michael AIKEN en Hugo VAN HASSEL (1),

★

Gemeenteverkiezingen worden veelal bekeken uit het oogpunt van hun verband met de nationale verkiezingen, hoewel de vergelijkingsbasis vrij lastig is (2).

Hier en daar wordt er geponoerd dat de gemeentelijke politiek een specifiek karakter heeft « à la mesure des possibilités et besoins locaux » (3).

Er is natuurlijk wel degelijk een verband tussen lokale en centrale verkiezingen, alwas het maar dat de factoren die het kiesgedrag bepalen voor beide ook een lokaal karakter hebben : ze wortelen namelijk in het direkt leefmilieu van de kiezer.

Dat er specifieke behoeften zijn die op lokaal vlak hun politieke aktie oproepen en andere op nationaal vlak kan ook aanvaard worden. Wat hier evenwel kan gesteld worden is het feit dan men de lokale politieke entiteit vrijwel nooit op zichzelf heeft bekeken als volwaardig politiek proces met de nationale faktor als één van de vele andere factoren in het proces.

Nochtans is de lokale sektor het ideale nog handelbare materiaal om aan vergelijkend onderzoek te doen en om bepaalde hypotezen te toetsen waarvoor het nationaal vlak al wat te groot wordt (4).

(1) Deze studie is een bijprodukt van een onderzoek van het Vervolmakingscentrum voor Bedrijfsleiding te Leuven, onder auspiciën van de Belgische Dienst voor de Opvoering van de Produktiviteit en de Dienst voor de Programmatie van het Wetenschapsbeleid handelend over « Overheidsorganisatie en Innovatie ». Met bijzondere dank aan het Rekencentrum KUL, evenals aan BAETEN E., DELAMARTER T., QUEVIT M. en WUYTS H. voor hun hulpvolle medewerking bij de feitenverzameling en verwerking. Gastprofessor AIKEN is hoogleraar aan de Universiteit van Wisconsin.

(2) VAN DE PUT G., *Verschuivingen in de partijkeuze*, in *Res Publica*, vol. XII, nr 3, 1970 ; DUBOIS B., VAN HILLE J.M., *Quelques observations sur les rapports entre les élections communales et législatives*, in *Res Publica*, vol. II, 1960, nr 1, blz. 67-73 ; CLAEYS M., *De invloed van de gemeenteraadsverkiezingen op de nationale politiek*, in *Res Publica*, vol. XII, nr 3, 1970.

(3) ORIANNE P., *La politique provinciale et communale*, in *Res Publica*, vol. IX, 1967/3, blz. 563.

(4) Cf in dit verband als voorbeeld : AIKEN M., *Community Power and Community Mobilization*, in *Annals of the American Academy of Political and Social Science*,

De vraag kan inderdaad gesteld worden in welke mate de sociaal-ekonomische en politieke structuur van een gemeente het karakter van het plaatselijk politieke proces beïnvloedt ?

Bestaat er namelijk een verband tussen de gemeentelijke sociale structuur, haar ekonomische uitbouw en het plaatselijk politiek proces ?

Welke zijn de specifieke kenmerken van de gemeente die ook haar politiek bedrijf tekenen ?

Om dit konkreet te stellen : deze studie stelt zich als doel in 147 belgische gemeenten na te gaan in hoever de volgende hypotezen opgaan.

- Hoe groter de structurele differentiatie in een gemeente, hoe hogere graad van politieke kompetitie en hoe lagere politieke stabiliteit.
- Groeiende gemeenten vertonen meer politieke kompetitie en minder politieke stabiliteit.
- Taaldiversiteit brengt in de gemeente grotere politieke kompetitie en minder stabiliteit.
- Hoe grotere industriële diversifikatie in de gemeente des te grotere kompetitie en hoe minder stabiliteit.
- Hoe groter de sociale heterogeniteit in een gemeente hoe grotere politieke kompetitie en onstabiliteit.
- Hoe staan deze factoren in de gemeente gekombineerd t.a.v. de politieke kompetitie en stabiliteit ?

Wat hier in het midden wordt gelaten is het feit dat ook nationale politieke factoren op het bepalen van het beleidsorgaan in de gemeente hun invloed zullen gehad hebben.

In dit kader kan er uiteraard niet nader op worden ingegaan. Drie verkiezingsperioden worden in de studie opgenomen nl. deze van de gemeenteverkiezingen van 1952, 1958 en 1964.

Het moge volstaan hier aan te merken dat de uitslag van de gemeenteverkiezingen van 1952 zeker mede werd bepaald door de boete welke

385, Sept. 1969, blz. 76-88 ; CLARK T.N., *Community Structure, Decision-Making, Budget Expenditures, and Urban Renewal in 51 American Communities*, in *American Sociological Review*, vol. 33, nr 4, 1968, blz. 576-593 ; GADOUREK I., *Political radicalism and social change : a macrosociological analysis of some recent trends as reflected in a sample of 100 communities in the Netherlands*, in *Sociologia neerlandica*, vol. V, nr 1, 1969, blz. 38-56 ; HAWKINS B.W., *A note on urban political structure, environment and political integration*, in *Polity*, vol. II, nr 1, 1969, blz. 32-48 ; zie ook nog CNUDE C.F., McCURONE D.J., *Party Competition and Welfare Policies in American States*, in *American Political Science Review*, vol. 63, nr 3, 1969, blz. 858-866 ; CORNELIUS W.A., *Urbanization as an agent in Latin American political instability. The case of Mexico*, in *American Political Science Review*, vol. 63, nr 3, 1969, blz. 833-857.

de CVP moest betalen voor haar mislukte konings- en legerpolitiek. Ook deze van 1958 werd dan in omgekeerde zin beïnvloed als orgelpunt van de schoolstrijd (5).

Methoden en werkwijze.

De bevindingen van deze studie berusten op informaties omtrent 147 belgische gemeenten die een bevolking hadden van 10.000 en meer op 31 december 1947 zoals vermeld in de volkstelling van 1947. Nog 49 andere belgische gemeenten die in 1947 nog geen 10.000 inwoners hadden bereikt maar die dit wel hadden in 1968 werden voor deze analyse niet weerhouden. Hieronder zitten er 40 vlaamse, 8 waalse en 1 brusselse gemeente.

De meting van de politieke competitie en politieke stabiliteit waarvan sprake hier steunt op de resultaten van de gemeenteverkiezingen van 12 oktober 1952, 12 oktober 1958 en 11 oktober 1964.

Besloten werd de studie te beperken tot gemeenten die reeds een tijdje de bevolkingsgrootte van 10.000 inwoners hadden bereikt vóór het ingaan van deze periode.

De reden hiertoe is dat de sociale structuur van snel groeiende of zich ontwikkelende gemeenten nog helemaal niet de neiging heeft vertoond een definitieve vorm aan te nemen.

Vermits de bekommernis hier bestaat te weten hoe bepaalde karakteristieken van de sociale structuur invloed uitoefenen op de mate van politieke competitie en de mate van politieke stabiliteit in gemeenten, wordt er verwacht deze verbanden te vinden alleen in die gemeenten welke een sociale structuur hebben die volledig en wel ontwikkeld is, nl. in gemeenten die hun karakter reeds klaar en duidelijk uitgetekend hebben bij het begin van deze studie. Daarenboven heeft het vooronderzoek aangetoond dat wanneer deze 49 gemeenten die slechts onlangs de 10.000 inwoners hebben bereikt in de studie worden opgenomen, een heel stel relaties waarover hieronder uitgewijd wordt, afgezwakt worden en vooral dan in de vlaamse gemeenten en in de kleinere gemeenten met minder dan 17.500 inwoners in 1968.

Drie methoden van statistische analyse worden in deze studie aangevend : waarschijnlijkheidstafels, gemiddelen en Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënten.

(5) LUYCKX T., *Politieke geschiedenis van België*, Brussel, Amsterdam, Elsevier, 1964, blz. 447 e.v.

Voor sommige variabelen worden de distributies van de percentages gegeven welke de verschillende karakteristieken van de gemeenschap voorstellen in hun verhouding tot politieke competitie en politieke stabiliteit, terwijl elders de graad van associatie tussen variabelen wordt getekend door een Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt. Deze coëfficiënten variëren tussen $-1,00$ en $1,00$.

Een waarde van $1,00$ betekent een perfecte positieve relatie tussen twee variabelen, een waarde van $-1,00$ betekent een volkomen negatief verband en een waarde van 0 betekent dat er helemaal geen verband is tussen de 2 variabelen. Het is nochtans zo dat de meeste van de korrelatiecoëfficiënten zowat variëren tussen deze twee uiterste waarden.

In een later deel van deze studie worden multipel regressieanalyses gebruikt om de onafhankelijkheid te bepalen van de gevolgen van de verschillende prediktieve variabelen. Dit betekent dat getracht wordt door deze statistische techniek statistisch de variabelen te identificeren die een onafhankelijke en unieke bijdrage leveren tot de verklaring van politieke competentie en politieke stabiliteit bij deze belgische gemeenten. De distributie van sommige variabelen hier gebruikt, zoals bijvoorbeeld het bevolkingscijfer, het aantal bedrijven en de bevolkingsdichtheid, was sterk scheef getrokken wat uiteraard betekent dat zij enkele ekstreme waarden vertoonden in de richting van het uiterste eind van deze distributies. Zulke scheeftrekkingen (skewness) geven aanleiding tot distorties in de resultaten van de korrelaties en van de regressieanalyses. Telkens een variabele een hoge graad van scheefheid vertoonde werd deze dan ook omgezet in zijn gewoon logaritme, wat in de meeste gevallen de graad van scheefheid vermindert en wat ook de distorties vermindert in het verband tussen deze variabelen en de politieke parameters. Telkens het gewone logaritme van een variabel wordt gebruikt, is dit ook in de tabel vermeld.

In elke tabel wordt voor elk verband ook de statistische significantietest aangegeven. Of het al dan niet aangewezen is deze statistische significantietest te gebruiken in een analyse waarin al de observatie-eenheden van een populatie begrepen zijn blijft een open vraag en werd reeds degelijk bediscussieerd door de sociale wetenschapper en in het bijzonder de socioloog (6).

Bij afwezigheid van één van deze andere criteria nodig om tot een minimum aan betekenisvolle bevindingen te komen werden er statistische

(6) Een recent voorbeeld van deze controverse vinden wij bij WINCH R.F. en CAMPBELL D.T., *Proof ? No. Evidence ? Yes. The significance of tests of significance*, in *American Sociologist*, 4, May 1969, blz. 140-143, en ook bij MORRISON D.E. en HENKEL R.E., *Significance Tests Reconsidered*, in *American Sociologist*, 4, May 1969, blz. 131-139.

signifikantietests ingelast, alhoewel men niet voorzichtig genoeg kan zijn met deze testen vermits zij slechts de graad weergeven van vertrouwen welke men zou kunnen hebben in de resultaten alleen omwille van de variabiliteit in de steekproef. In dit geval evenwel is er geen steekproef vermits de resultaten stoelen op het geheel van de belgische gemeenten met een bevolking van 10.000 inwoners of meer in 1947. Nochtans en zoals reeds verklaard kan het gebruik van statistische significatietests helpen in het evalueren van de betekenis der resultaten in deze studie.

De maatstaven van politieke competitie en politieke stabiliteit.

De informatie omtrent de verkiezingsuitslagen op gemeentelijk vlak in 1952, 1958 en 1964 werd betrokken uit de dokumentatie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en uit de archieven van het Gemeentekrediet van België. Basisinformatie omtrent de sterkte bij de stemming van partij of lijst wordt gebruikt bij de uitbouw van twee meetinstrumenten van politieke competitie terwijl gegevens omtrent de samenstelling van de gemeenteraad en van het kollege van burgmeester en schepenen aangewend worden in de uitbouw van een derde maat van politieke competitie en in de twee maatstaven van politieke stabiliteit.

Er bestaat een zekere dubbelzinnigheid in de klassifikatie van bepaalde lijsten in sommige gemeenten. De bijzonderste reden van zulke dubbelzinnigheid zijn tweevoudig : in het eerste geval delen zich de traditionele politieke partijen op in twee of meer lokale lijsten ter gelegenheid van bepaalde verkiezingen. Dit bracht dan ook een moeilijk probleem mee in verband met de klassifikatie van de stemmen, de zetels in de raad en de zetels in het kollege in zulke gemeenten. In het tweede geval werd het predikaat katholiek gebruikt in bepaalde gevallen, vooral dan in gemeenten gesitueerd in de provincies Limburg, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen.

In dit laatste geval kan het predikaat katholiek ook wel een meer sprekende benaming zijn voor CVP ofwel kon het ook duiden in de richting van een lokale lijst.

Om zulke dubbelzinnigheden op te lossen werden de gemeentesekretaris of andere officiële vertegenwoordigers gekontakteerd. Dit was het geval in ongeveer 40 gemeenten.

De politieke competitie.

Drie maten van politieke competitie werden hier aangewend ; in de eerste plaats, het gemiddelde aantal lijsten die zich voorstelden bij de

gemeenteverkiezingen van 1952, 1958 en 1964 in elk der gemeenten. Het aantal lijsten dat zich kandidaat stelde bij elk van deze verkiezingen en in elk van deze gemeenten werd samengesteld en gedeeld door 3.

Zoals blijkt uit tabel I waren er gemiddeld 4,06 lijsten die zich kandidaat stelden in elk van de verkiezingen in deze 147 gemeenten.

Als even nagegaan wordt hoe dit varieerde gedurende deze drie verkiezingen dan ziet men al dadelijk dat er in de verkiezingen van 1964 het grootste aantal lijsten aanwezig was met een gemiddelde van 4,53 lijsten. Het laagste gemiddelde aantal lijsten komt voor bij de verkiezingen van 1958 waar men een gemiddelde telt van 3,69. De verkiezingen van 1952 lagen daartussen met een gemiddelde van 3,98 lijsten per gemeente.

De tweede meter, en misschien is dit een betere indikator voor de huidige mate van competitie vermits het de sterkte weergeeft van de verschillende lijsten of partijen, is het gemiddelde aantal lijsten of partijen die minstens 10 % van de stemmen bij deze drie verkiezingen haalden. De gemiddelde van deze variabelen is 2,94 wat dan betekent dat er in doorsnee ongeveer 3 lijsten of partijen waren die sterk genoeg

TABEL I

Gemiddelden en standaarddeviaties van twee maten van politieke competitie

Jaar	Maat : aantal lijsten bij de verkiezingen		Maat : aantal lijsten die minstens 10 % der stemmen haalden	
	Gemiddelde	Standaarddeviatie	Gemiddelde	Standaarddeviatie
1952	3,98	1,02	2,90	0,57
1958	3,69	0,96	2,73	0,60
1964	4,53	1,37	3,19	0,58
Gemiddelde voor 1952, 1958 en 1964	4,06	0,91	2,94	0,43

waren om vertegenwoordigd te zijn in de gemeenteraad met elke verkiezing. Logisch kan deze maat schommelen tussen 1 en 10, de werkelijke spreiding lag evenwel tussen 1 en 5, alhoewel er slechts weinig gemeenten waren in dewelke er slechts 1 partij of zelfs wel 5 lijsten waren die meer dan 10 % van de stemmen kregen in een van deze verkiezingen. Zoals met de voorgaande maat, lag het hoogste gemiddeld aantal lijsten die 10 % van de stemmen haalden, in 1964 terwijl het laagste gemiddeld aantal lijsten die dat percentage stemmen haalden, in 1958 geregistreerd werd. Dit wordt duidelijk bij het bekijken van tabel I.

De derde maatstaf van politieke competitie is de dichotomie, of het kollege van burgmeester en schepenen gecontroleerd door één partij of lijst,

ofwel door een coalitie in 1952. M.a.w. er wordt nagegaan of de « gemeentelijke regering » op een coalitie steunt. Deze maat geeft weer of de politieke macht in 1952 derwijze gespreid lag dat geen enkele partij op zichzelf genoeg macht kon opbrengen om het kollege van burgemeester en schepenen alleen te beheersen of dat het nodig was minstens 2 partijen of lijsten samen te brengen en een coalitie te vormen.

De logika achter het gebruik van deze maat is dat in sommige gemeenten het vrij frekwent was dat één enkele partij verkiezing na verkiezing genoeg politieke macht opracht om de gemeenteraad te controleren en daardoor dan ook alle zetels in het kollege van burgemeester en schepenen in de wacht sleept. In andere gemeenten ligt de politieke macht vrij verspreid. Verband houdend met de specifieke strijdpunten in de gemeentelijke verkiezingen en ook in verband met het relatief sukses van elke partij of lijst in deze verkiezingen, is het zo dat de partner in de coalitie welke de gemeenteraad controleert en bijgevolg ook het kollege, de neiging vertoont te veranderen naargelang de verkiezing. Om het doodgewoon te zeggen, wanneer het nodig was in 1952 een coalitie te vormen, dan lag de politieke macht heel waarschijnlijk vrij verspreid in de gemeenten en dus bijgevolg was er een hoge graad van politieke competitie in deze gemeenten. Heel even vooruitlopend op de bevindingen die later zullen aan bod komen kan men hier al vertellen dat ongeveer bij de helft van de gemeenten in deze studie betrokken, er één partij was die de meerderheid had in de gemeenteraad en bijgevolg ook alle zetels van het kollege voor burgemeester en schepenen in de wacht sleepte na deze drie gemeenteverkiezingen. Natuurlijk is het zo dat het vooral de andere helft is welke in dit kader het meest interessant is, nl. die gemeenten welke een hoge graad van politieke competitie hebben en bijgevolg minder politieke stabiliteit. Om terug te komen op de discussie omtrent de derde meter van politieke competitie kan worden vastgesteld dat een coalitiekollege aanwezig was in 37 gemeenten na de verkiezingen van 1952, hetzij ongeveer 1/4 van de 147 gemeenten in deze studie betrokken. M.a.w. men kan hieruit afleiden dat deze 37 gemeenten gekarakteriseerd waren in 1952 door een hoge graad van politieke competitie. De gemeenten die een coalitie hadden in 1952 kregen de waarde 1 toebedeeld en alle gemeenten die een éénpartijkontrolé hadden over het kollege van burgemeester en schepenen krijgen de waarde 0. Verder wordt dan nader bekeken wat gebeurde in de 2 volgende verkiezingen, niet alleen dan in die gemeenten met een hoge competitiegraad, maar ook in de 110 gemeenten die een éénpartijkontrolé kenden over het kollege van burgemeester en schepenen in 1952. Deze verschillende maten van politieke competitie staan in onderling positief verband zoals blijkt uit tabel II.

Bijvoorbeeld de Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt tussen

het gemiddeld aantal lijsten die zich bij deze 3 verkiezingen voorstelden en het gemiddeld aantal lijsten die minstens 10 % van de stemmen in de wacht konden slepen bedraagt nl. 0,32, wat betekent dat deze 2 variabelen samen variëren. Gemeenten met veel lijsten bij de verkiezingen hebben de neiging ook veel lijsten te hebben met minstens 10 % van de uitgebrachte stemmen alhoewel die 2 metingen helemaal niet identisch zijn.

Het is ook zo dat gemeenten met veel lijsten bij deze verkiezingen en veel lijsten die minstens 10 % van de uitgebrachte stemmen haalden ook die gemeenten zijn die door een coalitie worden geleid in 1952 ($R = 0,37$ en $0,28$ resp.), alhoewel ook hier weer deze variabelen geenszins hetzelfde fenomeen afschilderen. Het is dan ook klaar dat deze drie metingen van politieke competitie samen variëren wat betekent dat er een tendens is dat gemeenten die een hoge score hebben in één van deze metingen ook een hoge score zullen halen in de andere twee.

TABEL II

Pearson- (product-moment) -korrelatiecoëfficiënten tussen verschillende parameters van politieke competitie in 147 Belgische gemeenten

	Gemiddeld aantal lijsten bij de verkiezingen van 1952, 1958 en 1964	Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1952, 1958 en 1964	Koalitiëkollege in 1952
Gemiddeld aantal lijsten bij de verkiezingen in 1952, 1958 en 1964	—		
Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1952, 1958 en 1964	0,32***	—	
Koalitiëkollege in 1952	0,37***	0,28***	—

*** $P < 0,001$.

Politieke stabiliteit.

Er worden hier twee meters van de politieke stabiliteit gebruikt : ten eerste de stabiliteitsindex in de samenstelling van het kollege van burgemeester en schepenen en ten tweede de stabiliteitsindex van de meerderheidscontrole over dit kollege. De stabiliteitsindex in de samenstelling van dit kollege geeft de mate aan waarin de samenstelling van het kollege veranderde bij de gemeenteverkiezingen van resp. 1952, 1958 en 1964. Een verandering werd beschouwd als een omwisseling in partijen of lijsten welke zetelden in het kollege. Veranderingen in de relatieve macht van partijen of lijsten in het kollege worden door deze maat niet weergegeven. De resultaten schommelen tussen 1, wat een lage stabiliteit

betekent, en 3 wat een hoge stabiliteit betekent. Een waarde 1 betekent dan dat er verandering was in partijen of lijsten vertegenwoordigd in het kollege vanaf 1952 tot 1958 en opnieuw van 1958 tot 1964, een score 3 betekent dat er geen verandering was in de partij, lijst of coalitie, vertegenwoordigd in het kollege gedurende deze 3 verkiezingsperioden (6 *bis*). Bijvoorbeeld de 5 zetels van het kollege van burgemeester en schepenen te Lier werden bezet door de CVP na elk van deze 3 gemeenteverkiezingen; vermits er geen verandering was in lijst of partij vertegenwoordigd in het kollege, kreeg Lier een score van 3.

In Mons daarentegen was er een coalitie tussen de PSB en de PLP. Deze coalitie controleerde het kollege zowel na de verkiezingen 1952 als na de verkiezingen in 1958.

Doch na de gemeenteverkiezingen van 1964 vormde BSP een coalitie met de CVP; dus Mons kreeg een score van 2, vermits dezelfde coalitie het kollege controleerde tijdens 2 opeenvolgende verkiezingsperioden maar niet voor 3 perioden. In Leuven was het kollege gekontrolleerd door een coalitie tussen de BSP en de PVV na de gemeenteverkiezingen van 1952; na de gemeenteverkiezingen van 1958 evenwel kreeg Leuven een volstrekte meerderheid van de CVP en na de verkiezingen van 1964 een coalitie tussen CVP en PVV; Leuven krijgt dus een score van 1, nl. lage stabiliteit vermits er verandering was in samenstelling van het kollege van burgemeester en schepenen na elk van de verkiezingen. Voor Leuven dient evenwel toch ook aangestipt dat de CVP de meerderheid had in het kollege zowel in 1957 als in 1964.

Onder de 147 gemeenten van deze studie hadden er 77 hetzij 53 % een hoge stabiliteit, 48, hetzij 33 % een middelmatige stabiliteit, nl. met één verandering, en 21 hetzij 14 % hadden een lage stabiliteit, nl. in dat geval was de samenstelling van het kollege wat betreft partijen of lijsten verschillend na elk van deze verkiezingen. De stabiliteitsindex van de meerderheidscontrole over het kollege van burgemeester en schepenen geeft het aantal opeenvolgende ambtstermijnen aan welke dezelfde politieke lijst of partij of precies dezelfde coalitie van lijsten of partijen de meerderheid hadden in het kollege van burgemeester en schepenen gedurende deze 3 verkiezingen. Indien dezelfde lijst of partij de meerderheidscontrole had over het kollege na elk van de 3 verkiezingen dan kreeg deze gemeente een waarde toebedeeld van 3 wat natuurlijk hoge stabiliteit betekent; wanneer er geen meerderheid was, maar ook geen verandering in de samenstelling en de relatieve sterkte van de partijen of lijsten die in de coalitie gedurende deze 3 verkiezingsperioden zaten,

(6*bis*) De omschakeling van Liberaal naar PVV werd niet als verandering geteld.

kreeg de gemeente ook een waarde toebedeeld van 3. Slechts indien éénzelfde lijst, partij of dezelfde coalitie de controle over het kollege van burgemeester en schepenen voor 2 opeenvolgende termijnen, nl. als zij zowel in 1952 als in 1958 maar niet na 1964 de controle uitoefende, of nog wanneer zij het kollege controleerde in 1958 en 1964 maar niet in 1952, dan kregen deze gemeenten de waarde 2 toebedeeld wat dan meteen betekende dat zij een middelmatige stabiliteit vertoonden. Gemeenten nu waar er geen continuïteit was in de machtsuitoefening na elk van deze 3 gemeenteverkiezingen nl. gemeente die de partijen of lijsten aan het bewind of de coalitie telkens gingen veranderen, kregen de waarde toebedeeld van 1, zij hebben immers een lage stabiliteit. Om dit even te illustreren aan de hand van enkele scores : in Lier, waar de CVP de zes zetels van het kollege van burgemeester en schepenen in de wacht sleepte na de gemeenteverkiezingen van 1952, 1958 en 1964, werd een score toebedeeld van 3 op de stabiliteitsindex van de meerderheidscontrole over het kollege : dit betekent nl. hoge stabiliteit. Leuven daarentegen kreeg de waarde 2, nl. een middelmatige stabiliteit vermits de BSP het kollege controleerde in 1952, maar CVP controleerde het zowel in 1958 als in 1964. In 1958 nl. kreeg de CVP alle zetels van het kollege toebedeeld terwijl in 1964 de CVP een coalitie moest vormen met de PVV, nochtans bleef de CVP de meerderheidscontrole in handen houden over het kollege na elk van deze 2 verkiezingen. In Berchem nu, waar de BSP de meerderheidscontrole over het kollege in handen hield in een BSP-CVP-PVV coalitie na de verkiezingen van 1952, hield de CVP daarentegen de volstreekte meerderheid in handen na 1958, en tenslotte in 1964 was er terug een BSP-CVP-PVV coalitie zoals in 1952. Vermits de meerderheidscontrole over het kollege verschillend was voor elk van deze 3 verkiezingen kreeg Berchem bijgevolg een score van 1 : lage stabiliteit dus.

Er waren 92 gemeenten, hetzij 63 % die een score haalden van 3 wat betekent dat in deze gemeenten er geen verandering was in de politieke groep of groepen die het kollege van burgemeester en schepenen controleerden tijdens deze tijdsperiode ; 41 gemeenten, hetzij 28 % kregen een 2-score en slechts 14 gemeenten, nl. 10 % kregen een score 1, wat dan betekent dat er geen continuïteit was in de controle over het kollege gedurende deze 3 verkiezingsperioden.

Zoals blijkt uit tabel III gaan de 2 opmetingen van de politieke stabiliteit dezelfde richting uit. Namelijk 118 hetzij 80 % van de 147 gemeenten betrokken in deze studie hebben net dezelfde score geboekt in deze 2 metingen.

De stabiliteitsindex in de samenstelling van het kollege van burgemeester en schepenen heeft wel de neiging iets hogere scores te vertonen dan de stabiliteitsindex inzake de meerderheidscontrole over het kollege,

nochtans is de Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt tussen deze 2 variabelen 0,78 wat dan meteen betekent dat gemeenten die een hoge score hebben op één van deze twee opmetingen wel de neiging zullen hebben ook een hoge waarde te krijgen op de andere. Het moet nochtans ook wel even worden benadrukt dat deze 2 opmetingen van politieke stabiliteit hoogst waarschijnlijk lichtjes de werkelijke mate van onstabiliteit in deze gemeenten onderwaarden. Het gebeurde inderdaad

TABEL III

Verband tussen stabiliteitsindex in de samenstelling van het college en de stabiliteitsindex van de meerderheidscontrole over het college bij 147 Belgische gemeenten

Index van meerderheidscontrole over het college	Index van de stabiliteit in de samenstelling van het college			
	Hoge stabiliteit	Middelmatige stabiliteit	Lage stabiliteit	Totaal
Hoge stabiliteit	77	13	2	92
Middelmatige stabiliteit	1	31	9	41
Lage stabiliteit	0	4	10	14
Totaal	78	48	21	147

in enkele gemeenten dat de initiële coalitie die gevormd werd na een verkiezing verbroken werd en dat er een nieuwe coalitie aan bod kwam. Ongelukkig was er geen systematisch informatie in verband met deze veranderingen beschikbaar in het gebruikte bronnenmateriaal. Aan de andere kant is het niet waarschijnlijk dat deze veranderingen welke over het hoofd werden gezien de resultaten zouden aantasten vermits zulke veranderingen slechts in enkele gemeenten werden geregistreerd die dan ook rechtstreeks werden gekonsulteed. Daarenboven is het ook zo dat zulke veranderingen meest gebeuren in gemeenten die reeds gerangschikt werden als politiek onstabiel gedurende deze tijdspanne van 18 jaar.

Maatstaven van de andere karakteristieken der gemeenten.

De meeste van de andere sociale, economische, ekologische en andere karakteristieken van de gemeente worden geput uit 2 bronnen: de verschillende boekdelen van de volkstelling gehouden in 1960 en delen 1 en 2 van volume 3 van de telling van handel en nijverheid in 1961 gehouden. In de meeste gevallen werden deze gegevens omgeschakeld in percentages of ratios alhoewel ook wel andere bewerkingen werden uitgevoerd op bepaalde ogenblikken. De uitbouw van elke maat wordt telkens uitvoerig beschreven.

De resultaten.

Er wordt verwacht dat in die gemeenten waar de sociale structuur gedifferentieerd, verscheiden en heterogeen is, er een hogere mate van politieke competitie zal zijn en bijgevolg ook een hogere graad van verandering wat betreft de politieke controle : nl. een alterneren van de bewindvoerders in het kollege. Omgekeerd wordt er verwacht dat gemeenten met een homogene ongedifferentieerde en relatief homogene sociale structuur minder competitie voor de politieke macht zullen vertonen en bijgevolg ook meer continuïteit in de politieke controle over het lokaal beleidsorgaan. De redenering is de volgende : een gedifferentieerde en verscheiden sociale structuur is de basis voor een hoge graad van opdeling en konflikt ; hoe hogere de mate van opdeling en konflikt, hoe hoger de graad van politieke competitie en bijgevolg ook hoe groter de kans bestaat dat er verandering komt in de politieke bewindsploeg. Anders gezegd, zoals reeds eerder werd verklaard, werd de sociale structuur beschouwd als een voorafgestelde konditie zowel voor de graad van politieke competitie als voor de graad van politieke stabiliteit, maar ook dat politieke competitie een interveniërend proces uitmaakt tussen de sociale structuur van de gemeente en de mate van politieke stabiliteit.

Eerst en vooral wordt het verband nagekeken tussen de mate van politieke competitie en van politieke stabiliteit ; dan worden 5 aspecten van de sociale structuur bestudeerd waarvan verwacht wordt dat zij zowel de politieke competitie als de politieke stabiliteit beïnvloeden. Deze 5 factoren zijn : structurele differentiatie, bevolkingsaanwas, taalverscheidenheid, industriële diversifikatie en sociale heterogeniteit. Maar vooraleer het verband na te gaan tussen al deze variabelen moet men toch eerst en vooral meer in detail het karakter bekijken van deze maatstaven voor politieke stabiliteit. Een zeker inzicht in de politieke realiteit waaruit deze verschillende meters werden geabstraheerd lijkt wel noodzakelijk.

Er kunnen een stel van veralgemeningen gemaakt worden zowel in verband met de tendenzen inzake lokale politiek als omtrent de samenstelling van het kollege en de controle over het kollege van burgemeester en schepenen in de 147 gemeenten welke in de studie zijn opgenomen en dit voor de gemeenteverkiezingen van 1952, 1958 en 1964. De bespreking hiervan is evenwel niet ekshaustief maar eerder heeft ze de bedoeling een zeker inzicht te geven in de inhoud van de politieke variabelen die verder worden gebruikt. De opmetingen van stabiliteit geven geenszins winst of verlies aan, noch vertellen zij hoe de veranderingen in de politieke macht gebeuren. Daarom ook dan deze deskriptieve gegevens in verband met de gemeentelijke politieke kontekst bij deze drie verkiezingen.

In de eerste plaats was er een algemene proliferatie wat betreft het aantal politieke partijen en lijsten die deelnamen aan de verkiezingen van 1952 tot 1964.

Deze bevinding kwam reeds ter sprake bij de bespreking van tabel I.

Daar deze veralgemening alvast reeds ondersteund wordt bij de bevindingen vermeld in tabel I, is het toch ook nodig bij deze bestadiging te vermelden dat de aanwas geenszins lineair was. Dit betekent dan dat het gemiddeld aantal lijsten die opkwamen bij de gemeenteverkiezingen van 1958 lager was dan in 1952, alhoewel beiden een heel stuk lager zijn dan het gemiddeld aantal lijsten opkomend in de gemeenteverkiezingen van 1964. Nochtans blijft de veralgemening waar en ze geeft ongetwijfeld de algemene versnippering weer van politieke belangen die zowel de nationale verkiezingen van 1968 kenmerkten, als de voorbereiding van de gemeentelijke verkiezingen in 1970.

In de tweede plaats is er een verschuiving waar te nemen van éénpartijkontrolle over het kollege van burgemeester en schepenen naar koalitiiekontrolle toe.

TABEL IV

Vergelijking van gemeenten met éénpartijkontrolle over het kollege en deze met koalitiiekontrolle over het kollege in 1952 en 1964 bij 147 Belgische gemeenten

	Eénpartijkontrolle over het kollege in 1952	Koalitiiekontrolle over het kollege in 1952	Totaal
Eénpartijkontrolle over het kollege in 1964	84	7	91
Koalitiiekontrolle over het kollege in 1964	26	30	56
Totaal	110	37	147

Dat betekent dat er meer koalities waren die de beleidsploeg van de gemeenten kontroleerden in 1964 dan wel in 1952. Inderdaad in 1952 waren er slechts 37 gemeenten die geleid werden door een koalitiiekollege, terwijl in 1964 hun aantal groeide tot 56. Deze verschuiving komt nog duidelijker tot uiting bij het nagaan in tabel IV, hoe van de 110 gemeenten waar een enkele partij de macht uitoefende over het kollege in 1952, er 26 waren hetzij 24 % die in 1964 geleid werden door een koalitie.

Van de 37 gemeenten die een koalitiiekollege hadden in 1952 zijn er 7, hetzij 19 % die omschakelden naar éénpartijkontrolle over het kollege van burgemeester en schepenen. Dat betekent dan dat er een netto-

groei was van 19 gemeenten die gecontroleerd werden door een coalitie gedurende deze 3 verkiezingsperiodes.

Er mag hier best vermoed worden dat deze 2 eerste veralgemeningen met elkander in verband zouden staan. Wat dan meteen met zich brengt dat verondersteld wordt dat de proliferatie van partijen een faktor was die bijdroeg tot de versnippering van de politieke macht van 1952 tot 1964 alhoewel daar later nader op ingegaan wordt.

TABEL V

**Samenstelling van de Kolleges van Burgemeester en Schepenen
van 147 Belgische gemeenten na de gemeenteverkiezingen van 1952,
1958 en 1964**

	1952	1958	1964	Netto winst of verlies 1952-1964
Eénpartijkontrolé door :				
CVP - PSC	45	53	42	— 3
PVV - PLP	1	1	2	+ 1
BSP - PSB	56	49	44	— 12
KPB	0	0	0	0
Volksunie	0	0	0	0
Kartels (a)	2	1	1	— 1
Andere lokale lijsten (b)	6	6	2	— 4
Koalities van :				
CVP-PSC en PVB-PLP	6	13	15	+ 9
CVP-PSC en BSP-PSB	3	8	22	+ 19
CVP-PSC en andere lijst	2	4	2	0
BSP-PSB en PVV-PLP	21	4	1	— 20
BSP-PSB en KPB	0	0	1	+ 1
BSP-PSB en andere lijst	1	3	4	+ 3
PVV-PLP en andere lijst	0	0	2	+ 2
Volksunie en andere lijst	0	0	1	+ 1
KPB en andere lijst	0	0	1	+ 1
Twee « andere » lijsten	1	1	2	+ 1
Drie lijsten	3	4	5	+ 2

(a) Er waren socialistisch-liberale kartels in 1952 en 1958, en een PSC-PLP kartel in 1964.

(b) « Andere » verwijst naar andere lijsten dan CVP-PSC, PVV-PLP, BSP-PSB, Volksunie en KPB (kommunist).

In de derde plaats was er een netto-afname van de participatie in de kolleges van burgemeester en schepenen vanwege de socialistische (BSP-PSB) en liberale (PVV-PLP) partijen en ook een netto-groei van de deelname in het bewind over de kolleges van deze 147 gemeenten vanwege de katolieke (CVP-PSC) partij.

Hoewel de resultaten hiervan beter tot uiting komen in tabel VI ligt de basis voor deze veralgemeningen in tabel V besloten.

De samenstelling van de kolleges in 1952, 1958 en 1964 komt dus tot uiting in tabel V en men kan al dadelijk merken dat er een netto-afname

was van 12 gemeenten in dewelke de BSP de enige partij in het kollege was van 1952 tot 1964. Gedurende deze zelfde periode evenwel was er een netto-afname van 3 gemeenten in dewelke de CVP de enige partij aan het bewind was in het kollege, hoewel het klaar moet zijn dat 1958 voor de CVP het hoogtepunt bracht wat betreft het éénpartij-bewind over de gemeentelijke beleidsploeg. Er was ook weinig netto verandering in het aantal kolleges waarin de liberalen als enige partij de macht hadden gedurende deze periode. Dit is evenwel nog meer intrigerend wanneer de resultaten worden bekeken in verband met de veranderingen in koalities gedurende deze periode.

TABEL VI

Nettoverandering in éénpartijkontrolle en koalitedeelname voor politieke groepen in 147 Belgische gemeenten van 1952 tot 1964

Politieke groep	1952			1964			Netto-verandering van 1952 tot 1964 (a)		
	Eénpartij-kontrolle	Koalitie	Totaal	Eénpartij-kontrolle	Koalitie	Totaal	Eénpartij-kontrolle	Koalitie	Totaal
Socialisten (BSP-PSB) . . .	56	30	86	44	33	77	- 12	+ 3	- 9
Liberalen (PVV-PLP) . . .	1	32	33	2	21	23	+ 1	- 11	- 10
Katolieken (CVP-PSC) . . .	45	13	58	42	45	87	- 3	+ 32	+ 29
Volksunie	0	0	0	0	1	1	0	+ 1	+ 1
Kommunisten (KP)	0	1	1	0	4	4	0	+ 3	+ 3
Lokale lijsten	6	5	11	2	16	18	- 4	+ 11	+ 7

(a) De netto-verandering is niet helemaal evenwichtig vermits er een groeiend aantal politieke groepen in de kolleges van deze 147 gemeenten vertegenwoordigd zijn in de bestudeerde periode.

Zoals te merken valt in tabel V waren er 21 socialistisch-liberale koalities in 1952, maar slechts één in 1964. Ongetwijfeld waren de koalities van 1952 tussen deze twee partijen geïnspireerd door de koalitie welke deze partijen voerden op nationaal vlak in die periode. De aftakeling van deze koalitie na de verkiezingen van 1958 kreeg haar weerslag op lokaal vlak na diezelfde verkiezingen, door de plotse afname in het aantal koalities tussen deze 2 partijen. En terzelfdertijd moet er genoteerd worden dat er een grote aanwas ontstond van koalities tussen de katolieken en de liberalen tussen 1952 en 1964, nl. van 6 tot 15, en ook tussen de katolieken en de socialisten gedurende deze zelfde periode, nl. van 3 naar 22.

Er is ook nog een tweede manier om dezelfde gegevens te bekijken. Tabel VI namelijk geeft de netto-aanwas of afname van de participatie in de kolleges aan, wat betreft de gemeenten in de studie opgenomen.

Hieruit blijkt duidelijk dat de socialisten in 1952 als enige partij de macht hadden over 56 van de 147 kolleges van burgemeester en schepenen en dat zij ook deelnamen aan koalities in 30 andere gemeenten waarvan er 3 kartels over een totaal van 86. In 1964 dan hadden zij als enige partij de macht in slechts 44 kolleges van de 147 welke hier bestudeerd worden en zij waren betrokken in koalities in nog 33 andere gemeenten, wat een totaal van 77 kolleges geeft in dewelke de socialistische partij deelde in de macht in 1964. Er was dus een netto-afname inzake participatie in 9 kolleges en zoals blijkt uit tabel VI, gaf het verlies van de alleenheerschappij over het kollege van burgemeester en schepenen in 12 gemeenten de doorslag in deze afname.

Zoals te merken valt in tabel V en in tabel VI, was er weinig verandering in het aantal gemeenten waar de liberalen als enige partij het bewind voerden over het college tussen 1952 en 1964 ; er waren er niet meer dan 2 in elk geval. Nochtans moet hier ook aangestipt worden zoals blijkt uit tabel VI dat het aantal koalities in dewelke de liberalen deelden, afnam van 32 in 1952 tot 21 waaronder één kartel, in 1964. Dit betekent dan dat er een netto-afname van participatie in de beleidskolleges van 10 gemeenten voor deze partij waar te nemen is. Bijgevolg verzwakten zowel de liberalen als de socialisten bij deze 3 verkiezingen wat betreft controle over de beleidsorganen.

De afname van de socialisten is vooral toe te schrijven aan het verlies van éénpartijkontrolé over kolleges terwijl de afname van de liberalen toe te schrijven is aan het feit dat zij minder deelnamen aan koalities.

De CVP-PSC nu had een belangrijke aanwas wat betreft haar deelname aan het bewind in de kolleges van burgemeester en schepenen tijdens deze tijdspanne.

Inderdaad van 58 in 1952 brachten zij het in 1964 tot 87 wat een netto-aanwinst betekent van 29. Zoals duidelijk merkbaar is in tabel VI hebben zij hun aanwas te danken aan een vermenigvuldiging van hun participatie in koalities gedurende deze tijdsperiode : nl. van 13 tot 45. Gedurende deze zelfde periode evenwel kenden zij een netto-afname van 3 gemeenten waar zij hun alleenheerschappij verloren.

Er moet evenwel worden opgemerkt dat een deel van de omschakelingen naar koalities veroorzaakt was door het verlies van de alleenheerschappij in enkele van de vele gemeenten waarin zij van 1958 tot 1964 als enige partij de macht uitoefenden.

Nog belangrijker is het aan te merken dat de grote aanwas van hun participatie in koalities toe te schrijven is aan de aftakeling van de liberaal-socialistische koalities van 1952. Als nader toegekeken wordt bv. op de 21 liberaal-socialistische koalities van 1952 dan komt klaar tot uiting dat er in 1964, 9 van deze koalities overgeschakeld waren naar

katoliek-socialistische koalities terwijl er 8 veranderd waren in katoliek-liberale koalities. En nochtans was het numeriek mogelijk voor de socialisten en de liberalen een coalitie te vormen in elk van deze 21 gemeenten in 1964, alhoewel een coalitie zich opdrong in 3 van deze gevallen. En wat nog meer belangwekkend is blijkt het feit te zijn dat voor 12 van deze 17 nieuwe koalities waarin de CVP-PSC werd betrokken er voor hen een afname was in de door hen behaalde stemmen in 1952.

Wordt het aantal behaalde stemmen van de CVP in 1952 vergeleken met deze in 1965 en dit voor de 45 gemeenten waar deze partij betrokken was in een coalitie, dan treedt naar voor dat deze partij enig procentueel verlies aan stemmen kende in twee derde van deze gemeenten (7).

Ook de BSP-PSB kende afname in stemmensterkte in veel gemeenten, maar de belangrijke opmerking die hier te maken valt is dat, terwijl én CVP-PSC én BSP-PSB in stemmen afname in vergelijking met de stemmen resp. in 1952 en in 1964 behaald, de CVP-PSC op hetzelfde ogenblik een flinke aanwas kende wat betreft het aantal gemeentelijke koalities waarin ze betrokken werd zelfs met een belangrijke afname in stemmen in de meeste gemeenten.

Tenslotte is er ook nog een bijkomende informatie die de algemene tendens bevestigt als zou de BSP-PSB verliezen en de CVP-PSC winnen wat betreft de politieke controle over de gemeenten in de periode van 1952 tot 1964.

In tabel VII namelijk wordt voor elke partij of lijst het aantal gemeenten aangegeven waar ze respectievelijk bij deze drie verkiezingen de meerderheidscontrole over het kollege van burgemeester en schepenen kregen.

Het valt in de eerste plaats op dat er een netto aanwas van acht gemeenten is in dewelke geen enkele partij of lijst volledig het kollege kontroleerde.

De CVP-PSC kende van 1952 tot en met 1964 een netto aanwas van 10 gemeenten wat betreft de meerderheidscontrole over het kollege, terwijl de BSP-PSB voor dezelfde periode een netto-afname van 17 kolleges telt. Geen verandering in het aantal gemeenten waar de liberalen de meerderheidscontrole over het kollege hadden in die periode, maar er waren er ook niet veel.

(7) Er dient opgemerkt dat dit verwijst naar de vergelijking tussen 1952 en 1964 alleen. In een zeker aantal van deze 45 gemeenten was er een aanwas in het percentage stemmen voor de CVP als 1952 met 1958 wordt vergeleken. Maar dit maakt de situatie nog meer verwonderlijk.

Over dezelfde periode was er een belangrijke aanwas in het aantal kolleges waaraan de CVP-PSC deelnam, niettegenstaande deze partij in vele van deze gemeente haar stemmen zag verminderen in dezelfde tijdsperiode.

Men kan dit verklaren door er op te wijzen dat tal van veranderingen in samenstelling en controle van de kolleges der gemeenten bij deze studie betrokken, het resultaat zijn, niet alleen van veranderingen in partij- of lijststerkte maar ook en misschien meer ingrijpend, van de herwaardering van bondgenootschappen en koalities. Hier wordt later nog op teruggekomen.

TABEL VII

Partij of lijst met meerderheidscontrole over de kolleges van Burgemeester en Schepenen in 147 Belgische gemeenten na de verkiezingen van 1952, 1958 en 1964

Partij of lijst	Verkiezingen 1952	Verkiezingen 1958	Verkiezingen 1964	Winst of verlies
Geen lijst of partij met meerderheidscontrole	14	19	22	+ 8
CVP - PSC	50	63	60	+ 10
PVV - PLP	4	1	4	0
BSP - PSB	70	55	53	- 17
Volksunie	0	0	0	0
KPB	0	0	1	+ 1
Kartels (a)	2	1	1	- 1
Lokale lijsten (b)	7	8	6	- 1

(a) De twee kartels in 1952 en 1958 waren socialist-liberaal; in 1964 werd het kartel door katholieken en liberalen gevormd.

(b) lokale betekent dat deze geen open verband toont met een nationale partij.

Ten vierde en tot slot, was er ook een toename van het aantal gemeenten in dewelke kleinere partijen en lijsten gingen deelnemen aan het bewind tijdens deze periode.

In deze categorie zitten de andere lijsten dan de CVP-PSC, BSP-PSB of PVB-PLP, en wel de Volksunie, de kommunistische lijsten en nog enkele diverse, lokale lijsten.

Zoals blijkt uit tabel VI was er een netto-aanwas van deelname aan kolleges vanweg deze lijsten in de onderzochte gemeenten. De Volksunie had een netto-aanwinst van deelname in 1 gemeente, de kommunisten in 3 gemeenten en de lokale lijsten in 7. Even toch nog aanstippen dat deze gegevens slechts gelden voor de 147 gemeenten van 10.000 inwoners en meer in 1947. Ze maken slechts 6 % uit van de belgische gemeenten, doch wat betreft bevolkingscijfer zijn ze de grootsten.

Het oogmerk hier is niet de veranderingen en hun aard te ontleden met betrekking tot de politieke macht, uitgeoefend in belgische gemeenten van 1952 tot 1964, maar eerder een inzicht te geven in de politieke

kontekst waaruit de opmetingen van politieke competitie en stabiliteit werden geput.

In een poging om een beter inzicht te geven in de opmeting van de stabiliteit van de politieke machtsuitoefening werden twee bijkomende maten uitgewerkt van politieke stabiliteit welke op enigszins andere manier de mate van verandering in de samenstelling van het kollege van deze gemeenten tracht weer te geven.

De eerste meter werd de persoonlijke stabiliteitsindex genoemd van de leden in het kollege van burgemeester en schepenen. Twee punten werden toegekend aan elk lid van het kollege dat na de drie verkiezingen nog zetelde, één punt voor elke persoon die in het kollege zat na twee op elkaar volgende verkiezingen en geen punt voor de personen die slechts éénmaal in het kollege zetelden.

De som van deze scores werd gedeeld door de gemiddelde grootte van het kollege tijdens deze periode.

Normaal kan deze index reiken van 0 tot 2, wat voor 0 beduidt dat niemand van het kollege voor meer dan twee opeenvolgende ambtstermijnen werd verkozen, en voor 2 dat alle leden voor drie termijnen werden verkozen.

Deze opmeting betekent evenwel niet dat iedereen zijn volledige termijn uitdeed, noch dat er geen vervanger in het kollege kwam na de initiale selectie van burgemeester en schepenen. Het zou natuurlijk wenselijk zijn geweest ook dergelijke veranderingen te kunnen registreren, maar de beschikbare gegevens waren niet volledig genoeg om toe te laten deze bijkomende veranderingen in de opmeting te kunnen betrekken.

Het spreidingsgemiddelde is 1,12 en de scores schommelen tussen 0,25 en 2,00.

De tweede maat werd de index van de ambtsduur als lid van het kollege genoemd. Deze index is gewoon het percent van alle zetels in het kollege die bezet worden door dezelfde persoon na elk van deze drie verkiezingen. Ook deze meter registreert geenszins de opeenvolgende veranderingen in het kollege.

Het spreidingsgemiddelde is hier 30 %, wat betekent dat gemiddeld 30 % van de kollegezetels in deze gemeenten bezet waren door dezelfde personen na elk van deze drie verkiezingen. De scores schommelden tussen 0 en 100 %.

Zoals wel degelijk verwacht, vertoont elk van deze maten van persoonlijke stabiliteit een sterke overeenkomst met deze van de politieke stabiliteit.

De persoonlijke stabiliteitsindex vertoont een Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt van 0,58 met de maat van politieke stabiliteit gemeten aan de samenstelling van het kollege en van 0,53 met

de mate van stabiliteit gemeten aan de meerdeheidskontrolle over het kollege.

De indeks van de persoonlijke levensduur in het kollege heeft een Pearson-(product-moment)-korrelatiekoefficiënt van 0,49 met de eerste maat van politieke stabiliteit en 0,47 met de laatste.

Dit betekent dat de stabiliteit in de samenstelling en de kontrolle van de kolleges van burgemeester en schepenen in de bestudeerde 147 gemeenten samenging met de stabiliteit, vaak over deze drie verkiezingen heen, van dezelfde personen in het kollege.

Tot zover dan de wijze waarop zich machtsverschuivingen voordoen in de kolleges van deze 147 belgische gemeenten en de poging de gebruikte maat voor politieke stabiliteit te valideren.

Deze bespreking heeft slechts de bedoeling een algemeen inzicht te geven in de inhoud van de politieke parameters hier gebruikt, ze heeft geenszins de bedoeling deze veranderingen te verklaren. Dit betekent konkreet dat omwisseling van koalities één van de bijzonderste wijzen was waarop het politiek bewind omsloeg in de gemeenten wat geenszins verklaart welke de sociaal-ekonomische en politieke drijfveren waren die in deze 147 gemeenten zowel aan de basis lagen van de fluktuaties in partijsterkte als van het omwisselen van de politieke koalities.

Het kan bijvoorbeeld best zijn dat als een bepaalde patrij een meerderheid haalde in de gemeenteraad, de vorming van welke koalitie ook zou bemoeilijkt worden.

Maar welke zijn in de gemeenten de strukturele voorwaarden die ertoe bijdragen dat geen enkele partij alleen, op dergelijke macht kan bogen? Welke zijn de faktoren in de sociaal-ekonomische en politieke struktuur van een gemeente welke politieke onderhandeling en kompromis evenals politieke instabiliteit met zich brengen?

Nu even de aandacht voor het meten van de politieke kompetitie en de politieke stabiliteit. Daarna dan wordt het verband nader bekeken tussen de maten van de vijf elementen van de sociale struktuur en deze van de politieke kompetitie en de politieke stabiliteit.

De politieke kompetitie.

Vooreerst één van de meest nabijliggende oorzaken van politieke onstabiliteit, nl. de mate van politieke kompetitie in de gemeente. De redenering bestaat hierin dat gemeenten met een hoge graad van politieke kompetitie ook de grootste politieke onstabiliteit vertonen.

Er werd reeds hogerop gesuggereerd dat twee faktoren tot de politieke onstabiliteit bijdragen over de drie verkiezingsperioden heen :

namelijk het omslaan van partijsterkte van de ene verkiezing naar de andere en de veranderingen in de koalities. Uit deze bestatigingen volgt dat een basisfaktor welke bijdraagt tot de mate van politieke onstabiliteit gewoon de graad van competitie is waarmee een veelheid van politieke groepen effectief strijden om de macht in het gemeentelijk politiek strijdperk.

Als er slechts één dominerende partij was tijdens deze drie verkiezingsperiodes is het evident dat het weinig waarschijnlijk is dat de macht over het gemeentelijk beleidsorgaan in andere handen zou zijn overgegaan. Als er daarentegen een aantal politieke groepen zijn die genoeg politieke macht kunnen opbrengen om te wedijveren voor de beheersing van de gemeentelijke beleidsorganen dan is het hoogst waarschijnlijk dat zulke gemeenten grotere politieke onstabiliteit zullen ervaren bij de gemeenteverkiezingen van 1952, 1958 en 1964.

Men kan dus terecht een negatief verband voorspellen tussen elk van de drie parameters van politieke competitie en de twee van politieke stabiliteit.

Er wordt dus meer politieke stabiliteit verwacht zowel gemeten aan de samenstelling als aan de meerderheidscontrole over het kollege, in de gemeenten die slechts enkele verkiezingslijsten hadden, in de gemeenten die gemiddeld weinig lijsten hadden die ook maar 10 % van de stemmen haalden en in de gemeenten die een koalitiokollege van burgemeester en schepenen hadden bij het begin van de bestudeerde periode van 1952.

Zoals voorzien is er een negatief verband tussen elk van de parameters van de politieke competitie en deze van de politieke stabiliteit. Dit blijkt uit tabel VI. Nochtans is geen enkele van de korrelatiecoëfficiënten tussen eensdeels de opmeting welke het aantal lijsten weergeeft die gemiddeld aan deze verkiezingen deelnamen, en anderdeels de twee parameters van de politieke stabiliteit, hoog genoeg om statistisch significant te zijn. $R = -0,12$ voor de meting van de samenstelling en $-0,15$ voor de meerderheidscontrole.

Er zijn significante korrelatiecoëfficiënten tussen het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de uitgebrachte stemmen en elk der twee parameters van de politieke stabiliteit. Gemeenten met een hoog aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen hebben de neiging meer veranderingen te kennen in de partijen of lijsten vertegenwoordigd in het kollege van burgemeester en schepenen bij de verkiezingen van 1952, 1958 en 1964 ($r = -0,27$). Ze vertonen ook meer de neiging veranderingen te kennen in de meerderheidscontrole over het kollege ($r = -0,27$) gedurende deze zelfde periode.

Gemeenten met een koalitiokollege na de gemeenteverkiezingen van 1952 hadden ook meer de neiging lage politieke stabiliteit te kennen bij

de twee volgende verkiezingen. Als het kollege van burgemeester en schepenen uit een koalitie bestond en niet uit afgevaardigen van één partij, dan was het hoogst waarschijnlijk dat het kollege veranderde bij de verkiezingen van 1958 en 1964 ($r = -0,46$).

Als er een koalitiekollege was in 1952, dan was het evenzeer waarschijnlijk dat de partij of lijst die de meerderheidskontrolle had, ook veranderde na deze twee verkiezingen ($r = -0,46$).

Er werd reeds eerder op gewezen dat de factoren aan dewelke de onstabiliteit wordt toegeschreven in de samenstelling en de meerderheidskontrolle over het kollege van deze gemeenten, niet alleen inhielden of er al dan niet stemmenwisseling was, maar ook omschakelingen in de koalities en in het bijzonder van socialistisch-liberale koalities naar koalities van elk van beide met de CVP-ditmaal.

TABEL VIII

Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt tussen verschillende maatstaven van politieke kompetitie en twee maatstaven van politieke stabiliteit in 147 Belgische gemeenten

Parameters van politieke kompetitie	Meters van politieke stabiliteit	
	Stabiliteitsindex van de samenstelling van het kollege	Stabiliteitsindex van meerderheidskontrolle over het kollege
A. Aantal verkiezingslijsten :		
1. Gemiddeld aantal lijsten in de verkiezingen van 1952, 1958 en 1964	-0,12	-0,15*
2. Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1952, 1958 en 1964	-0,27**	-0,27***
B. Aantal lijsten in het kollege :		
1. Koalitie in het kollege in 1952	-0,46***	-0,46***

* $P < 0,05$.
 ** $P < 0,01$.
 *** $P < 0,001$.

Hieruit zou dan volgen dat gemeenten, met meer dan één lijst vertegenwoordigd in het kollege van 1952, en waar dus minstens twee partijen de macht deelden, ook die zouden zijn welke gekenmerkt worden door een grotere mate van politieke kompetitie en met bijgevolg ook de meeste kans voor veranderingen in de bewindsploeg bij volgende verkiezingen.

Deze redenering wordt gestaafd door de bevindingen in tabel VIII.

De mogelijkheid bestaat vast en zeker dat verschillende politieke processen vooral in grotere gemeenten voorkomen, of nog dat de politieke processen anders zijn in de waalse gemeenten dan wel in de vlaamse. Er kan inderdaad een interactie-effekt zitten in deze gegevens.

Daarom werden elk van de korrelatiecoëfficiënten van tabel VI berekend tussen de 82 gemeenten met in 1968 17.500 inwoners en meer, tussen de gemeenten met in 1968 van 10.000 tot 17.499 inwoners, tussen de 76 vlaamse gemeenten en de 53 waalse gemeenten die in deze studie zitten.

Binnen deze subcategorieën werden dezelfde algemene relaties gevonden als in tabel VIII. Deze resultaten lopen zowat gelijk met een bewerking gemaakt betreffende tabel V en VI. Er werd daar opgemerkt dat de drie traditionele partijen hun koalities omsloegen tussen 1952 en 1964, dat de partners in de liberaal-socialistische koalities elk van zijn kant naar koalities met de CVP overliepen en, doch minder frekwent, met andere doch zwakkere lokale politieke groepen. Het is anders gezegd precies in de gemeenten waar de politieke competitie het sterkst is dat zulke veranderingen meest kans hebben te gebeuren vermits er meer politieke groepen met genoeg zetels in de raad zijn waarmee men kan onderhandelen.

Er is genoeg grond om de hypoteze te stellen dat één van de factoren van politieke onstabieleit gewoonweg de mate is waarin het gemeentelijk politiek strijdveld door wedijver wordt getekend, en bijgevolg door konflikt en opdeling.

Hoe groter de mate van competitie en waarschijnlijk ook de mate van konflikt en opdeling des te groter de mate van verandering in de politieke machtsuitoefening over het gemeentelijk beleidsorgaan, alvast wat betreft de gemeenten in deze studie opgenomen en voor de bestudeerde periode.

Men mag zich evenwel ook afvragen welke factoren de mate van politieke competitie en bijgevolg ook de mate van politieke onstabieleit met zich brengen.

Zoals reeds werd aangestipt wordt van diversiteit, heterogeniteit en differentiatie verwacht dat ze de basisvoorwaarden zijn voor deze fenomenen. Politieke competitie kan beschouwd worden als een tussenliggend proces tussen voorafgaande structurele voorwaarden en daaropvolgende veranderingen of vasthoudendheid in de kontrole over het kollege van burgemeester en schepenen als gemeentelijk beleidsorgaan.

De aandacht gaat nu naar deze voorafliggende « structurele » factoren en hun verband met de parameters van de politieke stabieleit en deze van politieke competitie, namelijk het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen over deze drie gemeenteverkiezingen.

De structurele differentiatie.

De sociale structuur van de belgische gemeenten verschilt onderling vrij belangrijk wat betreft de graad van verscheidenheid, heterogeniteit

en differentiatie. In sommige gemeenten is de sociale structuur relatief egaal: er zijn namelijk relatief weinig organisaties en groeperingen die de grondslag kunnen zijn voor het ontstaan van verschillende politieke gezindheden en gevoelens. In andere gemeenten daarentegen, zijn een groot stel organisaties en groeperingen, sociale kiemen voor het ontstaan van verschillende politieke gevoelens en tendenzen.

De functie van de politieke partij wordt hier beschouwd als belangengroepering welke de konflikten en opdelingen opvangen en regelen in organisatiestructuren (8). Ze staat ook in voor de ideologische validering van de aktie die zal gevoerd worden (9).

Hieruit volgt dan dat hoe groter de verscheidenheid is in de sociale structuur van een gemeente hoe groter het aantal politieke opvattingen en richtingen en bijgevolg ook hoe groter aantal politieke groepen zal zijn. Om het nog anders te zeggen hoe groter de structurele differentiatie in een gemeente, hoe groter aantal structuren, des te heftiger de politieke wedijver en des te minder politieke stabiliteit.

De meter voor een begrip als structurele differentiatie moet natuurlijk indirect zijn, want er is geen pasklare rechtstreekse maat voor dit begrip. Daarom dan ook deze optie om drie verschillende maten voor structurele differentiatie aan te wenden: nl. het bevolkingscijfer per 31 december 1968 (in gewone logaritmen omgezet); het aantal bedrijven met bezoldigd personeel in de gemeente gevestigd per 31 december 1961 (eveneens omgezet in gewone logaritmen) en de bevolkingsdichtheid (bevolking/km²) per 31 december 1961. Hoe hoger het bevolkingscijfer, des te groter het aantal structuren, dus hogere structurele differentiatie in de gemeente. Hoe meer bedrijven hoe meer organisationele voedingsbodem voor het ontstaan van verschillende politieke drijfveren, belangen, opvattingen en richtingen. Hoe grotere bevolkingsdichtheid tenslotte hoe meer gespecialiseerde instellingen er ontstaan om deze komplekse bevolking te verzorgen. Des te groter dan ook de heterogeniteit.

Elk van deze variabelen geven, hoe indirect ook, de graad van differentiatie aan van de sociale structuur in een gemeente. Verwacht wordt dat elk van deze meters van structurele differentiatie een positief verband zal aanduiden met de parameters van de politieke wedijver en een negatief verband met de metingen van politieke stabiliteit.

(8) ALMOND G. Introduction: *A Functional Approach to Comparative Politics*, in ALMOND G., COLEMAN J.S., *The Politics of Developing Areas*, Princeton N.J., Princeton E.P., *Reformism and Public Politics in American Cities*, in *American Political Science Review*, vol. 61, september 1967, blz. 708.

(9) VAN HASSEL H., *Politics and Public Servants in Belgium*, in *Res Publica*, vol. IX, nr 3, September 1969, blz. 540-541.

De korrelatiecoëfficiënten tussen de structurele differentiatie eensdeels en de politieke factoren anderdeels zitten in tabel IX. Elk van de twaalf verbanden tussen de drie meters voor de structurele differentiatie eensdeels en de tweelingmaten voor politieke competitie en stabiliteit anderdeels verlopen in de verwachte richting. Negen van hen zijn statistisch significant. Meer in het bijzonder waren er in grote gemeenten een groter aantal lijsten die minstens 10 % van de stemmen haalden ($r = 0,14$). Dit is even waar zowel voor gemeenten met veel bedrijven ($r = 0,14$) als voor gemeenten met hoge bevolkingsdichtheid ($r = 0,17$).

Even ook aanstippen dat dezelfde resultaten geboekt worden als men de bevolkingscijfers van 1947 gebruikt.

Daarenboven komen er in 1952 meer koalities voor in het college van burgemeester en schepenen in grote gemeenten ($r = 0,41$), in gemeenten waar veel bedrijven zijn gevestigd ($r = 0,48$) en in gemeenten met hoge bevolkingsdichtheid ($r = 0,37$). Daaruit zou kunnen worden besloten dat hoe groter in een gemeente de structurele differentiatie is, gemeten dan met deze maatstaven, des te hogere graad van politieke competitie.

De meters van de structurele differentiatie staan evenwel ietwat in zwakker verband met de twee meters van de politieke stabiliteit. Toch kan men vaststellen dat er minder dergelijke stabiliteit is in grote gemeenten ($r = -0,16$) die veel bedrijven huisvesten ($r = -0,17$) en met hoge bevolkingsdichtheid ($r = -0,21$). Hetzelfde resultaat met de tweede stabiliteitsmaat in steden met dezelfde karakteristieken: de korrelaties liggen hier tussen $-0,17$ en $-0,23$.

Als even nader gekeken wordt naar deze factoren binnen de vier categorieën van gemeenten: nl. de grote en kleinere gemeenten, de vlaamse en de waalse gemeenten dan valt dadelijk op dat de verbanden dezelfde richting uitlopen als in tabel IX, maar niet alle relaties evenwel statistisch significant zijn. Dit is vooral het geval voor kleinere gemeenten waar enkele verbanden rond het nulpunt liggen. Het feit dat er minder van deze relaties groot genoeg zijn om statistisch significant te zijn is vrij goed te verklaren, want hoe kleiner een steekproef is, hoe hoger een korrelatiecoëfficiënt moet zijn om statistisch significant te zijn. Het moet even worden aangestipt dat niet alleen voor deze tabel maar ook voor de meeste die volgen, de relaties veelal het sterkst uitgesproken zijn in grote en franstalige gemeenten en het zwakst in de kleinere en de nederlandstalige gemeenten. Hieruit kan dan worden besloten dat structurele differentiatie voor zover die hier gemeten is een grotere voedingsbodem geeft voor grotere politieke

competitie in de gemeenten, hoewel het verband met politieke onstabieleit minder klaar is.

De verklaring van deze vaststelling kan zijn dat structurele differentiatie naar politieke wedijver leidt wat dan ook de graad van politieke stabiliteit bepaalt.

TABEL IX

Pearson- (product-moment) -korrelatiekoefficienten tussen de parameters van structurele differentiatie en deze van politieke competitie en politieke stabiliteit bij 147 Belgische gemeenten

Meters van structurele differentiatie	Meters van politieke competitie		Meters van de politieke stabiliteit	
	Aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964	Aanwezigheden van koalitie-kollege in 1952	Stabiliteits-index van de samenstelling van het kollege	Indeks van éénpartij controle over het kollege
1. Bevolkingscijfer in 1968 (in gewone logaritmen)	0,14	0,41***	— 0,16	— 0,17*
2. Aantal bedrijven met bezoldigd personeel in 1961 (in gewone logaritmen)	0,14	0,48***	— 0,17*	— 0,19*
3. Bevolkingsdichtheid in 1961 (in gewone logaritmen)	0,17*	0,37***	— 31*	— 0,23**

* P < 0,05.

** P < 0,01.

*** P < 0,001.

De gemeentelijke groei.

Hypoteze is dat groeiende gemeenten meer politieke competitie vertonen en minder politieke stabiliteit. Als er netto-aangroei is in het aantal burgers die in een gemeente komen wonen is het hoogst waarschijnlijk dat een boel nieuwe ideeën mee inwijken en dat uiteenlopende politieke opvattingen en strekkingen in de gemeenschap worden ingespoten zodat grotere verscheidenheid in politieke opvattingen, grotere competitie en vandaar grotere politieke onstabieleit ontstaat. De gemeentelijke groei werd over twee tijdsperioden opgenomen en omgezet in twee groeimeters : (i) een maat voor de recente groei zowel waargenomen in de nettogroei (of afname) van de bevolking van 1961 tot 1968 en (ii) één voor de groei over langere termijn door het opnemen van de nettogroei (of afname) van het bevolkingscijfer van 1947 tot 1968. Niet alle onderzochte gemeenten kenden tijdens deze twee perioden een netto-aangroei in bevolking ; sommigen namen inderdaad af. Bij het uitwerken van deze maat werd bij het juiste groeipercentage (of afnamepercentage)

100 gevoegd (of afgetrokken), wat dan betekent dat de gemeente die 100 heeft geen verandering in bevolkingscijfer vertoont. De gemiddelde waarde van deze maten is resp. 104 voor de groei op korte termijn en 116 op lange termijn.

Resultaten van de meting van de recente groei lopen op van 91 (een afname van 9 % sinds 1961) tot 133 (groei van 33 % van 1961 tot 1968). Resultaten in de tweede meting van de bevolkingsgroei variëren van 81 als laagste tot een waarde van 209. Tegen de verwachtingen in vertonen de gemeenten met groeicijfers over deze twee perioden veeleer minder dan wel meer politieke competitie. Nochtans moet er dadelijk worden aan toegevoegd dat geen van de vier relaties tussen gemeentelijke groei en politieke competitie zeer sterk uitgesproken zijn en dat geen enkele statistisch significant is. Dit ziet men dadelijk in tabel X.

TABEL X

Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënten tussen parameters van gemeentelijke groei en de mate van politieke competitie en politieke stabiliteit in 147 Belgische gemeenten

Meters van gemeentelijke groei	Parameters van de politieke stabiliteit		Parameters van politieke competitie	
	Aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964	Aanwezigheden van koalitie-kollege in 1952	Stabiliteits-indeks van de samenstelling van het kollege	Indeks van één partij controle over het kollege
1. Bevolkingsaanwas : 1961-1968	— 0,11	— 0,11	— 0,19*	— 0,16
2. Bevolkingsaanwas : 1947-1968	— 0,01	— 0,07	— 0,26**	— 0,20*

* P < 0,05.

** P < 0,01.

Dit zelfde verband wordt gevonden als men ze afzonderlijk berekent voor de vier subkategorieën van gemeenten : nl. de kleinere, de grote, de vlaamse en de waalse.

Snel groeiende belgische gemeenten zijn deze welke een groot aantal jongere families huisvesten uit de middenkategorieën van de actieve bevolking en meteen zijn deze gemeenten getekend door een hoge graad van eigen-huisbezit, een hoge verhouding kinderen onder de 16 jaar en een laag percent mensen boven de 65. Deze gemeenten vertonen ook de neiging mensen te huisvesten met hoger onderwijsniveau en met hogere beroepskategorieën dan wel de eerder stabiele of afnemende gemeenten. In Vlaanderen zijn dit eerder de randgemeenten en de grotere verstedelijkte kernen, maar het tegendeel is waar in Wallonië.

Het zou wel eens kunnen dat er minder politieke competitie in zulke gemeenten is omwille van het nog gebonden zitten in het gezin, wat een hoge graad van politiek engagement zou tegenwerken.

Daarentegen mag niet te veel aandacht worden besteed aan deze tegenstelling vermits de overredingskracht van deze verbanden vrij laag is.

Voorzichtigheid is evenwel geboden bij de interpretatie van deze bevindingen vermits zowel de groeimeter als de mate van politieke stabiliteit, zoals voorzien, negatief korreleren.

De meting van de recente bevolkingsaan groei vertoont een korrelatie van $-0,19$ en $-0,16$ met de resp. maten van politieke stabiliteit, terwijl de bevolkingsgroei over de lange termijn, nl. sinds de tweede wereldoorlog, een korrelatie van $-0,26$ met de indeks van de stabiliteit in de samenstelling van het kollege en een korrelatie van $-0,20$ vertoont met de indeks welke de stabiliteit aanduidt van de meerderheidscontrole over het kollege.

De verwachte heterogeniteit en de verscheidenheid die in een gemeente worden ingevoerd samen met een vlotte bevolkingsaan groei, ageren inderdaad tegen politieke stabiliteit in. Het zou natuurlijk de moeite geloond hebben te kunnen beschikken over een direkte maatstaf om te weten of deze groei verwekt werd door immigratie of natuurlijke aanwas. Het is echter zeer waarschijnlijk dat beide factoren speelden. Men kan best veronderstellen dat de meting van migratie alleen, nog sterker verband zou vertonen met de meters van politieke stabiliteit.

De bevindingen waarover sprake hier, kloppen voor de vier subkategorieën van gemeenten, al is het verband in vele gevallen iets minder. Men mag wel besluiten dat hoewel bevolkingsgroei weinig de graad van politieke competitie raakt, hij sterk de politieke stabiliteit beïnvloedt.

De taaldiversiteit.

Het hoofdthema van dit deel is dat elementen in de sociale structuur van de gemeenten die de grond zijn voor opdeling en konflikt, ook zouden bijdragen tot politieke competitie en vandaar ook aanleiding geven tot een grotere onstabiliteit in de politiek controle over het beleidsorgaan van de gemeente. In de belgische kontekst is het ingekanderd taalkonflikt zonder twijfel een diepe bron van politieke wedijver en opdeling. Men kan dus verwachten dat gemeenten met vrij belangrijke percentages van beide taalgroepen grotere politieke wedijver en instabiliteit vertonen zoals die eerder reeds werden opgemeten.

Vermits de vrijwel homogene taalgebieden vastomlijnd zijn, op de tweetalige brusselse agglomeratie en enkele betwiste gebieden na langs

de taalgrens die door de eeuwen heen vrij stabiel bleef, werd de officiële opdeling in taalgebieden gebruikt als maatstaf voor kulturele en taalverschillen op gemeentelijk vlak (10).

Op grond hiervan werd aan alle gemeenten in de brusselse agglomeratie de waarde 1 toegekend en aan alle andere nul. Dadelijk dient voor kontaminatiegevaar gewaarschuwd vermits precies deze gemeenten behoren tot een kompleks en veranderend hoofdstedelijk milieu. Er wordt ook in het midden gelaten dat er nog andere gemeenten elders in tweetalige richting zouden zijn geëvolueerd, vermits er geen talentellingen worden gehouden en het socialisatieproces, behalve misschien nog in de brusselse periferie, in de andere richting werkt.

In tabel XI zijn de gemiddelden uitgetekend voor de politieke competitie per taalgebied: nl. 76 vlaamse, 53 waalse en 18 gemeenten uit het brusselse (11).

TABEL XI

Gemiddelden van de verschillende metingen van politieke competitie per taalgebied voor 147 Belgische gemeenten

Maten van politieke competitie	Vlaams N = 76	Waaals N = 53	Tweetalig N = 18	Alle gemeenten N = 147
Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1952	2,71	3,11	3,06	2,90
Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1958	2,68	2,68	3,06	2,73
Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1964	3,17	3,26	3,06	3,19
Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen in 1952, 1958 en 1964	2,85	3,02	3,06	2,94
Gemiddeld aantal lijsten in 1952 vertegenwoordigd in de raad	1,29	1,15	1,56	1,27

Voor drie van de vijf parameters voor politieke competitie in tabel XI, hebben de tweetalige gemeenten, uit het brusselse dus, de hoogste competitie graad. Dit betekent dan dat ze het hoogst aantal lijsten hadden die minstens 10 % haalden bij de verkiezingen in 1958 en voor de gemiddelden van deze verkiezingsjaren.

Voor de andere parameter voor politieke competitie, hadden deze gemeenten een groter aantal lijsten vertegenwoordigd in het kollege van

(10) Cf lijsten in HOUET A., CLEEREN R., *Modern Woordenboek der Belgische Gemeenten*, Brussel, Imp. Dewarichit, 1968, blz. 67-80.

(11) Ganshoren haalde in 1947 de 10.000 inwoners niet: vandaar slechts 18 Brusselse gemeenten in deze studie.

1952 dan de waalse of vlaamse gemeenten. Deze tweetalige gemeenten hadden gemiddeld 1,56 lijsten in het kollege terwijl vlaamse en waalse gemeenten slechts een gemiddelde hadden van resp. 1,29 en 1,15 lijsten.

Kijkend naar de stabiliteit in de samenstelling van het kollege van burgemeester en schepenen in elk taalgebied, zien we voor 50 %, van de vlaamse gemeenten een hoge stabiliteit, voor 62 % van de waalse en voor 39 % van de tweetalige gemeenten. De tweetalige gemeenten hebben daarenboven de laagste stabiliteitsgraad wat de kontrolerende meerderheid over het kollege betreft. Slechts 44 % van deze 18 tweetalige gemeenten vertoonden geen veranderingen in kontrolerende meerderheid over het kollege van 1952 tot 1964 tegenover 56 % van de vlaamse en 72 % van de waalse gemeenten.

In tabel XII dan het verband tussen eensdeels de faktor die het tweetalig karakter van een gemeente weergeeft en anderdeels de politieke kompetitie en stabiliteit.

TABEL XII

Pearson- (product-moment)-korrelatiecoëfficiënten tussen het gemeentelijk taalstatuut en de mate van politieke kompetitie en van politieke stabiliteit voor 147 Belgische gemeenten

Maatstaf voor taaldiversiteit	Indeks van politieke stabiliteit		Stabiliteits- index van politieke kompetitie	
	Aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964	Aanwezigheid van koalitiëkolleges in 1952	Indeks van de samenstelling van het kollege	Indeks van éénpartij-kontrole over het kollege
Al dan niet tweetalige gemeente	0,10	0,26**	— 0,14	— 0,24

** P < 0,01.

De bevindingen worden uitgedrukt in Pearson-(product-moment)-korrelatiecoëfficiënt daar ze naderhand zullen worden gebruikt voor multiple regressie-analyse.

Zoals blijkt uit tabel XII en zoals hierboven aangestipt, is er positief verband tussen het feit tweetalige gemeente te zijn en de twee parameters van politieke stabiliteit, al is er het sterkste verband met het feit dat er een koalitiëkollege is in 1952 ($r = 0,26$). Er is ook een negatief verband met de twee parameters van politieke stabiliteit, maar er valt ook dadelijk aan te merken dat het tweetalige karakter een veel nauwer verband vertoont met de graad van stabiliteit van de meerderheid over het kollege ($r = -0,24$) dan met veranderingsgraad van partijen of lijsten

in het kollege vertegenwoordigd ($r = -0,14$). Er is met andere woorden in deze tweekollegige gemeenten een grotere veranderingsgraad waar te nemen in partij of lijst die de meerderheid heeft in het kollege dan wel in de partijen of lijsten in het kollege vertegenwoordigd. Hieruit kan men besluiten dat er wel degelijk iets te zeggen is voor de hypothese dat de taaldiversiteit een aanleiding geeft zowel voor grotere politieke competitie als voor minder politieke stabiliteit.

De industriële diversifikatie.

In de voorafgaande paragrafen werd de verscheidenheid bekeken voortvloeiend uit de structurele diversifikatie, bevolkingsaanwas en taalverschillen in hun weerslag op politieke competitie en stabiliteit. Nu komt de diversiteit in het brandpunt welke ontspringt aan de economische uitbouw van de gemeente. De economische bedrijvigheid van sommige gemeenten is samengetrokken rond amper één of twee industrietakken, terwijl in andere gemeenten de mankracht gespreid ligt over een waaier van nijverheidssectoren.

Verwacht wordt dat gemeenten met een hoge spreidingsgraad van de mankracht over verschillende industriële sectoren ook grotere politieke competitie evenals grotere politieke onstabieliteit zullen vertonen. De redenering is analoog met de voorgaande. Het is namelijk best mogelijk dat uiteenlopende politieke belangen ontstaan in de verschillende nijverheidstakken van de gemeenschap.

De economische en politieke belangen ontstaan uit de ekstraktieve sektor bijvoorbeeld, moeten logischerwijs wel verschillen van deze gegroeid uit de bank- en verzekeringswereld. Hoe omvangrijker de elementen zijn van de mankracht in een gemeente tewerkgesteld in al de verschillende nijverheidstakken, hoe meer waarschijnlijk dat een veelheid van politieke belangen, gezindheden en richtingen zal worden verwekt. Men mag dus verwachten dat gemeenten met een hoge graad van industriële diversifikatie een hoge graad van politieke competitie zullen hebben. Zulke gemeenten zouden ook minder stabiele politieke systemen moeten hebben dan de gemeenten waar de mankracht gekonsentreerd zit in één of slechts enkele sectoren.

Twee indeksen van industriële diversifikatie worden gebruikt: de eerste is gestoeld op het aantal arbeiders in de gemeente wonend en werkend in de negen nijverheidssectoren (12).

(12) Deze negen sectoren zijn: landbouw en visserij; ekstraktieve nijverheid, verwerkende nijverheid; bouw; elektriciteit, gas en water; handel; banken, verzekeringen en immobiliën; vervoer, opslag en verkeer en tenslotte de dienstensektor.

De tweede maat berust op de mankracht in de gemeente tewerkgesteld doch er niet noodzakelijk wonend. Voor deze meting worden vijftien industriële categorieën gebruikt (13).

Deze maatstaven van industriële diversifikatie worden volgens de volgende formule berekend :

$$I.D. = 1 - \frac{x^2}{(x)^2}$$

waarbij I.D. de industriële diversifikatie is en x het aantal mensen in elk van de sectoren van de gemeentelijke economie, of nu de negen tewerkstellingscategorieën van de verblijfplaats der werknemers worden gebruikt of de vijftien voor de situering van de werkplaats (14).

Deze maat kan logisch variëren van 0 tot 1,00. Een score van 0 zal geboekt worden in een gemeente waar de totale mankracht in slechts één sektor gekonsentreerd zit. Het halen van 1,00 zou gebeuren in een gemeente waar de mankracht evenredig gespreid zou zitten over alle industriële sectoren.

De gemiddelde indeks van de industriële diversifikatie volgens de woonplaats is 0,7297, deze indeks loopt voor de 147 gemeenten in de studie betrokken, op van 0,5456 tot 0,8148. De gemiddelde van de tweede indeks van industriële diversifikatie volgens aard van tewerkstelling is 0,79 en hij varieert tussen 0,3533 en 0,906. Deze twee verschillende maten werden gebruikt daar het mogelijk is dat de resultaten stoelend op de maatstaf van industriële diversifikatie volgens de werknemers in de gemeente gehuisvest, verschillend kan zijn van deze steunend op de werknemers in de gemeente tewerkgesteld. In feite zijn er ietwat grotere extremen in de meting gestoeld op het tewerkstellingsoord, zoals trouwens valt te onderkennen in de gemiddelden en de spreiding van deze twee variabelen.

Verwacht wordt dat gemeenten met hoge industriële diversifikatie de neiging hebben een grotere politieke competitiegraad en minder

(13) Deze vijftien categorieën zijn : nl. ekstraktieve nijverheid ; voeding en drank ; tekstiel ; schoenen en kleding ; staal en staalverwerking ; bouw ; andere nijverheidstakken ; vervoer, opslag en verkeer ; groothandel ; banken, verzekeringen en andere diensten ; detailhandel in voeding, materiaal en andere ; horecabedrijven. Deze informatie komt uit de Handels- en nijverheidsstelling van 1961.

(14) Deze maat werd door GIBBS J.P. en MARTIN W.T. ontwikkeld in hun artikel *Urbanization, Technology and the Division of Labor: International Patterns*, in *American Sociological Review*, 27, oct. 1962, blz. 669. Ze werd ook gebruikt in LABOVITZ S.I. en GIBBS J.P., *Urbanization, Technology and the Division of Labor: Further Evidence*, in *Pacific Sociological Review*, 7, Fall, 1964, blz. 5-6 en in GIBBS J.P. en BROWNING H.L., *The Division of Labor, Technology and the Organization of Production in Twelve Countries*, in *American Sociological Review*, 31, February 1966, blz. 81-92. Daarenboven werd ze gebruikt voor het meten van de arbeidsverdeling in bedrijven door RUSHING W.A., *The Effects of Industry Size and Division of Labor on Administration*, in *Administrative Science Quarterly*, 12, September, 1967, blz. 271-295.

politieke stabiliteit te vertonen. De verwachtingen zijn met andere woorden voor positieve korrelaties tussen de industriële diversifikatie en de politieke kompetitie en negatieve tussen industriële diversifikatie en politieke stabiliteit.

Uit tabel XIII blijkt wel enige konfirmatie van deze hypoteze maar er moet worden opgemerkt dat de sterkste relatie deze is met de tweede industriële diversifikatie-indeks, stoelend op de mankracht in de gemeente tewerkgesteld.

TABEL XIII

Pearson (product-moment) korrelatiecoëfficiënt tussen de mate van industriële diversiteit en van politieke kompetitie en stabiliteit voor 147 Belgische gemeenten

Maat voor industriële diversifikatie	Indeks van politieke kompetitie		Indeks van politieke stabiliteit	
	Aantal lijstems met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964	Aanwezig- heid van koaliti- e kolleges in 1952	Stabiliteits- indeks van de samenstel- ling van het kollege	Indeks van éénpartij- kontrole over het kollege
Indeks van industriële diversiteit volgens woningplaats der werknemers	0,04	0,06	—0,05	—0,10
Indeks van industriële diversiteit volgens plaats van tewerkstelling	0,02	0,28***	—0,19*	—0,21**
Percent mankracht in verwekende nij- verheid	—0,13	—0,28**	0,18*	0,24**
Percent mankracht in dienstensektor . . .	0,23**	0,38***	—0,22**	—0,34***

* P < 0,05.
** P < 0,01.
*** P < 0,001.

Daar waar er geen verband te onderkennen valt tussen deze tweede kompleksiteitsmeting en het gemiddelde aantal lijsten welke minstens 10 % van de stemmen kregen tijdens de gemeenteverkiezingen van 1952, 1958, en 1964 ($r = 0,02$), is er wel een sterk verband tussen een koalitiëkollege van burgemeester en schepenen in 1952 en deze diversifikatiemeter ($r = 0,28$). Het verband tussen eensdeels de eerste maat van industriële diversifikatie, gestoeld op de mankracht in de gemeente wonend, en niet noodzakelijk er werkend, en anderdeels de politieke kompetitie, is zeer zwak.

Er is ook een negatief verband tussen de tweede maat van industriële diversifikatie en de beide meters voor politieke stabiliteit ($r = -0,19$ en $-0,21$) wat dan meteen betekent dat gemeenten met grotere industriële diversifikatie minder stabiliteit vertonen in de partijen of de lijsten in het kollege van burgemeester en schepenen vertegenwoordigd bij minder stabiliteit van de meerderheid in het kollege.

De parameter van industriële diversifikatie berekend met gegevens omtrent de mankracht in de gemeente wonend, vertoont weinig of geen verband met de metingen van politieke stabiliteit, al dient toch ook gezegd dat ze beide wel de verwachte richting uitgaan.

Over het algemeen is er enige konfirmatie van de hypothese en dan zeker met de meting van de industriële diversifikatie, steunend op de tewerkstelling in de gemeente zelf en niet zozeer met deze gestoeld op de mankracht in de gemeente wonend.

Deze tweede maatstaf van industriële diversifikatie geeft een betere afstraling van de institutionele diversifikatie van een gemeente, terwijl de eerste de diversiteit van de inwoners tekent wat betreft hun economische bedrijvigheid.

Hieruit kan men dan afleiden dat de maatstaf voor industriële diversifikatie gestoeld op de mankracht en dan ook op de bedrijven in de gemeenten gevestigd een betere weergave inhoudt van de mate waarin er in een gemeente diversifikatie van bedrijven is.

In tabel XIII zit ook het verband uitgetekend tussen de politieke parameters en twee specifieke sectoren: diensten en verwerkende nijverheid. Is de verwerkende sektor in een gemeente sterk ontwikkeld dan is er een neiging dat de industriële diversifikatie klein is ($r = -0,77$ en $-0,31$ voor resp. de I.D. volgens verblijf der werknemers en de I.D. volgens de vestigingsplaats van de industrie).

Is er een grote verhouding werknemers bedrijvig in de dienstverwerkende sektor in een gemeente dan vertoont deze de neiging een hoge industriële diversifikatie te vertonen ($r = 0,36$ en $0,37$ voor de resp. parameters van de I.D.). Hieruit volgt dan dat vermits gemeenten met een grote proportie mankracht, actief in de verwerkende nijverheid, minder industriële diversifikatie vertonen, ze ook minder politieke competitie en grotere politieke stabiliteit zullen kennen. En er mag dan evenzeer verwacht worden dat gemeenten met een hoge verhouding mankracht in de dienstensektor meer politieke competitie en minder politieke stabiliteit kennen.

Met slechts één uitzondering, worden deze verwachtingen inderdaad ingelost door de bevindingen van tabel XIII. Gemeenten met veel tewerkgestelden in de dienstensektor, in de meer gediversifieerde gemeenten dus, is er een hoger gemiddeld aantal lijsten of partijen met minstens 10 % van de stemmen ($r = 0,23$), is er de neiging eerder een coalitie te hebben in het kollege van burgemeester en schepenen van 1952 ($r = 0,38$) is er minder stabiliteit in de samenstelling van dit kollege ($r = -0,24$) en minder stabiliteit wat betreft de partij die het kollege controleert ($r = -0,34$).

Gemeenten met de klemtoon op verwerkende nijverheid hebben minder lijsten die minstens 10 % der stemmen haalden in de periode 1952-1964 ($r = -0,13$), vertoonden veeleer de neiging één partij in het kollege van burgemeester en schepenen te hebben, minder koalities aan het bewind ($r = -0,28$), grotere stabiliteit in de samenstelling van dit kollege ($r = 0,18$) en het meerderheidsbewind over dit kollege ($r = 0,24$). Met slechts twee uitzonderingen is elk van deze relaties zeker statistisch significant. Wat dan meteen betekent dat in de belgische situatie gemeenten met veel verwerkende nijverheid minder politieke wedijver vertonen. Net het tegenstelde met de Verenigde Staten waar de politieke competitie precies het sterkst is in steden met een sterk ontwikkelde verwerkende nijverheid. Zo vond Cutright daar dat steden met een hoog aantal verwerkende industriën de neiging vertonen partijgeoriënteerde verkiezingen te hebben in tegenstelling met deze met een laag aantal verwerkende nijverheid (15).

Als verklaring: in sommige steden in de VSA mogen de partijen zich openlijk bekennen in de lokale verkiezingen, maar de meerderheid van de steden hebben niet-partijgeoriënteerde verkiezingen, ze verbieden namelijk dat partijen zich als dusdanig zouden adverteren.

Hoewel Cutright dit niet zegt, is dit verschil waarschijnlijk het gevolg van het uiteenlopend industrialisatieproces in Europa en dan vooral in België vergeleken met de Verenigde Staten.

De arbeidskrachten voor de industrialisatie van de VSA werden eerst betrokken uit Noord- en West-Europa en dan uit Zuid- en Oost-Europa. Resultaat hiervan is dat gemeenten met verwerkende nijverheid de smeltkroes waren met als gevolg dat deze gemeenten vandaag de dag nog steeds een hoge graad van etnische diversifikatie vertonen. Vandaar dat de politieke macht in de centra van de VSA met veel verwerkende nijverheid sterk gespreid ligt en er ook een hoge diversifikatie, opdeling en politieke competitie is, wat dan zowat het tegengestelde is in België. Of speelt hier de politiek-socialiserende rol van de belgische vakbonden determinerend?

Er mag genoteerd worden dat wanneer het verband gelegd wordt tussen de verschillende parameters van eensdeels de economische diversifikatie en anderdeels politieke competitie en stabiliteit, ditmaal voor elk der subcategorieën der gemeenten, nl. kleinere, grote, waalse en vlaamse, de resultaten op enkele uitzonderingen na dezelfde richting uitlopen. Wat de grootte der relaties betreft, is er een sterker verband waar te nemen in de grote en de waalse gemeenten wat echter

(15) CUTRIGHT P., *Nonpartisan Electoral Systems in American Cities*, in *Comparative Studies in Society and History*, 5, January 1963, blz. 202-226.

wordt gemilderd bij de kleinere en de vlaamse gemeenten. Spijt deze kenschets, is het besluit zeker te verantwoorden dat er een hogere graad van politieke competitie en minder politieke stabiliteit bestaat in gemeenten met een hoge graad van industriële diversifikatie.

De sociale heterogeniteit.

Het laatste facet van de sociale structuur hier in ogenschouw te nemen is de graad van sociale heterogeniteit, wat de mate is waarin een breed genomen middenklas aanwezig is in de gemeente.

Is er in een gemeente een hoog percentage personen van de middenkategorieën aanwezig dan mag men verwachten een bredere waaier politieke opinies en gezindheden te vinden dan wel in een gemeente met overwegend arbeidersbevolking. Daarenboven zouden burgers met hogere opleiding en status, eerder beter geïnformeerd zijn en geneigd meer actief aan de politiek deel te nemen dan wel arbeiders (16).

Crain en Rosenthal beweren dat er meer participatie in de lokale politiek zou zijn vanwege de hogere klassen in gemeenten met standing, doch minder in de andere met als gevolg dat de eerste gemeenten verlamd zullen worden door konflikt en opdeling, minder geneigd zullen zijn kontroversiële programma's te starten, bijgevolg minder innovatief te zijn en ook een minder stabiele beleidsploeg te zullen hebben (17). Deze laatste veronderstelling is hier het belangrijkste, vermits verwacht wordt een hogere graad van politieke competitie te vinden in gemeenten van hoger allooi en bijgevolg een groter verloop in politiek leiderschap.

Twee verschillende soorten gegevens worden gebruikt om de mate te meten waarin een gemeente een hogere status heeft en vandaar sociaal meer heterogeen, namelijk: informatie omtrent het onderwijsniveau van de inwoners en omtrent de beroepskategorieën van de mankracht in de gemeente, beide te halen uit de Volkstelling van 1961. Uit deze bron werden drie maatstaven berekend voor het onderwijsniveau en twee voor de beroepsstructuur. Het was nodig een aantal verschillende meters voor elke dimensie uit te werken vermits er problemen bestaan inzake de beschikbaarheid der gegevens. In het bijzonder werd er gepoogd een maat voor het onderwijsniveau van alle volwassenen te vinden. De enige beschikbare informatie is evenwel het peil van het

(16) LANE R.E., *Political Life*, Glencoe Illinois, Free Press, 1959, blz. 220-234.

(17) CRAIN R.L., ROSENTHAL D.B., *Community Status as a Dimension of Local Decision-Making*, in *American Sociological Review*, 32, December 1967, blz. 970-984.

doorgelopen onderwijs voor alle personen vanaf 14 jaar en ouder die hun opleiding hebben beëindigd. Met andere woorden, personen van 14 en ouder die nog niet klaar zijn met hun studies vallen door de mazen terwijl personen van dezelfde leeftijdsgroepen die het studeren opgaven onderweg, wel meegerekend zijn.

Dit heeft dan als gevolg dat het onderwijsniveau in gemeenten met een grote verhouding van na 14 jaar voortstuderende jeugd onderschat wordt. Het onderwijsniveau van de gemeente met overwegende bevolking uit de middenkategorieën wordt aldus onderschat. Daarom dan ook een meter voor de mate waarin die jeugd voortstudeert. Er werd een ratio uitgewerkt van de jongelui vanaf 11 jaar afgezet tegen de bevolking tussen 14 en 19 jaar oud (18).

Er werden drie meters van onderwijsniveau uitgebouwd :

a) De mate waarin er een laag onderwijsniveau voorkomt uitgedrukt in het percentage mensen vanaf 14 jaar en ouder die slechts lagere school liepen.

b) De mate waarin er een hoger onderwijsniveau aanwezig is uitgedrukt in het percentage mensen van 14 jaar en ouder die een diploma van middelbaar onderwijs of hoger onderwijs hebben.

c) De mate waarin een hoog onderwijsniveau aanwezig is bij de jeugd uitgedrukt in een ratio van de personen van 11 jaar en meer nog steeds op school, afgezet ten aanzien van de bevolking van 10 tot 19 jaar oud.

Het is wel degelijk revelerend even de gemiddelden van deze distributie nader te bekijken. Het gemiddeld percentage met laag onderwijsniveau in deze 147 belgische gemeenten is 67 % en het gemiddeld percentage met hoog onderwijsniveau is slechts 9 %. Het percentage mensen met universiteitsdiploma werd hierbij niet ingerekend vermits de gemiddelde voor de gemeenten slechts 2 % bedroeg. De gemiddelde van de ratio van de schoolgangers van 11 jaar en ouder op de bevolking van 10 tot 19 jaar is 68 %.

Daarenboven werden twee maten gekonstrueerd omtrent de beroepsstatus :

(18) Dit ook is niet de meest gewenste meter voor de mate waarin de jeugd voortstudeert vermits het wenselijk zou geweest zijn dat de noemer een ander deel zou zijn van de teller van deze ratio, wat onmogelijk was gezien de beschikbare gegevens van de telling.

a) Het percent van de actieve bevolking in de gemeente wonend met inbegrip van helpers, werklozen en militairen, afgezet t.a.v. het percent hoge statusberoepen als, vrije beroepen, bedrijfsleiders onder kontrakt, kaderpersoneel, ondernemers, priesters, professoren, officieren en dergelijke.

b) Het percentage van de actieve bevolking in de gemeente wonend met lagere beroepsstatus, zoals arbeiders en helpers. Het gemiddeld percentage mensen met hogere statusberoepen in de bestudeerde gemeenten is 21 % en 49 % voor lagere statusberoepen.

Lagere bedienden, die ergens een tussenliggend beroep uitoefenen zitten hier niet in, maar men kan best hun gewicht aflezen van de som van de hier aangegeven metingen van de beroepsstatus.

Hypoteze is nu dat hoe hoger de graad van sociale heterogeniteit is in een gemeente uitgedrukt in hogere onderwijs- en statusniveaus, des te hoger de politieke kompetitiegraad zal zijn en des te lager de mate van politieke stabiliteit.

Elk van de twaalf verbanden in tabel XIV zijn zoals voorzien. Ze zijn daarenboven statistisch significant. Gemeenten met een hoog onderwijsniveau, nl. met een hoog percentage personen met middelbaar diploma en hoger, vertonen een hoge mate van politieke kompetitie, ze hebben namelijk meer lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952, 1958 en 1964, evenals minder lijsten in het kollege van burgemeester en schepenen vertegenwoordigd in 1952 ($r = 0,25$, resp. $0,31$). Ze hebben ook minder stabiliteit in de samenstelling van het kollege ($r = -0,32$) en minder stabiliteit in de kontrolerende meerderheid over het kollege ($r = -0,38$). De tweede meting van onderwijsniveau nl. de ratio van personen van 11 jaar en ouder nog op school, afgezet tegenover de bevolking tussen 10 en 19 jaar oud, geeft dezelfde resultaten.

Gemeenten daarentegen met meer mensen met lager onderwijsniveau hebben minder politieke kompetitie en meer politieke stabiliteit.

Met de meting van de beroepsstatus krijgt men hetzelfde resultaat. Gemeenten met een hoge proportie mensen met hogere beroepsstatus vertonen inderdaad meer politieke kompetitie ($r = 0,20$ en $0,29$ voor de twee maten), meer verandering in partijen of lijsten in het kollege na de verkiezingen van 1952, 1958 en 1964 ($r = -0,25$) en een hogere veranderingsgraad in de partij of lijst die het kollege controleert tijdens deze tijdspanne ($r = -0,27$).

Gemeenten waar veel arbeiders wonen daarentegen vertonen de neiging minder politieke kompetitie te vertonen en hogere politieke stabiliteit zoals duidelijk uit tabel XIV blijkt.

Voor de vier subcategorieën gemeenten geeft dit, dat slechts in enkele van de 80 relaties de richting van het verband werd omgekeerd en dan slechts voor kleine gemeenten. Zoals eerder reeds opgemerkt lag het verband sterker voor de grotere en de waalse gemeenten, maar zwakker bij de kleine en de vlaamse gemeenten.

Men kan besluiten dat er genoegzaam evidentie is om de hypothese te kunnen bevestigen dat gemeenten met een bevolking uit de middenklassen een hogere mate van politieke competitie vertonen en minder

TABEL XIV

Pearson- (product-moment) -korrelatiecoëfficiënten tussen metingen van sociale heterogeniteit en van politieke competitie en stabiliteit in 147 Belgische gemeenten

Meters van sociale heterogeniteit	Meters van politieke competitie		Meters van politieke stabiliteit	
	Aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964	Aanwezigheden van koalitie-kollege in 1952	Stabiliteits-index van de samenstelling van het kollege	Index van éénpartij-kontrolle over het kollege
A. Onderwijs.				
1. Percent personen van 14 jaar of ouder met lager onderwijs	— 0,20***	— 0,33***	0,36***	0,42***
2. Percent personen van 14 jaar of ouder met middelbaar diploma of hoger . .	0,25**	0,31***	— 0,32***	— 0,38***
3. Ratio van personen van 11 jaar of meer nog op school t.a.v. de bevolking van 10 tot 19 jaar	0,30***	0,29***	— 0,28***	— 0,32***
B. Beroep.				
1. Percent actieve bevolking met lage beroepsstatus . .	— 0,23**	— 0,34***	0,29***	0,37***
2. Percent actieve bevolking met hoge beroepsstatus . .	0,20*	0,29***	— 0,25**	— 0,27***
* P < 0,05.				
** P < 0,01.				
*** P < 0,001.				

politieke stabiliteit vergeleken bij overwegend arbeidersgemeenten. Men kan dit verklaren door het feit dat een groter aantal politieke gezindheden en gevoelens in de middenklasgemeenten leven vermits deze in doorsnee meer volk hebben dat goed geïnformeerd is, met heterogene politieke oriëntaties en politiek meer actief. Gevolg hiervan is een verhoogde politieke polsslage en een groter verloop van mensen in het kollege.

Hiergegenover komt evenwel te staan dat in overwegend arbeidersgemeenten de bevolking meer gesocialiseerd wordt en gekanaliseerd in politieke en parapolitieke organisaties die best gedeeltelijk ook de eerste

politieke competitie « binnenhuis » opvangen en zo in de raden en kolleges een vrij stabiel beeld ophangen ook mede door een oligarchiseringstendens (19).

Tot hertoe werden de relaties stuk per stuk bekeken alsof ze volledig los stonden van elkaar. In werkelijkheid is dit niet zo. Zo vertonen de gemeenten met een hoge verhouding mensen in de verwerkende nijverheid tewergesteld, de neiging ook een hoog percentage personen te huisvesten met lager onderwijsniveau en beroepsstatus. Gemeenten daarentegen met veel diensten of gemeenten met hoge industriële diversifikatiegraad huisvesten meer mensen uit de middenklassen. De grotere steden hebben ook proportioneel meer mensen van deze soort dan wel de kleinere gemeenten. Het is dus best mogelijk dat veel van de besproken verbanden niet onafhankelijk staan t.a.v. de metingen van de politieke stabiliteit en competitie, maar dat ze toevallig te voorschijn komen omdat één van deze variabelen ook verband houdt met ergens een andere faktor die ook sterk verband houdt met deze politieke verschijnselen.

Het is interessant te trachten deze factoren die in onafhankelijk verband staan met deze politieke fenomenen te situeren. Zodoende krijgt men alleen deze factoren die uniek zijn voor de prediktie van de politieke competitie en de politieke stabiliteit. Het volgend deel brengt dan multiple regressie-analyse om deze factoren te kunnen situeren.

De multiple regressie-analyse.

Technieken met multivariaties zijn hier bijzonder behulpzaam vermits het geenszins klaar is welke van de vele variabelen nu werkelijk doorslaggevend zijn in de verklaring van de politieke competitie en stabiliteit. Eén van deze technieken de multiple regressie-analyse wordt hier gebruikt. De resultaten van meer dergelijke analyses worden hier naar voor gebracht ; twee in tabel XV, waarin zeven variabelen welke de aspecten van de sociale structuur verklanken van de gemeenten, gebruikt worden om de twee maten van politieke competitie te voorspellen. In tabel XVI worden deze zeven zelfde variabelen gebruikt die verschillende aspecten van de sociale structuur meten samen met de twee maatstaven voor de politieke competitie, namelijk het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in de gemeenteverkiezingen van 1952,

(19) MICHELS R., *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart, A. Kröner, 1925. Teil I - A, Kap. 3, C, Teil IV, blz. 26-38 ; 65-74 ; blz. 336-369.

1958 en 1964 en de variabel die de aanwezigheid vertolkt van een coalitie in 1952, 1958 en 1964 evenals de variabel die de aanwezigheid vertolkt van een coalitie in 1952, dit alles om de twee variabelen te voorspellen die de politieke stabiliteit weergeven.

TABEL XV

Multiple regressie-analyse van twee meters van politieke competitie met als prediktoren zeven parameters van sociale structuur in 147 Belgische gemeenten

	Aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in 1952-1964		Al dan niet een coalitiekollege in 1952 (a)	
	Niet-gestandardizeerde β -coëfficiënten	t-waarden	Niet-gestandardizeerde β -coëfficiënten	t-waarden
Parameters van de sociale structuur.				
A. Strukturele differentiatie.				
1. Bevolkingscijfer in 1968 (log.n.)	0,04678	0,42	0,14200	3,01**
2. Bevolkingsdichtheid in 1961 (log.n.)	0,07222	1,26	0,11435	2,45**
B. Gemeentelijke groei.				
Bevolkingsaanwas van 1947 tot 1968	-0,00229	-0,36	-0,00180	-0,57
C. Kulturele verscheidenheid.				
Tweetalige gemeenten	-0,05994	-0,75	-0,08239	-0,68
D. Industriële diversifikatie.				
Indeks van industriële diversifikatie (tewerkstellingsoord)	-0,53920	-0,52	0,53107*	1,31
E. Sociale Heterogeniteit.				
1. Percent met middelbaar of hoger diploma	0,01195	1,10	0,00465	1,11
2. Percent met hoger beroepsstatus	0,02118	1,71	0,02065	2,31*
Konstante	2,03800	2,69	-1,70525	-4,07
	R ² = 0,1020 R = 0,32		R ² = 0,2939 R = 0,54	

* P < 0,05.
** P < 0,01.

(a) De waarden voor deze variabelen zijn de aanwezigheid van een coalitie in 1952 (1) en de afwezigheid van een coalitie in 1952 (0).

Een bijkomend aantal analyses werden opgenomen in de bespreking van de resultaten.

Er zijn vier soorten informaties die hier voorkomen welke van essentieel belang zijn voor elke analyse: nl. de niet gestandardizeerde Beta-coëfficiënten, hun statistische significantie, de coëfficiënt van determinatie en de multiple korrelatie coëfficiënt. Een niet-gestandardizeerde β -coëfficiënt is gewoon een coëfficiënt die gebruikt wordt bij het voorspellen

van de waarde van elke gemeente betreffende een bepaalde onafhankelijke variabele, zoals het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen in de eerste regressie-analyse van tabel XV er één is. De

TABEL XVI

Multiple regressie-analyse van twee meters van politieke stabiliteit in 147 Belgische gemeenten met als prediktoren zeven parameters van de sociale structuur en twee van politieke competentie

	Stabiliteitsindex van de samenstelling van het college		Stabiliteitsindex van de krontrolerende meerderheid over het college (a)	
	Niet-gestandardizeerde β -coëfficiënten	t-waarden	Niet-gestandardizeerde β -coëfficiënten	t-waarden
Parameters van de sociale structuur en politieke competentie.				
A. Strukturele differentiatie.				
1. Bevolkingscijfer in 1968 (log.n.)	0,13176	1,39	0,16086	1,80
2. Bevolkingsdichtheid in 1961 (log.n.)	-0,20139	-2,80**	-0,8464	-1,24
B. Gemeentelijke groei.				
Bevolkingsaanwas van 1947 tot 1968	-0,01323	-4,58***	-0,00616	-2,25*
C. Culturele verscheidenheid.				
Tweetalige gemeenten	0,39415	1,95	0,03606	0,19
D. Industriële diversifikatie.				
Index van industriële diversifikatie (tewerkstellingssoort)	0,45005	-1,04	-0,46661	-1,14
E. Sociale Heterogeniteit.				
1. Percent met middelbaar of hoger diploma	0,01244	0,62	-0,02110	-1,12
2. Percent met hoger beroeps-status	-0,02044	-1,37	-0,00469	-0,33
F. Politieke competentie.				
1. Al dan niet koalitiecollege in 1952	-0,67630	-4,95***	-0,59249	-4,59***
2. Gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % stemmen in 1952, 1958 en 1964	-0,21621	-1,76	-0,18895	-1,63
Konstante	5,52152	4,44	3,61488	1,80
	$R^2 = 0,3754$ $R = 0,61$		$R^2 = 0,3358$ $R = 0,58$	

* P < 0,05.

** P < 0,01.

*** P < 0,001.

(a) De twee stabiliteitsmeters hebben volgende waarden :

- lage stabiliteit : twee veranderingen.
- middelmatige stabiliteit : één verandering.
- hoge stabiliteit : geen verandering.

voorspelde waarde is uitgewerkt op basis van de som der produkten van telkens elke Betakoëfficiënt met de waarden die een gemeente vertoont voor elk der variabelen. Dit wordt dan bij de konstante gevoegd.

Vermits deze Beta-koëfficiënten niet alleen het relatief belang van een variabele weergeven bij het voorspellen der afhankelijke variabelen, maar ook het karakter van de eigen schaal van een gegeven variabele, is hun absolute waarde dan ook minder belangrijk voor de verklaring van de resultaten dan wel de negatieve of positieve richting van de Beta-koëfficiënt en de statistische significantie. De negatieve of positieve duiding van de Beta-koëfficiënt wordt op dezelfde manier geïnterpreteerd als bij een korrelatiecoëfficiënt: een hoge positieve waarde geeft het rechtstreeks verband aan tussen de variabele en de afhankelijke variabele en een negatieve het onrechtstreekse verband. Slechts wanneer een Beta-koëfficiënt statistisch significant is met 0,05, kan men besluiten dat hij een onafhankelijke en unieke bijdrage levert tot het voorspellen van de afhankelijke variabele. Dit betekent dan dat als de Beta-koëfficiënt niet statistisch significant is, maar dat de nulorde korrelatiecoëfficiënt dit wel was, er kan worden besloten dat de nulorde relatie vals is. Dit betekent dan weer dat het verband aan een andere faktor moet worden toegeschreven.

De koëfficiënt van determinatie is gewoonweg de variantieproportie in de afhankelijke variabele welke verklaard wordt door de onafhankelijke variabelen in een regressie-analyse. Zo dit cijfer afgetrokken wordt van 1,00 geeft dit de proportie aan van de variantie in de afhankelijke variabele welke verklaard wordt door de onafhankelijke variabele in een regressie-analyse.

Zo dit cijfer van 1,00 wordt afgetrokken levert dit de variantieproportie op welke onverklaard blijft: namelijk de proportie van de variantie niet toe te schrijven aan de verklarende variabelen.

De multiple korrelatiecoëfficiënt is de vierkantswortel van de determinatie-koëfficiënt en is analoog met de nulorde korrelatiecoëfficiënt, hoewel hij ook het samengebonden verband aanduidt tussen alle variabelen in de regressie betrokken en de afhankelijke variabele. Hij verschilt slechts van de nulorde korrelatiecoëfficiënt in het feit dat hij steeds positief is, dus variërend van 0 tot 1,00.

Even de regressie-analyse nakijkend waarin het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen de afhankelijke variabele is, valt het vooreerst op dat geen enkele voorspellingsvariabele, statistisch significant is. De zeven variabelen verklaren slechts 10 % van de variantie in deze afhankelijke variabele, wat dan betekent dat 90 % van de variantie in deze meting verklaard wordt door factoren die niet in de studie werden betrokken. Men ziet evenwel ook dat de multiple korrelatiecoëfficiënt 0,32 bedraagt.

Er zijn drie variabelen die een significante Beta-koëfficiënt hebben in de regressie-analyse omtrent het al dan niet aanwezig zijn van het

koalitiecollege van burgemeester en schepenen, namelijk de twee maten van de structurele differentiatie en de meting betreffende een hoge beroepsstatus in de gemeente. Anders gezegd : elk van deze drie factoren vertoont een onafhankelijk verband met deze afhankelijke variabele. Samen verklaren ze 29,39 % van de variantie in de meting van politieke stabiliteit, zodat ze instaan voor een hoger percentage van de variantie in politieke stabiliteit dan in de meting van het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % van de stemmen.

Dit betekent dan dat de factoren betreffende structurele differentiatie en één maatstaf van de sociale heterogeniteit werkelijk de graad van politieke competitie in een gemeente beïnvloeden, of er nu in 1952 coalitie was in het college van burgemeester en schepenen of niet.

Zoals reeds werd aangestipt is de Beta-koëfficiënt van deze andere parameter van politieke competitie statistisch significant als de koalitiemeting van 1952 wordt weggelaten. Men kan zich afvragen of het karakter van de verkiezingen in 1952 niet verdraaid werd door de koningskwestie.

Er werd reeds eerder gesuggereerd dat deze variabelen in kettingverband en onderlinge wisselwerking staan waarbij de sociale structuur de graad politieke competitie in een gemeente bepaalt en de graad politieke competitie evenzeer op zijn beurt de politieke stabiliteitsgraad beïnvloedt.

Indien de controle van de zeven structuurvariabelen vertelt dat de mate van politieke competitie niet langer in innig verband staat met de verschillende parameters van de politieke stabiliteit, dan gaat de gevoerde redenering omwille van de resultaten niet op.

Zo de parameters van de politieke competitie toch een sterk verband blijken te hebben met de politieke stabiliteitsgraad als de invloed van de zeven structuurvariabelen gezamenlijk wordt opgeheven, dan is er wel degelijk iets te zeggen voor de zopas gevoerde redenering omtrent de stroom van invloeden.

In tabel XVI zitten de resultaten van de multiple regressie-analyse waarin de zeven meters van de sociale structuur en de twee van de politieke competitie vervat zijn welke afzonderlijk gebruikt worden om predikties te maken van de politieke stabiliteit. Deze regressie-analyses duiden op verrassend gelijkaardige resultaten.

In de eerste plaats hebben in elk geval de variabelen van de bevolkingsaanwas, en van het al dan niet voorhanden zijn van een koalitiecollege in 1958 statistisch significante Beta-koëfficiënten.

Daarenboven is de Beta-koëfficiënt voor de bevolkingsdichtheid statistisch significant voor de stabiliteitsgraad van de samenstelling van het college.

Geen enkele van de andere prediktoren hebben statistisch significante Beta-koëfficiënten zelfs de mate van politieke competitie niet zoals deze uitgetekend is in het aantal partijen en lijsten die minstens 10 % der stemmen haalden.

Ook werd een regressie-analyse gedaan waarin de zeven parameters van de sociale structuur en de politieke competitiegraad één voor één werden betrokken. In elk geval hadden de parameters voor de politieke competitie statistisch significante Beta-koëfficiënten en zelfs de parameter waarin het aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen zit.

Dit betekent dan dat de reden waarom slechts de eerste van deze parameters van politieke competitie statistisch significant is in tabel XVI, gevonden kan worden in het feit dat de tweede maat voor politieke competitie, nl. het gemiddeld aantal lijsten met minstens 10 % der stemmen, overwoekerd wordt door de meter voor de coalitie in het kollege van 1952.

Zoals reeds gesteld werd is de Beta-koëfficiënt statistisch significant voor politieke competitie als de koalitiemeting in 1952 wordt over het hoofd gezien. Een andere benaderingswijze van deze resultaten is deze die er in bestaat de variantie na te gaan welke door elk van de maten van politieke competitie wordt verwekt. Hoewel dit niet in tabel XVI zit, is het toch goed te weten dat de zeven parameters van de sociale structuur alleen reeds 22,79 % van de variantie verklaren wat betreft de stabiliteitsgraad in de controle over het kollege van burgemeester en schepenen en 20,13 % van de variantie in de meter van de meerderheidscontrole. Door deze twee maatstaven af te trekken van de koëfficiënten van determinatie weergegeven in tabel XVI, komt tot uiting dat deze twee 14,75 % en 13,45 % van de verklaarde variantie toevoegen in de stabiliteit van de samenstelling, resp. de stabiliteit van de controlerende meerderheid, nadat de zeven meters van de sociale structuur verklaard hebben wat ze konden. Zo dit opgedeeld wordt in het geval van stabiliteitsmeting inzake samenstelling, komt tot uiting dat 11,17 % uitsluitend is toe te schrijven aan de koalitiemeting van de politieke competitie, 1,42 % aan de lijstenmeting met minstens 10 % der stemmen en 2,16 % aan beide samen. Wordt ook nog de 13,45 % van de uitgediepte stabiliteitsmeting door de meerderheidscontrole ontrafeld dan komt naar voor dat 10,20 % alleen is toe te schrijven door de koalitiemeting van 1952, slechts 1,28 % alleen door het meten der lijsten met minstens 10 % der stemmen en 1,27 % door beide samen.

Bijgevolg is het in beide gevallen klaar dat de politieke competitie-meting of er al dan niet een coalitie was in het kollege van 1952 een betere bijdrage levert tot de verklaring van de politieke stabiliteit.

Hieruit kan dan worden besloten dat er hier werkelijk een proces loopt. Strukturele differentiatie en sociale heterogeniteit, verklankt in het percentage actieve bevolking met hoge beroepsstatus, dragen bij tot de mate van politieke competitie in een gemeente, naarmate de politieke macht er al dan niet in 1952 genoegzaam versnipperd was dat geen partij of lijst alleen het beleid kon voeren in het college van burgemeester en schepenen en men dus moest teruggrijpen naar coalitievorming.

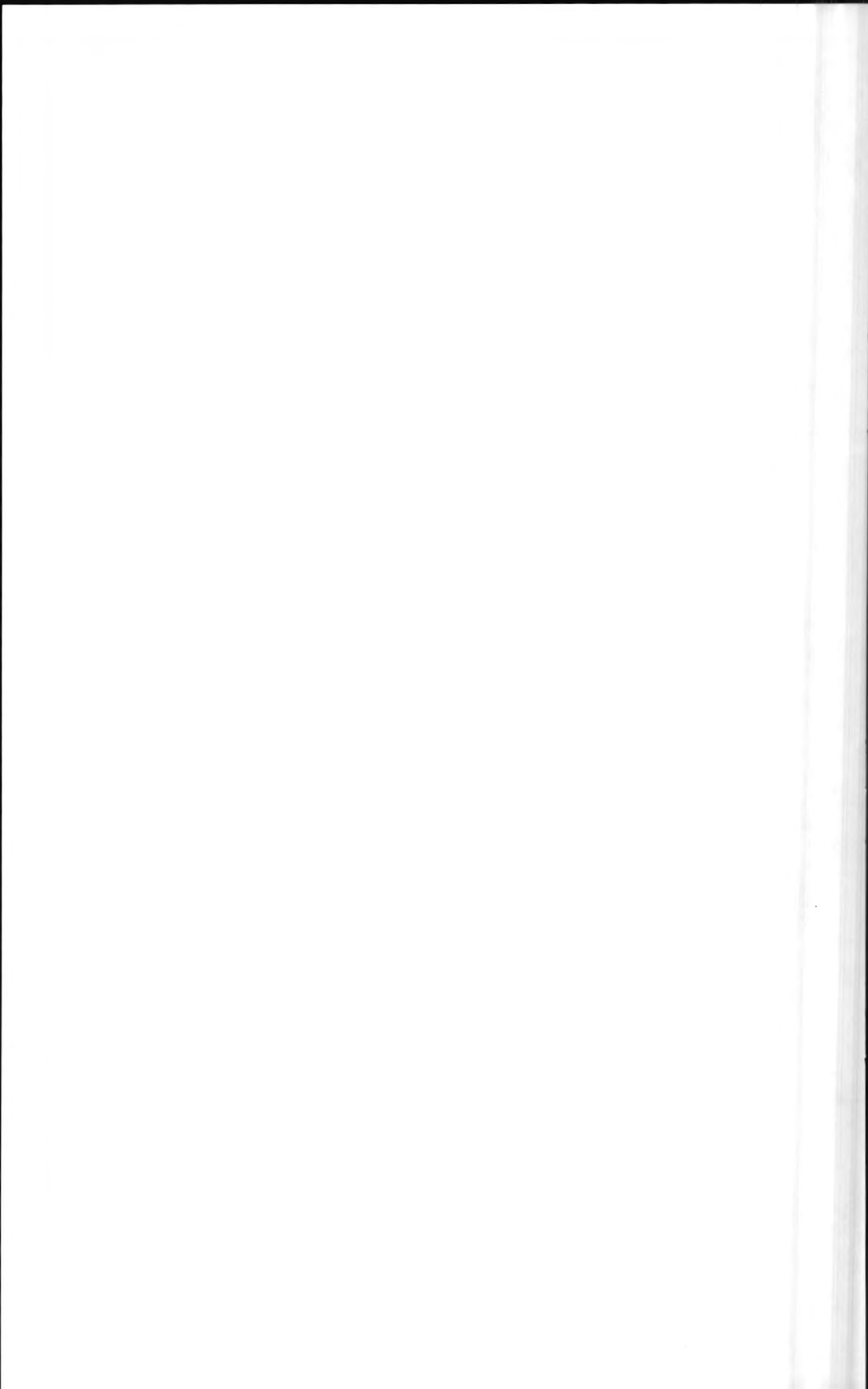
Als een gemeente evenwel gekenmerkt is door een hoge mate van politieke competitie in 1952 dan kan men hieruit afleiden dat er ook een hoge mate van politieke competitie in 1958 en 1969 was, vermits slechts 7 van de 37 gemeenten met een coalitiecollege in 1952 overgingen in 1964 naar éénpartijkontrolé over het college, terwijl 26 van 110 gemeenten met éénpartijkontrolé over het college in 1952 overschakelden naar coalitie in 1964. Er kan ook verder geargumentéerd worden dat de politieke competitiegraad een sleutelfactor is in het bepalen van de politieke stabiliteit in de gemeenteverkiezingen van 1958 en 1964. Bij de 147 gemeenten in deze studie opgenomen is er een aantal in dewelke de sociale structuur gekenmerkt is door een hoge mate van diversifikatie, heterogeniteit en differentiatie. Deze factoren bestemmen deze gemeenten voor tot competitie, konflikt, opdeling en instabiliteit bij de politieke machtsdragers welke in deze gemeente het bewind voeren. Andere gemeenten met minder heterogeniteit, en diversiteit, vertonen minder politieke competitie, minder konflikt en opsplitsing en ook grotere stabiliteit in machtsdragers.

Tenslotte heel even terugblikkend naar deze 147 gemeenten : er namen in doorsnee 4 lijsten aan deze drie verkiezingen deel en gemiddeld 3 kwamen er in de gemeenteraad. In 53 % dezer gemeenten kreeg men over deze periode een zeer stabiel college wat de lijsten in het college betreft en in 63 % gemeenten was de meerderheidslijst in het college stabiel. In de periode van 1952 tot 1964 is er een proliferatie van lijsten bij de verkiezingen, er is een verschuiving van éénpartijkontrolé over het college naar coalitiekontrolé, er is een groeiende participatie van de CVP-PSC en de kolleges ten nadele van de BSP-PSB en de PVV-PLP, niettegenstaande de CVP-PSC in veel van deze gemeenten haar stemmen zag slinken ; tenslotte gaan meer en meer kleinere lijsten aan het bewind in het college deelnemen. Hoe meer lijsten met minstens 10 % der stemmen, hoe onstabiel het bewind wordt. Een coalitie betekent onstabieliteit voor de toekomstige verkiezingen.

Als factoren welke oorspronkelijk en essentieel bepalend zijn voor politieke competitie en stabiliteit zijn er het bevolkingscijfer en de bevolkingsdichtheid in de gemeente en de aanwezigheid van beroepen

met hoge statuts. Het is wel degelijk zo dat er een kettingverband bestaat waarbij structurele differentiatie en sociale heterogeniteit de politieke kompetitiegraad bepalen welke op zijn beurt de politieke stabiliteitsgraad bepaalt. Het groeikarakter van de gemeente, taaldiversiteit en industriële diversifikatie, hoewel ze enig verband ermee vertonen, zijn evenwel niet oorspronkelijk en essentieel bepalend voor de politieke kompetitiegraad en dus ook niet voor de politieke stabiliteitsgraad.

De bestuurskracht van de Belgische gemeente

door Rudolf MAES,

Buitengewoon docent aan de Universiteit te Leuven
Hoofd van de studiedienst van de Vereniging
van Belgische Steden en Gemeenten.

★

Inleiding.

Ofschoon er voldoende argumenten kunnen aangehaald worden ten gunste van het behoud van de gemeentelijke instelling en de goede werking van ons democratisch bestel zelfs het voortbestaan daarvan veronderstelt, kan toch niet worden ontkend dat er een zware hypotheek weegt op de feitelijke inrichting en werking van deze instelling (1). Tal van recente wetenschappelijke publikaties leggen de nadruk op belangrijke onvolmaaktheden en leemten van de werking van de gemeenten. Zowel in België als in de ons omringende landen wordt gewerkt aan het op gang brengen van fundamentele hervormingen, die zowel betrekking hebben op de structuur van de gemeente als op de conceptie van het gemeentebeleid.

Het is wel kenschetsend dat in deze hervormingskontekst het bestaan zelf van de gemeentelijke instelling nooit in diskrediet wordt gebracht. De geformuleerde kritiek betreft in essentie de aanpassing ervan aan de eisen van onze hedendaagse samenleving (2). Een daarbij in ons land algemeen gehuldigde opvatting wil dat het merendeel van de Belgische gemeenten te kleine bestuurseenheden vormen om hun rol naar behoren te vervullen.

In deze bijdrage wordt getracht deze stelling nader te onderzoeken. De nood aan dit onderzoek dringt zich trouwens op in de konkrete kontekst van de gemeenteraadsverkiezingen. Welke betekenis dient inderdaad nog aan deze verkiezingen gehecht te worden indien zou blijken dat een groot aantal gemeenten, voor wat hun werking en de uitbouw van hun beleid

(1) ROBSON W.A., *Local government in crisis*, London, 1966; MAST A., « De Gemeente » in *Politica*, 1962, nr 1, blz. 1.

(2) MAES R., « De gemeente in de hedendaagse democratie » in *CEPESS-documenten*, 1969, n°s 5 en 6, blz. 7-21.

betreft, niet de nodige bestuurskracht kunnen opbrengen om zinvol bij te dragen tot de harmonische en efficiënte uitbouw van de plaatselijke bestuurlijke eenheid en aldus aan hun uiteindelijke doelstelling voorbijgaan?

Deze bijdrage mag echter slechts als een eerste poging beschouwd worden ter voorbereiding van een meer diepgaand onderzoek. Dergelijk onderzoek veronderstelt immers, om volledig te zijn, een voorafgaande en zo exhaustief mogelijke verzameling van gegevens en feiten hetzij door alle in aanmerking komende gemeenten daarover te ondervragen hetzij door het doen van een representatieve steekproef. Geen van beide methoden kon binnen het beperkte tijdsbestek, waarover kon beschikt worden om deze studie uit te werken, toegepast worden. De hier ontwikkelde beschouwingen berusten op de thans beschikbare cijfer- en feitengegevens, die echter niet steeds een afdoend antwoord kunnen bieden op de gerezen vragen. Het onderzoek is dan ook noodzakelijkerwijze van beperkte aard.

1. Modern gemeentebeleid.

A. DE HEDENDAAGSE BELEIDSVISIE BETREFFENDE DE GEMEENSCHAPS-ONTWIKKELING.

Het hoeft hier niet meer herhaald te worden dat er zich op het gebied van de motivering van het overheidsbeleid sinds de vorige eeuw een belangrijke evolutie heeft voorgedaan. Openbaar en dus ook gemeentelijk beleid is slechts zinvol indien daardoor wordt bijgedragen tot de verbetering van de maatschappelijke omgeving en indien bewust gestreefd wordt naar het scheppen van voorwaarden voor de economische, sociale, kulturele en totaal menselijke vooruitgang. Dit beleid, bewust opgevat in de geest van de maatschappelijke opbouw of van de gemeenschapontwikkeling, veronderstelt reële samenlevingseenheden, waarin een daarop afgestemde globale aktie kan worden gepland en uitgevoerd door een daarvoor voor de bevolking verantwoording verschuldigde overheid (3).

De gemeentelijke instelling heeft in deze optiek een evidente rol te vervullen telkens voor de uitvoering van het beleid zo dicht mogelijk dient aangesloten te worden bij de konkrete noden en behoeften van de bevolking en de taken slechts op het niveau, dat zich het dichtst bij de bevolking bevindt, op aangepaste wijze kunnen uitgeoefend worden.

De rol van de gemeentelijke instelling mag evenwel niet herleid worden tot de opsomming van de haar voorbehouden autonome juridische bevoegdheden, waarvan de verwezenlijking zich dikwijls in konkrete cijfergegevens

(3) MAES R., *a.w.* blz. 9.

— namelijk de reële uitvoeringskosten — laat omzetten. In een groot aantal gevallen kan een gemeente, zonder zelf enige juridische beslissingsmacht te bezitten, het politiek beslissingsproces beïnvloeden en er zich aldus voor inzetten, dat beslissingen, die niet op haar niveau worden genomen, wel degelijk bijdragen tot het globale welzijn van de plaatselijke bevolking. Dit tweede aspect van de bestuurskracht van de gemeente mag, alhoewel het moeilijk te meten valt en zich praktisch zeer weinig in cijfergegevens laat samenvatten, geenszins uit het oog verloren worden.

Onmiddellijk rijst hier de vraag hoe de lokale bestuursseenheid dient ingericht en uitgebouwd te worden om op positieve wijze het hierboven aangegeven ontwikkelingsbeleid te kunnen realiseren. Hoe dient een gemeente met andere woorden ingericht te zijn opdat zij de van haar verwachte bestuurskracht zou kunnen opbrengen. Deze vraag betreft zowel de aangepaste uitoefening van de gemeentelijke bevoegdheden als de beïnvloeding van het globaal politiek beslissingsproces. Het spreekt evenwel vanzelf dat de voorhanden zijnde gegevens meestal betrekking hebben op het eerste aspect zodat deze bijdrage, voor wat het tweede aspect betreft, slechts enkele algemene gegevens kan bevatten.

B. NOODZAKELIJK GEACHTE GEMEENTELIJKE INFRASTRUKTUUR EN DIENSTEN.

Teneinde de gestelde vraag nog te verduidelijken dient vooraf in het kort gesteld te worden welke diensten de gemeente in onze welvaartseconomie normaal ter beschikking moeten kunnen stellen van de inwoners en dit zowel voor hun direkt menselijke ontplooiing als voor de aangepaste uitbouw van de materiële infrastructuur en van het leefmilieu.

Schematisch samengevat wordt van het hedendaagse lokale bestuur verwacht dat het zich, hetzij door de aanwending van juridische bevoegdheden, hetzij door de beïnvloeding van het globale beslissingsproces, op efficiënte wijze zal inzetten op de volgende gebieden :

1. De aan de gemeente traditioneel toevertrouwde uitvoeringstaken. Deze taken betreffen in de eerste plaats de bij de wet opgelegde verplichtingen inzake de burgerlijke stand, de bevolking, de militie, de kiesverrichtingen, de legalisatie van handtekeningen, de reglementering van de beroepen, de wekelijkse sluitingsdag, enz. In de tweede plaats betreffen deze de wettelijk vastgestelde uitvoeringstaken, de inrichting van en het toezicht op de commissies van openbare onderstand en het toezicht op de instellingen voor de eredienst. Tenslotte hebben deze taken betrekking op de ordehandhaving, de openbare veiligheid, de verkeerspolitie, het

toezicht op de gevaarlijke ongezonde en hinderlijke inrichtingen, de inrichting van begraafplaatsen, enz.

2. De rationele aanwending van de bodem. Dit veronderstelt dat de gemeente zelf plannen van aanleg dient uit te werken voor het eigen gemeentelijk gebied en dat zij voor de andere aspecten van de ruimtelijke ordening, die het lokale bestuursniveau overtreffen, op doelmatige wijze haar eigen standpunt en dit van de inwoners laat gelden.

3. Het grondbeleid, de sociale huisvesting en het woonbeleid. Dit domein houdt eveneens verband met de rationele aanwending van de bodem teneinde het huisvestingsbeleid te vrijwaren tegen de nadelige gevolgen van de speculatie en dit beleid af te stemmen op de noden van de bevolking, hetzij door zelf initiatieven ter zake te nemen, door krotwoningen te slopen of bouwtoelagen toe te kennen.

4. De behoorlijke aanleg van eigen gemeentewegen en de beïnvloeding van het beslissingsproces voor wat de uitbouw van dat deel van het wegennet betreft, waarbij de gemeente een onmiddellijk belang heeft.

5. De aanleg van rioleringen en de zuivering van de afvalwaters; de ophaling van het huisvuil; het nemen van maatregelen tegen luchtverontreiniging en waterbezoedeling.

6. De water-, gas- en elektriciteitsbedeling met inbegrip van de openbare verlichting.

7. De radio- en teledistributie.

8. Het onderwijs en de cultuur. Dit veronderstelt de uitbouw van een eigen gemeentelijk onderwijsnet, afgestemd op de concrete plaatselijke behoeften, de uitbouw van een cultureel beleid, het stimuleren van privé-initiatieven, het oprichten van kultuurraden en zo nodig van culturele centra, bibliotheken of diskotheken.

9. De sociale voorzieningen. Ter aanvulling van het stelsel van de sociale zekerheid kan de gemeente een eigen sociale dienst bezitten en bijzondere maatregelen treffen voor de gezinnen, de jeugd, de bejaarden of verwaarloosde bevolkingsgroepen zoals de vreemdelingen. In deze kontekst kan gedacht worden aan de oprichting van konsultatieve raden, aan een politiek van betoelaging en aan het ontwikkelen van eigen gemeentelijke activiteiten.

10. De gezondheidszorg. Aangepaste maatregelen dringen zich op zoals de inrichting van gezondheidscentra, de hulp aan mindervaliden, gehandicapten enz. Tevens dient de gemeente haar invloed te doen gelden voor wat de oprichting van zieken- en bejaardentehuizen betreft opdat rekening

zou gehouden worden met de gerechtvaardigde eisen van de inwoners. Andere maatregelen zoals de efficiënte inrichting van de vleeskeuring, het toezicht op de verkoop van eetwaren en de inrichting van slachthuizen kunnen hier eveneens worden vermeld.

11. De lichamelijke opvoeding en de sport. Op dit gebied kan de gemeente zowel zelf initiatieven nemen ter uitbouw van een plaatselijke sport-infrastructuur. Zij kan ook bestaande initiatieven betoelagen.

12. De bevordering van het bedrijfsleven en van de volledige tewerkstelling. Dit veronderstelt concrete initiatieven ter bevordering van de plaatselijke handel, de kleine en middelgrote ondernemingen, de land- en tuinbouw en het toerisme. Tevens dienen waar nodig industrieterreinen te worden ingericht of dient een gunstig industrieel klimaat te worden geschapen om op maximale wijze bij te dragen tot de volledige tewerkstelling van de eigen bevolking.

In dit overzicht wordt geenszins naar volledigheid gestreefd. Het ligt alleen in onze bedoeling de verscheidenheid van de gemeentelijke activiteit te onderstrepen om daartegenover een aantal eisen te kunnen stellen waaraan de lokale bestuursinstelling dient te voldoen opdat zij de in haar gestelde verwachtingen zou kunnen inlossen. Daarbij mag men ook niet uit het oog verliezen dat de rol van elke gemeente verschillend kan zijn. Een gemeente, die over geen haven beschikt dient natuurlijk niet uitgerust te zijn om een havenbeleid te voeren. Er werd wel getracht een opsomming te geven van de taken, die praktisch in min of meer belangrijke mate, aan alle gemeenten toekomen.

Anderzijds mag het ook niet zo gesteld worden dat elke gemeente op de diverse hier opgesomde gebieden de te verstrekken diensten volledig zelfstandig dient te verzekeren. Zij dient evenwel de nodige bestuurskracht te kunnen opbrengen om eventueel in samenwerking of in verstandhouding met andere gemeenten deze diensten aan haar inwoners te verstrekken. Zoniet zal de gemeentelijke instelling er uiteindelijk toe leiden dat er twee categorieën van burgers zullen bestaan in dit land: in de bestuurskrachtige gemeenten zal een eerste categorie alle voordelen genieten, die zij normaal van de lokale bestuursinstelling mag verwachten terwijl een tweede categorie daarvan geheel of ten dele zal van verstoken blijven. Daar dergelijke toestand niet kan geduld worden heeft het inactief blijven van de niet bestuurskrachtige gemeenten tevens tot gevolg dat de centrale overheid meer en meer taken tot zich trekt en dit ook in het nadeel van de bestuurskrachtige gemeenten, die beter dan welke andere bestuurlijke overheid, deze diensten kunnen behartigen opdat zij volledig zouden beantwoorden aan de noden van de bevolking.

Het opbrengen van de nodige bestuurskracht hangt evenwel af van konkrete middelen en factoren, waarvan wij reeds bij voorbaat kunnen stellen dat zij niet in elke gemeente aanwezig zullen zijn (4).

Toch mag men het ook niet zo voorstellen dat het aanwezig zijn van de vereiste middelen automatisch tot een goed werkende gemeente leiden. De gemeente is immers ook uitdrukking van de democratie op het lokale vlak. Deze belangrijke nuancering leidt ons tot de volgende vraag die in de twee volgende paragrafen zal worden onderzocht « Vanaf welk ogenblik kan men stellen dat de gemeente zodanig is gestructureerd dat zij beschikt over voldoende bestuurskracht en tevens een eenheid vormt waarin de lokale democratie tot haar recht kan komen ? »

2. Factoren, die de bestuurskracht van de gemeente bepalen.

De factoren, die de bestuurskracht van een gemeente bepalen houden rechtstreeks of onrechtstreeks verband met het aantal inwoners.

- In de eerste plaats kan men stellen dat de gemeentelijke bevolking voldoende gedifferentieerd moet zijn om een aangepast ontwikkelingsbeleid te koncipiëren.
- In de tweede plaats dient de gemeente per inwoner over een minimum inkomen te kunnen beschikken om de vereiste uitgaven te doen. Deze uitgaven betreffen zowel de uitbouw van het eigen bestuursapparaat als de realisatie van het ontwikkelingsbeleid.

Deze diverse aspecten van de bestuurskracht kunnen leiden tot verschillende minimale inwonerstallen. Het komt er echter op aan vooral belang te hechten aan het inwonertal, waarin zowel het aspekt van de conceptie als dit van de uitbouw van het beleid met voldoende waarborgen gepaard kunnen gaan.

A. SAMENSTELLING VAN DE GEMEENTERAAD.

Ten aanzien van de zware eisen, die aan de gemeente als doelorganisatie worden gesteld, is het zonder meer duidelijk dat een minimum aantal inwoners vereist is opdat daartussen een voldoende aantal personen zou kunnen aangetroffen worden om een degelijk funktionerende gemeenteraad samen te stellen.

(4) LEEMANS A.F., *Changing Patterns of Local Government*, Den Haag, 1970, 224 blz.

Het is op dit gebied echter onmogelijk algemeen geldende cijfers voorop te stellen. Zo meent de heer E. Jonckheere dat in een gemeente van 2.000 inwoners de mogelijkheid bestaat tot verkiezing van een behoorlijk samengestelde gemeenteraad (5). Hij vertrekt daarbij van een raming, die erop neerkomt dat men in een dergelijke gemeente, na aftrek van de niet stemgerechtigde inwoners (ongeveer 600 niet stemgerechtigde minderjarigen), van het grootste gedeelte van het aantal stemgerechtigde vrouwen, die over het algemeen weinig belangstelling opbrengen voor het gemeentebestuur (ongeveer 650), van de bejaarden die in overwegende mate evenmin daarin belang stellen (ongeveer 60) en van de personen, die zich om allerlei redenen, die vooral verband houden met hun beroep, geen kandidaat wensen te stellen (ongeveer 460), op een actieve medewerking kan rekenen van ongeveer 230 personen. De auteur neemt aan dat de gemiddelde intelligentiecurve $2/3$ van de bevolking omvat en dat daaronder $1/6$ als geschikt mag beschouwd worden voor hogere studiën. In die hypothese kunnen de kiezers tussen 172 gemiddeld intelligente en 58 burgers met een hogere intelligentie hun gemeenteraad kiezen, zodat in een gemeente met 2.000 inwoners een behoorlijke gemeenteraad zou kunnen bestaan.

In het rapport, dat de heer A.H. Günther in 1961 uitbracht over de bestuurskracht van de kleine gemeenten wordt daartegenover gesteld dat alleen in gemeenten met minder dan 200 inwoners het behoorlijk bestuur bij gebrek aan onpartijdigheid of onafhankelijkheid in het gedrang wordt gebracht (6). In datzelfde rapport wordt evenwel aanvaard dat ook gemeenten met minder dan 500 inwoners voor samenvoeging in aanmerking komen. Daar dit rapport a priori de kleine gemeenten wenst te verdedigen kunnen daaraan moeilijk verdere beschouwingen worden gewijd. Het ingenomen standpunt verwondert ons echter indien men vaststelt dat in Nederland reeds in de loop van de negentiende eeuw het getal van 1.000 inwoners als minimumlimiet werd beschouwd (7).

Wat integendeel de stelling van de heer Jonckheere betreft kan niet worden ontkend dat in een zeker aantal gemeenten de toestand met deze gegevens min of meer overeenstemt. Dit lijkt ons het geval te zijn in gemeenten met een centrumfunctie of in gemeenten, die zich in de nabijheid bevinden van een stadskern. De auteur heeft echter niet voldoende

(5) JONCKHEERE E., « De optimale figuur van een plattelandsgemeente » in *Taak en organisatie van een moderne plattelandsgemeente*, Stichting Lodewijk de Raet, Brussel, 1965, blz. 16 en 17.

(6) GUNTHER A.H. in *De bestuurskracht der kleinere gemeenten*, Alphen aan de Rijn, 1961, blz. 44. KESSEN A.L. schrijft in hetzelfde werk op blz. 32: « Het peil van de algemene ontwikkeling van het Nederlandse volk ook ten plattelande is in de afgelopen halve eeuw dermate gestegen dat zeker niet meer kan gezegd worden dat de kleinere gemeenten niet in staat zijn om geschikte bestuurders te hebben ».

(7) VAN DER TOP G.J., *Samenvoeging van gemeenten*, Arnhem, 1960, blz. 110-111.

rekening gehouden met het feit dat meer en meer intellectuelen zich gaan vestigen in de steden of in hun onmiddellijke omgeving ofwel in de min of meer belangrijke centrumgemeenten. In de plattelandsgemeenten ligt het voorgestelde inwonerstal dan ook aan de lage kant. Wel kan men aanvoeren dat meer en meer vrouwen een actieve belangstelling gaan tonen voor de gemeentepolitiek en dat het in aanmerking te nemen bevolkingscijfer, voor wat hen betreft, thans wellicht iets hoger ligt dan in de oorspronkelijke raming (8).

Men kan zich zeker niet van de indruk ontdoen dat dit aspekt nog te weinig werd bestudeerd. Daarenboven is het overduidelijk dat niet uitsluitend op grond daarvan een limiet kan worden gevonden, waarboven een gemeente als bestuurskrachtig dient te worden beschouwd.

B. GEMEENTEPERSONEEL.

Enigszins belangrijker, hoewel ook nooit systematisch onderzocht, lijkt ons het aspekt van de gespecialiseerde krachten te zijn, waarover een gemeente normaal moet kunnen beschikken om de gemeenteoverheid te helpen bij het koncipiëren en bij het uitvoeren van het beleid. Als strikt minimumvereiste kan men stellen dat elke gemeente alleszins over een full-time sekretaris moet kunnen beschikken, die houder is van een diploma van hoger middelbaar onderwijs. Dit is in ons land praktisch alleen mogelijk in de gemeenten, die minstens 1.000 inwoners tellen, waar de weddeschaal voor deze functie, thans verhoogd met 32,5 %, minimum 102.180 en maximum 168.840 F bedraagt (9).

Indien de gemeente evenwel een universitair gevormde sekretaris wenst aan te werven dan laten de barema's dit normaal slechts toe vanaf 10.000 inwoners (10).

Verder neemt men doorgaans ook aan dat een gemeente, indien zij op een of andere wijze een centrumfunctie vervult, een bijkomend ambtenaar — opsteller of klerk — kan aanwerven indien zij minstens 2.500 tot 3.000 inwoners telt. In andere gemeenten ligt het vereiste inwonerstal hoger. Deze bijkomende hulp aan de gemeentesekretaris lijkt ons alleszins vereist te zijn indien de gemeente zich op bestuurstechnisch vlak op verantwoorde

(8) Hier kan gewezen worden op de besluiten van de politieke kontaktdag, die in mei 1970 ingericht werd door de Kristelijke Arbeidersvrouwengilde.

(9) Omzendbrief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken van 10 april 1970. Daarbij dient ook een haard- of standplaatstoelage gevoegd. Het gaat hier steeds om bruto-bedragen.

(10) Het bruto-barema bedraagt 186.741 F minimum en 284.652 F maximum; deze bedragen dienen thans verhoogd met 32,5 %. Er wordt hier geen rekening gehouden met het feit dat sommige gemeenten met minder inwoners in de klasse van die van 10.000 inwoners of meer worden gerangschikt. De klasseverhoging wordt bijvoorbeeld toegepast voor centrumgemeenten of voor belangrijke toeristische gemeenten.

wijze van haar taak wenst te kwijten. In de kleinere gemeenten wordt teveel tijd van de sekretaris in beslag genomen door louter uitvoeringswerk ; een meer rationele inrichting blijkt er evenwel om financiële redenen onmogelijk te zijn.

C. BESCHIKBARE FINANCIËN.

Het aspekt van de bestuurlijke uitbouw van de gemeente houdt zoals hierboven werd aangestipt in grote mate verband met de beschikbare financiën. Over het financieel aspekt dient echter verder in detail te worden getreden om na te gaan over welke inkomsten een gemeente normaal moet kunnen beschikken om op zinvolle wijze bij te dragen tot het ontwikkelingsbeleid.

Dit onderzoek wordt echter tenzeerste bemoeilijkt niet alleen doordat de laatste door het Nationaal Instituut voor de Statistiek beschikbaar gestelde gegevens over de gemeenterekeningen betrekking hebben op de dienstjaren 1965 en 1966 doch veel meer nog doordat de boekhouding toen nog niet geschiedde volgens de thans geldende functioneel-ekonomische kriteria, die een dergelijk onderzoek tenzeerste vergemakkelijken en ook zekerder maken (11).

In hoofdzaak wordt hier gesteund op de buitengewone rekeningen, die betrekking hebben op de investeringsuitgaven en dus een duidelijk beeld geven van het ontwikkelingsbeleid, dat in de gemeenten wordt gevoerd. Daar de daarop voorkomende posten echter te algemeen zijn opgevat — nadeel waaraan naderhand door het financieel-ekonomisch boekhoudingsplan werd verholpen — wordt ook verwezen naar gegevens uit de gewone rekeningen, waar deze een bijkomend inzicht kunnen geven in de gemeentelijke aktiviteit.

De gedane berekeningen slaan op de dienstjaren 1965 en 1966. Voor wat de buitengewone rekeningen betreft ware het verkieslijk geweest de gemiddelden van meerdere jaren in aanmerking te nemen daar deze uitgaven van jaar tot jaar in belangrijke mate kunnen verschillen naargelang de gedane investeringen en de gemiddelden van twee dienstjaren bijgevolg een zekere afwijkig kunnen vertonen tegenover die welke men zou verkrijgen door een volledige zesjarige periode in aanmerking te nemen.

Wegens de beperkte aard van dit onderzoek dienden wij ons evenwel tot twee dienstjaren te beperken. Voor de gewone uitgaven is dit bezwaar minder ernstig daar deze een relatief konstant karakter vertonen en de

(11) Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Statistiek van de gemeenterekeningen*, dienstjaren 1965 en 1966, n^{rs} 4, voornamelijk tabellen op blz. 3, 4, 22 en 22B.

vastgestelde wijzigingen in hoofdzaak voortvloeien uit de stijging van de levensduurte.

In tabel I worden vooreerst enkele algemene inlichtingen opgenomen betreffende de in aanmerking komende gemeentegroepen en bevolkingscijfers.

TABEL I

Algemene inlichtingen. Dienstjaren 1965-1966

Indeling van de gemeenten per bevolkingscategorie	Aantal gemeenten		Aantal inwoners	
	Op 31 december 1964	Op 31 december 1965	Op 31 december 1964	Op 31 december 1965
Minder dan 700	817	819	340.573	340.246
700 - 999	298	298	249.059	251.160
1.000 - 2.499	673	648	1.078.663	1.028.058
2.500 - 4.999	398	404	1.438.136	1.424.601
5.000 - 9.999	228	232	1.671.372	1.629.120
10.000 - 19.999	104	113	1.417.692	1.496.128
20.000 - 29.999	30	33	751.264	808.998
30.000 - 39.999	15	14	542.584	495.807
40.000 - 49.999	6	7	283.730	314.763
50.000 en meer	13	14	916.599	978.218
4 grote steden	4	4	732.177	726.766
Totaal	2.586	2.586	9.421.849	9.493.865

a) *Buitengewone rekeningen.*

Tabel II geeft voor wat de buitengewone rekeningen betreft enerzijds het gemiddeld bedrag in F per inwoner weer van de gemeentelijke inkomsten voor de dienstjaren 1965 en 1966 en anderzijds het gemiddeld bedrag in F per inwoner van de uitgaven (12).

Deze tabel is, weliswaar bij gebrek aan beter dokumentatiemateriaal, sprekend daar hij een idee geeft van de bedragen waarover de gemeenten volgens het inwonerstal kunnen beschikken. De berekening werd gedaan op grond van de door het Nationaal Instituut voor de Statistiek gepubliceerde gegevens over de gemeenterekeningen namelijk door de deling van de aldaar vermelde totalen van de vastgestelde rechten en uitgaven door het totaal aantal inwoners, dat elke categorie van gemeenten groepeert.

De hiernavolgende tabel III geeft daaromtrent nog een duidelijker beeld. Hierin werden de gegevens betreffende de vastgestelde uitgaven omgerekend per groep gemeenten teneinde vast te stellen over welk bedrag elke gemeente per inwoner, in de jaren 1965 en 1966, kon beschikken om tot bepaalde investeringen over te gaan. Op de gegevens betreffende de

(12) Nationaal Instituut voor de Statistiek, *a.w.* 1965 en 1966, tabel blz. 33.

vastgestelde rechten wordt niet verder meer ingegaan daar deze normaal de zelfde evolutie kennen als die betreffende de uitgaven. Wel is het van belang te noteren dat alleen in de gemeenten van meer dan 50.000 inwoners en in de vier grote steden het gemiddelde van de vastgestelde uitgaven dit van de vastgestelde rechten over vertreft.

TABEL II
Buitengewone rekeningen 1965 en 1966
Inkomsten en uitgaven. Gemiddelde per inwoner. In F

Kategorie van gemeenten volgens inwonersstal	Vastgestelde rechten			Vastgestelde uitgaven		
	1965	1966	Gemiddelde 1965 en 1966	1965	1966	Gemiddelde 1965 en 1966
Minder dan 700	2.396	2.797	2.597	2.164	2.636	2.400
700 - 999	2.202	2.426	2.314	2.050	2.326	2.188
1.000 - 2.499	1.747	2.030	1.889	1.650	1.923	1.787
2.500 - 4.999	1.611	1.891	1.751	1.537	1.828	1.683
5.000 - 9.999	1.704	1.869	1.787	1.626	1.849	1.738
10.000 - 19.999	2.033	2.510	2.272	1.968	2.392	2.180
20.000 - 29.999	2.750	2.900	2.825	2.632	2.723	2.678
30.000 - 39.999	2.600	2.462	2.531	2.621	2.331	2.476
40.000 - 49.999	3.370	3.575	3.474	3.274	3.636	3.455
50.000 en meer	1.672	2.171	1.929	1.723	2.335	2.029
4 grote steden	10.341	9.833	10.087	11.815	11.533	11.674
Te samen	2.636	2.855	2.746	2.686	2.930	2.808

Uit tabel III komt duidelijk naar voor dat de kleine gemeenten genoopt zijn tot veel beperkter investeringen. Dit beeld wordt echter slechts sprekend indien men de gemiddelden per inwoner vermenigvuldigt met de overeenkomende inwonersstallen. Aan de hand van tabel IV wordt dit gedaan op basis van vereenvoudigde bevolkingscijfers. Telkens werden de in tabel III verkregen cijfers vermenigvuldigd met 700, 1.000, 2.500, 5.000, 10.000, 20.000, 30.000, 40.000 en 50.000, volgens de inwonerscategorie waarop deze cijfers betrekking hebben. Aldus heeft men een beeld van de gemiddelde uitgaven die door de gemeenten van 700 tot 50.000 inwoners in de dienstjaren 1965 en 1966 konden gedaan worden. De categorie van gemeenten met minder dan 700 inwoners en deze van de vier grote steden werd voor deze berekening niet meer in aanmerking genomen.

Het gebrek aan financiële armslag van de kleine gemeenten komt evenwel slechts duidelijk tot uiting indien naast de financiële mogelijkheden ook een beeld wordt gegeven van enkele reële minimale uitgaven, die door hen dienen gedaan te worden om hun beleid uit te voeren.

TABEL III
Buitengewone rekeningen 1965 en 1966
Gemiddelde uitgaven per inwoner volgens groep van gemeenten. In F

Gemeenten met	Saldi vorige dienstjaren	Gemeen- telijk patrimonium	Gemeente- bedrijven en gelijk- gestelde diensten	Wegen en openbare werken	Eredienst	Onderwijs	Leningen- schuld	Over- drachten	Totale uitgaven
Minder dan 700 inwoners	1.194	123	95	848	68	44	18	10	2.400
700 - 999 inwoners	1.235	82	170	585	41	56	13	6	2.188
1.000 - 2.499 inwoners	838	112	96	638	23	61	17	2	1.787
2.500 - 4.999 inwoners	750	172	59	564	28	75	34	1	1.683
5.000 - 9.999 inwoners	761	235	66	558	15	52	47	4	1.738
10.000 - 19.999 inwoners	988	399	57	573	27	83	49	4	2.180
20.000 - 29.999 inwoners	1.366	523	66	512	24	119	56	12	2.678
30.000 - 39.999 inwoners	1.321	454	126	332	18	92	75	58	2.476
40.000 - 49.999 inwoners	1.786	506	184	773	24	15	151	16	3.455
50.000 en meer inwoners	892	310	140	350	11	232	66	28	2.029
4 grote steden	4.611	774	1.693	381	92	355	1.973	1.795	11.674

TABEL IV

**Buitengewone rekeningen 1965 en 1966
Gemiddelde uitgaven per gemeente. In F**

Gemeenten met	Saldi vorige dienstjaren (1)	Gemeentelijk patrimonium (2)	Gemeentebe- drijven en gelijkgestelde diensten (2)	Wegen en openbare werken (2)	Eredienst (3)	Onderwijs (2)	Leningen schuld (4)	Overdrachten (5)
700 inwoners . .	864.500	57.400	119.000	409.500	28.700	39.200	9.100	5.600
1.000 inwoners . .	838.000	112.000	96.000	638.000	23.000	61.000	17.000	2.000
2.500 inwoners . .	1.875.000	430.000	147.500	1.410.000	70.000	187.500	85.000	2.500
5.000 inwoners . .	3.805.000	235.000	330.000	2.790.000	75.000	260.000	235.000	20.000
10.000 inwoners . .	9.880.000	3.990.000	570.000	5.730.000	270.000	830.000	490.000	40.000
20.000 inwoners . .	27.320.000	10.460.000	1.320.000	10.240.000	480.000	2.380.000	1.120.000	240.000
30.000 inwoners . .	39.630.000	13.620.000	3.780.000	9.960.000	540.000	2.760.000	2.250.000	1.740.000
40.000 inwoners . .	71.440.000	20.240.000	5.360.000	30.920.000	960.000	600.000	6.040.000	640.000
50.000 inwoners . .	44.600.000	15.500.000	7.000.000	17.500.000	550.000	11.600.000	3.300.000	1.400.000

(1) Mali van de rekening van het vorige dienstjaar en betalingen op vastgelegde uitgaven van afgelopen dienstjaren. Het gebrek aan juiste inhoudsbepaling van deze rubriek laat niet toe daarmee rekening te houden bij de bespreking van andere rubrieken. De bedragen zouden evenwel logischerwijze over de meeste van deze rubrieken moeten verdeeld worden.

(2) Over deze rubriek wordt hierna in detail getreden.

(3) Grote werken aan gebouwen van de eredienst en oprichting van nieuwe gebouwen.

(4) Vervroegde aflossing van leningen; terugbetaling van leningen aan particulieren.

(5) Deze rubriek is eerder van weinig belang; zij betreft overschrijvingen van de gewone naar de buitengewone dienst.

Bij wijze van voorbeeld worden hierna enkele prijzen aangehaald van gemeentelijke infrastructuur- en uitrustingswerken.

- In de gemeenten met minder dan 10.000 inwoners zou de financiële capaciteit voor de rubriek « gemeentebedrijven en daarmee gelijkgestelde diensten » gedurende één of meerdere jaren, volledig uitgeput zijn indien deze in 1965 of 1966 zouden beslist hebben één kilometer openbare verlichting aan te leggen. De kosten daarvan dienden toen minimaal tussen 400.000 en 550.000 F geraamd te worden per kilometer of per vijftien lichtpunten. Voor geprivilegieerde rijkswegen kan theoretisch een toelage van 100 % toegekend worden doch deze regeling werd in feite nooit toegepast. De toelage bedraagt normaal 35 %, dit evenwel binnen de perken van de begrotingskredieten. Kleinere gemeenten slagen er doorgaans niet in voldoende bestuurskracht aan de dag te leggen om de toekenning van deze toelage te bekomen (13).

Daarbij mag men niet uit het oog verliezen dat onder dezelfde rubriek uitgaven moeten ingeschreven worden betreffende de uitbreiding en de aanleg van het waterleidingsnet, voor het gemeentelijk gas- en elektriciteitsnet en voor het eventueel gemeentelijk slachthuis (13 *bis*).

- De mogelijkheden tot verrijking van het gemeentelijk patrimonium zijn eveneens totaal onvoldoende in de gemeenten beneden de 10.000 inwoners. In deze rubrieken kwamen in 1965 en 1966 volgens de regelen van de gemeentelijke komptabiliteit onder meer volgende uitgaveposten voor : aankoop van gronden voor rechtekking van wegen, aankoop van onroerende goederen, oprichting van of grote herstellingswerken aan gemeentegebouwen, aankoop van mobiliair voor de eerste inrichting, aanleggen en vergroten van begraafplaatsen, aankoop van brandweermateriaal, aanplantingen op pleinen, in parken en langs wandelwegen enz. Het is evenwel moeilijk zoniet ondoenbaar hier cijfers te citeren daar de uitgaven voor de aankoop van onroerende eigendommen zeer verschillend kunnen zijn alnaargelang de plaats van de ligging en de aard van het goed. Bij wijze van voorbeeld dient evenwel vermeld dat de bouw van een gemeente-

(13) Er zij evenwel aangestipt dat de rekeningmodellen van provincie tot provincie kunnen verschillen. In meerdere provincies worden de uitgaven voor de uitbreiding van de openbare verlichting en van het waterleidingsnet vermeld onder de rubriek « Wegen en Openbare Werken ».

(13*bis*) Alle gemeenten zijn aangesloten op het elektriciteitsnet ; 524 waren voorzien van gasdistributie op 1 januari 1968. Op die datum was er geen waterleiding in 478 gemeenten.

lijke bibliotheek met kleine leeszaal, grond niet inbegrepen, doorgaans minimaal geraamd wordt op 1.500.000 tot 2.000.000 F. De oprichtingskosten van een cultureel centrum, grond niet inbegrepen, schommelen minimaal rond de 10 miljoen F. De aanleg van een zwemkom met een klein speelplein kost minimaal 3.000.000 tot 5.000.000 F (14).

- In de rubriek « wegen en openbare werken » komen uitgaven voor betreffende : het opmaken van voorontwerpen van wegen, gezondheidswerken en gemeentelijke gebouwen, het aanleggen en verbeteren van wegen, de rooiing van straten, het opmaken van plannen van aanleg en verbeteringswerken aan waterlopen. Het lijkt ons essentieel dat elke gemeente tenminste een algemeen plan van aanleg zou uitwerken daar dit van zeer groot belang is in verband met de oriëntering van het gevoerde beleid.

Begin 1969 hadden evenwel slechts 231 gemeenten een dergelijk plan aangenomen (15). Voor kleine gemeenten vormen deze uitgaven een niet te onderschatten post op hun begroting (16). In 1969 betekende dit voor de gemeenten met 1.000 inwoners een uitgave van 25.000 F, voor een gemeente met 10.000 inwoners betekende dit slechts alle verhoudingen in acht genomen een uitgave van 83.500 F (17). Daarbij wordt erop aangedrongen dat eerst een dossier van het voorafgaand onderzoek en van het algemeen aanlegprogramma wordt opgesteld. De kosten daarvan bedragen voor de twee hier vermelde typegemeenten respectievelijk 50.000 en 170.000 F. Het valt dan ook niet te verwonderen dat de uitgaven voor openbare werken, vooral in kleinere gemeenten, uitsluitend gaan naar het wegennet ; de gemeentekiezer is trouwens gevoeliger voor dit punt dan voor het al of niet bestaan van een plan van aanleg. De cijfers die voor de wegenwerken moeten vermeld worden leggen trouwens een zware hypotheek vooral op gemeenten met minder dan 10.000 inwoners. De aanleg, verharding of verbetering van een

(14) Voor deze werken kunnen toelagen verleend worden naar rato van 60 % doch steeds binnen beperkte begrotingskredieten. Kleine gemeenten komen slechts sporadisch voor betoelaging in aanmerking. In 1968 waren er 812 gemeentelijke bibliotheken. In negen gemeenten uit het vlaamse landsgedeelte werd toen de bouw aangevat van culturele centra. Bron : Vereniging van Belgische steden en gemeenten, *Verslag aan de algemene vergadering*, Brussel, 1969, blz. 279 e.v.

(15) Vereniging van Belgische steden en gemeenten, *Verslag aan de algemene vergadering*, Brussel, 1969, blz. 250. Er bestonden toen 2.570 bijzondere plannen van aanleg waarvan de meeste evenwel van zeer beperkte omvang zijn.

(16) Hiervoor worden geen toelagen toegekend.

(17) Belgische Federatie voor stedenbouw en huisvesting, ontwikkeling en ruimtelijke ordening, *Ereloontarief van de stedenbouwkundige adviseurs belast met het opmaken van de gemeentelijke plannen van aanleg*, 1969, Brussel, 2^e uitgave.

kleine buurtweg kost minimaal tussen 750.000 en 950.000 F per kilometer, grond en onteigeningskosten niet inbegrepen.

De aanlegkosten voor een buurtweg van groot verkeer met twee rijvlakken lopen in dezelfde omstandigheden op van 3.750.000 tot 4.500.000 F per kilometer (18).

Zeer veel kleine gemeenten beschikken niet over de mogelijkheid hun wegennet in behoorlijke staat in te richten. Het is hen evenmin mogelijk daarnaast nog werken voor riolering uit te voeren waarvan de kosten minimaal op 800 tot 1.000 F per meter moeten geraamd worden, doch zeer dikwijls in functie van de ligging van de gemeente oplopen tot 5.000 F per meter.

- Tenslotte dient ook nog even de rubriek onderwijs aangesneden te worden. Ook op dat gebied zijn de middelen van de kleinere gemeenten zeer beperkt. De daarmee verband houdende bouw- en onderhoudskosten kunnen hoog oplopen. Terloops zij aangestipt dat alleen de bouw van een bewaarklas reeds rond de 800.000 F, grond niet inbegrepen, kan bedragen.

Vele kleine gemeenten laten hun onderwijsinrichtingen dikwijls tegen het eigen gemeentelijk belang in, door het Rijk overnemen.

Algemeen gesteld blijkt uit de in tabel IV aangehaalde cijfergegevens over de financiële mogelijkheden van de gemeenten dat deze, rekening houdende met de te ontwikkelen activiteiten, slechts interessant worden indien het inwonerstal van 10.000 wordt bereikt of overschreden. In gemeenten met een lager inwonerstal bestaat er tevens een uitgesproken wanverhouding tussen het gemiddelde uitgavencijfer per inwoner en de mogelijk te verstrekken diensten.

b) *Gewone rekeningen.*

Tabel V geeft voor de gewone rekeningen het gemiddeld bedrag in F per inwoner weer van de inkomsten en uitgaven voor de dienstjaren 1965 en 1966 (19).

In de tabellen VI en VII worden uit het geheel van de beschikbare gegevens over de gewone rekeningen enkele rubrieken naast elkaar gezet, enerzijds om een beeld te geven van de belangrijkste financiële mogelijkheden van de diverse gemeentekategorieën en anderzijds om voor

(18) Voor deze werken kunnen toelagen worden toegekend naar rato van 35 % voor de kleine buurtwegen en van 65 % voor de buurtwegen van groot verkeer.

(19) Nationaal Instituut voor de Statistiek, *a.w.* 1965 en 1966, tabel blz. 19. De gewone rekeningen hebben geen betrekking op gemeentelijke investeringen. Zij betreffen hoofdzakelijk de werking van de gemeentediensten, de aandelen uit rijksfondsen, de belastingen, de terugbetalingen en de schuldenlast.

TABEL V
Gewone rekeningen 1965 en 1966
Inkomsten en uitgaven. Gemiddelde per inwoner. In F

Categorie van gemeenten volgens inwonerstal	Vastgestelde rechten			Vastgestelde uitgaven		
	1965	1966	Gemiddelde 1965 en 1966	1965	1966	Gemiddelde 1965 en 1966
Minder dan 700	4.070	4.320	4.195	3.372	3.652	3.512
700 - 999	3.062	3.373	3.218	2.630	2.930	2.780
1.000 - 2.499	2.502	2.707	2.605	2.176	2.351	2.264
2.500 - 4.999	2.220	2.502	2.361	1.956	2.166	2.061
5.000 - 9.999	2.506	2.864	2.685	2.321	2.590	2.456
10.000 - 19.999	3.084	3.525	3.305	3.009	3.332	3.171
20.000 - 29.999	4.673	5.031	4.852	4.780	5.387	5.084
30.000 - 39.999	4.482	5.245	4.864	4.500	5.093	4.797
40.000 - 49.999	4.235	4.992	4.614	4.179	4.837	4.508
50.000 en meer	5.793	6.517	6.155	5.792	6.285	6.039
4 grote steden	17.175	22.575	19.875	21.121	26.285	23.703
Te samen	4.418	5.226	4.822	4.574	5.301	4.938

TABEL VI
Gewone rekeningen 1965 en 1966
Vastgestelde rechten. Gemiddelde per inwoner. In F

Kategorie van gemeenten volgens inwonerstal	Aandeel gemeentefonds	Belastingen andere aandelen en Rijksbijdragen (1)	Andere inkomsten
Minder dan 700	839	793	2.563
700 - 999	596	762	1.860
1.000 - 2.499	481	740	1.384
2.500 - 4.999	423	763	1.175
5.000 - 9.999	467	925	1.293
10.000 - 19.999	602	1.077	1.626
20.000 - 29.999	820	1.458	2.574
30.000 - 39.999	899	1.566	2.399
40.000 - 49.999	823	1.762	2.029
50.000 en meer	1.070	1.881	3.204
4 grote steden	4.718	2.591	12.566

(1) In deze rubriek vormen de belastingen onbetwistbaar de belangrijkste post. Daarnaast zijn daarin ook opgenomen : het aandeel in het speciaal fonds, bedoeld bij artikel 358 van het wetboek op de inkomstenbelastingen en de rijkstegemoetkomingen voor het bijhouden van de rantsoeneringskaarten en voor het doen van verschillende tellingen.

enkele gebieden van de gemeentelijke activiteit een idee te geven van de mogelijke financiële inspanningen, dit eveneens per categorie van gemeenten.

Wat de inkomsten betreft wordt stilgestaan bij het aandeel van de gemeenten in de verdeling van het gemeentefonds (20) en bij de belastingheffing. Voor de studie van de gemeentelijke activiteit, in het perspectief van het ontwikkelingsbeleid, wordt belang gehecht aan de hierna volgende rubrieken: gemeentebedrijven en gelijkgestelde diensten, maatschappelijke voorzorg, openbare gezondheid, wegen en openbare werken, onderwijs en schone kunsten.

TABEL VII
Gewone rekeningen 1965 en 1966
Uitgaven. Gemiddelde per inwoner. In F

Kategorie van gemeenten volgens inwonertal	Gemeentebedrijven en gelijkgestelde diensten	Maatschappelijke voorzorg	Openbare gezondheid	Wegen en openbare werken	Onderwijs	Schone kunsten	Andere uitgaven
Minder dan 700	18	10	38	432	706	23	2.285
700 - 999	26	9	38	282	605	22	1.798
1.000 - 2.499	27	8	45	295	437	28	1.424
2.500 - 4.999	41	12	51	259	410	32	1.233
5.000 - 9.999	66	15	81	279	424	42	1.549
10.000 - 19.999	48	23	102	317	588	51	2.042
20.000 - 29.999	105	29	172	351	829	89	3.509
30.000 - 39.999	101	29	175	386	672	89	3.345
40.000 - 49.999	90	25	172	369	547	70	3.235
50.000 en meer	135	64	270	355	1.269	81	3.865
4 grote steden	3.346	112	533	766	2.910	477	15.559

In de beide gevallen worden de gemiddelden voor de twee in aanmerking komende dienstjaren opgenomen.

Vanaf de categorieën van gemeenten van 2.500 tot 20.000 inwoners vormen het aandeel in het gemeentefonds en de fiskale opbrengst een even belangrijke inkomstenbron als het totaal van de samengevoegde andere inkomsten, die hoofdzakelijk voortkomen van de saldi der vorige dienstjaren, het patrimonium, de toelagen, de terugbetalingen, de dienstensektor en de overdrachten. Dezelfde toestand kan vastgesteld worden in de categorieën van gemeenten van 30.000 tot 50.000 inwoners. Vanaf

(20) Wet van 16 maart 1964 betreffende het gemeentefonds.

50.000 inwoners en meer en in de vier grote steden ontstaat er weer een wanverhouding. Hieruit kan men besluiten dat gemeenten beneden de 2.500 inwoners, met 20.000 tot 30.000 inwoners, met meer dan 50.000 inwoners als ook de vier grote steden veel meer financiële moeilijkheden kennen dan de andere. Waar de vier grote steden en de gemeenten van boven de 50.000 inwoners verder nog belangrijke inkomsten putten uit de werking van de gemeentebedrijven of van de daarmee gelijkgestelde diensten is dit niet meer zo voor de andere vermelde categorieën, die er aldus financieel het zwakst voorstaan (21).

Uit tabel VI blijkt eveneens dat aan alle gemeenten beneden de 2.500 inwoners en aan de vier grote steden door het rijk een aandeel in het gemeentefonds wordt toegekend dat boven de gewone verhoudingen in de andere gemeenten ligt. Voor de gemeenten met minder dan 2.500 inwoners houdt dit in grote mate verband met het feit dat de administratieve kosten er hoger zijn dan in andere. De belastingheffing ligt eveneens boven de gewone verhoudingen in de gemeenten beneden de 1.000 inwoners.

Vooraleer in verband met de bestuurskracht een meer volledige komentaar te verstrekken worden in tabel VII enkele gegevens medegedeeld over de gemiddelde uitgaven.

- In de kolom betreffende de « gemeentebedrijven en gelijkgestelde diensten » worden de personeels-, werkings-, onderhouds- en uitbatingskosten opgenomen voor de water- gas- en elektriciteitsdistributie, het slachthuis en de zwembaden. In de kleine gemeenten hebben deze in algemene regel slechts betrekking op de water- en elektriciteitsdistributie.
- De rubriek « maatschappelijke voorzorg » bevat de premies voor het gemeentelijk gezinsbeleid, de woningbouw en het voorhuwelijks-sparen, alsook de toelagen, die verleend worden aan allerhande instellingen hoofdzakelijk met een sociaal of menslievend doel.
- Onder « openbare gezondheid » zijn de kosten opgenomen voor de begrafenisdienst, de openbare reinigingsdienst en andere activiteiten, die verband houden met de verplichte intentingen, het toezicht op de verkoop van eetwaren, enz.
- De rubriek « wegen en openbare werken » omvat de personeels- en onderhoudsuitgaven voor de wegen, waterlopen, de verkeerssignalisatie en de openbare verlichting.

(21) Deze vaststelling zou nader dienen onderzocht te worden om na te gaan of de financiële bestuurskracht wel evenredig stijgt met het bevolkingscijfer. In deze bijdrage kon daarop niet verder worden ingegaan.

- De uitgaven voor « onderwijs » hebben hoofdzakelijk betrekking op de huur van de lokalen, het schoolvervoer, het medisch schooltoezicht, de klasbenodigdheden, de wedden die ten laste vallen van de gemeenten, de subsidies die verleend worden aan sommige scholen en de sociale voordelen die verband houden met de schoolmaaltijden, de kinderbewaarplaatsen en de school- en vakantiekolonies.
- De rubriek « schone kunsten » omvat uitgaven voor de werking en de uitrusting van de gemeentelijke bibliotheek, de toelagen aan aangenomen of erkende openbare bibliotheken, de toelagen aan culturele en sportverenigingen en de uitgaven voor volks- en lichamelijke opleiding alsook voor speelpleinen, die niet afhangen van scholen.
- Onder de kolom « andere uitgaven » werden tenslotte alle uitgaven samengebracht, die betrekking hebben op de werking van de gemeentendiensten en op de gemeenteschuld doch, die in principe althans geen of zeer weinig mogelijkheid tot de uitbouw van een eigen beleid bieden. Deze uitgaven hebben enerzijds betrekking op het voortbestaan en de werking van de eigen administratie en anderzijds op de uitvoering van de klassieke opdrachten, waarmede de gemeente belast is. In concreto worden daardoor bedoeld : de wedden, pensioenen en sociale lasten ; het onderhoud, de verzekering, de verlichting, de verwarming en de schoonmaak van de gemeentelijke gebouwen ; de werking van de politie en van de brandweerdienst ; de verplichte tussenkomsten in de tekorten van de commissies van openbare onderstand en van de kerkfabrieken en het grootste gedeelte van de gemeentelijke leningsschuld.

In alle gemeenten gaan 63 tot 70 % van de gewone uitgaven per inwoner naar de onder kolom 8 vermelde uitgaven. Daarbij mag men niet uit het oog verliezen dat onder de overige 30 tot 37 % van de uitgaven er ook nog verschillende van verplichte of traditionele aard zijn. Bij gebrek aan de functioneel-ekonomische criteria voor de ontleding van de rekeningen van 1965 en 1966 is het evenwel niet mogelijk daarop verder in te gaan. Deze vaststelling werpt een schaduw op het ontwikkelingsbeleid vooral van de kleine gemeenten, waar het percentage van de in de kolommen 2 tot en met 7 vermelde uitgaven, vermenigvuldigd met het bevolkingscijfer een beperkt bedrag oplevert. Aan de hand van tabel VIII wordt dit geïllustreerd voor enkele categorieën van gemeenten.

Het spreekt vanzelf dat de behoeften, waaraan moet voldaan worden in een grotere gemeente, een ernstigere financiële inspanning vergen dan in de kleine gemeenten. Uit de tabellen VI, VII en VIII blijkt evenwel dat de financiële mogelijkheden van grotere gemeenten meer dan proportioneel

TABEL VIII
 Gewone rekeningen 1965 en 1966
 Gemiddelde van de uitgaven per gemeente. In F

Gemeenten met	Gemeente- bedrijven en gelijkgestelde diensten	Maatschap- pelijke voorzorg	Openbare gezondheid	Wegen en openbare werken	Onderwijs	Schone kunsten	Andere uitgaven
700 inwoners	18.200	6.300	26.600	197.400	423.500	15.400	1.258.600
1.000 inwoners	27.000	9.000	45.000	295.000	437.000	28.000	1.424.000
2.500 inwoners	102.500	30.000	127.500	647.500	1.025.000	80.000	3.082.500
5.000 inwoners	330.000	75.000	405.000	1.395.000	2.120.000	210.000	7.745.000
10.000 inwoners	480.000	230.000	1.020.000	3.170.000	5.880.000	510.000	20.420.000
20.000 inwoners	2.100.000	580.000	3.440.000	7.020.000	16.580.000	1.780.000	70.180.000
30.000 inwoners	3.030.000	870.000	5.250.000	11.580.000	20.160.000	2.670.000	100.350.000
40.000 inwoners	3.600.000	1.000.000	6.880.000	14.760.000	21.880.000	2.800.000	129.400.000
50.000 inwoners	6.750.000	3.200.000	13.500.000	17.750.000	63.450.000	4.050.000	193.250.000

toenemen tegenover deze van de kleinere. Ook valt op dat de gemiddelde uitgaven per inwoner proportioneel gezien, ongewoon hoog liggen in gemeenten met minder dan 10.000 inwoners. Dit valt noodzakelijkerwijze in het nadeel van de kleinere gemeenten uit, die in feite veel minder diensten bewijzen aan hun inwoners. Zo vormt een wekelijkse dienst voor het ophalen van huisvuil in de rubriek « openbare gezondheid » een zeer belangrijke uitgave in een gemeente met 1.000 inwoners, indien men weet dat de kosten daarvan op 200 F per huis dienen geraamd te worden. In een gemeente met 10.000 inwoners vertegenwoordigen zij een veel kleiner aandeel. De gemeentelijke tussenkomst voor gezins- en huisvestingsbeleid, voor het toekennen van premies en kortingen op de kosten van nutsvoorzieningen, voor de strijd tegen krotwoningen is eveneens zeer beperkt in gemeenten met minder dan 10.000 inwoners. Ook voor het onderwijs- en cultureel beleid lijken slechts voldoende middelen aanwezig te zijn in gemeenten met meer dan 10.000 inwoners. Wil men evenwel denken aan de uitbouw van een culturele gemeentelijke dienst dan is dit normaal slechts mogelijk in een gemeente met meer dan 20.000 inwoners (22).

In de gemeenten met minder inwoners zal de « rubriek schone kunsten » praktisch uitsluitend bestemd zijn voor het toekennen van toelagen aan allerhande plaatselijke verenigingen.

Daaraan dient nog een zeer belangrijke bemerking te worden toegevoegd. In het kader van het ontwikkelingsbeleid kunnen door de gemeenten tal van activiteiten ontwikkeld worden die geen bovenmatige financiële inspanning vereisen. In de eerste plaats worden hier de recente vormen van inspraakmogelijkheid bedoeld, die bestaan in het oprichten van consultatieve raden zoals jeugdraden, gezinsraden en kultuurraden. In de tweede plaats kan hier ook gedacht worden aan het grondbeleid en het sociaal huisvestingsbeleid, waarvan de kosten totaal kunnen verhaald worden op de kandidaat kopers. In feite moet ook vastgesteld worden dat deze initiatieven in algemene regel niet genomen worden in gemeenten met minder dan tienduizend inwoners (23).

Deze vaststelling, evenals de besluiten die uit de financiële gegevens kunnen afgeleid worden, laten ons toe te stellen dat in normale omstandig-

(22) Een veertigtal gemeenten beschikten in 1969 over een culturele dienst. (Bulletin Vragen en Antwoorden, Senaat, 1969-1970, n^{rs} 4 en 15, blz. 143 en 683.)

(23) Einde 1968 bestonden er jeugdraden in 148 gemeenten, waarvan praktisch meer dan 90 % meer dan 10.000 inwoners tellen. (Bulletin van Vragen en Antwoorden, Senaat, 1968-1969, n^r 12, blz. 513.) Er zijn thans 208 raadgevende gezinsraden (Bulletin van Vragen en Antwoorden, Senaat, 1969-1970, n^r 14, blz. 608) en 110 kultuurraden. Dertien gemeenten behoren een bedrijf voor grondbeleid, dat onder de toepassing valt van artikel 147bis van de gemeentewet (Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten, *Verslag aan de algemene vergadering 1969*, blz. 236 en 237).

heden slechts gemeenten vanaf tienduizend inwoners en meer de rechtmatige verlangens van de burgers kunnen inlossen.

Hieraan moeten echter enkele belangrijke nuances toegevoegd worden. Vooreerst kan niet voldoende benadrukt dat de gegevens, die thans beschikbaar zijn, als onvoldoende moeten beschouwd worden om een definitief oordeel te vellen over de bestuurskracht van de gemeenten. Dit werd trouwens reeds herhaalde malen aangestipt. In de tweede plaats wordt hier doorgaans gewerkt met gemiddelden. Het spreekt vanzelf dat tal van uitzonderingen mogelijk zijn ; het volstaat in dat geval te denken aan een kleine gemeente, die evenwel een zeer industrieel karakter heeft zodat de belastingopbrengst hoger ligt dan het gemiddelde ; deze gemeente zal meer diensten kunnen verstrekken aan de inwoners dan een andere gemeente met hetzelfde inwonerstal. In de derde plaats mag men geenszins de faktor van de personen uitschakelen. Kleine gemeenten, bestuurd door bekwame en toegewijde personen kunnen soms met succes een aantal beleidsprojecten verwezenlijken, die in andere en grotere gemeenten niet aan bod komen. Tenslotte moet het ook voor iedereen duidelijk zijn dat bestuurskracht niet gelijk staat met gezond financieel beheer. Een gemeente kan zeer goed haar rekeningen met een batig saldo afsluiten en toch niet bestuurskrachtig zijn ; het batig saldo is dan wellicht alleen te wijten aan het feit dat de betrokken gemeente tot nog toe geen enkel beleidsproject op touw zette.

Het hier naar voorgebrachte bevolkingscijfer kan in deze omstandigheden dan ook niet meer zijn dan een richtgetal. De eigen kenmerken van elke gemeente dienen onderzocht te worden om na te gaan in welke mate dit richtgetal op haar bestuurskracht kan toegepast worden. In individuele en konkrete gevallen zullen zich vaak afwijkingen opdringen.

3. Bestuurskracht en democratie.

In de vorige paragraaf ging onze bekommernis vooral uit naar het vinden van een inwonerstal, dat de gemeenten de nodige financiële armslag en ook de vereiste bestuurskracht kan waarborgen om een ontwikkelingsbeleid, dat afgestemd is op de eisen van onze hedendaagse samenleving te voeren. In deze paragraaf wordt gepoogd een ander aspekt van het gemeentebeleid te belichten teneinde een meer volledig inzicht te verkrijgen in de problemen die verband houden met de bestuurskracht. Als politieke samenlevingseenheid heeft de gemeente tot taak een beleid te voeren dat, zoals reeds werd aangestipt, op maximale wijze dient bij te dragen tot de globale ontplooiing van haar inwoners. Dit veronderstelt dat de verantwoordelijken voor dit beleid ook terdege op de hoogte zijn van de plaatse-

lijke noden en behoeften en dat aan de inwoners de mogelijkheid wordt geboden om regelmatig hun behoeften en verlangens kenbaar te maken. Onze gemeentelijke instelling mag formeel niet beschouwd worden als vreemd aan de inwoners. Om de zes jaar wordt hen immers de mogelijkheid geboden zich uit te spreken over de samenstelling van de gemeentelijke beleidsorganen. Uit de in deze kontekst gedane studies is trouwens gebleken dat vooral in matig verstedelijkte en plattelandsgemeenten deze verkiezingen gekenmerkt zijn door een naar voren treden van plaatselijke aspiraties en karakteristieken (24). Deze vorm van participatie mag evenwel in de huidige omstandigheden niet als voldoende beschouwd worden.

Een modern gemeentebeleid veronderstelt zoveel mogelijk rechtstreekse inspraak van de bestuurden (25). Deze voorwaarde kan slechts vervuld worden wanneer de inwoners vooraf geraadpleegd worden over de te nemen beslissingen, wanneer hen de mogelijkheid wordt geboden om hun standpunt te doen kennen en wanneer hen achteraf ook medegedeeld wordt welke de uiteindelijke beslissingen zijn van het gemeentebestuur. Meerderde gemeenten hebben op dit vlak reeds konkrete initiatieven genomen door de oprichting van bijzondere officieuze commissies, de oprichting van bijzondere raden en van kontaktcomités, het organiseren van informatievergaderingen, het publiceren van een gemeentelijk inlichtingsblad en het houden van enquêtes. Op grond van de gegevens bekomen na een enquête of na een kontaktvergadering kan bijvoorbeeld met kennis van zaken beslist worden over het plan van aanleg, de uitbouw van het wegennet, het inrichten van een zwembad, de omlegging van het wegverkeer bij grote wegenwerken, de toepassingsmodaliteiten van de wekelijkse rustdag, de te volgen politiek inzake allerhande belastingen enz. Aldus kan bij de burger het gevoel aangekweekt worden dat hij bepaalde beslissingen die hem rechtstreeks aanbelangen, kan beïnvloeden.

Een gemeente kan slechts als bestuurskrachtig beschouwd worden indien ook dit aspekt van het democratisch beleid voldoende ontwikkeld kan worden. In dat verband kan men zich evenwel de vraag stellen — in tegenstelling tot de vorige paragraaf waarin vooral gehandeld werd over de te kleine gemeenten — of bepaalde gemeenten niet te groot zijn om als zodanig een reëel kontakt tussen bestuurders en bestuurden tot stand te brengen. Indien men het heeft over de gemeentegrootte dient zowel het aspekt oppervlakte als het aspekt inwoners nader onderzocht te worden. Tabel IX geeft in dat verband een overzicht van het gemiddeld

(24) Dit blijkt uit de studie die DEWACHTER W. en LISMONT E. ondernamen over de politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen.

(25) DEPRE R. en VAN HASSEL H., *Management in het lokale bestuur*, Brussel, 1969, blz. 53 e.v.

aantal inwoners en de gemiddelde oppervlakte in vierkante kilometer van de lokale bestuurseenheid in een aantal landen (26).

A. OPPERVLAKTE.

De oppervlakte zou een hinderpaal kunnen vormen voor de bestuurskracht van de gemeente indien deze door haar uitgestrektheid een onoverzichtelijk en dus onbestuurbaar geheel zou vormen of indien de afstanden zo groot zouden zijn dat de eigen inwoners een reële hinder ondervinden om het bestuurlijk centrum dat tevens het sociaal, economisch en cultureel centrum is, te bereiken.

TABEL IX

**Gemiddeld aantal inwoners en gemiddelde oppervlakte in km²
van de lokale bestuurseenheid in een aantal Europese landen**

L A N D	Tijdstip	Gemiddeld inwonerstal	Gemiddelde oppervlakte in km ²
Nederland	1967	13.300	35,5
België	1964	3.625	11,8
Luxemburg	1964	2.603	20,5
Frankrijk	1962	1.276	14,5
Italië	1961	6.342	37,5
West-Duitsland	1963	2.381	10,1
Zwitserland	1960	1.894	13,3
Oostenrijk	1964	1.804	21
Zweden	1964	7.438	436
Noorwegen	1965	5.317	695
Denemarken	1961	3.400	30,9
Engeland en Wales	1961	27.500	115
Griekenland	1962	1.418	21,7

Het eerste bezwaar lijkt ons van minder belang te zijn. De moderne beheersmethoden laten het toe een beleid uit te denken en uit te voeren voor uitgestrekte eenheden. Wel dient er door het gemeentebestuur naar gestreefd te worden een blijvend contact met de afgelegen wijken te behouden om het globale beleid ook daarop af te stemmen. Het nadeel van de uitgestrektheid kan aldus meestal ondervangen worden. Het tweede bezwaar is wel belangrijker daar een min of meer belangrijk deel van de inwoners omwille van de grote afstanden en het gebrek aan goede verbindingen aangewezen zal zijn op andere gemeenten en aldus de eigen gemeente slechts gaat beschouwen als een entiteit, waarnaar zij zich ver-

(26) BAKKER H., *Territoriale herindeling, samenwerking en bijzondere bestuursvormen in de sfeer van het lager openbaar bestuur. Een onderzoek naar situaties en ontwikkelingen in de lidstaten van de Raad van Europa*, 's Gravenhage, 1968, blz. 24.

plicht moeten wenden voor het vervullen van een aantal administratieve formaliteiten. In dat geval kan de oppervlakte een reden zijn tot gemeentelijke herindeling of tot aanpassing van de gemeentegrenzen. Over het algemeen kan evenwel gesteld worden dat de uitgestrektheid van de gemeenten in ons land thans niet met bijzondere problemen gepaard gaat indien de verbindingswegen en -mogelijkheden rationeel zijn gepland.

Er zij verder nog aan herinnerd dat artikel 93ter van de gemeentewet het de regering toelaat het grondgebied van de gemeenten, wanneer uitzonderlijke omstandigheden zoals de grote uitgestrektheid dit wettigen, in te delen in distrikten voor het houden van de akten van de burgerlijke stand (27). De bediening van ambtenaar van de burgerlijke stand kan in deze distrikten opgedragen worden aan een schepen. Om bij het vormen

TABEL X

**Oppervlakte van het grondgebied in gemeenten met meer dan 5.000 inwoners
Grootste en kleinste gemeente per gemeentekategorie
Toestand op 31 december 1965**

	Meest uitgestrekte gemeente	Uitgestrektheid van het grondgebied in ha.	Minst uitgestrekte gemeente	Uitgestrektheid van het grondgebied in ha	Gemiddelde uitgestrektheid van het grondgebied van deze gemeentekategorie in ha
100.00 inwoners en meer	Antwerpen	13.982	Schaarbeek	814	4.824
50.000 - 99.999 inwoners	Genk	8.785	St.-Gillis	252	1.890
25.000 - 49.999 inwoners	Mol	11.418	Verviers	490	2.488
20.000 - 24.999 inwoners	Lommel	10.233	St.-Joost-ten-Node	113	1.723
15.000 - 19.999 inwoners	Nijvel	3.439	Koekelberg	117	1.610
10.000 - 14.999 inwoners	Eupen	9.042	Ledeberg	108	1.984
5.000 - 9.999 inwoners	Arendonk	5.637	Tilleur	138	1.638

van grotere bestuurlijke eenheden de burgers de facilititeit te bieden om voor het vervullen van administratieve formaliteiten in hun onmiddellijke omgeving terecht te kunnen blijven komen, kan eraan gedacht worden dit systeem waar nodig op bredere basis toe te passen. Tabel X somt voor de gemeentekategorieën met meer dan 5.000 inwoners ter inlichting de gemeenten op met de grootste en met de kleinste uitgestrektheid (28). Tevens wordt de gemiddelde uitgestrektheid berekend per gemeentekategorie. De laatste beschikbare gegevens geven de toestand weer op 31 december 1965.

(27) Dit artikel werd toegepast voor de oprichting van een distrikt Zeebrugge in de stad Brugge.

(28) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Statistisch jaarboek, Brussel, 1966, blz. 34 e.v.

B. INWONERSTAL.

Met meer aandacht dient evenwel onderzocht te worden of het inwoners-tal, wanneer dit te hoog ligt, geen hinderpaal vormt voor het fungeren van de lokale democratie. Vooral in grotere gemeenten is de belangstelling van de burger voor wat omgaat in zijn gemeente zeer gering. Uit het onderzoek dat terzake werd gedaan blijkt trouwens dat de verkiezingsgestalte een overwegend nationaal karakter krijgt in verstedelijkte gemeenten zodat uit het voorbeeld van deze formele participatie reeds kan afgeleid worden dat eenmaal een bepaalde bevolkingsdrempel overschreden wordt de lokale democratie haar zingeving schijnt te missen (29). Bij gebrek aan daaromtrent specifiek doorgevoerde studies is het moeilijk lang uit te wijden over de hier bedoelde bevolkingsdrempel. Enkele in het buitenland verrichte onderzoeken mogen evenwel als richtinggevend beschouwd worden, ofschoon daar ook terzelfdertijd uit blijkt dat het gestelde probleem slechts in zijn konkrete nationale kontekst kan opgelost worden.

In het door H. A. Brasz en L. de Jong in 1968 gepubliceerde onderzoek naar de betekenis van de gemeente voor haar inwoners wordt beklem-toond dat de burger gunstiger gestemd staat ten opzichte van zijn gemeen-te (burgerzin), meer daarover weet en zich daarvoor ook meer wenst in te zetten (burgerschap) in de gemeenten tot 30.000 inwoners dan in gemeenten die dat bevolkingscijfer overtreffen (30). De beste verhouding tussen burger en gemeente lijkt daarbij te bestaan in gemeenten met 5.000 en met 30.000 inwoners. Het onderzoek scheidt het vermoeden dat in gemeenten tussen 30.000 en 50.000 inwoners reeds een bestuursstijl in-gang vindt, waarbij voorzeker een meer volledige outillage en ook een hogere bestuurskracht past dan in de gemeenten met een lager bevolkings-tal doch dat deze reeds minder geschikt is om de aandacht van de inwo-ners gevangen te houden. De auteurs houden om die reden staande dat het de voorkeur verdient om te streven naar de handhaving van een patroon van gemeenten, met minder dan 30.000 inwoners, die evenwel dienen opgenomen te worden in een gewest. Deze gewesten kunnen dan verant-woordelijkheid dragen voor de stedenbouwkundige ontwikkeling binnen hun ruim gestelde grenzen en effectief leiding geven aan het beleid van de gemeenten ; zij dienen minimaal tussen de 50.000 en 100.000 inwoners en soms zelfs enkele miljoenen inwoners te tellen (31).

(29) DEWACHTER W., *Gemeenteraadsverkiezingen en verstedelijking*, opgenomen in deze bundel. Over randgemeenten van grote agglomeraties, zie DEPPE R. en VAN HASSEL H., *Management in het lokale bestuur*, Brussel, 1969, blz. 54 e.v.

(30) BRASZ H.A. en de JONG L., *Burger en Gemeente*, Alphen aan de Rijn, 1968, blz. 23.

(31) BRASZ H.A. en de JONGH L., *a.w.*, blz. 35-35.

Een op andere basis doorgevoerd onderzoek betreffende de stedelijke structuren in twee Franse departementen laat uitschijnen dat de burgers de meest tevreden houding aannemen tegenover hun gemeenten wanneer deze minder dan 20.000 inwoners tellen. In gemeenten met meer dan 65.000 inwoners werd eveneens het bestaan van een goed klimaat vastgesteld. Het dieptepunt zou zich bevinden in gemeenten met 40.000 inwoners (32).

De beperktheid van de gedane onderzoeken laat niet toe definitieve besluiten te trekken. Wel houden zij een waarschuwing in voor de uitwerking van voorstellen tot gemeentelijke herindeling en tot schaalvergroting, die aan de relatie bestuur-bestuurden een onherstelbare schade zouden kunnen berokkenen indien geen voldoende rekening wordt gehouden met dit zo belangrijk aspekt van de werking van de democratische bestuursinstellingen (33).

Daarbij zij evenwel opgemerkt dat deze beschouwingen steeds ontwikkeld worden in de huidige kontekst. Het lijkt ons niet *a priori* vaststaande dat het overschrijden van een bepaalde bevolkingsdrempel noodzakelijkerwijze het contact tussen burger en gemeente verbreekt. Wel moeten de gedane studies er de verantwoordelijken van grote gemeenten toe aanzetten te zoeken naar nieuwe bestuursvormen, gesteund eventueel op binnengemeentelijke decentralisatie of deconcentratie en naar nieuwe bestuurs technieken om het eventueel verbroken contact terug tot stand te brengen. In dat verband werden in Nederland trouwens reeds voorstellen gedaan om steden als Amsterdam en Rotterdam te deconteren in eenheden van een grootte van 100.000 inwoners (34). Ook de in Engeland opgerichte Royal Commission on Local Government, die in juni 1969 een rapport uitbracht over de bestuurlijke hervorming is voorstander van deze interne decentralisatie. Terloops zij aangestipt dat volgens deze commissie de lokale bestuurs eenheid minimum 250.000 inwoners dient te tellen. De bevolkingsdrempel, waar het contact met de bestuurden verloren wordt, wordt door deze commissie op 1.000.000 inwoners gesteld. Hier wordt evenwel een meer formeel contact bedoeld dan in de twee hierboven aangehaalde studies zodat de aangehaalde bevolkingscijfers in deze kontekst minder relevant zijn; vooral de belangstelling bij de verkiezingen wordt beklemtoond. Fundamenteel lijkt ons echter dat de in het kader van de

(32) Comité d'expansion économique du Nord et du Pas de Calais, *Niveau optima des villes. Essai de définition d'après l'analyse des structures urbaines du Nord et du Pas-de-Calais*, Lille, 1959, blz. 99-100.

(33) *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland*, 's Gravenhage, 1967, blz. 185 e.v. LEEMANS A.F., *Changing Patterns of Local Government*, Den Haag, 1970, voorn. blz. 44 e.v.

(34) WESTERHOUT Th., aangehaald door BRASZ en de JONG, *a.w.*, blz. 7.

voorstellen op te richten 61 nieuwe plaatselijke bestuurseenheden of « new units », onderverdeeld zullen worden in « local councils », die in de plaats zouden komen van de bestaande « county borough », « borough », « urban district » en « parish councils » (35). Op deze wijze wordt met een zekere analogie de probleemstelling aangesneden die eveneens bestaat in ons land in verband met de samenwerking tussen federaties van gemeenten enerzijds en de gemeenten anderzijds. In de slotbeschouwingen wordt op dit aspect nog even ingegaan.

Slotbeschouwingen.

De ingewikkeldheid van het probleem van de hervorming van de gemeentelijke bestuursstructuur laat niet toe te steunen op los van elkaar staande criteria. Criteria, die verband houden met de financiële en sociaal-ekonomische bestuurskracht zetten er vaak toe aan grote bevolkingsgetallen voorop te zetten (36). Criteria, die anderzijds verband houden met de werking van de democratie wijzen op de noodzaak om waar mogelijk bepaalde bevolkingsdrempels niet te overschrijden of althans om te zoeken naar aangepaste decentralisatie. Alle in aanmerking komende criteria moeten globaal in overweging worden genomen wil men op maximale wijze bijdragen tot het welslagen van de gemeentelijke hervorming.

Wat meer bepaald ons land betreft kan gesteld worden dat het voortbestaan van kleine gemeenten die geen enkele expansiemogelijkheid kennen nog moeilijk kan gerechtvaardigd worden. Met het oog op de hervorming van deze gemeenten tot bestuurskrachtige en goed funktionerende besturen lijkt het ons echter weinig efficiënt te zijn gemeenten samen te voegen, die niet tesamen als nieuwe entiteit minstens 10.000 inwoners zouden groeperen. In deze kontekst kan ook gesteld worden dat de gemeenteraadsverkiezingen, die in oktober van dit jaar worden gehouden, hun betekenis in de meeste gemeenten missen wanneer men weet dat praktisch in meer dan twee derde onder hen thans de mogelijkheid ontbreekt om een beleid te voeren dat afgestemd is op de eisen van onze hedendaagse samenleving. Verandering in de samenstelling van de verantwoordelijken voor dit beleid kan weinig opleveren daar de materiële middelen alleszins zullen ontbreken om een modern beleid op bestuurskrach-

(35) Royal Commission on Local Government in England, *Report presented to parliament by Command of Her Majesty*, Volume I, London, 1969.

(36) MISRA B., « The optimum size for an Indian city », in *Urban and rural planning thought*, n°s 3-4, blz. 43 e.v. Comité d'Expansion Economique du Nord et du Pas-de-Calais, a.w. Voor de uitbouw van een stad zouden minimaal 200.000 inwoners vereist zijn.

tige wijze te realiseren. De verkiezingen kunnen aldaar geenszins de rol vervullen van het bestraffen van een onefficient beleid.

Daar het anderzijds om redenen van het behoud van het rechtstreeks contact tussen bestuurders en bestuurden weinig aanbeveling verdient eenheden te vormen die meer dan 30.000 tot 40.000 inwoners zouden groeperen lijkt het aangewezen de taken, die eventueel op een ruimere schaal dienen behartigd te worden naar het interkommunaal niveau of het niveau van de federaties van gemeenten over te hevelen (37). In dit verband kan vooral gedacht worden aan volgende beleidsobjecten: ruimtelijke ordening, planning en aanleg van wegen van groot verkeer, dringende geneeskundige hulpverlening, brandbeveiliging, economische expansie en kulturele infrastructuur. Anderzijds dienen ook een aantal taken van het centraal bestuur die eerder aan het lokaal bestuursniveau werden onttrokken daar dit in het algemeen daarvoor niet de vereiste bestuurskracht kon opbrengen, aan de federaties toevertrouwd te worden. Daar de taken van deze federaties eerder van technische aard zullen zijn kan hun inwonerstal vrij hoog liggen. Wel dient erover gewaakt dat althans een deel van de verantwoordelijken van deze federaties rechtstreeks door de bevolking wordt gekozen om ook op dit vlak het contact met de basis niet te verliezen. Tevens dienen de gemeenten als bestuur tussen de federaties en de bestuurden ervoor te zorgen nieuwe inspraakvormen uit te denken om een meer dan formele participatie in het beleid van de federaties tot stand te brengen. Dit lijkt ook één van de bekommernissen geweest te zijn van de eerder genoemde Engelse Royal Commission on Local Government bij de uitwerking van het voorstel tot oprichting van 61 « new units » en van « local councils ». Persoonlijk zijn wij geneigd te stellen dat de federaties rekening houdend met de hun toe te vertrouwen taken, in landelijke streken minimaal 50.000 inwoners dienen te tellen. In meer verstedelijke streken lijkt dit minimum de 100.000 inwoners te moeten overtreffen (38).

Tot besluit kan niet voldoende beklemtoond worden dat slechts een gedurfde politiek de hervorming van de lokale bestuursinstelling kan doen lukken en aan deze instelling haar fundamentele zingeving kan teruggeven.

(37) Op het aspect van de interkommunale samenwerking wordt hier niet verder ingegaan. Zie hierover MAES R., « Bestuurlijk-juridische aspecten van de gewestvorming in België » in *De Gemeente*, 1970, blz. 105 en 106. Aldaar wordt gewezen op enkele nadelen van de interkommunale samenwerking; voor heel wat gebieden is de bestuursvorm van de federatie te verkiezen boven die van de interkommunale vereniging.

(38) Het is echter zeer moeilijk in ons land thans algemeen geldende cijfers voorop te stellen. Zie evenwel in dit verband de interessante studie van TOINT J. in *Fédérations de communes et grandes agglomérations urbaines*, uitgegeven door de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten, Brussel, 1968, blz. 60-75.

De invloed van de gemeenteraadsverkiezingen op de nationale politieke machtskonstellatie

door Bert DE BAKKER

Assistent Economische Hogeschool, Limburg

en Dr. Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN,

Aangesteld navorser NFWO.

★

In strikt publiekrechtelijk perspectief hebben de gemeenteraadsverkiezingen enkel een lokale draagwijdte, nl. de keuze van een gemeenteraad. Dat de politieke realiteit gedeeltelijk anders is, hoeft geen betoog. Na verloop van nagenoeg iedere gemeenteraadsverkiezing weiden de kranten — terecht, maar meestal ten onrechte — uitgebreide commentaren aan de mogelijke deducties van de stembusuitslag voor de nationale politiek.

Maar ook het omgekeerde verschijnsel doet zich voor: de keuzegedraging van de kiezer voor de gemeenteraden kan in meerdere of mindere mate mee gekonditioneerd worden door overwegingen die het strikt gemeentelijke kader verre overschrijden. De perscommentaren na de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1964 wijzen bijvoorbeeld in deze richting. De nederlaag van de toenmalige regeringspartijen, CVP en BSP, werd voor een groot deel op de rug van de regeringspolitiek geschoven.

Gemeenteraadsverkiezingen en nationale politiek zijn derhalve twee aktiepolen in een proces van wederzijdse beïnvloeding, een globaal proces in dubbele richting: opwaarts — van de gemeenteraadsverkiezingen naar de nationale politiek — en neerwaarts, van de nationale politiek naar de gemeenteraadsverkiezingen.

Het is niet onze bedoeling het neerwaartse beïnvloedingsproces te behandelen, hoewel het niet omwaarschijnlijk is dat dit belangrijker en sterker is dan dit in opwaartse richting. Deze bijdrage handelt enkel over de opwaartse beïnvloeding. Doch ook hier wensen wij enkele beperkingen aan te brengen.

Vooreerst wordt alleen de invloed van de gemeenteraadsverkiezingen als zodanig beschouwd, t.t.z. enerzijds de invloed die kan uitgaan van het

zich bewust zijn door de participanten aan het politieke leven dat er zich gemeenteraadsverkiezingen zullen voordoen op een bij voorbaat vastgesteld en in de tijd niet zover verwijderd ogenblik ; en anderzijds de deducties die men uit de resultaten van deze verkiezingen afleidt m.b.t. de nationale politiek.

Andere componenten i.v.m. de gemeenteraadsverkiezingen worden in deze bijdrage dus niet systematisch behandeld. Zo werd in een andere bijdrage tot dit werk (1) vastgesteld dat het bezitten van een sterke elektorale positie in de gemeenteraadsverkiezingen van belang is om een plaats in de nuttige volgorde voor de parlementsverkiezingen, en derhalve een parlementair mandaat, te kunnen bemachtigen of behouden. Vandaar ook het feit dat nagenoeg 2/3 der parlementsleden een parlementair mandaat kumuleert met een gemeentelijk (2). Zekere nationale politieke beslissingen, of het uitblijven daarvan, kunnen voor een deel verklaard worden door deze overvloedige aanwezigheid van gemeentelijke mandatarissen in het parlement. Bovendien is een zekere vorm van 'localism', die in ons parlement dikwijls waar te nemen valt, t.t.z. het behandelen door vele volksvertegenwoordigers en senatoren van strikt lokale problemen in hun parlementaire toespraken tijdens begrotingsdebatten, niet los te denken van hun gemeentelijke nevenactiviteit.

Ook de vorming der schepenkolleges kan een invloed hebben op de nationale politiek. Zo wordt algemeen aangenomen dat het tot stand komen en het succes van het kristendemokratisch-socialistisch schepenkollege, o.l.v. F. Van Cauwelaert en C. Huysmans, te Antwerpen na afloop van de eerste wereldoorlog — schepenkollege dat de plaats innam van de oude antiklerikale coalitie van liberalen en socialisten — van niet geringe invloed is geweest op het ontstaan in 1925 van de eerste zgn. « democratische » regering in ons land, het kabinet Pouillet-Vandervelde. Doch ook dit aspect is buiten het eigenlijk onderzoeks domein gelegen.

Het vooruitzicht van naderende gemeenteraadsverkiezingen en de stembusuitslagen hiervan kunnen een invloed hebben op de regeringsmaatregelen, op de oriëntering van het regeringsbeleid, zonder dat aan de formele machtskonstellatie zelf, m.n. aan de aard der regeringskoalitie, de verdeling van de portefeuilles tussen de koalitiepartners, enz... iets gewijzigd wordt. Het uitstellen van de invoering van de BTW tot 1 januari 1971 was volgens zekere kommentatoren toe te schrijven aan het vooruitzicht van de gemeenteraadsverkiezingen, die op 11 oktober 1970 zullen

(1) DEWACHTER W., *De politieke participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen*.

(2) DEBUYST F., *La fonction parlementaire en Belgique : mécanismes d'accès et images*, Bruxelles, CRISP, 1966. Het juiste percentage is 62 % en heeft betrekking op de vorige legislatuur.

plaatsgrijpen. Het invoeren van deze onpopulaire, want gezien de hoogkonjunctuur, sterk inflationistische maatregel, op de door de zes Euro-markt-partners overeengekomen datum (1 januari 1970), zou immers de stembusuitslagen voor de regeringspartijen ongunstig kunnen beïnvloeden. Of de hoofdmotivering voor deze beslissing tot uitstel te vinden was in economisch-politieke dan wel in elektorale overwegingen valt echter moeilijk te achterhalen.

Niet enkel het uitstellen van bepaalde goevernementele beslissingen, maar ook het versnelde doorvoeren ervan kan in verband gebracht worden met het nabij zijn van gemeenteraadsverkiezingen. De minderheidsregering-Eyskens, die op 23 juni 1958 tot stand kwam, bracht reeds in juli van datzelfde jaar de militaire diensttijd van 15 op 12 maanden en verhoogde de pensioenen van de gehuwde arbeiders tot 36.000 F. Doch ook hier kan men moeilijk besluiten of het de nabije gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1958 waren, die deze snelle maatregelen hoofdzakelijk inspireerden, dan wel of het vooral ging om het eenvoudig uitvoeren van verkiezingsbeloften (voor de parlamentsverkiezingen van 1 juni 1958), waarvoor geen bestuurstechnische moeilijkheden aanwezig waren die een eventueel uitstel zouden kunnen verklaard hebben.

Kortom, de juiste invloed van de gemeenteraadsverkiezingen op het versnellen of vertragen van zekere regeringsmaatregelen of op een eventueel andere oriëntering van het regeringsbeleid, zonder dat hierdoor aan de formele machtskonstellatie geraakt wordt, is moeilijk op eksakte wijze te achterhalen.

Laten wij — bij wijze van voorbeeld — een mogelijke onderzoekswijze van één potentiële opwaartse invloed, nl. de invloed der verkiezingen op de *timing van regeringsbeslissingen*, beschrijven. Vooreerst moet een *verband in de tijd* achterhaald worden. Men kan als werkhypothese stellen dat onpopulaire maatregelen minder en populaire maatregelen méér genomen worden naarmate verkiezingen nader bij komen. Om deze hypothese op haar werkelijkheidswaarde te toetsen en om de mate waarin vast te stellen, kan men volgende weg volgen :

- men stelt de periode vast, die men wenst te onderzoeken. In deze tijds-spanne is minstens één gemeenteraadsverkiezing aanwezig (en liefst ook minstens één parlaments- en provinciale verkiezing). De keuze van zo'n beperkte tijdsspanne stelt wel een representativiteitsprobleem : immers, het is niet bewezen dat elke regering en elk parlement even gevoelig is t.o.v. het naderen van verkiezingen. Om dit euvel te vermijden, kan men de te bestuderen periode uitbreiden (bv. heel de periode vanaf WOI).
- al de regeringsmaatregelen van de bestudeerde tijdsspanne worden geïnventariseerd ; vervolgens worden zij geklassificeerd in electoraal dankbare, electoraal ondankbare en electoraal neutrale maatregelen, volgens de te verwachten reactie van het kiezerskorps t.o.v. de partijen die voor deze maatregelen verantwoordelijk zijn. Men kan daarenboven, althans indien men een uiterst verfijnd operationeel apparaat weet op te zetten, ook

de intensiteit van dit elektoraal impakt nagaan. Bij de elektoraal ondankbare maatregelen bv. zijn er immers die in meerdere of in mindere mate ongunstige reacties bij het kiezerskorps kunnen uitlokken.

- vervolgens meet men de frekwentie waarin de maatregelen van elk dezer drie categorieën voorkomen in relatie tot de tijdsafstand tot verkiezingen. In dit kader zou men een eventueel frekwentieverschil tussen het naderen van enerzijds wetgevende en provinciale en anderzijds gemeenteraadsverkiezingen kunnen meten.
- op basis van dit onderzoek kan men besluiten tot een aan- of afwezigheid van een korrelatie in de tijd tussen beleidsmaatregelen en het vooruitzicht van verkiezingen. En zo deze korrelatie er inderdaad is, kan men de hoegrootheid ervan bepalen, hierbij eventueel een onderscheid makend tussen gemeenteraadsverkiezingen en wetgevende en provinciale verkiezingen.
- de eventuele aanwezigheid van een sterke korrelatie in de tijd kan op zichzelf reeds een *causaal verband* tussen regeringsmaatregelen en nabijheid van verkiezingen suggereren, maar is er geen afdoend bewijs voor.
- De aan- of afwezigheid van dergelijk *causaal verband* kan slechts met zekerheid achterhaald worden door de informatie die de participanten aan de beschouwde beleidsbeslissingen (vnl. de toenmalige ministers) eerlijk wensen te verstrekken. Gezien het feit dat de top-besluitvormers minder geneigd zullen zijn hierover informatie door te geven naarmate de beschouwde periode minder ver in het verleden ligt, en dat voor verder afgelegen perioden informatie uit eerste hand, gezien het overlijden van steeds meer participanten, steeds moeilijker verkrijgbaar wordt, zal het met zekerheid achterhalen van causale relaties een niet gemakkelijke bezigheid zijn.

Uit deze vluchtige schets van een mogelijke onderzoeksm manier blijkt duidelijk dat dit aspekt van de opwaartse invloed der gemeenteraadsverkiezingen het opzet van deze bijdrage verre overschrijdt.

De meer dan lokale draagwijdte, die de gemeenteraadsverkiezingen kunnen hebben, wordt in deze bijdrage derhalve beperkt tot de formele machtskonstellatie op nationaal vlak : theoretisch kunnen gemeenteraadsverkiezingen oorzaak of aanleiding zijn tot formele wijzigingen van of in de regering, tot vervroegde parlementsontbinding, enz...

En deze formele wijzigingen kunnen in se ook een beleidsverandering tot gevolg hebben.

Met betrekking tot dit formele aspekt kan men — wat de invloed van de gemeenteraadsverkiezingen hierop betreft — volgende analyse vooropstellen (de rangorde is deze van grotere naar kleinere beïnvloeding) :

1. De gemeenteraadsverkiezingen leiden tot parlementsontbinding en vervroegde wetgevende verkiezingen, gewoonlijk gevolgd door de samenvestelling van een nieuwe regering.

a) de datumbepaling van deze wetgevende verkiezingen is een machtsmoment, t.t.z. men heeft wetgevende verkiezingen uitgeschreven vóór de

wettelijk voorziene datum in functie van een te verwachten gunstige of minst ongunstige elektorale conjunctuur voor de regeringspartij(en).

b) de datumbepaling der wetgevende verkiezingen is hierbij geen machtsmoment, d.w.z. is niet ingegeven door elektorale-conjunctuuroverwegingen.

2. De gemeenteverkiezingen leiden tot het ontslag van de regering en de samenstelling van een nieuwe regering, zonder dat het parlement ontbonden wordt en wetgevende verkiezingen worden uitgeschreven, t.t.z. zonder dat de parlementaire macht door het kiezerskorps opnieuw verdeeld wordt tussen de partijen.

3. De gemeenteraadsverkiezingen leiden tot wijzigingen binnen de regering, hetzij tot een herverdeling der portefeuilles tussen de koalitiepartijen, hetzij tot een verandering van titularissen van bepaalde departementen.

4. De gemeenteraadsverkiezingen leiden tot pogingen vanwege de oppositie tot wijziging van of in de regering of tot parlamentsontbinding; pogingen die echter geen sukses kennen.

Dit onderzoek is ook begrensd in de tijd. Immers niet alle gemeenteraadsverkiezingen sedert de Belgische onafhankelijkheid worden stelselmatig onderzocht. Wij beperken ons hoofdzakelijk tot de periode volgend op de eerste wereldoorlog. Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 gold het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen én vrouwen op gemeentelijk vlak. Weliswaar werden ook de gemeenteraadsverkiezingen van vóór de eerste wereldoorlog onderzocht, doch slechts in de mate dat zij duidelijk nationale implicaties hebben gehad (3).

Na de eerste wereldoorlog werden de kiezers acht maal opgeroepen om nieuwe gemeenteraden aan te duiden. Dit gebeurde op volgende tijdstippen: 24 april 1921, 10 oktober 1926, 9 oktober 1932, 16 oktober 1938, 24 november 1946, 12 oktober 1952, 12 oktober 1958, 11 oktober 1964. Van deze acht verkiezingen grepen er vijf plaats op de door de Gemeentekieswet voorziene datum, nl. om de zes jaar, de tweede zondag van oktober. Drie ervan gingen door op een niet van rechtswege voorziene datum, nl. de gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921, 16 oktober 1938 en 24 november 1946. De gemeenteraadsverkiezingen van 1921 en 1946 grepen noch in het van rechtswege voorziene jaar, noch op de van rechtswege voorziene dag plaats, als onrechtstreeks gevolg van de oorlogsomstandigheden.

(3) Om vast te stellen welke gemeenteraadsverkiezingen vóór de eerste wereldoorlog nationale implicaties hebben gehad, werd enkel het standaardwerk van LUYKX Th. over de *Politieke Geschiedenis van België van 1789 tot heden* (Brussel, Elsevier, 1964) gekonsulteed. Deze verkiezingen werden verder onderzocht aan de hand van de toenmalige kranten *Le Bien Public* (kath.) en *L'Indépendance Belge* (lib.).

De late datum van de eerste gemeenteraadsverkiezingen na de eerste wereldoorlog was het rechtstreekse gevolg van de parlementaire werkzaamheden. Immers, de oorlogsomstandigheden hadden tot een onmiddellijke invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht (vnl. voor mannen) voor de wetgevende verkiezingen geleid. Uiteraard moest deze democratisering doorgetrokken worden op het vlak van de gemeenteraadsverkiezingen. Daartoe wijzigde de wet van 19 februari 1921 de wetten van 30 maart 1836, 11 april 1895 en 12 september 1895. De dag van de goedkeuring van deze nieuwe wet door de Kamer van Volksvertegenwoordigers, op 27 januari 1921, antwoordde eerste-minister Carton de Wiart op een vraag van kamerlid Huysmans, dat de gemeenteraadsverkiezingen zouden plaatsgrijpen zo vlug mogelijk nadat de Senaat de nieuwe wet zou goedgekeurd hebben en de gemeenten zouden klaar zijn met de materiële voorbereiding van de verkiezingen. Deze lieten niet lang op zich wachten ; zij grepen reeds plaats op 24 april 1921.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1938 vonden een week later dan normaal, plaats, ingevolge de internationale spanning. Immers de agressieve Duitse politiek in de Sudetenkwesie in Tsjekoslowakije deed het oorlogsgevaar toenemen. Op 27 september 1938 ging België over tot een gedeeltelijke mobilisatie (het leger werd « op versterkte vredesvoet » gebracht). Deze defensiemaatregelen maakten de gemeenteraadsverkiezingen, voorzien op 9 oktober 1938, materiëel onmogelijk. Het parlement, dat in buitengewone zitting was bijeengekomen, keurde dan ook op 4 oktober een wetsontwerp goed dat de gemeenteraadsverkiezingen verdaagde tot 16 oktober 1938.

Voor de 5 gemeenteraadsverkiezingen, die plaats grepen op de door de gemeentekieswet voorziene datum, en voor deze van 1921 en 1938, staat het vast dat de datumbepaling geen machtsmoment is geweest. Voor deze van 24 november 1946 is dit echter niet zo radikaal te stellen. Als men *La Libre Belgique* mag geloven (4), heeft de BSP, die in de onmiddellijks-naoorlogse periode permanent regeringspartij is geweest, getracht, onder de mom van materiële voorbereidingsmoeilijkheden, de gemeenteraadsverkiezingen zo lang mogelijk uit te stellen, omdat zij een nederlaag verwachtte.

*
* *

Vóór de eerste wereldoorlog hebben er twee gemeenteraadsverkiezingen plaats gegrepen die duidelijke implicaties hebben gehad op de formele machtskonstellatie op nationaal vlak. Het waren deze van 1857 en 1884.

(4) Van 21 november 1946.

De gemeenteraadsverkiezingen van 27 oktober 1857 vormden de rechtstreekse aanleiding tot de val van de regering — de Decker. Dit laatste unionistische ministerie uit onze politieke geschiedenis was dank zij de bemoeiingen van koning Leopold I op 30 maart 1855 tot stand gekomen. Op dat ogenblik waren Katholieken en Liberalen in beide Kamers gelijk vertegenwoordigd (in de Kamer van Volksvertegenwoordigers elk 54 zetels ; in de Senaat elk 27 zetels), en was de vorming van een partijregering derhalve eerder moeilijk. In mei 1857 werd een door de regering ingediend wetsontwerp over de liefdadige stichtingen in de Kamer besproken. Dit wetsontwerp gaf aan private instellingen en personen, i.c. kloosters en priesters, de toestemming om — naast de Kommissies van Openbare Onderstand — goederen ten behoeve van de armen te beheren. De bespreking van dit wetsontwerp leidde tot ernstige incidenten, uitgelokt door de liberalen, zowel in het parlement als in de straat (de koning dacht zelfs aan een militair ingrijpen), zodat verdere afhandeling ervan « verdaagd » werd. Desalniettemin bleken de gebeurtenissen van mei het prestige van de regering gevoelig aangetast te hebben. Op 27 oktober 1857 moesten de gemeenteraden voor de helft hernieuwd worden. De liberalen wensten een nationale draagwijdte aan deze verkiezingen te geven en stelden hun campagne in het teken van de strijd tegen wat zij noemden « la loi des couvents ». De katholieken kloegen deze strategie aan als « ...mépris de la Constitution, qui ne voit dans les conseils communaux qu'une autorité purement administrative » (5). De liberalen behaalden een klinkende overwinning in bijna alle grote bevolkingscentra, en eisten daarop het ontslag van het kabinet. Pieter de Decker en enkele andere ministers boden hun ontslag aan de koning aan. Op 9 november 1857 werd de regering- de Decker door het homogeen liberaal kabinet Rogier-Frère-Orban opgevolgd.

De *gemeenteraadsverkiezingen van 19 oktober 1884* werden door Leopold II aangewend om aan het kortstondige bestaan van de Katholieke regering -Malou-Jacobs-Woeste een einde te stellen. Bij deze verkiezingen boekten de liberalen een zekere vooruitgang. De liberale pers eiste hierop het ontslag van het katholieke kabinet, de vorming van een liberale regering en de ontbinding der Kamers. Nadat de stembusuitslagen bekend waren, werden bovendien de liberale oud-ministers Rolin-Jacquemyns en Bara op het koninklijk paleis ontboden. J. Malou vroeg daarop om op zijn beurt ontboden te worden, om de intenties van de vorst te kennen. Volgens Malou (6) beriep de koning zich toen op de resultaten der voorbije

(5) *Le Bien Public*, 29 oktober 1857.

(6) *Le Bien Public* van 24 oktober 1884. Toespraak van J. Malou op 23 oktober tijdens een vergadering van de parlementaire rechterzijde in zijn ambtswoning.

gemeenteraadsverkiezingen, om aan te dringen dat zekere toegevingen aan de eisen der liberale oppositie zouden moeten gedaan worden, en eiste hij meer speciaal enerzijds het ontslag van de ministers Woeste en Jacobs (beide overtuigde antimilitaristen) en anderzijds zekere verzachtingen in de uitvoering van de schoolwet van 20 september 1884 (deze schoolwet behelsde een nieuwe organisatie van het lager onderwijs in het voordeel der katholieken, en werd door de liberalen heftig bestreden). Voor Malou bleef tenslotte niet veel meer over dan ontslag te nemen.

De periode die door ons grondig onderzocht werd, ving aan met de *gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921*. Deze brachten voor de socialisten niet de overwinning waarop zij gehoopt hadden krachtens de oorlogsomstandigheden en de democratisering van het stemrecht. Integendeel, de BWP ging, over het algemeen genomen, achteruit. De katholieken behaalden schitterende uitslagen. De liberale partij ging weliswaar achteruit, maar leed niet de verliezen die zij uit hoofde van het vrouwenstemrecht gevreesd had. Enkele dagen later deden er geruchten over een gebeurlijke kabinetskrisis de ronde. De Algemene Raad van de BWP vergaderde op 2 mei 1921. De bespreking liep uitsluitend over de internationale toestand en over de toepassing van de economische en militaire strafmaatregelen tegen Duitsland (dat in de uitvoering van de herstelbetalingen tekort schoot). Redevoeringen werden in verschillende zin uitgesproken. Vooral de eventuele bezetting van de Ruhrstreek werd druk besproken en het schijnt dat een meerderheid voor de bezetting niet te vinden was (7). De Algemene Raad trof geen beslissing en besloot enkele dagen later, op 6 mei, opnieuw samen te komen. Deze nieuwe bijeenkomst sprak zich met 33 tegen 27 stemmen en 1 onthouding uit tegen sankties tegen Duitsland. Nochtans keurde de ministerraad een dag later, op 7 mei, de militaire operaties tegen Duitsland goed. De socialistische ministers stemden hierbij verdeeld: F. Anseele en J. Wauters onthielden zich, Destrée stemde voor, E. Vandervelde stemde tegen, doch diende zijn ontslag niet in. De Ministeriële crisis ging niet door... omdat de Ruhr-bezetting toen niet doorging. Een rechtstreeks verband tussen deze eventuele regeringscrisis en de gemeenteraadsverkiezingen bestond niet.

De regering van nationale unie, o.l.v. Henri Jaspar (mei '26-november 1927), stond in het teken van de financiële crisis (8), waarmee het land af te rekenen had. Volgens de toenmalige politieke commentatoren was er tijdens de campagne ter voorbereiding van de *gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1926* niet de minste verkiezingskoorts waar te nemen,

(7) Een zeer belangrijke minderheid was voor de Ruhr-bezetting.

(8) Gevolg van de obstructie die de bankwereld gevoerd had tegen de regering Pouillet-Vandervelde.

en grepen deze verkiezingen plaats te midden van de grootste onverschilligheid.

Zij hebben het nationale politieke leven in geen enkele mate beroerd. De BWP bleek achteruit gegaan te zijn, de katholieke partij vooruit, terwijl de liberalen de status quo handhaafden. Op de kabinetsraad van 12 oktober werd blijkbaar met geen woord over de voorbije kiesraadpleging gerept. Ook op 12 oktober beraadslaagde de Algemene Raad van de BWP over de politieke situatie. Vandervelde drukte daar de mening uit niet te veel konklusies te trekken uit de stembusuitslagen. In het officieel communiqué, volgend op deze bijeenkomst, kwamen de gemeenteraadsverkiezingen echter niet aan bod.

Het katholiek-liberaal ministerie J. Renkin, dat op 5 juni 1931 gevormd werd, stond aanvankelijk volledig in het teken van de taalkwestie. Deze regering heeft de belangrijke taalwetgeving van 1932 m.b.t. het onderwijs en de administratie, op haar aktief. De economische crisis echter, die vanuit de U.S.A. was overgewaaid en die zich in België reeds sedert einde 1930 duidelijk deed gevoelen, nam in 1932 zulke ernstige verhoudingen aan, dat de taalproblemen erdoor overstemd werden. De katastrofale economische toestand bracht ook sociale problemen met zich mee, die tijdens de zomer van 1932 tot een aantal stakingen en onlusten aanleiding gaven. De regering besloot haar toevlucht te nemen tot het klassieke doch weinig gelukkige middel van de deflatie-politiek. Er bestonden evenwel meningsverschillen in de schoot van de regering over het tijdstip van de bekendmaking en uitvoering van deze deflatiemaatregelen. Immers, nieuwe wetgevende verkiezingen waren van rechtswege voorzien voor mei 1933. Vrezend hierbij een nederlaag op te lopen, wenste de liberale regeringspartner het saneringsplan tot na de verkiezingen uit te stellen. Eerste-minister Renkin daarentegen, was tegen dit uitstel gekant. Bij de regeringspartijen rees dan ook de idee dat vervroegde wetgevende verkiezingen de onenigheid zouden kunnen wegwerken. Volgens *Le Soir* (9) werd de kwestie van vervroegde kamerontbinding reeds besproken op de laatste kabinetsraad van augustus '32. Naarmate de crisis toenam, won deze idee aan kracht. Al in september 1932 opteerden de liberalen eensgezind voor vervroegde kamerontbinding : allereerst verkiezingen ; daarna discussie over de financiële en economische saneringsmaatregelen.

In deze situatie van onenigheid tussen de koalitiepartners over de timing van de deflatiepolitiek, grepen de *gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1932* plaats. De BWP-oppositie wenste aan deze verkiezingen een nationale draagwijdte toe te kennen. De Katholieken kwam als verliezende

(9) *Le Soir* van 1 september 1932, onder de hoofding « Vers la dissolution ? ».

partij uit de kiesstrijd te voorschijn. De liberalen behielden ongeveer de status quo : dank zij hun sukses te Brussel, konden zij de achteruitgang in de rest van het land kompensieren. De socialisten kwamen als dé overwinnaars uit de bus. De kommunisten boekten een lichte vooruitgang (een veel minder grote dan door de BWP gevreesd), evenals de Frontpartij.

In de na-verkiezingsdagen eiste de socialistische krant *Le Peuple* in grote koppen meermaals het ontslag van de regering (10). Op 15 oktober (11) vroegen de liberale ministers bij monde van Hymans aan Renkin om zonder dralen tot parlementsontbinding en vervroegde wetgevende verkiezingen over te gaan. Immers, de uitslagen der gemeenteraadsverkiezingen deden bij de liberalen de verwachting rijzen van terreinwinst indien de wetgevende verkiezingen onmiddellijk zouden plaatsgrijpen, en de vrees dat een uitstel tot de van rechtswege voorziene datum in mei 1933, de socialisten en kommunisten in de kaart zou spelen. Renkin verzette zich echter energiek tegen de liberale eis. Gezien de liberale ministers bleven aandringen en de koning hem blijkbaar geen steun in deze kwestie wenste te verlenen, bood hij zijn ontslag aan de vorst aan op 18 oktober. Dezelfde dag nog volgden de andere ministers zijn voorbeeld.

De nieuwe katholiek-liberale regering Ch. de Broqueville, die op 22 oktober tot stand kwam, ontbond onmiddellijk het parlement. De vervroegde wetgevende verkiezingen gingen anderhalve maand na de gemeenteraadsverkiezingen door, nl. op 27 november. Deze datum is een machtsmoment geweest in het verkiezingsproces. Deze parlementsverkiezingen brachten echter niet het gewenste resultaat voor de liberalen mee : zij liepen een nederlaag op. De Katholieken behaalden de overwinning, hoofdzakelijk doordat zij de schoolkwestie als hoofdstrijdpunt in de verkiezingskampagne hadden gebracht en de belgische bisschoppen in een gezamenlijke herderlijke brief van 30 oktober 1932 de Katholieken tot eenheid op politiek vlak hadden aangezet (12).

De *gemeenteraadsverkiezingen van 16 oktober 1938* grepen plaats tijdens het bewind van de driedelige regering Spaak. De verkiezingskampagne werd, gezien de internationale spanning, gekenmerkt door een volstreckte afwezigheid van passie. De achteruitgang van Rex en VNV vormde het belangrijkste aspekt van de stembusuitslag. Ook de liberalen verloren stemmen, terwijl de katholieken vooruitgingen en de socialisten

(10) Bijvoorbeeld *Le Peuple* van 10 oktober 1932 : « Allez-vous en, M. Renkin ! Vous et vos acolytes ministériels ! »

(11) Dit kwam in kennis van het publiek op 17 oktober 1932.

(12) Zie VAN ISACKER K., *Herderlijke Brieven over politiek*, Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1969, blz. 120.

zich handhaafden. Deze gemeenteraadsverkiezingen hebben het politiek leven op nationaal vlak nauwelijks beroerd. Op de talrijke politieke bijeenkomsten en kongressen die in dat najaar plaatsgrepen, werd met nagenoeg geen woord over de voorbijge gemeenteraadsverkiezingen gerept. Wél hebben zij — gezien de niet-verwachte nederlaag van het VNV (13) — voor een stuk het zelfvertrouwen aan de traditionele partijen teruggegeven.

Enkele maanden voor de *gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946* kwam de regering-Huysmans, een socialistisch-liberale-kommunistische koalitie, tot stand. Krachtens de verkiezingen van 17 februari 1946 beschikte de nieuwe regering over een meerderheid van 16 zetels in de Kamer, doch over slechts één zetel meerderheid in de Senaat. De CVP-oppositie trachtte aan de gemeentelijke verkiezingsgestalten een zo sterk mogelijk nationaal karakter te geven, door de schoolkwestie, het kommunistisch gevaar en de koningskwestie tot belangrijke strijdpunten te maken. De BSP daarentegen, trachtte — als regeringspartij — de gemeenteraadsverkiezingen enkel een lokale dimensie te geven. De stembusuitslagen waren niet erg duidelijk. De CVP bleek een vooruitgang geboekt te hebben, terwijl liberalen en kommunisten bleken achteruit gegaan te zijn. Op 26 november vergaderden de beide parlementaire fracties van de CVP en gaven elk een communiqué uit. Dat van de CVP-Senaatsfractie luidde als volgt : « De groep is de mening toegedaan dat de persoonlijke nederlaag van de eerste minister en de algemene versterking van de CVP eens te meer de wankele positie van de huidige regeringsformatie beklemt. » De besluiten van de CVP-Kamerfractie reikten verder : « De fractie heeft kennis genomen van de uitslagen der gemeenteraadsverkiezingen. Zij heeft deze uitslagen besproken en met een zeer grote voldoening vastgesteld, dat de CVP schitterende suksessen heeft behaald, vnl. in de grote centra waar de volstreckte meerderheid werd behaald. Zij stelt vast dat het land zich klaar en duidelijk tegen de koalities van links heeft uitgesproken. De regering moet er zich rekenschap van geven dat zij het vertrouwen van het land niet geniet en daaruit de besluiten trekken die zich opdringen » (14). De regering van haar kant, bij monde van C. Huysmans, verklaarde dat de gemeenteraadsverkiezingen niet negatief voor haar waren geweest, en dat er geen enkele reden was om buitengewone gevolgtrekkingen uit de verkiezingen te maken. Daarmee was de rol van deze gemeenteraadsverkiezingen uitgespeeld.

Weliswaar heeft de CVP kort na de gemeenteraadsverkiezingen nog geacht de regering ten val te brengen (toen de begroting van Wederop-

(13) Rex was al uitgespeeld blijkens de resultaten van de tussentijdse verkiezing rond Degrelle-van Zeeland in 1937.

(14) De oude spelling werd niet gehandhaafd.

bouw bij toeval met 1 stem meerderheid in de Senaat werd verworpen), maar fundeerde haar eis in het geheel niet op de gemeentelijke stembusuitslagen.

De *gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1952* grepen plaats tijdens het bewind van de homogene CVP-regering — J. Van Houtte. Deze regering beschikte, krachtens de wetgevende verkiezingen van 4 juni 1950 slechts over 4 zetels meerderheid in de Kamer (108 zetels voor de CVP, 77 voor de BSP, 20 voor de liberale partij, 7 voor de kommunisten).

Reeds op haar kongres van 22-23 maart 1952 had de BSP een resolutie aanvaard, waarin de ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen geëist werden. De homogene CVP-regering werd niet in staat geacht met de geringe meerderheid waarover zij beschikte, het hoofd te bieden aan de moeilijkheden waarin het land zich bevond.

De oppositiepartijen wilden aan de gemeenteraadsverkiezingen een zo sterk mogelijke nationale verkiezingsgestalte geven, omdat zij zodoende op stemmenwinst hoopten. De CVP-regeringspartij daarentegen wenste aan de gemeenteraadsverkiezingen enkel een lokale draagwijdte toe te kennen.

Deze gemeenteraadsverkiezingen vielen nadelig uit voor de regeringspartij: de CVP ging gevoelig achteruit. De Liberale en vooral de Socialistische Partij boekten vooruitgang. De Kommunistische Partij verloor stemmen en ook de Vlaamse Concentratie werd een mislukking. De CVP-lijsten bleken een verlies van ca. 4,5 % geleden te hebben.

Dadelijk na de verkiezingen eisten de socialisten en liberalen parlementsontbinding en verleende de koning een reeks audiënties aan toppolitici: dit laatste is een vrij uniek verschijnsel na gemeenteraadsverkiezingen. Op 14 oktober ontving hij de voorzitter der Liberale Partij, R. Motz. Op 13 oktober verleende hij audiëntie aan premier Van Houtte en aan BSP-voorzitter M. Buset. Op 16 oktober ontving hij Th. Lefèvre, voorzitter van de CVP, F. Van Cauwelaert, voorzitter van de Kamer, P. Struye, voorzitter van de Senaat en A. Janssen, minister van financiën. De eerste minister op zijn beurt, had dezelfde dag een onderhoud met de kabinetschef van de koning, Verwilghen, met de minister van financiën Janssen, met oud-premier Eyskens en tenslotte met CVP-voorzitter Lefèvre. Op 18 oktober verklaarde het Nationaal Comité van de CVP in een motie dat de regering diende aan te blijven.

Deze tijd van drukke politieke beraadslagingen werd afgesloten met twee interpellaties in de Senaat bij de opening van de nieuwe parlementaire zitting (15).

(15) Op 11 november 1952 vroeg de kommunistische volksvertegenwoordiger *Terfwe* in de Kamer om de eerste minister en de leden van de regering bij hoogdringend-

Namens de Liberale Partij interpelleerde oud-minister *Buisseret* de regering « over de gevolgtrekkingen die moeten worden gemaakt uit de gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober, en de noodzaak tot ontbinding der wetgevende kamers ». *Buisseret* verklaarde dat de regering steunde op 47,5 % van het totaal aantal stemmen uitgebracht bij de wetgevende verkiezingen van 4 juni 1950, doch dat dit percentage wegens de jongste gemeenteraadsverkiezingen met 4,5 % was teruggelopen. Hij besloot hieruit dat de CVP dus aan het bewind bleef tegen de wil van 57 % van de bevolking.

Namens de Socialistische Partij interpelleerde *Rolin* de regering « over de beslissing van de regering om aan de macht te blijven ondanks de wens die het kiezerskorps ter gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen klaar heeft uitgedrukt ». Zijn uiteenzetting was gekoncentreerd rond de stelling dat kamerontbinding zich opdringt wanneer de samenstelling van het parlement niet meer overeenkomt met de opinie van het land.

Eerste minister J. Van Houtte betoogde in zijn antwoord dat het aan de gemeenteraadsverkiezingen een zelfde betekenis geven als aan de wetgevende verkiezingen « konstitutionele ketterij » zou zijn. Hij herinnerde aan de houding van de regering-Huysmans na de gemeenteraadsverkiezingen van 1946, die aanbleef tot maart 1947. De premier was dan ook van oordeel dat er geen enkele reden was voor de regering om zich op grond van de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen terug te trekken.

Als antwoord op de beide interpellaties werd door de Senaat een door de CVP ingediende motie van vertrouwen in de regering met 90 stemmen tegen 76 (socialisten, liberalen, kommunisten) aangenomen.

De wetgevende verkiezingen van 1 juni 1958, die volledig in het teken stonden van de schoolstrijd, leverden een klinkende overwinning op voor de CVP, die gedurende vier jaar een harde oppositie had gevoerd tegen de onderwijspolitiek van de antiklerikale regering Van Acker. Zij behaalde 46,5 % der stemmen en de absolute meerderheid in de Senaat, doch kwam 3 zetels tekort in de Kamer om ook daar over een absolute meerderheid te kunnen beschikken. De BSP en de Liberale Partij, die een nederlaag hadden geleden, verkozen een oppositiekur, eerder dan te opteren voor de andere mogelijkheid, nl. samen met de CVP een regering te vormen. Bijgevolg bleef de regeringsformateur G. Eyskens nog slechts over een CVP-minderheidsregering samen te stellen. Dit enige voorbeeld van geslaagde

heid te mogen interpellieren « over de algemene politiek van de regering, de houding welke deze laatste zich voorneemt aan te nemen ingevolge het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen en de aanwijzingen welke zij acht te kunnen afleiden uit de kiesraadpleging waartoe op 12 oktober werd overgegaan ». Deze interpellatie werd echter nooit gehouden.

minderheidsregering in België kwam op 23 juni 1958 tot stand. De regeringsverklaring werd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers beantwoord met een motie van vertrouwen, die werd aangenomen dank zij de positieve stem van 2 liberalen, Van Glabbeke en Lahaye (die hun zetels bij onmiddellijke wetgevende verkiezingen, het derde alternatief, waarschijnlijk zouden verloren hebben) en de enige Volksunie-vertegenwoordiger Van der Elst, terwijl de overige liberalen, de socialisten en de kommunisten tegenstemden. Onmiddellijk nadat de regering het vertrouwen van het parlement gekregen had, begon echter de toenadering tussen CVP en Liberale Partij. Op 23 juli werd een motie van wantrouwen ingediend door de BSP-volksvertegenwoordigers Van Eynde en Hoyaux, in aansluiting op een interpellatie van hun partijgenoot Bohy. Deze motie werd verworpen met 104 stemmen (CVP) tegen 87 (BSP). De Liberalen hadden zich in blok onthouden. Op 28 juli werd ten huize van G. Eyskens een principiëel en geheim akkoord afgesloten tussen de CVP en de Liberale Partij, waarin werd besloten eerst de schoolkwestie definitief op te lossen, en dat daarna de liberalen tot de regering zouden toetreden (16).

De dreiging van de eerste minister om op 12 oktober 1958 gelijktijdig met de gemeenteraadsverkiezingen ook parlaments- en provincieraadsverkiezingen uit te schrijven als de liberalen zich niet snel zouden bedenken, blijkt op de koerswijziging van de liberalen een beslissende invloed te hebben uitgeoefend. Op 7 augustus werd door Dhr. Van Hemelrijck, minister van Openbaar Onderwijs, een « nationale onderwijskommissie » geïnstalleerd, die het latere schoolpakt zou ontwerpen.

Bij de op 12 oktober 1958 gehouden gemeenteraadsverkiezingen bevestigde de CVP haar bij de vorige parlamentsverkiezingen behaalde overwinning (17). De BSP handhaafde ongeveer haar positie : over het algemeen ging zij enigzins achteruit, maar dit werd gekompenseerd door een belangrijke vooruitgang die de partij in enige industriële voorsteden van Brussel wist te boeken. De grote verliezers waren de liberalen. De dag zelf dat de Nationale Onderwijskommissie met haar driepartijenovereenkomst klaar kwam, op 6 november 1958, kwam ook de nieuwe CVP-liberale regering — Eyskens tot stand.

CVP en BSP, die samen de koalitiepartners waren in de regering Lefèvre-Spaak, die over een zeer komfortabele parlementaire meerderheid be-

(16) MARTIN J.M., *De vorming van de regeringen G. Eyskens in 1958*, Leuven, eindverhandeling, 1969. De auteur beschikte over brede informatie uit eerste hand van politici en oud-politici die in de beschouwde periode een vooraanstaande rol hebben gespeeld, onder meer G. Eyskens zelf.

(17) Minister van Openbare Werken, P. Meyers, verklaarde op 13 oktober dat de stemmenwinst van de CVP in vergelijking met de wetgevende verkiezingen van 1 juni 3 % bedroeg.

schikte, hebben getracht aan de *gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1964* een louter lokale draagwijdte te geven. De PVV-oppositie van haar kant trachtte zo sterk nationaal mogelijke strijdpunten in de verkiezingskampagne binnen te brengen. Zoals verwacht vielen de stembusuitslagen in het nadeel uit van de beide regeringspartijen, terwijl de PVV, VU en kommunistische partij vooruitgang boekten.

De regering en de coalitiepartijen weigerden uit de stembusuitslagen implicaties af te leiden voor de regeringspolitiek of het verder bestaan van de regering: het BSP-bureau ontkende aan de gemeenteraadsverkiezingen elke nationale betekenis. De voorzitter van de CVP, P. Van den Boeynants, weigerde eveneens de resultaten der verkiezingen en de nationale politieke situatie te vermengen, en verklaarde dat de CVP « niet zal wijken voor de ekstremisten ». En premier Lefèvre deelde mee dat de « zending van de regering niet voltooid is ». De PVV was een andere mening toegedaan. Voorzitter O. Van Audenhove interpreteerde de uitslag als een afkeuring van het regeringsbeleid, vooral op taalgebied. Hij meende dat de regering niet langer over het nodige prestige beschikte om haar taak behoorlijk te kunnen voortzetten en dat het land zo spoedig mogelijk geraadpleegd zou moeten worden. Hij interpelleerde dan ook de eerste minister over « de beslissing om een beleid voort te zetten dat bij de gemeenteraadsverkiezingen klaar en duidelijk werd afgekeurd ». De regering bleef echter aan het bewind tot de wetgevende verkiezingen in het voorjaar van 1965, die op de van rechtswege voorziene datum plaatsgrepen.

*
**

Welke gemeenteraadsverkiezingen na de eerste wereldoorlog hebben implicaties gehad op de formele machtskonstellatie op nationaal vlak ?

De helft van de gemeenteraadsverkiezingen vanaf de eerste wereldoorlog tot heden hebben hierop geen invloed uitgeoefend; nl. deze van 1921, 1926, 1938 en 1958. Voor de eerste drie is dit duidelijk: zij hebben nauwelijks het politiek leven op nationaal vlak beroerd: zij hebben tot geen hogere frekwentie van de (bekende) kontaktnamen tussen de toppolitici van de verschillende partijen of van de audiënties van de koning geleid; zij kwamen niet of nagenoeg niet aan bod op de bijeenkomsten van partijbureau's en op de partijkongressen, die in de na-verkiezingsperiode plaatsgrepen; zij hebben uiteraard niet geleid tot interpellaties in het parlement

(18) Alle kranten waren het er inderdaad over eens dat de nationale politiek op de uitspraak van het kiezerskorps een grote invloed had uitgeoefend. De gemeenteraadsverkiezingen van 1964 zijn een duidelijk voorbeeld van gemeenteraadsverkiezingen, waarbij de neerwaartse invloed sterker was dan de opwaartse.

of moties vanwege de oppositie, met de bedoeling de gemeentelijke stembusuitslagen in te roepen om het regeringsbeleid af te keuren of het ontslag van de regering te eisen.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 deden wel enige tijd geruchten over een mogelijke kabinetskrisis de ronde. Inderdaad, de BWP, die toen in de regering zat, verzette zich tegen militaire maatregelen tegen Duitsland, dat in de uitvoering van de herstellbetalingen was tekort geschoten. De verklaring van deze houding moet echter niet gezocht worden bij de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen. Er is alleen een verband in de tijd tussen de geruchten van regeringskrisis en de gemeenteraadsverkiezingen.

Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1958 is de louter lokale draagwijdte misschien minder vanzelfsprekend. De korte tijdsafstand in 1958, tussen de gemeenteraadsverkiezingen (12 oktober) en de omvorming van de CVP-minderheidsregering-Eyskens tot een CVP-liberale regeringscoalitie (6 november), kan bij een oppervlakkige benadering een oorzakelijk verband tussen beide suggereren. Als zodanig zou men kunnen besluiten dat deze gemeenteraadsverkiezingen een machtsmoment zijn geweest in het genese-proces van de regering Eyskens-Lilar. Niets is echter minder waar. Reeds op 28 juli immers werd een principiële akkoord afgesloten tussen de CVP en de Liberale Partij, waarbij deze laatste aanvaardde — na oplossing van de schoolkwestie — in de regering te treden. Een mogelijke invloed van de komende gemeenteraadsverkiezingen werd dus a priori uitgesloten.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1921, 1926, 1938 en 1958 hebben derhalve de rol vervuld, die hun publiekrechtelijk is toegekend: het aanduiden van gemeenteraadsleden. De gemeenteraadsverkiezingen van 1946, 1952 en 1964 daarentegen hebben wel — zij het vrij minieme — nationale implicaties gehad. Zij hebben geleid tot pogingen, door de oppositie ondernomen, om de legitimiteit van de regering in vraag te stellen en eventueel haar tot aftreden aan te zetten of zelfs vervroegde wetgevende verkiezingen te doen uitschrijven.

Deze drie gemeenteraadsverkiezingen zijn ook de enige waarna in het parlement gedebateerd werd over de deducties die de regering al dan niet diende te maken uit de gemeentelijke stembusuitslagen. Weliswaar is het een traditioneel verschijnsel in de Belgische politiek dat na elke gemeenteraadsverkiezing verschillende interpellaties in het parlement plaatsgrijpen over aangelegenheden die verband houden met de gemeenteraadsverkiezingen, zoals over de benoemingen van burgemeesters buiten de meerderheid van de gemeenteraad en over de ongeldigverklaring van stembusuitslagen in zekere gemeenten. Doch deze interpellaties wijzen in generlei

mate op een voelbare beïnvloeding door de gemeenteraadsverkiezingen op de nationale politiek.

In 1946 keurde de kamer- en senaatsfrakties van de CVP-oppositie een motie goed, waarin ze stelden dat de regering de gevolgtrekkingen uit haar afstraffing bij de gemeenteverkiezingen maar moest trekken ; motie, waarop premier Huysmans antwoordde dat de regering er niet aan dacht af te treden. In 1952 interpeleerden de senatoren Buisseret (lib. partij) en Rolin (BSP) in dezelfde zin. Volgens het gekende schema antwoordde eerste minister Van Houtte dat er geen reden was voor de regering om zich op grond van gemeentelijke stembusuitslagen terug te trekken. In 1964 tenslotte interpeleerde PVV-senator Van Audenhove, namens de PVV-oppositie, in gelijkaardige zin. Ook hier besliste de regering verder aan te blijven.

Deze moties en interpellaties vanwege de oppositie hadden dus nooit succes. Waarschijnlijk wisten de promotoren bij voorbaat ook wel dat de regering op grond van gemeenteraadsverkiezingen geen ontslag zou nemen, noch tot parlamentsontbinding zou overgaan, en was het hun enkel te doen de legitimiteit van de regering bij de publieke opinie in vraag te stellen. Opmerkelijk is dat deze pogingen telkens plaatsgrepen na een elektorale vooruitgang van de oppositie en een in globo achteruitgang van de regeringspartij(en). Het al dan niet comfortabel zijn van de parlementaire meerderheid heeft hier blijkbaar geen rol gespeeld. Opmerkelijk is ook dat alle gemeenteraadsverkiezingen die plaats grepen tijdens het bewind van nationale-unie-regeringen, nl. deze van 1921, 1926 en 1938, géén implicaties hebben gehad op de formele machtskonstellatie op nationaal vlak.

Geen enkele gemeenteraadsverkiezing sedert de eerste wereldoorlog echter heeft geleid tot wijzigingen binnen de regering : nooit hebben zij aanleiding gegeven tot een herdosering van de portefeuilles tussen de koali-tiepartners, nooit zijn zij de oorzaak geweest van het ontslag van een individuele minister en zijn vervanging door een andere.

Slechts drie gemeenteraadsverkiezingen zijn in de loop van België's geschiedenis in rechtstreeks verband te brengen met een wijziging in de nationale machtskonstellatie, nl. deze van 1857, 1884 en 1932.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1857 vormden de aanleiding tot het ontslag van de regering — de Decker ; ontslag waarvan de eigenlijke oorzaak eerder gezocht dient te worden in de onmacht van een regering, die op de voorbijgestreefde formule van het unionisme stoelde, om een succesvol beleid te voeren te midden van de passionele strijd tussen klerikalen en antiklerikalen. Niettemin zijn deze verkiezingen een machtsmoment geweest — zij het van sekundaire belangrijkheid — in de val van de toenmalige regering, en daarmee in de doodsteek aan de unionistische regeringsformule en de opkomst van de partijministeries.

Het ontslag van de katholieke regering-Malou-Jacobs-Woeste, na de gemeenteraadsverkiezingen van 1884, is slechts verklaarbaar in de optiek van de toenmalige konstitutionele situatie van de vorst en zou zich in de hedendaagse kontekst niet meer herhalen. Zonder tussenkomst van Leopold II zouden deze verkiezingen niet tot het ontslag van de regering hebben geleid, zoals zij dat evenmin hebben gedaan in 1946, 1952 en 1964, toen eveneens de oppositie winst boekte ten nadele van de regeringspartijen. De gemeenteraadsverkiezingen van 1884 speelden dus een zeer ondergeschikte rol in het ontslag van de toenmalige regering, nl. als voorwendsel voor de koning om dit ontslag te eisen.

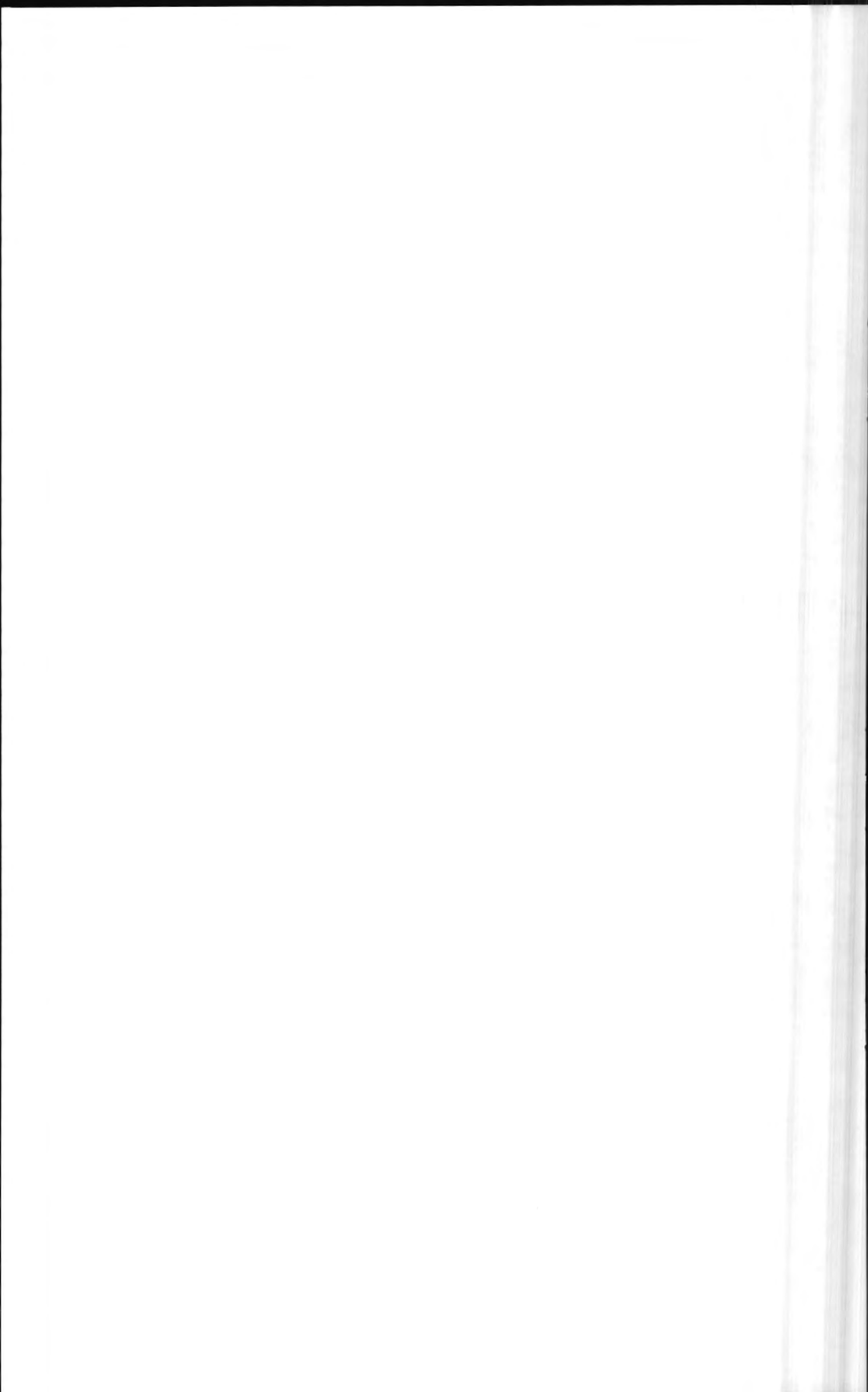
De gemeenteraadsverkiezingen van 1932 hebben samen met die van 1857 van alle gemeenteraadsverkiezingen sedert de onafhankelijkheid de grootste invloed uitgeoefend op de nationale politieke machtskonstellatie.

Niet alleen stonden zij in rechtstreeks verband met het ontslag van een regering, maar bovendien hebben zij geleid tot parlamentsontbinding en vervroegde wetgevende verkiezingen, verkiezingen waarvan de datum een machtsmoment in het toenmalige verkiezingsproces is geweest. Doch ook hier hebben de gemeenteraadsverkiezingen zelf niet de belangrijke rol gespeeld. Reeds vóór de verkiezingen opteerde de liberale regeringspartner voor parlamentsontbinding. De gemeenteraadsverkiezingen bevestigden ogenschijnlijk de opportuniteit voor de liberalen van onmiddellijke wetgevende verkiezingen. Vandaar dat zij de regering tot ontslagnemen dwongen, waarna parlamentsverkiezingen werden uitgeschreven. Deze gemeenteraadsverkiezingen zijn zonder twijfel een van de componenten geweest, die aan de basis lagen van deze machtswijziging. Andere verklarende, en minstens even essentiële componenten waren vooreerst de economische crisis, die de oorzaak was van de meningsverschillen tussen de regeringspartijen over de timing van de bestrijdingsmaatregelen, en de nabijheid van kamerontbinding en wetgevende verkiezingen van rechtswege (nl. in mei 1933). In gans deze reeks gebeurtenissen heeft de faktor-gemeenteraadsverkiezingen hoofdzakelijk de rol gespeeld van indikator van de elektorale konjunktuur, te vergelijken met de rol der zgn. by-elections in Groot-Brittanië; onbetrouwbare indikator overigens, zoals achteraf bleek, gezien het gebruiken van gemeentelijke stembusuitslagen als publieke opinie-peiling geen rekening houdt met de honderden verschillende gemeentelijke verkiezingsgestalten, noch met de mate van verwevenheid van gemeentelijke en nationale overwegingen bij de keuzegedraging. Mogelijk neemt deze — op onbetrouwbare wijze uitgeoefende — rol der gemeenteraadsverkiezingen als publieke-opiniemeter af, naarmate de nationale besluitvormers meer en meer de beschikking krijgen over wetenschappelijk verantwoorde opiniepeilingen.

Bibliografie.

1. Volgende kranten werden gekonsulteed over een periode van \pm één maand voor elke gemeenteraadsverkiezing tot \pm 1 maand erna.
— voor de periode vanaf WO I : *La Libre Belgique*, *Le Pays Réel* (enkel 1938), *Le Peuple*, *De Schelde* (enkel 1932), *De Standaard*, *Le Soir*, *Het Volk*, *Volk en Staat* (enkel 1938);
— voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1857 en 1884 : *Le Bien Public* (kath.) en *l'Indépendance Belge* (lib.).
2. Voor de periode vanaf 1921 werden ook de tijdschriften *De Gids op maatschappelijk gebied* en *Le Flambeau* geraadpleegd.
3. De historische en politikologische werken van o.m. Claeys-van Haegendoren, Dewachter, Höjer en Luykx, werden ten behoeve van de achtergrondinformatie gekonsulteed.
4. Parlementaire handelingen van België : de zittingsjaren van Kamer en Senaat, tijdens dewelke gemeenteraadsverkiezingen hebben plaatsgegrepen (vanaf WO I).

Summaries

W. DEWACHTER. **Municipal Elections and Urbanisation.**

This study aims to state the relation between the nature of municipal elections and the degree of urbanisation of the municipalities.

In Belgium the municipal elections show a very great diversity in their electoral figures. Five categories of electoral figures are frequent : elections without competition (in the map as : *verkiezingen zonder strijd*), totally local electoral figure (in the map as : *uitsluitend plaatselijke verkiezingsgestalte*), predominantly local electoral figure (in the map as : *overwegend plaatselijke verkiezingsgestalte*), mixed electoral figure (in the map as : *gemengde verkiezingsgestalte*), predominantly national electoral figure (in the map as : *overwegend nationale verkiezingsgestalte*). The two existing operationalizations of urbanisation in Belgium are used for the urbanisation degree of the municipalities : that of W. Van Waelvelde and H. Van der Haegen as well as that of I. De Lanoo, U. Claeys and M. Sansen.

The frequency of the different types of electoral figures at the municipal elections, seen in the categories of urbanisation according to both abovementioned operationalizations, indicates a positive relation between growing urbanisation and the shifting from local to predominantly national electoral figures. This does not mean that the predominantly national electoral figure can be found exclusively in the highest category of urbanisation, nor that the exclusively local electoral figure and the elections without competition can only happen in rural regions. But it is a fact that the gravity-centre of the rather national electoral figures lies in urbanised municipalities and towns, whereas the gravity-centre of local electoral figures lies in rural municipalities. See graphic I (operationalization W. Van Waelvelde and H. Van der Haegen) and graphic II (operationalization I. De Lanoo, U. Claeys and M. Sansen).

As the used, urbanisation-operationalizations are not totally unidimensional, this research can furnish only an argument for H. Bahrdt's thesis of the « *Verfall der kommunalen Öffentlichkeit* » and for the parallel hypothesis of the tenuous zone, formulated by Sj. Groenman.

W. DEWACHTER and E. LISMONT. **Political Participation in the Municipal Elections,**

Municipal elections are not the only channel of participation in the municipal policy nor are they the only participation-problem. But it is nevertheless useful to make research into them because they are the unique institutionalized possibility of participation.

This participation-research deals with the different aspects of the municipal elections.

The first thing to note is that a number of council-members are pointed out by elections without competition. This phenomenon is not very extended: 373 out of some 2,600 municipalities, 12 % of the council-members, 200,000 voters. There is no notable change of size since 1920 in this phenomenon.

Compared to the legislative elections, candidatures are very stable and limited: an average of 2,3 candidates per seat. These limited candidatures also mean that in practically half of the cases municipal elections have a two-parties system, by which the electoral corps chose directly the Court of Mayor and Aldermen. But even in municipalities with more than two parties, this « direct choice of the government » is made in 75 % of the cases. In respect of these facts, participation is qualitatively much better than in the case of the parliamentary elections.

Forsaking of choice is notably lower at municipal than at parliamentary elections. As to the use of preference-votes, the choice of the municipal electorate is richer than that of the national electorate not only because municipal electors more often express their preference for individuals, but also and not in the least because, by this more frequent use of preference-votes, they have real participation in the choice of the council-members themselves.

The possibilities of choice at municipal elections offer an original alternative: to vote beyond party-frontiers with the « mixed vote ». This multi-party vote is but seldom used: by 2,5 % of the electorate. And even then those who this mixed way lose half of their voting-capacity.

Generally seen however, the municipal elections show a more favorable participation-pattern than the legislative ones. This leads to the question if it can be imputed to the voters when something is wrong with municipal politics. Is this problem not-situated on a higher level of the participation-pyramid ?

G. VAN DE PUT. **Shifts in Party-choice.**

It often appears that leading politicians in Belgium consider the results of the municipal elections in the light of national politics. They stick to the thesis that the municipal poll-results, at least in the bigger towns, are more and more influenced by the constellation of the nation's politics.

Is it really so that the municipal elections indicate the bearings of the national political situation? Can one draw conclusions from the results of these elections as if they were national ones? And can one, any how, compare municipal to parliamentary elections?

By comparison of the results of municipal elections 1964 and of parliamentary elections 1965 it was checked which shifts in party-choice have happened during this short period of eight months. If no oscillations, or only a few, were detected between both elections, one could conclude that the municipal elections 1964 indicated indeed the bearings of the parliamentary elections 1965.

Successively, the national and provincial results of these elections were compared and the party-shifts on national and provincial level were calculated.

To make a relevant comparison between the election-results on a lower level, a comparable basic unity had to be found. As there were no municipal data available at parliamentary elections on one side, and only municipal results at the municipal elections on the other side, the least possible unity for which parliamentary election-results are known, the electoral canton namely, was chosen as a comparison-basis. For that purpose however the results per party had to be added in all municipalities belonging to one canton.

Part of the electoral cantons was unfit for use as comparison-material for two reasons: the highly varied and often strongly local-coloured political party-structure on one hand, the big number of municipalities without elections on the other hand. So we were bound to make a choice out of 212 electoral cantons. Finally the cantons with a maximum of 4 municipalities were chosen, which limited the number of cantons to 28. These cantons were classified by degree of urbanisation according to the ty pology of W. Van Waelvelde and H. Van der Haegen.

In that classification the percentages of votes in favour of the political parties, at the occasion of these elections, were tabulated and compared.

The participating parties and lists were grouped as much as possible around the traditional parties to which they were most related. So we

distinguish in Flanders : CVP, BSP, PVV, VU, CPB and other parties ; in the Walloon region : PSC, PSB, PLP PCB, French-speaking lists and other parties.

For this analysis we also thought it was relevant to control separately the shifts of the electoral corps in the Flemish, the Walloon and the Brussels cantons. These shifts were then specified according to the degree of urbanisation.

To measure the size of the party-shifts for these elections, the external election-shift standard was calculated for the chosen Flemish, Walloon and Brussels cantons, with a special attention for the degree of urbanisation.

Finally we examined which attitude was assumed by the government, the governmental and the opposition parties, in relation to the results of the municipal 1964 elections.

It appeared that some notable party-shifts had been realized during the short period between the municipal elections of 1964 and the legislative elections of 1965. In general, a certain polarization has taken place due to a centrifugal vote-shift to the left and still more to the right. The direction of vote-shifts, which had shown at the municipal elections of 1964, was affirmed at the legislative elections of 1965 and for some parties, CVP and PVV namely, it was even accentuated. The parallelism between both elections in relation to the direction of the vote-shifts did not mean however that the size of these shifts was the same everywhere. The image of the shifts was different according to linguistic region and degree of urbanisation.

The analysis of the urbanisation-degree showed that the level of oscillations grew higher as the urbanisation-degree grew lower. Seen per linguistic region, the largest shifts had taken place in the Walloon cantons.

According to the calculations of the electoral shift standards during the period 1964-1965, the lowest oscillations were noted in the Flemish and Brussels cantons, i.e. the voting-behaviour of the big agglomerations during the municipal elections of 1964 were the closest to the national electoral pattern. Seen that way they were, up to a certain degree, a value-measure for the general policy.

Finally the remark should be made that the limitation to the two above-mentioned elections does not allow any generalization of the obtained conclusions. The short period between those elections was itself an exceptional situation which may have been of influence on the results of the comparisons.

H. VAN HASSEL and M. AIKEN. Social Structure and the Political Process : a Comparative Study of 147 Belgian Cities.

This paper is concerned with the question of how the social and economic structure of cities affects the degree of political competition and how in turn these factors affect the degree of a political stability. It is based on a comparative empirical study of the outcomes of the communal elections of 1952, 1958 and 1964 in 147 Belgian cities that had a population size of 10.000 or more in 1947.

In the first place the following generalizations are made with regard to the election outcomes in these cities during the 1952-1964 period.

1. A general proliferation of lists or parties participating in the elections from 1952 to 1964.
2. A trend from one-party-control over the college (executive committee) of the city council toward coalition-control.
3. A net increase in the number of catholic lists and a net decrease in the number of socialist and liberal lists participating in the colleges of these townships.
4. An increase in the number of cities in which newer, smaller and nontraditional parties or lists participated in the college of the city council.

Three measures of political competitions are employed :

1. The average number of parties or lists, that entered the communal election of 1952, 1958 and 1964.
2. The average number of lists that received at least ten per cent of the vote in these three elections, *and*
3. The presence or absence of a coalition on the college of the city council in 1952.

The two measures of political stability, which are also based on the results of the same elections, are :

1. The degree of stability in the lists and parties participating in the college of the city council, *and*
2. The degree of stability in the list or party controlling the college of the city council.

In general, measures of structural differentiation, linguistic diversity, industrial diversity, and social heterogeneity (i.e., the presence of a

large middle class) are found to be positively related to the degree of competition in local politics. In turn, measures of each of these structural factors and the measures of political competition are found to be negatively related to measures of political stability. Regression analysis supports the interpretation that diversity and heterogeneity in the social structure of cities — specifically, population size, density, and the presence of many persons with high occupational status — contribute to greater political competition in local politics, but that it is the degree of political competition that most strongly affects the degree of political stability. The conclusion is drawn that cities with a high degree of social and economic heterogeneity have a greater amount of conflict and cleavage. This results in greater competition in the political arena which in turn predisposes such cities to have a high degree of instability in the control of their city governments.

R. MAES. *Administrative Power of the Belgian Municipality.*

It is a striking point that, in the general context of the municipal administration's reform, this administration itself is never brought into discredit. When criticisms are formulated, they concern the fact that not all municipalities are able to offer their inhabitants the services which they normally may expect, as well for their immediate human development as for the adapted extension of the material infrastructure and of their vital environment. This normally raises the question of the municipalities' administrative power.

The factors which determine that power can be considered in direct or indirect connection with the number of inhabitants.

In the first place, the population has to be sufficiently differentiated to enable the conception of a development-policy that comes up to the requirements of the present society. One may assume that in municipalities with 2.000 inhabitants, which perform a centre-function or are located near a town-centre, the possibility exists to elect a properly composed common council. For rural municipalities the number of inhabitants must undoubtedly be higher. Moreover, the municipality should have the disposal of specialised personnel to help the municipal authorities with the conception and practice of their policy. In Belgium a municipal secretary cannot do his work properly if the municipality does not count 2.500 to 3.000 inhabitants.

In the second place, administrative power is determined by available finances. Calculations have been made per category of municipalities, based on disposable data concerning 1965 and 1966.

As far as the extraordinary accounts are concerned, which essentially refer to investment expenses, it is relevant to note that the average figures per inhabitant are equally high in municipalities with less than 1.000 and with 10.000 inhabitants. But, taking into account the cost of planned infrastructure-works, it is a fact that only from 10.000 inhabitants on a municipality has the disposal of sufficient finances to perform a development-policy.

The figures concerning ordinary accounts, which refer to operation- and administrative costs, show that a municipality with less than 1.000 inhabitants — although offering less services — has to spend more per inhabitant than a municipality with 5.000 to 10.000 inhabitants. Its fiscal charge is also higher than that of a municipality belonging to the latter category.

The figures clearly show the disadvantage of smaller municipalities. In that context one should not forget that practically 63 to 70 % of ordinary expenses concern the actual operations and municipal debts. Seen in proportional relations, small municipalities have but little means to take care of policy-tasks.

To be complete « municipality with administrative power » also means « municipality with a democratic function ». As a matter of fact, administrative power is not exclusively determined by sufficient financial resources or by a minimum of differentiation of the inhabitants. Generally speaking one can assume in this context that the geographical size of the territory does not normally hamper the functioning of a local democracy. More attention however should be given to the question if that functioning is not rather hindered by the number of inhabitants, when a certain population-maximum is exceeded. It appears indeed that local authorities have less appeal in urbanised municipalities or as soon as a population-number of 20.000 to 30.000 inhabitants is reached. For that reason, attempts should be made in bigger municipalities to stimulate the population's participation in policy-matters. Activities with a definitively technical character, need a wider approach. So it seems more advisable to work on the basis of regions, rather than on the basis of large municipalities.

Taking into account the big number of small municipalities, one can state as a conclusion that the municipal elections miss a great part of their signification in the majority of Belgian municipalities. Practically two thirds of them have no possibility to perform an adapted policy. Changing the constitution of those who are responsible for that policy cannot give much of a result as there are no material means to realize a modern policy with administrative power.

B. DE BAKKER and M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN. The Influence of Municipal Elections on the National Political Power-constellation.

According to the standards of public law, municipal polls have only a local scope: the election of a common council. Do politicians make deductions concerning the formal political power-constellation on national level either from the approach of municipal elections or from their results? Can these elections lead to changes *in* or *of* the government and eventually to anticipated legislative elections?

After the first world-war, the electorate was called eight times to vote for new common councillors. Half of these elections (1921, 1926, 1938 and 1958) had no influence on the national power-constellation: they hardly stirred the national political life. In 1958 any possible influence of the municipal elections was even a priori ruled out. A remarkable point is that all municipal elections which took place under governments of national union (1921, 1926 and 1938), were only of local importance.

Since the first world-war not a single municipal election has led to changes within the government: there was never a redistribution of ministerial portfolios amongst the coalitionpartners, nor did any election cause the dismissal of an individual minister.

It is traditional in Belgian politics that the national opposition, when the results of municipal elections are in its favour and prejudicial to the party (parties) in office (1946, 1952 and 1964), tries to call in question the legitimacy of the government in the opinion of the public by the way of motions or interpellations in parliament, claiming dismissal of the government or anticipated legislative elections. At these occasions it appeared unimportant whether the parliamentary majority were comfortable or not. But never did the governments give in to these attempts.

The elections of 1857, 1884 and 1932 constitute an element of power — although of subsidiary importance — in the discharge of the then governments. The governmental crisis of 1884 however can only be explained if the constitutional position of Leopold II is taken into account. With all other factors alike, such a crisis wouldn't arise any more in the context of to-day. The municipal elections of 1932 have moreover led to anticipated legislative elections whose date was an element of power in the election-process. At that time, these elections played the part of an indicator of the electoral condition, comparable to that of the by elections in Great-Britain. And an unreliable indicator too, in view of the difference between national and local election-statutes.

Informations

INSTITUT DE SOCIOLOGIE — UNIVERSITE DE LIEGE

PROGRAMMES DE PERFECTIONNEMENT A LA DIRECTION ET A LA GESTION 1970-1971

A. Programmes de perfectionnement interentreprise

Ces programmes réunissent des participants venant de différentes entreprises (ou autres organismes).

1. Programme pour chefs d'entreprises petite et moyenne.

Ce programme est consacré à l'étude des problèmes spécifiques des entreprises petites et moyennes dans les domaines de la politique générale, de la gestion commerciale, de la gestion financière, de l'organisation et du personnel. Il comporte 4 sessions résidentielles de trois jours (jeudi au samedi) qui auront lieu aux mois de janvier, février, mars et mai 1971.

2. Un séminaire pour directeurs généraux.

Ce séminaire résidentiel aura lieu du 24 au 27 mars 1971. Il traitera des « Stratégies d'entreprise ».

3. Programme pour cadres supérieurs.

Ce séminaire résidentiel comprend 5 sessions de cinq jours par mois. Il se tiendra au début de l'année 1971. Il est destiné aux responsables de service. Il est axé tout particulièrement sur le processus d'action à la fois dans son aspect psycho-sociologique et économique. Il fournit une information scientifique sur les techniques modernes de gestion. Une utilisation intensive et systématique de méthodes actives permet aux participants de s'exercer « en laboratoire » à prendre des décisions efficaces.

4. Journées d'études.

Il s'agit de cycles de plusieurs journées ayant lieu en fin de semaine (vendredi soir et samedi matin). Ces programmes introductifs ne s'adressent pas à des spécialistes mais à toute personne voulant compléter sa formation dans les domaines suivants :

- la gestion économique de l'entreprise (5 journées en janvier et février 1971) ;
- l'organisation (5 journées en novembre et décembre 1970) ;
- la communication en groupe (6 journées en novembre et décembre 1970).

B. Programmes d'aide à la formation dans l'entreprise

Ces programmes sont organisés au sein même des entreprises (ou de tous autres organismes) qui en font la demande. Le contenu et les méthodes de cette formation interne sont taillés « sur mesure » pour répondre au mieux aux besoins des personnes travaillant dans l'entreprise.

C. Programmes de perfectionnement pour les Administrations

1. Séminaires pour dirigeants administratifs des villes et communes.

Trois séminaires résidentiels de quatre jours sont prévus en novembre et décembre 1970 et en janvier 1971. Ils traiteront des problèmes des relations entre les dirigeants administratifs communaux et la population.

Un quatrième séminaire fixé au printemps 1971 a pour thème la gestion du personnel.

2. Séminaire pour dirigeants administratifs des provinces.

Les problèmes posés par la tutelle administrative seront étudiés au cours de ce séminaire fixé au mois de décembre 1970.

3. Séminaires pour directeurs d'administrations centrales.

Deux séminaires, de deux semaines chacun, sont prévus pour le printemps et l'automne 1971.

Ces programmes sont organisés en collaboration avec la Fondation Industrie-Université, l'Institut Administration-Université et l'Office Belge pour l'Accroissement de la Productivité.

Les renseignements complémentaires peuvent être obtenus à l'Institut de Sociologie, Perfectionnement des Dirigeants et des Cadres, boulevard d'Avroy, 71, 4000 Liège. Tél. (04) 23.58.17.

C E D A F

CENTRE D'ETUDE ET DE DOCUMENTATION AFRICAINES

Pourquoi ?

Tous ceux qui travaillent dans le domaine des sciences humaines appliquées à l'Afrique savent la nécessité de disposer d'un centre où seront disponibles et facilement accessibles, documentation et archives ; où le chercheur disposera d'un équipement très moderne pour la lecture ou la reproduction ; où il sera possible de recourir à un personnel administratif et scientifique spécialisé ; où les échanges s'opéreront dans un climat favorable, entre professeurs, doctorants et chercheurs des diverses disciplines en cause et où seront créées des conditions matérielles favorables au travail de recherche et de rédaction.

C'est en réponse à ces besoins qu'est créé le CEDAF, dans un esprit de coopération avec des centres ou instituts spécialisés qui existent dans divers pays, avec les autorités scientifiques des universités et les instances africaines

soucieuses de mettre leurs chercheurs et futurs professeurs en situation d'assurer leur formation scientifique complète, sans dispersion inutile.

Qui ?

Le CEDAF est constitué en A.S.B.L. de droit belge par les personnalités suivantes :

- W. Decoster, psychologue, professeur à l'Université de Gand.
- J. Dhondt, historien, professeur à l'Université de Gand.
- J. Gérard-Libois, docteur en droit ULg, président du CEDAF.
- J. Hiernaux, docteur en médecine ; docteur d'Etat ès sciences naturelles ; professeur à l'Université Libre de Bruxelles et maître de recherche au C.N.R.S.
- A.J.J. Van Bilsen, spécialiste de l'assistance technique et du développement ; chargé de cours à l'Université de Gand.
- B. Verhaegen, sciences politiques et économie ; professeur aux universités de Kinshasa et Kisangani.
- Lucie du Bus de Warnaffe, spécialement chargée de promouvoir les relations extérieures et le développement du Centre.

Si les fondateurs du CEDAF sont de nationalité belge, ils font appel à des *conseillers scientifiques étrangers* — africains et non africains — pour assurer la liaison avec les centres existants, l'accès à la documentation ; pour la coopération à des programmes collectifs de recherche et pour les éditions de travaux.

Quoi ?

Le CEDAF est tout entier axé sur la recherche et la documentation scientifique. L'enseignement n'est pas son domaine naturel. Les universités existent ; elles ont mission d'enseigner, de former et de délivrer des titres académiques.

Les tâches du CEDAF peuvent dès lors s'énumérer comme suit :

1. Constituer *un carrefour scientifique* d'information, de méthodes de recherche, de théories et de projets concrets qui permettrait à tous les chercheurs de bénéficier d'une entreprise collective et de l'expérience des autres.
2. Offrir sur place des *conditions tant matérielles qu'intellectuelles* favorables : locaux et équipements adéquats ; personnel scientifique et administratif spécialisé ; services annexes.
3. Constituer une *documentation scientifique*, de consultation aisée, ouverte aux correspondants ou aux chercheurs africanistes travaillant sur place, grâce à un service efficace de classement, de catalogues et de reproduction.
4. Assurer lui-même ou par accords avec des institutions offrant toutes garanties, la *conservation* — sous forme originale ou en micro-reproduction — d'*archives* publiques ou privées, actuellement dispersées ou parfois même, en voie de destruction en Afrique et dans le monde ; en faire bénéficier les pays africains eux-mêmes selon les règles déontologiques en la matière.

5. Promouvoir la *publication* de travaux ; d'instruments de travail (ex. chronologie africaine) ; de notes documentaires et bibliographiques ; donner aux chercheurs la meilleure audience internationale pour les études réalisées dans le domaine des sciences humaines appliquées à l'Afrique.

ABC POL SCI

Advance Bibliography of Contents Political science and Government

ERIC H. BOEHM, Publisher ; LLOYD W. GARRISON, Editor ;
MICHAEL F. BUSH, Associate Editor ; JERRY L. WEAVER, Index Editor ;
KATHLEEN C. WOLFE, Editorial Assistant

ADVISORY BOARD

Gordon E. Baker, University of California (Santa Barbara) ; Eric H. Boehm, President, ABC-CLIO ; John C. Bollens, University of California (Los Angeles) ; Franklin L. Burdette, University of Maryland ; James C. Charlesworth, American Academy of Political and Social Science ; Sigmund Diamond, Columbia University, Managing Editor, *Political Science Quarterly* ; Lewis J. Edinger, Columbia University ; Heinz Eulau, Stanford University ; Wayne L. Francis, University of Washington ; Carl J. Friedrich, Harvard University ; Lee S. Greene, University of Tennessee ; J. Myron Jacobstein, Stanford University School of Law ; Kenneth Janda, Northwestern University ; Henry S. Kariel, University of Hawaii ; Subhash C. Kashyap, Editor, *Journal of Constitutional and Parliamentary Studies* (India) ; Samson B. Knoll, Chancellor, Monterey Institute of Foreign Studies ; Joseph LaPalombara, Yale University ; Ruth O. Little, Librarian, Santa Barbara City College ; Harvey C. Mansfield, Columbia University ; John Brown Mason, California State College, Fullerton ; George McGhee, Former Under Secretary of State for Political Affairs ; Peter H. Merkl, University of California (Santa Barbara), Roy M. Mersky, The University of Texas School of Law ; Hans J. Morgenthau, University of Chicago ; Udai Pareek, National Institute of Health Administration and Education (India) ; André Philippart, Belgian Institute of Political Science and Institute of Sociology Free University (Brussels) ; Austin Ranney, University of Wisconsin ; Pasquale Scaramozzino, University of Pavla ; Lester G. Seligman, University of Oregon ; Kurt L. Shell, University of Frankfurt ; J. David Singer, University of Michigan ; Bruce L.R. Smith, Columbia University ; Werner Thieme, University of Hamburg ; Robert Warren, University of Washington ; Jerry L. Weaver, California State College (Long Beach)

SCOPE

ABC POL SCI is a guide to current periodical literature (foreign and domestic) which serves the fields of political science and government. Serial publications in related disciplines such as law, sociology, and cultural anthropology are also included. The Table of Contents pages from about 300 journals currently appear in ABC POL SCI. Most of the participating journal editors provide page or galley proofs of their contents pages in advance of their own publication dates. The editors of ABC POL SCI delete references to necrologies, letters to the editor, book reviews, unsigned notes, anecdotes, fiction, poetry, and similar material prior to publication.

Indexes

ABC POL SCI provides a separate index with each issue (beginning March 1970, Volume 2) and a cumulated Annual index (Number 9) with each volume. The following material is included : a Subject index, including biographical and autobiographical entries ; a list of Court Decisions and Case Notes ; and an Author index. A master *list of periodicals* appears in the Number 1 Index and the Annual Index.

Frequency of publication

Nº 1 — March	Nº 4 — June	Nº 7 — November
Nº 2 — April	Nº 5 — September	Nº 8 — December
Nº 3 — May	Nº 6 — October	Nº 9 (Annual index) — December

Subscription rates

Individual — \$ 6.50 per volume.

Institutions — based on the service rate principle as follows :

Rate A (annual book funds under \$ 100,000) — \$ 30.00 per volume.

Rate B (annual book funds over \$ 100,000) — \$ 50.00 per volume.

Correspondence

Correspondence relating to ABC POL SCI, subscriptions, editorial requests, and changes of address may be sent to ABC POL SCI, ABC-Clio, Inc., Riviera Campus, 2010 Alameda Padre Serra, Santa Barbara, California 93103.

ABC POL SCI

Library subscription information

Subscriptions to ABC POL SCI are priced at two rates (see Rates A and B below) based on your library's book fund (annual expenditure for books, periodicals, and binding).

Special rates :

1. Second and subsequent subscriptions to the same institution (same campus) may be purchased for \$ 6.50.
2. High Schools, Two-Year Colleges, and Public Libraries may purchase at the lower rate, Rate A (see below).

Frequency : 9 issues per year. Nº 1, March ; Nº 2, April ; Nº 3, May ; Nº 4, June ; Nº 5, September ; Nº 6, October ; Nº 7, November, Nº 8, December ; Nº 9, December (Annual Index).

Indexes : An index of subjects, authors, and court decisions is published for each issue and cumulated in the Annual Index (Nº 9).

Article copying service : Copies of articles are provided at reproduction cost : 5 c per page of each article, plus 25 c postage and handling for each order.

ABC POL SCI

Advance bibliography of contents : political science and government

LIST OF PERIODICALS

VOLUME 2 — MARCH 1970 — NUMBER 1

A

- *Acta Politica
- Administration
- Administrative Science Quarterly
- *Africa (Great Britain)
- Africa Digest
- Africa Report
- *African Studies
- L'Afrique et l'Asie
- Agenor
- America Latina
- American Anthropologist
- *American Bar Association Journal
- American Behavioral Scientist
- *American County Government
- The American Economic Review
- *American Journal of Comparative Law
- The American Journal of Economics and Sociology
- American Journal of International Law
- American Journal of Legal History
- The American Journal of Sociology
- American Political Science Review
- American Sociological Review
- Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu
- Analyse et Prévision
- Annals of the American Academy of Political and Social Science
- Annuaire Suisse de Science Politique
- Archiv des Öffentlichen Rechts
- Archiv des Völkerrechts
- *Archiv für Kommunalwissenschaften
- Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie
- Archiv za Pravne i Društvene Nauke
- Asian Survey
- The Atlantic Community Quarterly
- *The Australian Journal of Politics and History
- *Australian Outlook
- *The Australian Quarterly

B

- *Baylor Law Review
- *Behavioral Science
- Boletín del Instituto de Derecho Comparado de México
- Bulletin of the Atomic Scientists
- *Business and Government Review, University of Missouri

C

- Cahiers d'Etudes Africaines
- California Law Review

- California Management Review
- *Canadian Journal of Political Science
- Revue Canadienne de Science Politique
- *Canadian Public Administration
- The Center Magazine
- The China Quarterly
- Chronique de Politique Etrangère
- Ciencias políticas y Sociales
- Civilisations
- The Columbia Journal of Transnational Law
- Columbia Law Review
- Commentary
- Comparative Political Studies
- Comparative Politics
- Comparative Studies in Society and History
- Comunità Internazionale
- Contemporary Japan
- Cooperation and Conflict
- Cornell Law Review
- Correspondance d'Orient-études
- Cuadernos Americanos
- Current

D

- *Daedalus
- Dissent
- Duke Law Journal
- E
- Economic Development and Cultural Change
- *Estudios Internacionales
- Estudos políticos e Sociais
- Ethics
- *Europa-Archiv

F

- Federal Bar Journal
- Fordham Law Review
- Foreign Affairs
- *Foro Internacional

G

- Gegenwartskunde
- General Systems Yearbook
- George Washington Law Review
- Georgetown Law Journal
- *Good Government
- Government and Opposition
- *The Guild Practitioner

H

- *Hamizrah Hehadash
- Harvard Law Review

*Houston Law Review
Human Relations

I

India Quarterly
Indian Journal of Political Science
Indian Journal of Public Administration
*Indiana Law Journal
*Industrial and Labor Relations Review
Inquiry
Inter-American Economic Affairs
*Internasjonal Politikk
International Affairs (Great Britain)
International Affairs (USSR)
*International Conciliation
*International Development Review
International Journal
International Journal of Middle East Studies
*International Organization
International Relations
International Review of Administrative Sciences (Belgium)
International Social Science Journal
International Studies
*International Studies Quarterly
Interplay
I.U.L.A. Newsletter

J

Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart
Journal of Administration Overseas
The Journal of Applied Behavioral Science
Journal of Asian and African Studies
Journal of Asian Studies
*Journal of Canadian Studies
Journal of Commonwealth Political Studies
*Journal of Conflict Resolution
*Journal of Constitutional and Parliamentary Studies
Journal of Contemporary History
The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science
*The Journal of Developing Areas
Journal of Development Studies
Journal of Human Relations
*Journal of Inter-American Studies
*Journal of International Affairs
Journal of Modern African Studies
Journal of Negro History
*Journal of Peace Research
Journal of Political Economy
*The Journal of Politics
Journal of Public Law
Journal of Social and Political Ideas in Japan
*Journal of Social Issues
Journal of Southeast Asian History
Jugoslavenska Revija za Medunarodno Pravo

K

Kentucky Law Journal

L

Labor Law Journal
Latin American Research Review
Law and Contemporary Problems
Law and Society Review
Louisiana Law Review

M

*Medunarodni Problemi
Mercer Law Review
Michigan Law Review
*The Middle East Journal
Middle Eastern Studies
Midwest Journal of Political Science
*Midwest Review of Public Administration
*Military Law Review
Minnesota Law Review
Modern Asian Studies
Modern Law Review
Modern World
Montana Law Review
*Municipal Finance

N

*National Civic Review
National Tax Journal
*Nation's Cities
*Natural Law Forum
Natural Resources Journal
New York University Journal of International Law and Politics
New Zealand Journal of Public Administration
Nordisk Administrativ Tidsskrift
Northwestern University Law Review

O

*Orbis
Orient (France)
Österreichische Zeitschrift für Außenpolitik
*Osteuropa
*Osteuropäische Rundschau

P

Pacific Affairs
*Pakistan Horizon
*Państwo i Prawo
Papers of the Peace Research Society
Parliamentary Affairs
Peace Research Reviews
Penant
*The Philippine Journal of Public Administration
*The Political Quarterly
Political Science Quarterly
*The Political Science Review
Political Scientist
Political Studies

Politicka Misao
 *Il Politico
 *Politics (Australasian Political Studies Association)
 *Politiikka
 Politique
 Politique Etrangère
 *Politische Studien
 Politische Vierteljahresschrift
 *Polity
 Polls
 Preuves
 *Problems of Communism
 Proceedings of the Academy of Political Science
 Proceedings of the American Philosophical Society
 Projet
 P. S.
 Public Administration (Australia)
 *Public Administration (Great Britain)
 *Public Administration Review
 *Public Affairs
 The Public Interest
 Public Law
 Public Management
 Public Opinion Quarterly
 Public Personnel Review
 Public Policy

Q

*Quaderni di Sociologia

R

*Recherche Sociale
 *Res Publica
 *The Review of Politics
 *The Review of the International commission of Jurists
 *Revista Brasileira de Estudos Políticos
 Revista Brasileira de Política Internacional
 Revista de Administración Pública (Argentina)
 Revista de Administración Pública (Spain)
 Revista de Ciencia Política
 *Revista de Estudios Políticos
 Revista de la Facultad de Derecho (Venezuela)
 *Revista de la Facultad de Derecho de México
 Revista de Política Internacional
 *La Revue Administrative
 Revue Algérienne des Sciences Juridiques Politiques et Economique
 *Revue de Défense Nationale
 Revue du Droit Public et de la Science Politique
 Revue du Sud-Est Asiatique
 *Revue Egyptienne de Droit International
 Revue Française de Science Politique
 Revue Générale de Droit International Public

Revue Hellénique de Droit International
 Revue Internationale de Droit Comparé
 Revue Juridique et Politique
 Rivista di Studi Politici Internazionali
 Rivista Internazionale di Scienze Sociali
 Rivista Trimestrale

S

Saint Louis University Law Journal
 San Diego Law Review
 Santa Clara Lawyer
 Scandinavian Political Studies
 Schmollers Jahrbuch
 *Schweizer Monatshefte
 Science and Society
 Social Forces
 Social Research
 Social Science Information
 *Social Science Quarterly
 Socijalizam
 Sociological Inquiry
 Sociological Quarterly
 South Dakota Law Review
 *Southern California Law Review
 Sovetskof Gosudarstvo i Pravo
 Soviet Studies
 Der Staat
 Stanford Law Review
 *State Government
 State Government Administration
 *Statsvetenskaplig Tidskrift
 Storia e Politica
 Stratégie
 Studia Socjologiczno-Polityczne
 Studies in Comparative Local Government
 Studies in Soviet Thought
 Survey

T

Tempi Moderni
 Tennessee Law Review
 Texas Law Review
 Tiers-Monde
 *Towson State Journal of International Affairs
 Traffic Quarterly
 Trans-Action
 Tulane Law Review
 Turkish Yearbook of International Relations

U

*Ucla Law Review
 Un Monthly Chronicle
 The University of Chicago Law Review
 University of Detroit Law Journal
 University of Kansas Law Review
 University of Missouri at Kansas City Law Review
 University of Pennsylvania Law Review
 *The University of Pittsburg Law Review
 Urban Affairs Quarterly

	V		*World Politics
Die Verwaltung			The World Today
Virginia Law Review			
*Vista		Y	
	W		The Yale Law Journal
Washington University Law Quarterly			The Yale Review
Western City Magazine		Z	
The Western Political Quarterly			Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht
*Wisconsin Law Review			Zeitschrift für Politik
World Affairs			

Note : Journals preceded with an asterisk (*) have granted ABC POL SCI the right to provide subscribers with single copies of articles. For details on the Article Copying Service, see page ii of Volume 2, Number 1.

Bibliothèque de l'Institut Belge de Science Politique

Acquisitions récentes.

- Andrey Georges *et al.* Année politique suisse 1969. Schweizerische Politik im Jahre 1969. Berne, Association Suisse de Science politique, 1970, 184 p.
- L'année politique, économique, sociale et diplomatique en France, 1969. Paris, Presses universitaires de France, 1970, 452 p.
- Canapa Marie-Paule. Réforme économique et socialisme en Yougoslavie. Le secteur privé - Les investissements étrangers - L'émigration économique - Les arrêts de travail (Fondation nationale des Sciences politiques - Travaux et recherches de Science politique 9). Paris, A. Colin, 1970, 97 p.
- Collin Paul-Victor. Abrégé de l'Histoire des doctrines économiques et sociales. Fascicule n° 2 (XVIIIe siècle) S.C., Cahiers du Service Social du Ministère de la Santé Publique et de la Famille, 1970, pp. 22-43.
- Colloque européen : le développement de la coopération entre les Etats européens, prémisse d'un climat de paix et de sécurité. Bucarest, Association de Droit international et de Relations internationales de la République de Roumanie, 1969, 100 p.
- Commission des communautés européennes. La politique industrielle de la communauté. Mémoire de la Commission au Conseil. Bruxelles, Commission des Communautés européennes, 1970, 385 p.
- Communautés européennes - Office statistique - Statistiques de base de la Communauté. Comparaisons avec certains pays européens, le Canada, les Etats-Unis d'Amérique, le Japon et l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques 1968-1969. Bruxelles, Office des publications officielles des Communautés européennes, 1969, 224 p.
- Conseil supérieur des classes moyennes. Rapport annuel du secrétaire-général 1969. Bruxelles, Conseil supérieur des classes moyennes, 1970, 120 p.
- Commission de la République socialiste fédérative. Amendements constitutionnels. Belgrade, Prosvena, 1969, 196 p.
- Dandois Bernard. Dix ans d'histoire sociale en Belgique (1960-1969). Paris, Les Editions ouvrières, 1970, 19 p.
- Debatty Jean-Marie. Chômage des jeunes et orientation scolaire et professionnelle. Bruxelles, Ministère de l'Education Nationale et de la Culture Française. Administration des études, 1969, 30 p. (Rapport de stage. Promotion 1969 B).
- Dorsch Hans J. et Legros Henri. Les faits et les décisions de la Communauté économique européenne 1958-1964. Chronologie des communautés européennes. Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles, 1969, XVI + 543 p.
- Fondation nationale des sciences politiques - Centre d'études de la vie politique française. L'élection présidentielle des 5 et 19 décembre 1965 (cahiers 169). Paris, A. Colin, 1970, 548 p.

- Fondation Universitaire - 1968-1969, Quarante-neuvième rapport annuel. Bruxelles, Fondation Universitaire, 1970, 137 p.
- Fouiaux Jacques. La rémission des peines et des condamnations. Droit monarchique et droit moderne. Paris, P.U.F., 1970, 189 p.
- Galant, Guy. Louis de Brouckère. Bruxelles, Labor, 1970, 197 p.
- Zvorykine A.A., Galoubtsova N.I., Rabinovitch E.I. La politique culturelle en U.R.S.S. (Politiques culturelles : études et documents : 8). Paris, U.N.E.S.C.O., 1970, 68 p.
- Goguel, François. Géographie des élections françaises sous la troisième et la quatrième république. Paris, A. Colin, 1970, 185 p. (Cahiers de la Fondation nationale des Sciences politiques - 159).
- Gol, Jean. Le monde de la presse en Belgique. Bruxelles, Centre de recherche et d'information socio-politiques, 1970, 235 p.
- Guillot, Claude. Les institutions britanniques. Paris, Presses universitaires de France, 1970, 128 p. Que sais-je ? n° 1386.
- Harmon, Robert B. Political science. A bibliographical guide to the literature. New York and London, The Scarecrows Press Inc., 1965, 388 p.
- Hoge raad van de middenstand. Jaarverslag van de secretaris generaal - 196 P. Bruxelles, Hoge Raad voor de Middenstand, 1970, 120 p.
- Institut de la communauté européenne pour les études universitaires - European community institute for university studies - Etudes universitaires sur l'intégration européenne - University studies on european integration Enseignement. Tuinon 1969-1970. S.C., Commission des communautés européennes, S.d., 159 p.
- Institut français des sciences administratives. L'informatique dans l'administration. Paris, Cujas, 1969, 123 p.
- Joncic Koca Dr. Relations among the peoples and national ministers in Jugoslavia. Belgrade, Medunarodna Politika, 1969, 56 p. (Studies n° 29).
- Luza, Radomir. History of the international socialist Jouth movement. Leyden, Sijthoft, 1970, 336 p. (European aspects - Series C : Politics n° 20).
- Mark, Charles C. La politique culturelle aux Etats-Unis (Politiques culturelles : Etudes et documents 2). Paris, U.N.E.S.C.O., 1969, 48 p.
- Mayeur, Jean-Marie. Autonomie et politique en Alsace. La Commission de 1911. Paris, A. Colin, 1970, 212 p.
- Mendieta y Nunez, Lucio. Sociologia del poder Mexico, Instituto de Investigaciones sociales. Universidad autonomo de Mexico, 1969, 127 p.
- Nesetovic, Muhamed. Socio-political organizaciones in Yougoslavia. Belgrade, Medunarodna Politika, 1969, 47 p.
- Meynard, Jean. Les pouvoirs de décision dans l'état moderne. Troisième recueil d'articles extraits de la Revue internationale des Sciences sociales. Paris, U.N.E.S.C.O., 1967, 301 p.
- Ministère des affaires culturelles - Service des études et recherches. Aspects de la politique culturelle française (Politiques culturelles : Etudes et documents 5). Paris, U.N.E.S.C.O., 1970, 69 p.
- Ministerie van economische zaken (National instituut voor de statistiek) en Ministerie van nationale opvoeding (Documentatie en programmatie). School-

- bevolking 1967-1968. Exclusief technisch en kunstonderwijs. Bruxelles, 1970, 52 p.
- Nova, Walter. Dossier pour un gouvernement wallon. Fédéralisme et perspectives économiques. Liège, Editions de la Fondation André Renard, 1970, 275 p.
- Philippart, André. Rapport de synthèse sur les vingt ans d'activité de l'Association, 1945-1965. Bruxelles, International Political Science Association - Association internationale de Science politique, 1969, 177 p.
- Polak, Vaclav. Mathematical politology. Brno, Université J.E. Porkyne, 1965, 71 p. (2e édition).
- Rey, Jean. Discours de M. le Président Rey devant le Parlement Européen :
— exposé du Programme de la Commission pour l'année 1970, Strasbourg, 4 février 1970.
— exposé sur le Rapport général de la Commission. Strasbourg, 10 mars 1970.
- Luxembourg, Communautés Européennes, 1970, 32 p.
- Said, Rajik. La politique culturelle en Tunisie (Politiques culturelles : Etudes et documents 6). Paris, U.N.E.S.C.O., 1970, 56 p.
- Shikaumi, Nobuya. La politique culturelle au Japon (Politiques culturelles : Etudes et documents 4). Paris, U.N.E.S.C.O., 1970, 63 p.
- Spiro, Hubert J. Politics as a masser science : from Plaso to Mao. New York, Tuansson and London ; Harper and Row ; 1970, XII + 238 p.
- Tito, Yaip Broz. Exposé sur la visite dans les pays d'Afrique et certains problèmes de l'actualité internationale présenté le 31 mars 1970 à l'Assemblée fédérale. Belgrade, « Prosvena », 1970, 59 p.
- U.N.E.S.C.O. Progrès de l'alphabétisation dans les divers continents. Paris, U.N.E.S.C.O., 1970, 118 p.
- Weil, Gordon L. The Benelux nations. The politics of small country democracies. New York ; Holt, Rinehart and Winston ; 1970, XII + 260 p.
- Weil, Gordon L. A foreign policy for Europe. The external relations of the European Community. Bruges, College of Europe, 1970, 324 p. (Studies in contemporary European issues 7).
- Whitaker da Cunha, Fernando, Estado, democracia e culture. Rio de Janeiro, 1967, 76 p.

Comptes rendus

Politique communale 1970-1980, Documents CEPSS, 1969, n° 5-6.

Quel est le rôle de la commune dans une société à mutation rapide et quels moyens doivent être mis en œuvre pour assurer l'accomplissement de ce rôle ? Selon la rédaction des documents CEPSS la portée de l'ouvrage dépasse le cadre des élections communales et concerne la régionalisation de la politique qui caractérise l'ensemble des pays industrialisés, ce problème revêtant en Belgique un aspect particulier dû aux tensions communautaires.

La déclaration du gouvernement devant les Chambres le 18 février 1970 prévoit l'inscription dans la Constitution de dispositions ayant pour objet de renforcer les institutions locales, notamment grâce à un assouplissement de la tutelle et à une extension des compétences, la loi ayant à préciser les mesures qui s'imposeront à cet effet.

Cette extension des missions et compétences s'accompagnera d'une extension de la dimension des communes (également prévue par la déclaration du 18 février 1970).

En réalité, les données et propositions de l'ouvrage « Politique communale 1970-1980 » sont élaborées en fonction des structures communales traditionnelles, mais celles-ci pourront aisément s'inscrire dans de nouveaux cadres et demeurent entre-temps très utiles à la gestion des intérêts locaux.

*
**

Dans une introduction, R. Maes situe la commune au sein de la démocratie d'aujourd'hui. Constatant la nécessité essentielle du maintien de l'institution communale, il note les critiques et objections qui s'attachent à son fonctionnement et propose une série de réformes.

Pour A. Gilson, la commune fait partie du cadre plus large des fédérations, organes de collaboration dont les communes constituent l'échelon décentralisé.

Plusieurs articles examinent les moyens dont peut disposer la commune en tant qu'organe administratif. H. du Roy de Blicquy souhaite une collaboration plus étroite avec les administrés en donnant à ceux-ci une meilleure information et en leur permettant d'avoir une plus grande participation à la politique communale. R. Depré fait des suggestions en vue de réaliser une administration efficace et rationnelle. R. De Hing et A. Van Bromme étudient les finances communales, le premier dans le cadre de l'ensemble des finances publiques, le second en partant du nouveau régime budgétaire et comptable.

Une grande part de la publication est consacrée aux diverses tâches de la commune, au moins à ses tâches principales. Citons l'aménagement du territoire (F. Wastiels), la politique foncière (G. Blanquart), la promotion de l'emploi et de la croissance économique (M. Van Der Stichele), la politique sociale (F. Vandebosch), l'enseignement (L. Vanackere), la politique culturelle française (G.H. Dumont) et néerlandaise (L. Teugels).

In fine, la commune est analysée dans un cadre plus large, celui de l'association intercommunale (E. De Bethune) et celui de la vie internationale (P. Oriante). Prolongeant ces vues dans un article de synthèse, P. Meyers, qui a dirigé les travaux du groupe de rédaction, esquisse toute la perspective de l'ouvrage : « la commune, cellule de base de la pyramide européenne ».

En annexe, un aperçu des institutions qui peuvent aider les communes dans l'accomplissement de leur mission, tel, le service communal de Belgique, le Crédit communal de Belgique, la SNL, l'Union des villes et des communes belges...

M. Créteur.

GORDON L. WEIL, The Benelux Nations, The Politics of the small country Democracies. Edited by Peter H. MERKL. HOLT RINEHART and Winston, INC. New-York, 260 p.

Cet ouvrage se propose deux buts. Le premier consiste à étudier dans les trois pays du Benelux les différents mécanismes institués pour l'approche des problèmes politiques de la société occidentale et, notamment la relation « Individu-Culture politique ».

Le second but a trait à la politique étrangère : l'auteur tente d'expliquer les motivations des « petites nations » dans le contexte international et en particulier en ce qui concerne le mouvement d'intégration européenne.

D'emblée, l'ouvrage présente un aperçu historique des développements politiques des Pays-Bas, de la Belgique et du Luxembourg, prenant pour origine commune de leur histoire le XVe siècle, l'époque des Ducs de Bourgogne.

L'auteur poursuit par une analyse fouillée de la nature des sociétés belge et hollandaise et de leur relation avec la politique. Le contraste entre les deux est frappant :

- la société politique néerlandaise est basée sur un accord substantiel de la forme du système politique et sur une législature forte.
- la société belge est caractérisée par un haut degré de lutte et par un système de partis puissants.

Si les Pays-Bas représentent une société ayant atteint un remarquable degré d'harmonie interne avec un système politique des plus démocratiques, la Belgique est une nation cherchant un consensus politique interne. Tandis que l'auteur caractérise le Luxembourg comme un mini-état ayant réussi à maintenir son intégrité politique en créant une société d'abondance.

L'ouvrage comprend également une étude des partis aux Pays-Bas et en Belgique avec un bref examen du rôle des gouvernements et leur politique ; une analyse des schémas de la décision politique — schémas qui, dit l'auteur, révèlent un profond attachement au processus démocratique mais avec des différences d'approches.

En tant que petites nations, les pays du Benelux ont fait de la coopération internationale la pierre angulaire de leur politique étrangère. Cette « vocation » internationale est le résultat de nombreux facteurs parmi lesquels la situation géographique, les langues, l'histoire et la puissance économique ont contribué largement à doter les pays du Benelux de rôles primordiaux dans les affaires mondiales.

L'auteur analyse les bases de la politique étrangère dans quatre domaines sélectionnés : l'histoire et les conséquences des politiques coloniales, l'organisation du Benelux, la position et l'influence du Benelux dans les processus d'intégration européenne, et enfin la position et l'influence du Benelux vis-à-vis de l'Alliance Atlantique.

Cet ouvrage destiné principalement aux étudiants américains présente une analyse comparée objective des problèmes politiques de la Belgique, des Pays-Bas et du Luxembourg.

Jean-Pierre Bernard.

RADOMIR LUZA, History of the International Socialist youth Movement. European Aspects, A.W. Sijthoff, Leyden 1970, 336 pages.

L'étude magistrale du Docteur R. Luza englobe toute l'histoire du Mouvement International des Jeunes Socialistes (I.U.S.Y.), de ses origines européennes en 1907, jusqu'à son dernier congrès de 1966.

En soixante ans, l'évolution du I.U.S.Y. a été impressionnante. Mais c'est surtout après la seconde guerre mondiale que le caractère international du mouvement des jeunes socialistes s'est affirmé. L'auteur consacre d'ailleurs la plus grande partie de son ouvrage aux développements d'après-guerre, lorsque le mouvement évolua de ses préoccupations strictement européennes, vers une association mondiale, embrassant l'Asie, l'Afrique et l'Amérique Latine, tout en dirigeant ses efforts dans la lutte générale contre le colonialisme.

La I.U.S.Y. a aussi connu les dissensions traditionnelles de la gauche en général : la séparation dans le mouvement entre groupes modérés et radicaux, l'émergence de la New Left et les relations entre socialistes et communistes.

Le problème de l'achèvement de la coopération de la jeunesse européenne, et les efforts de la jeunesse socialiste pour rester indépendante des deux blocs rivaux dans la guerre froide sont abondamment traités.

L'auteur termine son ouvrage par une discussion serrée sur l'organisation, les fonctions et l'idéologie de l'Internationale des Jeunes Socialistes. Il met en exergue la signification principale de l'existence de la I.U.S.Y. Elle réside dans le fait que le mouvement est le seul instrument international existant pour la jeunesse, l'action et la propagande socialistes.

Si ce mouvement représente surtout une pépinière de futurs cadres socialistes, son rôle éducatif n'est pas négligé. Il souhaite atteindre la masse de la génération montante (1) qui refuse le statut social et qui est attirée par des idées socialistes capables de produire des modèles d'action en rapport avec les aspirations de la jeunesse.

Le professeur Luza donne une représentation objective, complète et méticuleuse d'une très grande valeur pour tous ceux qui s'intéressent à l'étude de l'histoire contemporaine, des mouvements politiques et des problèmes de la jeunesse.

Francine Bernard-Lachaert.

(1) Dans les pays d'Europe occidentale, 44 à 55 % de la jeunesse sont membres de clubs de jeunes, tandis que 2 % sont membres d'un mouvement de jeunesse politique. (Source : Youth and Freedom, VII (6), I °) cité par l'auteur.

H.J. DORSCH et H. LEGROS, Chronologie des Communautés européennes. I. Les faits et les décisions de la Communauté économique européenne 1958-1964. Presses universitaires de Bruxelles 1969, XVI + 543 pages, 520 FB.

L'Institut d'Etudes européennes de l'Université Libre de Bruxelles a décidé de publier désormais une synthèse des activités de la Communauté économique européenne et un relevé chronologique des événements et des décisions qui s'y rapportent.

Le premier volume reprend les décisions de la Communauté de 1958 à 1964, dernière année de la « phase automatique d'avancement ».

Les auteurs font précéder la chronologie par des textes rappelant ce qui a été fait, ce qui est en cours et ce qui s'annonce dans les domaines de la libre circulation des marchandises, des personnes, des services et des capitaux ; de la concurrence dans le Marché Commun ; de la politique agricole commune ; de la politique commune des transports ; de la politique sociale commune ; de la politique énergétique ; de la politique économique ; de la politique monétaire ; des relations extérieures et enfin de l'Union économique et des institutions de la Communauté.

La chronologie proprement dite, seconde partie de l'ouvrage, est établie à partir du bulletin qu'édite la Communauté depuis sa création, du Journal des Communautés européennes et d'après les rapports généraux de la Commission, documents d'origine officielle auxquels a été reconnu un crédit maximum.

Le détail des événements de la période étudiée sont regroupés en douze chapitres correspondant aux matières traitées dans la première partie. Un index détaillé transforme l'ouvrage en outil de travail indispensable pour ce qui concerne toutes recherches sur les travaux des Communautés.

L'Institut d'Etudes européennes prévoit la parution du second volume (1965-1968) dans le courant du premier semestre 1970 et ultérieurement, celle d'ouvrages consacrés à la C.E.C.A. et à l'Euratom. D'autre part l'Institut publiera l'« Année communautaire ».

M. Goethals-Scohy.

Centre d'étude de la Vie Politique française. L'élection présidentielle des 5 et 19 décembre 1965. Cahiers de la Fondation nationale des Sciences Politiques, n° 169, Armand Colin, Paris 1970, 548 pages + tableaux.

Cet ouvrage collectif s'inscrit dans la suite de ceux publiés depuis 1956 par la Fondation Nationale des Sciences Politiques et consacrés aux grandes consultations électorales françaises.

Le Centre d'étude de la vie politique française a étudié de près la campagne des principaux candidats : le Général de Gaulle, F. Mitterand, J. Lecanuet, J.L. Tixier-Vignancourt. La Fondation a réuni une documentation en partie inédite : enregistrements, photos, films des réunions électorales importantes ; interviews de tous les organisateurs et responsables nationaux et de certains militants, responsables locaux et sympathisants et une enquête par sondage

réalisée grâce à la délégation générale à la recherche scientifique en liaison avec l'Institut français d'opinion publique.

L'ouvrage comporte deux parties : la campagne électorale — ses résultats. Dans la première, Colette Ysmal expose les problèmes nouveaux que posait aux forces politiques la modification du mode d'élection du président de la République et retrace leurs attitudes à cet égard. Roland Cayrol et Jean-Luc Parodi tentent de faire la part de la tradition et de la modernité dans la campagne électorale. Les études de Monica Charlot, Pierre Albert et Joseph Dutter sur le rôle de la télévision et de la presse ont été intégrées dans l'analyse de la campagne. Quant aux forces politiques non partisans, Elisabeth Handman et Yves Tavernier se penchent sur le syndicalisme paysan ; Gérard Adam, sur les autres forces syndicales ; Guy Rossilandi sur les milieux patronaux et Aline Coutrot sur les catholiques.

La seconde partie plus spécialement consacrée à l'enquête par sondage dans la circonscription de Boulogne-Billancourt comporte deux études de Guy Michelat. L'une apporte des réponses aux questions que peuvent poser le comportement des électeurs en 1965, l'autre s'attaque au problème de la cohérence entre les idéologies et les votes.

L'analyse des résultats par François Goguel apporte outre des renseignements géographiques généraux sur l'élection, des vues sociologiques neuves sur la société française et sa mutation.

Alain Lancelot et Jean Ranger ont dressé des cartes de l'élection présidentielle dans le cadre des circonscriptions utilisées en 1962 pour l'élection des députés.

M. Goethals-Scohy.

Walter NOVA, Dossier pour un Gouvernement wallon. Fédéralisme et perspectives économiques. Edition de la Fondation André RENARD.

Alors que la transformation de nos institutions nationales est à l'ordre du jour, le livre intitulé « Dossier pour un gouvernement wallon » qu'édite la Fondation André Renard en le signant d'un pseudonyme collectif (Walter Nova) et avec, comme sous-titre : « Fédéralisme et perspectives économiques », constitue un événement politique.

Si, comme le réclament les progressistes — et particulièrement ceux du sud de notre pays —, un véritable exécutif wallon était créé et doté des pouvoirs et moyens nécessaires à une action efficace, ce document constituerait pour lui un ouvrage de base. Ce dossier présente en effet l'intérêt de démontrer clairement, chiffres objectifs à l'appui, que le « fédéralisme » ou « régionalisme » économique est non seulement viable pour la Wallonie (contrairement à ce qu'insinuent certains qui se contentent d'affirmations simplistes) mais aussi qu'il lui est indispensable pour assurer son redressement.

Ce livre qui n'aborde pas nos querelles linguistiques afin d'aller à l'essentiel, c'est-à-dire pour les travailleurs wallons le devenir économique de leur communauté, constitue une synthèse de plusieurs années d'études de la Fondation André Renard. Englobant les données disponibles les plus récentes, c'est un ouvrage de référence extrêmement précieux pour ceux qui se préoccupent du sort d'une région de vieille industrialisation, dont la C.E.E. a reconnu qu'elle

présente dans le Marché Commun les caractéristiques les plus nettes de déclin structurel cumulatif.

Après une introduction où s'affirme la volonté des auteurs de ne pas éluder les « questions-tabous », ce « Dossier pour un gouvernement wallon » est divisé en cinq parties.

La première fait le point sur vingt ans d'un déclin qui eut lieu en trois phases et se manifesta sur le plan de l'emploi, du chômage, des investissements industriels et de l'évolution du produit intérieur brut.

La deuxième envisage ce que deviendra la Wallonie en 1980 si les tendances actuelles se confirmaient : 100.000 Wallons devraient alors choisir l'exode ou le chômage.

La troisième traite de l'évolution régionale des dépenses publiques tant au niveau des budgets de l'Etat (et notamment en ce qui concerne celui des travaux publics) que des lois d'aide aux investissements.

La quatrième cherche à déterminer quelles sont les possibilités économiques et les disponibilités financières de la Wallonie. Elle montre qu'en Europe, la Wallonie fait figure de nation et comment sont obtenues et utilisées les ressources financières wallonnes, avant de proposer en matière d'impôts et d'épargne, une nouvelle voie d'approche.

La cinquième enfin envisage le développement économique wallon dans le cadre de l'autonomie régionale. Après avoir montré combien la région pouvait être un outil de progrès, elle dégage les principes d'une politique économique régionale, insiste sur l'urgence d'un plan économique et envisage le pouvoir économique à accorder aux régions dans le cadre d'un Etat fédéré.

Quant à la conclusion, intitulée « Le Pouvoir ... pour quoi faire ? », elle propose un pari contre le passé, des étapes pour l'avenir et des projets pour un gouvernement wallon.

Cet important ouvrage de 280 pages, imprimé sur un excellent papier et broché sous couverture forte, se clôt par des annexes statistiques.

Il ne s'agit pas d'un livre qui se lit « comme un roman » mais bien d'un ouvrage précis que consulteront souvent ceux qui se soucient du renouveau de la Wallonie. Un tel document — copieux mais clair — manquait totalement jusqu'ici. Sans doute, fera-t-il l'objet de controverses mais il a, en tout cas, été écrit sans autre passion que celle qui anime la volonté des Wallons désireux d'assurer à leur communauté un avenir de progrès et non de régression. Ce dossier, en effet, loin d'être une suite de proclamations, analyse sereinement les réalités — agréables ou non — et cherche à en tirer des enseignements.

Il peut être acquis au prix de souscription de 100 francs l'exemplaire jusqu'au 20 juin 1970 en versant cette somme (avec la mention « Dossier gouvernement wallon ») au C.C.P. 1830.24 de la Fondation André Renard, A.S.B.L. à Liège. Son prix de vente en librairie ou après le 20 juin a été fixé à 150 francs.

Jean GOL, Le monde de la presse en Belgique. CRISP, rue du Congrès 35, 1000 Bruxelles, 240 pages, 195 FB.

Le problème de la presse a cessé d'être, en Belgique, l'affaire de quelques professionnels. Des débats publics sont organisés ; des hommes politiques prennent position et le public s'interroge.

C'est donc « à chaud » que Jean Gol a écrit *Le monde de la presse en Belgique* que le CRISP publie dans sa nouvelle collection de livres. Le souci de l'éditeur est pourtant de fournir un dossier objectif, précis et nuancé sur la situation du marché, des entreprises de presse, sur les innovations récentes et sur les perspectives d'avenir. Bien plus qu'une voix dans une polémique, le livre du CRISP entend fournir la documentation sérieuse à laquelle se référeront normalement ceux qui se sont engagés dans le débat ... ainsi que le lecteur-consommateur qui veut y voir clair.

Plus que bien d'autres entreprises — industries ou services — le secteur de l'imprimerie et de l'édition de journaux connaît des transformations rapides qui exigent une capacité d'adaptation peu ordinaire, tant dans les équipements que dans l'organisation et dans la commercialisation du produit.

Dans un pays comme la Belgique — avec la pluralité de langues et le relatif cloisonnement des familles idéologiques — l'étroitesse du marché intérieur constitue une donnée de fait qui réduit la marge de manœuvre des entreprises de presse : pour les quotidiens, en effet, on ne peut guère ambitionner de trouver hors-frontière une clientèle neuve comme le ferait, par exemple, un producteur de textiles ou d'appareils ménagers.

Les transformations dans l'exploitation de journaux sont imposées par des phénomènes divers qui opèrent simultanément : ainsi, la coexistence forcée de la presse écrite avec la télévision ; les progrès techniques dans la transmission et la reproduction tant des nouvelles que des images — avec ce qu'ils impliquent comme investissements en capital et comme amortissement — ; l'importance croissante des recettes publicitaires pour l'équilibre budgétaire du journal ; les modifications des conditions de concurrence entre capitale et province résultant des possibilités actuelles pour la diffusion ...

La réduction du nombre de titres ; les fusions, concentrations, accords ou prises de participation ; les difficultés bien connues de certaines entreprises de presse sont des indications de tendances. Le mouvement n'est pas achevé en Belgique et les formules les moins attendues sont possibles. Le train des mutations est lancé. Mieux vaut tenter d'en enregistrer le rythme, les causes, les premières répercussions pour le régime et pour les lecteurs.

UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES

INSTITUT DE SOCIOLOGIE

Fondé par Ernest Solvay

Revue de l'Institut de Sociologie

Rédaction-Administration :

INSTITUT DE SOCIOLOGIE de l'U.L.B. Avenue Jeanne 44, B-1050 Bruxelles (Belgique)

CONDITIONS D'ABONNEMENT :

Revue trimestrielle (Editions de l'Institut de Sociologie)

600 fr belges pour la Belgique 200 fr belges pour le fascicule

700 fr belges pour l'Etranger 400 fr belges le n° double

Articles de fond : Science politique, économie politique, économie sociale, sociologie du travail, sociologie africaine, psychologie sociale, sociographie, etc.

Chronique du mouvement scientifique

Notices bibliographiques : Notes et documents
comptes rendus critiques

Acquisitions de la bibliothèque

Chronique de l'Institut — Informations

**THE
AMERICAN
POLITICAL SCIENCE
REVIEW**

The **Review** is the official journal of The American Political Science Association (founded in 1903) and the foremost scholarly journal covering government, politics, and international affairs. It includes comprehensive symposia and individual articles on political parties, political theory, American government, public administration, public law, and comparative government. In addition there is an extensive book review section.

Yearly subscription (four issues) — \$ 15.00 domestic

\$ 16.00 foreign

(Includes membership in The American Political Science Association)

RES PUBLICA

Revue de l'Institut belge de Science politique

Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek

Review of the Belgian Political Science Institute

Conditions de vente et d'abonnement de la revue RES PUBLICA :
Verkoops- en abonnementsvoorwaarden van het tijdschrift RES PUBLICA :
Sales conditions and annual subscription of RES PUBLICA Review

Les montants comprennent le port et les 7 % de la taxe de transmission
In de bedragen zijn draagloon en 7 % omzetbelasting inbegrepen
Taxes and postages are included in the amounts

	1970	
	F.B.	B.F.
1. Abonnement annuel (5 numéros) — jaarlijks abonnement (5 nummers). Annual subscription (5 numbers).		
Belgique - België	450	
Autres pays - Andere landen - Others countries	530	
Etudiants - Studenten - Students	225	
2. Collection par année de 1959 à 1969 - Collectie per jaar vanaf 1959 tot 1969 - Set per Year of 1959 through 1969	450	
3. Vente au numéro - Verkoop per nummer - Number sale (1962 à/tot/ through 1969)	150	
4. Collection complète de 1959 à 1969 inclus : 4.000 F.B. Volledige verzameling van 1959 tot 1969 inbegrepen : 4.000 B.F. Full set of 1959 through 1969 : 4.000 F.B.		

Ces sommes sont à verser au C.C.P. n° 533.74 de l'Institut belge de Science politique
ou au compte 68.70200 de la Société Générale de Banque, Montagne du Parc 3, B-1000
Bruxelles (Belgique).

Deze sommen moeten gestort worden op P.C.R. n° 533.74 van het Belgisch Instituut voor
Wetenschap der Politiek of op rekening n° 68.70200 van de Generale Bankmaatschappij
Warandberg 3, B-1000 Brussel (België).

L'Institut belge de Science politique compte
quatre catégories de membres :

- lecteurs ;
- correspondants ;
- associés ;
- protecteurs.

Les abonnés à la revue **RES PUBLICA** sont
d'office membres lecteurs.

Tous les membres sont régulièrement in-
formés des activités de l'Institut (publications,
conférences, colloques, journées d'étude,
travaux scientifiques).

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der
Politiek telt vier soorten van leden :

- lezende ;
- corresponderende ;
- aangesloten ;
- beschermende.

De intekenaars aan het tijdschrift **RES PU-
BLICA** zijn van zelfs lezende leden.

Al de leden worden regelmatig ingelicht
over de bezigheden van het instituut (publi-
caties, voordrachten, colloquia, studiedagen
wetenschappelijke werken).

Bibliothèque de l'Institut belge de Science politique
Bibliotheek van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek
Publications of the Belgian Political Science Institute

1re SERIE — 1ste REEKS — 1st SET

- N° 1. **Aspects du régime parlementaire belge**, par G. Ciselet, H. Fayat, W.J. Ganshof van der Meersch, M.-L. Gérard, M. Grégoire, P. Harmel, H. Rolin et P. Wigny. Epuisé
1 vol., 1956, 144 pages.
- N° 2. **Le contrôle parlementaire de l'action gouvernementale**. Colloque du 17 mars 1956.
1 vol., 1957, 131 pages.
- N° 3. **Le problème des grandes agglomérations en Belgique**. Colloque organisé le 17 novembre et le 1er décembre 1956.
Préface de V. Crabbe, Assistant à l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire général de l'Institut belge de Science politique.
1 vol., 1957, 220 pages.
- N° 4. **Euratom. Analyse et Commentaires du Traité**, par J. Errera, Professeur à l'Université libre de Bruxelles, E. Symon, Directeur des relations internationales au Centre d'Etudes de l'Energie nucléaire (Bruxelles); J. Van der Meulen, Directeur général au Ministère des Affaires économiques de Belgique, et L. Vernaeve, membre du secrétariat de la Haute Autorité de la C.E.C.A.
Préface de P. Guillaumat, administrateur général, délégué du Gouvernement français près le Commissariat à l'Energie atomique (Paris).
1 vol., 1958, 476 pages.
- N° 5. **Aspects de la Société belge**, par P. Tschoffen, C. Bronne, le chanoine Leclercq, le Lieutenant Général e.r. G. Beernaerts, Mme P. Wigny, A. Molitor, A. Peeters, L. Camu, A.-S. Gérard, P. Golschmidt-Clermont, A. Delfosse, M. Lamberty et le Comte Louis de Lichtervelde.
Préface de Marcel Grégoire, Président de l'Institut belge de Science politique.
1 vol., 1958, 332 pages.
- N° 6. **Grands Problèmes de la Science politique contemporaine**, par G. Vedel, A. Siegfried, A. de Staercke, J. Fourastié, M. Florin, P. van Zeeland, A. Sauvy, A. Molitor et P. Ryckmans.
1 vol., 1958, 264 pages.
- N° 7. **Les Elections législatives belges du 1er juin 1958**, par C. Deguelle, M.P. Herremans, L. De Groot, Fr.J. De Weert, R. Rifflet, R. Clausse, M. Laloire, V. Crabbe, R. Evalenko et Senatus.
1 vol., 1959, 320 pages.
- N° 8. **L'avenir politique du Congo belge**. Colloque du 28 novembre 1958.
Introduction de A. Doucy, Professeur à l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire général de l'Institut de Sociologie Solvay, Membre de l'Académie royale des Sciences coloniales.
1 vol., 1959, 127 pages.

2me SERIE — 2de REEKS — 2^d SET

- N° 1. **Pouvoir de fait et règle de droit dans le fonctionnement des institutions politiques**, par W.J. Ganshof van der Meersch, Professeur à la Faculté de Droit et à la Faculté des Sciences sociales, politiques et économiques de l'Université libre de Bruxelles. Epuisé.
1 vol., 1957, 173 pages.
- N° 2. **La fonction et les services du Premier Ministre en Belgique**, par R. Urbain, conseiller juridique aux Services du Premier Ministre.
Préface de W.J. Ganshof van der Meersch, Professeur à la Faculté de Droit et à la Faculté des Sciences sociales, politiques et économiques de l'Université libre de Bruxelles.
1 vol., 1958, 257 pages.

Les ouvrages précités (1ère et 2e série) sont édités par la Librairie encyclopédique, rue du Luxembourg 7, à Bruxelles. Tél. 11.35.51 - C.C.P. n° 7087.07.

Les prix des ouvrages ont été modifiés par l'éditeur.

Ces ouvrages doivent être commandés directement à la Librairie encyclopédique.

De bovenvermelde werken worden uitgegeven door de « Encyclopedische Boekhandel », Luxemburgstraat 7, te Brussel. Tel. 11.35.51 - P.C.R. n° 7087.07.

De prijzen der werken werden veranderd door de uitgever.

NOUVELLE SERIE — NIEUWE REEKS — NEW SET

- N° 1. **Aspects actuels des problèmes de la Défense nationale.** Colloque du 21 et du 28 novembre 1959.
Préface de A. Gilson, Ministre de la Défense nationale.
1 vol., 1960, 304 pages. Prix : 220 francs belges.
- N° 2. **La démocratie enrayée,** par Fr. Perin, professeur à l'Université de Liège.
1 vol., 1960, 288 pages. Prix : 250 francs belges.
- N° 3. **La querelle du recensement,** par P.M.C. Lévy, Membre du Conseil supérieur de statistique de Belgique.
1 vol., 1960, 172 pages. Prix : 175 francs belges.
- N° 4. **Quelques aspects de l'activité de la Société Nationale du crédit à l'industrie,** par R. Vandeputte, professeur à l'Université catholique de Louvain.
1 vol., 1960, 122 pages. Prix : 120 francs belges.
- N° 5. **Structures et régimes de l'enseignement dans divers pays,** par G. Palm et B. Trouillet, A. Simon, J. Leclercq-Paulissen, C.A. Bird, A. Coutrot, E.G. King, F. Bonacina, J. Idenburg, R. Jotterand et L. Moulin.
Préface par H. Janne, Ministre de l'Education nationale et de la Culture.
1 vol., 1964, 392 pages. Prix : 400 francs belges.
- N° 6. **Introduction au Socialisme rationnel de Colins,** par Ivo Rens.
1 vol., 1968, 552 pages, index. Prix : 480 francs belges.

SERIE « DOCUMENTS » — « DOCUMENTS » REEKS — « DOCUMENTS » SET

- N° 1. **Recueil de Documents relatifs à la Propagande des mouvements socialiste au XIXe siècle à Bruxelles,** établi et commenté par H. Lhoest-Offermann.
1 vol., 1967, format 21 × 30 cm, 65 p., 122 planches. Prix : 200 francs belges.
- N° 2. **Recueil de Documents relatifs à la Propagande des partis politiques aux élections législatives du 31 mars 1968,** établi par Dr. Wilfried Dewachter.
1 vol., 1970, format 21 × 30 cm, 32 p., 128 planches. Prix : 220 francs belges.
- N^r 2. **Propaganda bundel van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968,** samenstelling : Dr. Wilfried Dewachter.
1 bundel, 1970, formaat 21 × 30 cm, 32 blz., 128 pl. Prijs : 220 belgische franken.

Les ouvrages de la Nouvelle Série et série « Documents » sont édités par l'Institut belge de Science politique, rue des Champs-Élysées 43, B-1050 Bruxelles (Belgique). C.C.P. n° 533.74.

De werken van de Nieuwe Reeks en « Documents » reeks worden uitgegeven door het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek, Elyzeese Veldenstraat 43, B1050 Brussel (België). P.C.R. n^r 533.74.

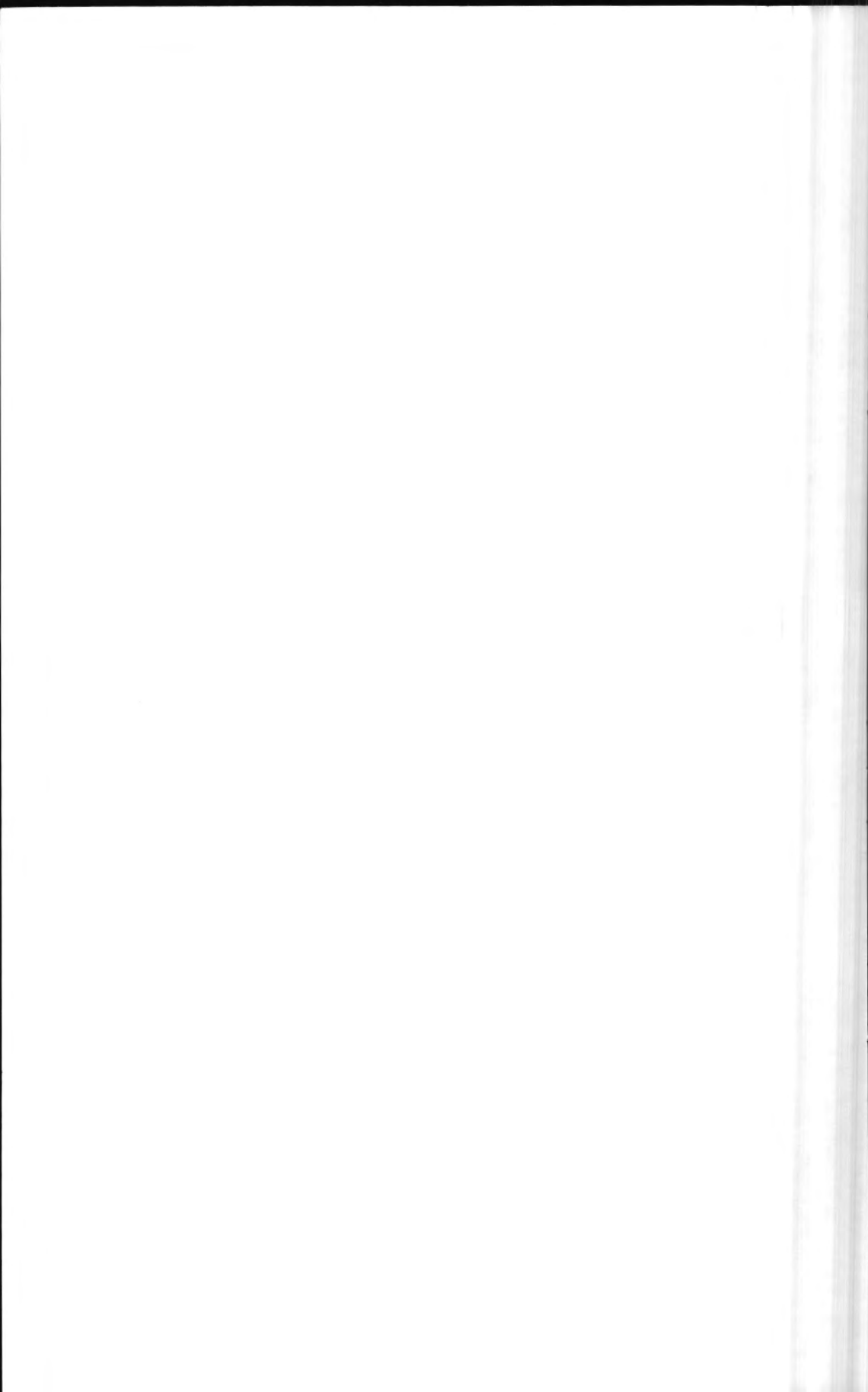
**La revue RES PUBLICA est publiée
avec le concours du Ministère de l'Education nationale**

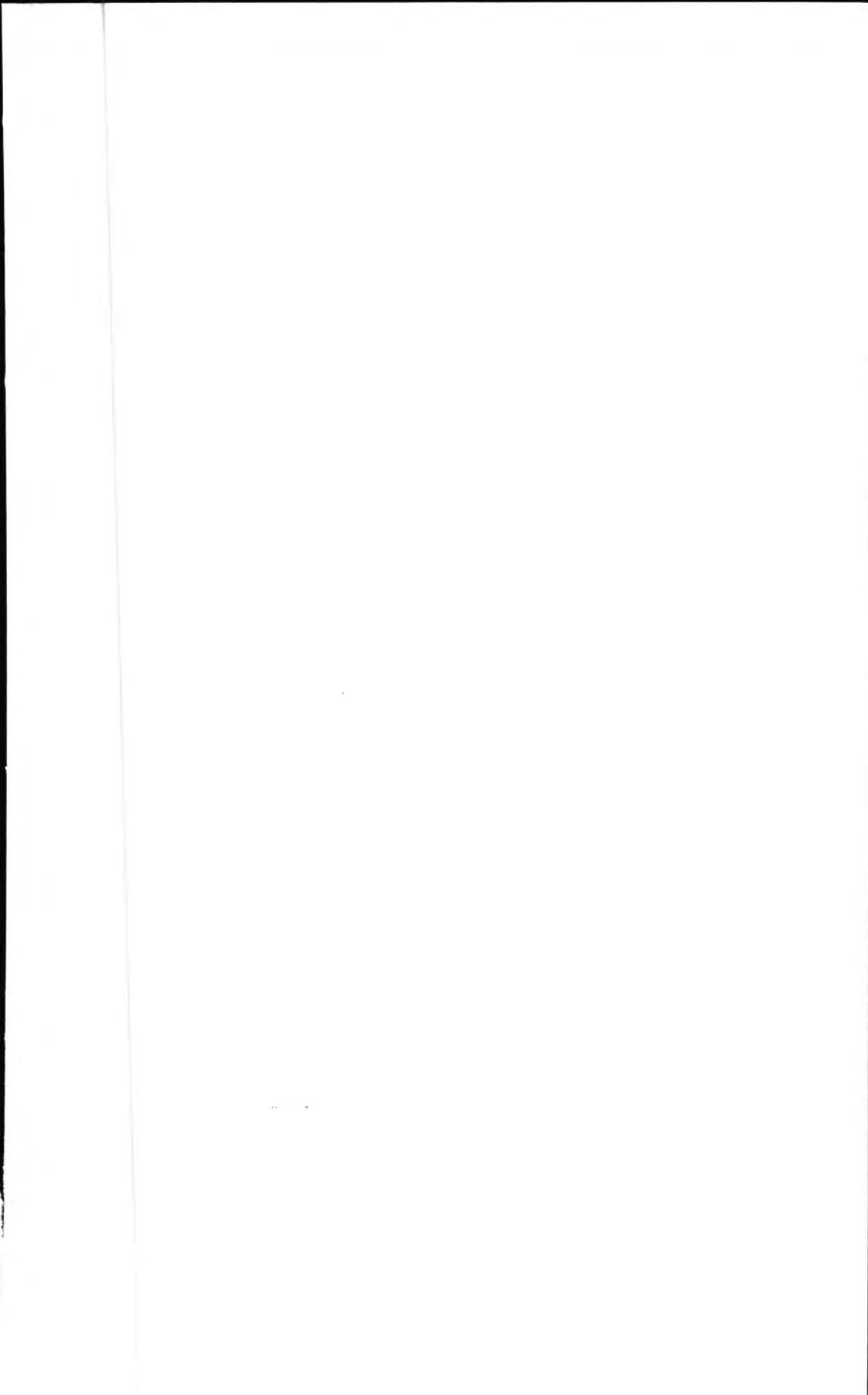

**Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de medewerking van het Ministerie van Nationale Opvoeding**

Imprimé en Belgique
N^o d'éditeur : 1173

IMPRIME EN BELGIQUE

par

L'IMPRIMERIE DES SCIENCES S. A.

Dir. : Jos. HILGERS
Avenue Emile de Beco 75
B-1050 Bruxelles (Belgique)